

TAKVIM
1443-1444

KALENDAR
2022

Boton:

KRYESIA E BASHKËSISË ISLAME TË REPUBLIKËS SË KOSOVËS

Prishtinë, rr. “Bajram Kelmendi” (Ish-Vellusha) nr. 84

Tel & fax: 038 / 224-001

www.bislame.net

e-mail: takvimi@hotmail.com

Për botuesin:

Myftiu, Naim ef. Tërnav

Kryeredaktor:

Ahmet Sadriu

Redaksia:

Resul Rexhepi

Sabri Bajgora

Ramadan Shkodra

Lektor:

Bajram Zeqiri

Redaktor teknik &

Realizimi kompjuterik:

Nuhi Simnica

Shtypi:

“Iliri” - Prishtinë

© Copyright:

Të gjitha të drejtat e botimit, ribotimit, fotokopjimit a përkthimit i përkasin Kryesisë së BI-së të Kosovës.

Ndalohet me ligj riprodhimi i plotë apo i pjesshëm pa lejen e botuesit

**TAKVIM
1443-1444**

**KALENDAR
2022**

Prishtinë

Me emrin e Allahut, Mëshiruesit, Mëshirëbërësit!

NË VEND TË PARATHËNIES

Falënderimet, lëvdatat dhe madhështia janë vetëm për Allahun, Krijuesin e botëve. Vetëm Atë e adhurojmë dhe vetëm prej Tij ndihmë dhe falje kërkojmë. Ai është Një dhe tjetër nuk ka. Ai është i Cili na u drejtua në librin e Tij me porosinë për lexim.

Salavatet dhe selamet qofshin mbi Muhamed Mustafanë, i cili gjithashtu nxiti për lexim dhe dituri. Përshëndetjen tona shkojnë edhe për familjen e tij të pastër, shokët e tij besnikë dhe mbi të gjithë ata të cilët e ndoqën dhe do ta ndjekin rugën e tij deri në Ditën e Fundit.

Të nderuar lexues!

Revista Takvimi po vazhdon misionin e saj për të cilin është nisur që nga themelimi, duke dhënë kështu mesazhin te çdo besimtarë, pa marrë parasysh peripecitë dhe vështirësitë, të cilat kohë pas kohe paraqiten në rrugëtimin e saj. Edhe pse ende jemi në një situatë të jashtëzakonshme, kur bota ende po ballafaqohet me një pandemi globale, falë angazhimit të palodhshëm të redaksisë dhe bashkëpunëtorëve tanë, kemi arritur që edhe këtë vit, t'ia ofrojmë lexuesit tonë këtë revistë, ku si zakonisht, përveç pjesës kalendarike, kemi përmbledhur edhe një mori temash nga lëmi i fesë, shkencës, historisë dhe kulturës sonë fetare e shpirtërore.

Gjersa kemi hyrë në dekadën e shtatë të botimit të Takvimi, dihet mirëfilli se kjo revistë ka bërë emrin dhe historinë e saj, duke depërtuar te çdo familje myslimane, marrë parasysh faktin se kjo është një nga revistat e para islame në gjuhën shqipe. Si i tillë, Takvimi, përveçse që për ne ofron kalendarin e kohëve të namazit dhe festat fetare, në të gjithë janë trajtuar edhe tematika fetare, ku si i tillë ka luajtur një rol shumë të rëndësishëm për informimin dhe ndërgjegjësimin e besimtarëve islame në Kosovë e më gjerë. Takvimi ka qenë një dritare e rëndësishme e përhapjes së mësimave fetare te ne.

Temat e trajtuara janë të një rëndësie të veçantë, duke filluar nga ato më elementaret, baziket e fesë islame, siç janë: akaidi, tefsiri, hadithi - suneti, fikhu, etika islame, kultura islame, trashëgimia, historia dhe fusha të tjera.

Numrin e këtij viti e kemi filluar me dy tema të njëpasnjëshme nga lëmi i akaidit, nga dy autorët tanë, njohës të mirë të kësaj fushe, Myftiut Naim Tërnavë dhe hoxhës sonë shumë të respektuar, rahmetliut, myderrizit, haxhi Sherif Ahmetit. Tema e Myftiut ka të bëjë me një nga dijetarët më të njohur nga fusha e akaidit, Imam Tahaviut, ku përveç personalitetit dhe kontributit të tij, shtjellon edhe doktrinën e tij nga kjo lëmi. Ndërkaq, tema në vijim, nga hoxha jonë i respektuar, Sherif Ahmeti, shtjellon organizimin dhe rëndësinë e jetës në këtë botë, por gjithë duke e përkujtuar botën e amshueshme (Ahiretin), të cilin e kemi si qëllim. Më pas, vazhdojmë me temën nga rubrika e tefsirit, me komentimin e sures "El-Inshikak". Tema e radhës ka të bëjë me besimin islam, shpjegimin e kushteve - sharteve të imanit, apo siç nji-

hen te ne “Amentu Bil-lahi”. Tri këshillat e mëdha të Pejgamberit a.s., është tema e radhës, një porosi e Resulullahut drejtuar ymetit islam. Assesi nuk guxojmë të harrojmë se kemi obligime edhe ndaj atyre që i kemi përcjell për në Ahiret, kështu që tema e radhës trajton obligimet tona që kemi ndaj të vdekurve. Në vazhden e duave të cilat i kemi sjellë edhe në numrat e kaluar, në këtë numër sjellim duanë e Junusit a.s., si dhe sekretet e pendimit të sinqertë dhe të pranuar. Ndikimi i fesë në formimin shpirtëror të njeriut është tema e radhës, e cila është e një rëndësie të veçantë. Tema e radhës ka të bëjë me ekonominë, kontributin e dijetarëve islamë gjatë periudhave të ndryshme, gjithherë bazuar në Kuranin fënik dhe në Sunetin e Pejgamberit a.s., temë e cila ka zgjuar një interesim shumë të madh te lexuesit tanë. Në vazhdim sjellim një histori mbi haxhin më të shtrenjtë në historinë tonë islame, haxhin e mbretit të Malit, Mansa Musas, një histori vërtet interesante. Tema e parafundit na vjen nga lëmi shkencor, e cila trajton meditimin dhe dimensionet shkencore të tij në Kuranin famëlartë. Dhe krejt në fund, përcaktimi i kohëve të namazit në kohën e Perandorisë Osmane, pra tema se si është bërë përcaktimi i kohëve të namazit.

Redaksia e Takvimit jo domosdoshmërisht pajtohet me opinionet e autorëve të shkrimeve që boton.

Lexues të nderuar, me këtë rast po ua rikujtojmë se revista Takvimi, në brendësinë e saj përmban ajete kuranore dhe hadithe të Pejgamberit a.s., prandaj luteni që gjatë përdorimit të tij të keni kujdes.

Krejt në fund, e lusim Fuqiplotin të na ndihmojë që amanetin ta kryejmë me përgjegjësinë më të lartë, të na i falë gabimet dhe të jemi nën mbrojtjen e Tij përgjithmonë.

Vetëm me ndihmën e Allahut arrihen qëllimet dhe ia dilet mbanë.

*Prishtinë,
dhjetor 2021*

Ahmet Sadriu

Naim ef. TËRNAVA - Myfti i Kosovës

DOKTRINA E IMAM TAHAVIUT

Emri i tij i plotë është Ebu Xhafer Ahmed bin Muhamed bin Selame bin Seleme bin Abul Melik el-Ezdiji et-Tahavi el-Masri et-Tahavi. Imam Tahaviu është me prejardhje nga familja Haxhrul Ezd nga Jemeni.¹ Transmeton Ibën Asakiri nga Ibën Junusi se Tahaviu lindi më 239-321 hixhri, 852-933 pas Isait a.s., në fshatin Taha në Elmenija të Egjiptit.² Semani thotë se Tahaviu ka lindur më 229 hixhri dhe kjo e fundit është më bindëse dhe e vërteta.³ Ibni Kethiri ka thënë, se Ebu Xhafer et-Tahaviu vjen nga një fshat i provincës Said të Egjiptit, është fekih dhe autor i disa veprave me vlerë të madhe.⁴ Ibën Halikani thotë se Tahaviu ka vdekur më 321 hixhri, natën e enjte të muajit Dhul Kade, nëntor, në Egjipt dhe është

¹ El-Imam Ebi Xhafer Ahmed bin Muhamed bin Selame el-Ezdiji et-Tahavi, të dijetarit Muhamed Ahmed Amuhu, f.6, botuar më 2016, pa vit botimi.

² Muhamed Zahid bin Hasan el-Kevtheri. Fi Siret El-Imam Ebi Xhafer Et-Tahavi, f.4. 1995 Kajro. Vlen të theksohet se ka kundërshtime mes dijetarëve rreth vitit të lindjes së Imam Tahaviut, por shumica e tyre janë të mendimit se viti 239 është viti i lindjes së Imam Tahaviut.

³ Po aty.f.4.

⁴ Po aty.f.4.

varrosur në vendin e quajtur Karafe.⁵ Imam Tahaviu i mori mësimet e para në drejtimin apo shkollën shafite, për të kaluar më vonë në shkollën juridike hanefite. Është dijetar që i takon grupit të Ehli Sunetit, i cili ka vdekur më 321 hixhri - 935 t.e.r. dhe është varrosur në Kajro.

Doktrina e Imam Tahaviut në besim - Akaid

1. Zoti xh.sh., është Një, nuk ka shok-ortak;
2. Asgjë nuk është si Ai;
3. Nuk ka asgjë të pamundur për Zotin xh.sh.;
4. Nuk ka Zot tjetër pos Tij;
5. I pafillim në pafillimësi, i gjithmonshëm pa mbarim (në pafundësi);
6. Nuk vdes - nuk ka mbarim (është i gjithmonë) as nuk perëndon;
7. Nuk mund të ndodhë asgjë përveç asaj që Ai dëshiron;
8. Nuk e arrin dot imagjinata, e as perceptimi, e as të kuptuarit e njeriut (Qenien e Tij);
9. Nuk është i ngjashëm me krijesa (nuk i përngjan asgjë);
10. I Gjallë që nuk vdes kurrë, i Gjithmonshëm që nuk fle kurrë;
11. Krijues - i panevojshëm për askënd, furnizues pa mundim - pa vështirësi;
12. Vdekje dhënës, pa frikë - vështirësi, Ringjallës pa lodhje - vështirësi;

⁵ Po aty.f.42.

13. Cilësitë e Tij janë të pa fillim, para se Ai të krijonte (gjithësinë). Asgjë nuk i shtohet Qenies së Tij e që nuk ka qenë në pafillimësi, (pra nuk i ka fituar cilësitë pasi krijoi gjithësinë), ashtu siç ka qenë më cilësitë e Tij i pa fillim, kështu do të jetë përgjithmonë - i pambarim;
14. Me ekzistencën e krijesave nuk iu shtua ndonjë cilësi që nuk e kishte, e as me krijimin e njerëzve nuk e fitoi emrin Krijues (Zoti xh.sh., si Krijues është në pafillimësi);
15. Ai është Zotërues, dhe jo i zotëruar - nënshtruar, dhe të kuptuarit se Ai është Krijues (krijoi universin nga asgjëja) e jo i krijuar;
16. Vërtet Zoti xh.sh., është: “Ringjallës” ringjall të vdekurit pasi që t’i ketë krijuar. Ka merituar këtë emër para se t’i ringjallë ata, ashtu siç meriton emrin Krijues para se të krijoi - edhe para krijimit të njeriut;
17. Zoti xh.sh., është i Gjithëfuqishëm - mbikëqyrës i çdo gjëje, çdo gjë (e krijuar) për Zotin është e mangët, çdo gjë për Zotin - Madhërinë e Tij është e lehtë, nuk ka nevojë për asgjë, nuk përngjan me asgjë dhe Ai është që dëgjon dhe sheh (çdo gjë);
18. E ka krijuar gjithësinë me dijen e Tij;
19. Për çdo gjë ka përcaktuar Kaderin - afatin;
20. Çdo gjëje i ka caktuar afatin - fundin (exhelin);
21. Asgjë nuk mund t’i fshihet Atij (t’i mbetet sekret nga veprat e punët e njeriut), edhe para se të krijoi atë, Zoti e ka ditur (qysh në pafillimësi) se çfarë do të ndodhë e çfarë do të veprojnë ata (njerëzit), para se të krijoi universin me tërë çfarë ka në të;

22. Ka urdhëruar që t'i bindemi Atij (t'iu nënshtrohemi urdh-rave të Tij), dhe ka ndaluar ta kundërshtojmë (e të biem në mëkate);
23. Çdo gjë rrjedh - ecën (ndodhë) me përcaktimin dhe dëshirën e Tij, dëshira e Tij zbatohet - realizohet, e për ro-bërit (njerëzit) nuk ka dëshirë tjetër përveç asaj që iu dëshiron Zoti, e çka dëshiron për ta, ndodhë, e çka nuk dëshiron, nuk ndodhë;
24. Udhëzon - drejton kë Ai dëshiron, e mbron dhe e falë me mirësinë e Tij dhe e humb kë Ai dëshiron, dhe e sprovon me drejtësinë e Tij;
25. Të gjithë i kthehen dëshirës së Tij, bazuar në mirësinë dhe drejtësinë e Tij;
26. Ai është i Pastër dhe i lartësuar nga ortakëria, e kundërta dhe krahasimi;
27. Askush nuk mund të thyejë vendimin e Tij, as të pengoj zbatimin e Tij, dhe as të mbizotërojë kush në çështjet e Tij;
28. Kemi besuar në tërë atë që përmendëm, dhe jemi bindur se çdo gjë (në këtë gjithësi) është nga Ai - Zoti xh.sh.;
29. Se Muhamedi a.s., është rob i Zotit dhe i zgjedhuri i Tij, (i zgjedhur peygamber i fundit për mbarë njerëzimin), dhe peygamber i dalluar, dhe i dërguar i Tij i kënaqshëm;
30. Se vërtet Muhamedi a.s., është vula e të gjithë peygambe-rëve dhe imam-prijës i atyre që kanë frikën e Zotit xh.sh., zotëria i të gjithë të dërguarve dhe i dashur i Zotit të bo-tëve;
31. Çdo pretendim për peygamberllëk, pas peygamberllëkut të tij, është iluzion - devijim, (i së vërtetës), është injorancë;

32. Se ai (Muhamedi a.s.) është i dërguar për njerëzimin mbarë dhe për xhinët, me të drejtën dhe udhëzimin, me dritën dhe ndriçimin;
33. Se vërtet Kurani është fjalë e Zotit xh.sh., prej Tij është shfaqur pa formë si fjalë (besojmë në të folurit e Zotit pa mënyrë e formë), dhe e zbriti tek i dërguari i Tij (Muhamedi a.s.), në formën e vahjit - frymëzimit, e besimtarët e besuan - vërtetuan atë në mënyrë të drejtë-saktë, dhe janë bindur se vërtetë shpallja është fjalë e Zotit xh.sh., e nuk është e krijuar sikur të folurit e njerëzve, e kush e dëgjon dhe thotë se është si të folurit njerëzor, ai ka mohuar (ka mohuar Zotin dhe nuk konsiderohet besimtar), dhe të tillin Zoti xh.sh., e ka kërcënuar se do ta dënojë me dënimin me zjarr të Xhehenemit.

Zoti xh.sh., thotë:

سَأُصْلِيهِ سَقَرَ (٢٦)

“Do ta hedh në sekar-zjarr përvëlues”. (El-Mudethir, 26).

Dhe kur Allahu kërcënon me dënim për atë i cili thotë :

فَقَالَ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ (٢٤) إِنَّ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ (٢٥)

“Ky (Kurani) nuk është tjetër, vetëm se magji e përcjellë prej të tjerëve. Ky nuk është tjetër përveç fjalë njerëzish”. (El-Mudethir, 24-25).

Dalim me bindje dhe dije të plotë se Kurani është fjalë e Krijuesit për njerëzimin, dhe assesi nuk ka të ngjarë me fjalët e njeriut;

34. Dhe kush e cilëson Zotin me cilësi të ngjashme me të njeriut (në kuptim), i tilli është jobesimtar. E kush e kupton

këtë gjë, merr mësim dhe nga fjalët e jobesimtarëve largohet dhe kupton se Zoti me gjithë cilësitë e Tij, me një-rëzit nuk ngjason me asgjë;

35. Shikimi në Allahun (në botën tjetër) është një e vërtetë që do t'u ndodh xhenetlive, pa përfshirje dhe pa formë, ashtu siç e përcakton libri i të Madhit Zot xh.sh.

وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ (٢٢) إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ (٢٣)

“Atë ditë, disa fytyra do të shkëlqejnë (të gëzuara), dhe Zotin e tyre do ta shohin - shikojnë”. (El-Kijame, 22-23).

Komentimi i kësaj është siç dëshiron dhe e di Zoti i Madhërisëm. Dhe e tërë ajo që ka ardhur te ne (lidhje me këtë çështje) përmes haditheve të vërteta nga i Dërguari i Allahut xh.sh., qëndron ashtu siç ka thënë ai. Kuptimi i saj është në pajtim të plotë me atë që ka pas për qëllim Zoti. Nuk hymë (nuk merremi) me këtë çështje, duke interpretuar me mendimet tona, dhe as me imagjinatën tonë këtë të fshehtë. Se vërtetë nuk shpëton kush në fenë e tij, me përjashtim të atij i cili i dorëzohet Zotit xh.sh. dhe të dërguarit të Tij, dhe dijen të cilën nuk arriti ta kuptojë qartë, ia mbështet Zotit xh.sh., (e la vetëm në kompetencën e Zotit xh.sh.);

36. E vërteta islame nuk qëndron ndryshe përveçse në themelet - trungun e dorëzimit dhe bindjes. Kush tenton të njohë atë që është e ndaluar për të dhe dijen e tij, dhe të kuptuarit nuk e mbështetin në Zotin, ai tentim apo orvatje (për ta njohur e kuptuar atë për çka nuk ka mundësi për ta njohur mendja e njeriut), e ka ndaluar apo penguar nga

besimi i vërtetë në njësinë e Zotit xh.sh., nga njohja e vërtetë, nga besimi i sigurt - i vërtetë. Ai luhatet mes mohimit - kufrit dhe besimit - imanit, mes vërtetimit dhe përgënjeshtimit, mes pranimit dhe mohimit, as besimtar vërtetues, e as mohues - përgënjeshtues;

37. Nuk është besim i vërtetë për të parit (shikimin) e Zotit xh.sh., për banorët e Xhenetit- xhenetlinjët, nëse atë e kupton-konsideron si një iluzion, ose e imagjinojnë si një pamje që e njeh, ose atë pamje e interpreton sipas kuptimit të vet, dhe interpretimi dhe mbështetja e plotë është besim i drejtë. Sepse forma e rregullt e shpjegimit të shikimit në Zotin dhe çdo kuptimi tjetër që ndërlidhet me Madhërinë e Tij, është të përmbajturit nga interpretimi dhe është nënshtrim i plotë. Kjo është rruga e myslimanëve. Ai i cili nuk mbrohet nga mohimi⁶ dhe përngjasimi,⁷ i tilli ka lajthitur (nga e vërteta) dhe nuk ka arritur ta gjej tenzihun⁸ (mohimin e të metave nga Zoti). Allahu xh.sh., është cilësuar me cilësi të Njshmërisë dhe me epitete të pashembullta. Nuk qëndron në kuptimin e tyre askush nga krijesat;
38. I lartësuar është Allahu nga kufijtë (kufizimi) dhe distancat. Po ashtu është domosdoshmërisht i panevojshëm për

⁶ Ka për qëllim mohimin e Cilësive ose fakteve që Zoti ka përmend në Librin e Tij.

⁷ Ka për qëllim përshkrimin e përngjasimit të Zotit dhe cilësive të Tij me krijesat.

⁸ Tenzihu paraqet mohimin nga të përshkruarit Zotit xh.sh., ndonjë të metë.

shtylla mbajtëse, gjymtyrë dhe mjete të tjera. Nuk e kufizojnë Atë të gjashtë anët, sikurse është puna me krijesat;

39. Miraxhi - ngritja është - e vërtetë, Pejgamberi a.s., është marrë në udhëtimin e Israsë, pastaj është ngritur në Miraxh me gjithë trup, duke qenë zgjuar, për në qiell, pastaj prej aty për në lartësitë ku ka dashtë Allahu, duke e nderuar me çfarë ka dashur.

فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ (١٠) مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ (١١)

“(Në Miraxh) dhe i shpalli robit të Tij atë që ia shpalli Nuk përgënjeshtroi zemra atë që pa” (En-Nexhm, 10-11), prandaj salate dhe selame prej Zotit pastë në Ahiret dhe në dynja;

40. Edhe Havdi me të cilin e nderoi Allahu të Dërguarin a.s., si ndihmë dhe lehtësim për ymetin e tij, është i vërtetë;
41. Shefati - ndërmjetësimi është i vërtetë, ashtu siç edhe është e transmetuar nëpër transmetime të shumta;
42. Është e vërtetë edhe besatimi që Allahu e ka marrë nga Ademi dhe pasardhësit e tij;
43. Allahu i Lartësuar e ka ditur me dijen e Tij që në pafillim - Ezel, numrin e atyre që do të hyjnë në Xhenet dhe numrin e atyre që do të hyjnë në zjarr, prandaj ky numër as mund të shtohet e as të pakësohet;
44. Po ashtu i ka ditur Allahu edhe veprat e robërve të Vet që do t'i veprojnë, megjithatë secilit i vjen lehtë kryerja e asaj për se është krijuar. Veprat vlerësohen sipas përfundimit të tyre. Fatlumi arrin lumturinë me caktimin e Zotit dhe fatziu arrin fatin e vet me caktimin - kadanë e Zotit;

45. Esenca e Kaderit është sekret nga sekretet e Allahut në raport me krijesat e Tij. Nuk kanë qasje në të (nuk e dinë) as melekët e afërt e as peygamberët. Përpjekja për t'u zhytur në detajet e tij shpie në zhgënjim, është përshkallëzim drejt privimit dhe rënie drejt padrejtësisë. Prandaj duhet të kemi shumë kujdes ndaj gjithë kësaj, të mos lëshohemi në hulumtime e të nxjerrim ide, mendime e përfundime në këtë çështje, sepse Allahu e ka fshehur diturinë për Kaderin ndaj krijesave dhe ka ndaluar qasjen në këtë çështje, sikur që thotë në Librin e Tij:

لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ (٢٣)

“Ai (Allahu) nuk pyetet për atë çfarë vepron, kurse ata do të merren në pyetje” (El-Enbija, 23).

E kushdo që pyet: Përse e bëri (Allahu)?, ai kundërshton vendimin e Librit, e kush kundërshton vendimin e Librit të Zotit ai është nga jobesimtarët;

46. Kjo është e tërë ajo që duhet të dijë një i dashur i Allahut, të cilit Ai ia ka ndritur zemrën. Ky është pozicioni - niveli i atyre që janë thelluar në dituri, sepse e tërë dituria është dy llojesh: njohuri e pranishme në mesin e krijesave dhe njohuri jo e pranishme në mesin e krijesave. Kështu që mohimi i njohurive prezente përbën mosbesim, kurse pretendimi i diturisë së panjohur (krekosja se e di të fshehtë), po ashtu përbën kufër - mosbesim. Besimi nuk përforcohet - dëshmohet pa mos pranuar diturinë ekzistuese - të pranishme dhe duke lënë anash përpjekjen për të njohur atë që nuk mund të njihet.

47. Besojmë në Levhi-l-Mahfudh dhe në Lapsin, si dhe për gjithë atë që është shkruar. Edhe nëse të gjitha krijesat mbliidhen me qëllim që të mos ekzistojë, diçka që Allahu ka dashur (e ka shkruar) të ekzistojë, nuk do të munden (ta ndalojnë atë). Sikur që edhe nëse të gjithë bashkohen që të ekzistojë diçka e paqenë, për të cilin Allahu nuk ka shkruar për të asgjë, (që nuk e ka shkruar në Levhi Mahfudh) nuk munden ta bëjnë të ekzistojë. Ka marrë fund shkrimi i Lapsit për gjithë krijimtarinë deri në Ditën e Gjykimit. Gjithë çfarë nuk i ka ndodhur njeriut, nuk do të mund t'i ndodhë, si dhe çka do që i ndodh, nuk do të mund të mos i ndodhte;
48. Prandaj robi duhet ta dijë se dija e Allahut i ka paraprirë çdo gjëje nga krijesat e Tij, (se dija e Zotit xh.sh., ka qenë para se të fillonte krijimi i krijesave të Tij) kështu që në bazë të saj, Ai përcaktoi çdo gjë në mënyrë të përkryer dhe përfundimtare. S'ka kush që mund të prishë atë përcaktim, të ndryshojë diçka në të, të shtojë ose të pakësojë, asgjë, në tokë e në qiej. Kjo është nyje e fortë e besimit dhe nyje e bazave të njohjes, nyje e konfirmimit të njësisë së Allahut dhe kontrollit të Tij mbi krijesat, sikur që Allahu thotë në Librin e Tij:

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ (٦٢)

“(Allahu) është Krijues i çdo gjëje dhe Ai është Mbikëqyrës i çdo gjëje” (Ez-Zumer, 62).

...وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا (٣٨)

Allahu thotë: “...E urdhri i Allahut është vendim i përcaktuar”. (El-Ahzab, 38).

Mjerë për atë që Allahut i bëhet armik në Kaderin e Tij, (kundërshton Zotin në kaderin - përcaktimin e Tij) dhe me zemër të sëmurë përpiket të hulumtojë në të, që me imagjinatën-iluzionet e tija mundohet të shpalosë - zbulojë *gajbin* - të fshehtën e mbuluar (që nuk mund të arrihet, nuk mund të zbulohet, sepse është kompetencë vetëm e Zotit xh.sh.), pastaj kthehet e flet për të me shpifje e mëkat;

49. Arshi dhe Kursija janë të vërteta;
50. Ai nuk ka nevojë për Arshin dhe as çka ka nën Arsh;
51. Përfshin dhe mbisundon çdo gjë, (me dijen e Tij) qoftë i Lartësuar;
52. Them i se Allahu e bëri Ibrahimin mik të dashur dhe Musait i foli me fjalë, këtë e besojmë me bindje të plotë me aprovim dhe pajtim;
53. Besojmë në engjëjt - melekët, në të dërguarit (e Zotit xh.sh), në librat e shpallur te pejgamberët dhe dëshmojmë se ata ishin në të vërtetën e pastër (në rrugën e drejtë e të qartë);
54. Ata që i drejtohen Kibles sonë i quajmë myslimanë besimtarë, sa kohë pranojnë dhe besojnë gjithë atë që e tha i Dërguari a.s., (të gjithë ata që kur falen i drejtohen Kibles- Qabesë);
55. Nuk hyjmë në diskutime rreth realitetit të Qenies së Zotit dhe iu largohemi debateve shterpe dhe dyshimeve në fenë e Zotit xh.sh.;
56. Nuk debatojmë - diskutojmë rreth Kuranit, por dëshmojmë se është Fjalë e Zotit të botëve që e zbriti Shpirti Besnik, ia mësoi zotërisë së pejgamberëve - Muhamedit, a.s..

Pra është fjalë e Allahut, nuk barazohet fjala e askujt prej krijesave (me fjalën e Zotit xh.sh.) dhe nuk themi se ai (Kurani) është i krijuar e as nuk kundërshtojmë bashkësinë e myslimanëve - xhematin;

57. Nuk konsiderojmë jobesimtar askënd prej atyre që i drejtohen Kibles sonë, për shkak të ndonjë mëkati;
58. Por nuk themi se nuk i bën dëm mëkati, atij që mëkaton;
59. Shpresojmë se besimtarëve të përpiktë (atyre që kanë bërë vepra të mira), Allahu do t'iu falë (mëkatet) dhe do t'i fusë në Xhenet me mëshirën e Tij, por nuk sigurohemi për këtë gjë (nuk dëshmojmë për ata se janë në Xhenet), sikur që nuk dëshmojmë se do të arrijnë Xhenetin domos, sikur që kërkojmë falje për mëkatarët dhe kemi frikën në dënimin e tyre, por pa humbur shpresën për falje;
60. Siguria (mospasja frikë nga ndëshkimi nga njëra anë) dhe humbja e shpresës (për falje nga ana tjetër) çojnë në largim prej fesë, kurse rruga e vërtetë është ajo e Ehli kibles - pasuesve të Kibles, që mban metaforën nga të dy këto ekstreme;
61. (Robi-besimtari) nuk del nga imani - besimi, veçse duke mohuar atë që e fut në iman;
62. Besimi është dëshmia me gjuhë dhe vërtetimi i tij me zemër;
63. Gjithë ajo që u vërtetua se është nga Pejgamberi a.s., prej Sheriatit dhe shpjegimeve të tij, është e vërtetë;
64. Besimi është një tërësi e vetme, besimtarët janë njëloj - të barabartë në këtë aspekt, por dallimi në mes tyre është vetëm me devotshmëri, frikë respekt, kundërshtim të epshëve dhe pasim i së mirës;

65. Besimtarët, të gjithë janë të dashurit e Allahut të Gjithmëshirshëm, më i vlefshmi ndër ta është ai që respekton më së shumti rregullat dhe pason me përpikëri Kuranin;
66. Besimi është të besosh Allahun xh.sh., Një e të Vetëm, engjëjt - melekët e Tij, librat e Tij, pejgamberët e Tij, Ditën e Fundit dhe të besosh në Kaderin e Tij, e mira dhe e keqja, e ëmbla dhe e hidhura, e tëra është nga Allahu i Lartësuar;
67. Ne besojmë në tërë këtë që e thamë, nuk bëjmë dallime në mes të dërguarve, i besojmë asaj që sollën ata në tërësi (me të vërtetën me të cilën kanë ardhur ata nga shpallja);
68. Mëkatarët e mëdhenj (që bëjnë mëkate të mëdha) nga ymeti i Muhamedit a.s., nuk do të dënohen përjetësisht - përgjithmonë në zjarr, nëse vdekja i ka zënë si besimtarë. Ata edhe pse nuk u penduan (para vdekjes) për mëkatet e tyre, po që se takojnë Allahun si besimtarë në Njësinë e Zotit, do t'i nënshtrohen vullnetit të Allahut dhe vendimit të Tij; nëse do, ua fal dhe i liron me mirësinë e Tij, siç thotë në Librin e Tij:

... وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ...

“...Por gjynahet e tjera (pos shirkut) ia falë atij që do...”. (Nisa, 48).

E nëse do, i ndëshkon ata me zjarr me drejtësinë e Tij, pastaj i nxjerr prej zjarrit, me mëshirën e Vet dhe përmes Shefatit të ndërmjetësuesve vepërmirë, pastaj i vendos në Xhenet, sepse Allahu ata që sadopak e njohën, nuk i bën të njëjtë - në të dy botët - me ata që asnjëherë nuk e njohën Allahun, të cilët humbën larg udhëzimit të Tij dhe

nuk arritën mbrojtjen e Tij. O Allah, mbrojtës i Islamit dhe pjesëtarëve të tij, përforcona në Islam deri në momentin e takimit me Ty!;

69. E shohim valid (të pranuar) namazin (të falurit) pas çdo të miri dhe të keqi nga pjesëtarët e Kibles, siç e shohim valid namazin e xhenazes nga secili prej tyre;
70. Nuk konsiderojmë asnjërin (nga pjesëtarët e Kibles) banor të Xhenetit apo Xhehenemit dhe nuk dëshmojmë për ta se janë jobesimtarë, politeistë, apo dyfityrësh, përderisa nuk shfaqin haptas diçka që vërteton një gjendje të tillë. Ne nuk ndërhyjmë fare (por ia lëmë Zotit) në gjendjen e fshehtë që mund ta kenë me Zotin;
71. Nuk e shohim luftimin (përdorimin e shpatës) e askujt nga pjesëtarët e ymetit të Muhamedit a.s., përveç ndaj atij që e meriton, detyrimisht;
72. Nuk e shohim të arsyeshme - valide, të drejtë, rebelimin - ngritjen kundër udhëheqësve tanë edhe nëse janë të padrejtë, nuk lutemi kundër tyre dhe as që heqim dorë nga dëgjueshmëria ndaj tyre, përkundrazi e shohim se respekti ndaj tyre është obligim që del nga respekti i Allahut xh.sh., përderisa nuk urdhërojnë për ndonjë mëkat. Lutemi për ta që Zoti t'ua falë e t'i përmirësojë;
73. Pasojmë Sunetin dhe xhematin (bashkësinë) dhe i shmangemi ndasisë, përçarjes dhe grupimeve;
74. I duam njerëzit e drejtë - besnikë dhe të sinqertë, kurse i urrejmë njerëzit e padrejtë dhe tradhtarët;
75. Për atë që nuk jemi të sigurt se e dimë, themi Zoti e di (më së miri - Allahu aëlem);

76. Mes'hin mbi meste e shohim valid, qoftë në udhëtim ose në shtëpi, ashtu si ka ardhur çështja e tij në transmetime;
77. Haxhi dhe lufta në rrugën e Allahut janë të vazhdueshme deri në Ditën e Kiametit, bashkë me udhëheqësin islame, të drejtë qofshin ata ose jo. Asgjë nuk i zhdukë e as nuk i zhvleftëson;
78. I besojmë engjëjt - melekët e ndershëm shkrues (kiramen katibin), Zoti i bëri ata mbrojtës për ne;
79. Besojmë edhe në engjëllin - melekun e vdekjes, i ngarkuar me marrjen e shpirtave të krijesave;
80. Besojmë edhe në dënimin e varrit për ata që e meritojnë, (besojmë) në marrjen në pyetje nga Munkeri dhe Nekiri rreth Zotit, fesë dhe Pejgamberit, ashtu siç e tregojnë edhe lajmet e vërteta nga Pejgamberi a.s. dhe sahabët r.a.;
81. Dhe (besojmë) se varri ose është kopsht - lulishte nga kopshtet e Xhenetit ose një greminë nga ato të zjarrit;
82. Besojmë në Ringjalljen, shpërblimin për veprat në Ditën e Kiametit, në llogarinë, në leximin e librave (libri - regjistri i punëve gjatë jetës në këtë botë), në shpërblim dhe dënim, në Sirat dhe në peshore;
83. (Besojmë se) Xheneti dhe zjarri - Xhehenemi janë tashmë të krijuara, nuk shkatërrohen e as zhduken asnjëherë. Allahu i ka krijuar para krijesave, pastaj secilën e bëri banorë (të Xhenetit apo Xhehenemit). Atë që Ai do, e vë në Xhenet nga mirësia e Tij, e kë do Ai e fut në Xhehenem me drejtësinë e Tij. Çdokush punon atë që Ai e di dhe për të cilën është krijuar;
84. E mira dhe e keqja janë të caktuara për robërit;

85. Mundësia e cila përbën arritjen e kryerjes së obligimeve realizohet shoqërueshëm me veprën, kjo mundësi vjen nga Allahu dhe nuk bën të cilësohet me atë të krijesave, kurse mundësia e cila përbën kapacitetin e njeriut për të kryer një vepër dhe shëndetin e plotë të gjymtyrëve, është para kryerjes së veprës, bile me këtë të dytën kanë të bëjnë urdhrat, siç thotë Allahu i Lartësuar:

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

“Zoti nuk obligon askënd, përveçse sipas mundësive të tij...”. (El-Bekare, 286).

86. Veprat e njeriut janë krijim i Allahut dhe fitim - kryerje (kesb) i robërve - njerëzve;
87. Allahu nuk i ka obliguar njerëzit vetëm se me atë që kanë kapacitet (mundësi) ta kryejnë, sikur që nuk mund të kryejnë përveç asaj që është e natyrës së obligimeve. Ky është kuptimi i “la havle ve la kuvete ila bil-lah”, pra që askush s'ka në dorë asgjë të ndryshojë ose të veprojë e as të shndërrojë gjendjen e tij nga mëkati për në ibadet - adhurim, përveçse me ndihmën e Allahut. Askush nuk ka forcë të veprojë të mira e as të jetë i vazhdueshëm në to, përveç me sukses dhënie nga Allahu;
88. Çdo gjë ndodh me vullnetin e Allahut dhe dijen e Tij, me Kadanë dhe Kaderin e Tij. Vullneti i Allahut është mbi çdo vullnet, caktimi i Tij mposhtë çdo kurth. Vepron çfarë të dojë dhe nuk është i padrejtë asnjëherë. Është i lartësuar në çdo çast nga çfarëdo mangësie, është i pastër nga çdo e metë dhe dobësi.
- Zoti xh.sh., thotë:

لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ (٢٣)

“(Zoti) Nuk pyetet për atë që vepron por njerëzit pyeten...”. (El-Enbija, 23).

89. Të vdekurit kanë dobi në lutjet e të gjallëve dhe lëmoshat e tyre (që u dedikohen me nijet);
90. Allahu u përgjigjet lutjeve dhe plotëson nevojat (e lutësve);
91. Ai posedon çdo gjë dhe askush nuk mund ta posedojë Atë. Askush nuk mund të vetë mjaftohet ndaj Tij, qoftë edhe sa një lëvizje qerpiku. Kush mendon se mund të mos ketë nevojë për Allahun, qoftë edhe sa një lëvizje qerpiku (kohë), ai ka shprehur mosbesim dhe është bërë prej të shkatërruarve;
92. Allahu hidhërohet dhe pëlqen, por jo sikur krijesat;
93. Shokët e Pejgamberit a.s., i duam, por nuk e teprojmë në dashurinë ndaj asnjërit prej tyre, sikur që as nuk distancohemi nga ndonjëri prej tyre. I urrejmë ata që kanë urrejtje ndaj tyre dhe që i përmendin ata për jo të mirë (për të keq). Ne nuk i përmendim sahabët (shokët e Muhamedit a.s.) veçse për të mirë, sepse dashuria ndaj tyre është edhe pjesë e fesë, besimit dhe përpikërisë dhe mirësisë sonë, sakaq që urrejtja ndaj tyre paraqet mohim, hipokrizi dhe teprim;
94. E vërtetojmë kalifatin pas Pejgamberit a.s., (në formën siç edhe ka ndodhur) duke filluar nga Ebu Bekri i sinqertë r.a., me përparësinë dhe vlerën që kishte ndaj gjithë ymetit, pastaj Omer ibën Hatabi r.a., pastaj Othmani r.a.,

- dhe Aliu r.a.. Këta ishin prijës të drejtë e të njëmendët dhe imamë të udhëzuar;
95. Për dhjetë (sahabët - shokët) që i përmendi - dëshmoi Pejgamberi a.s., dhe i përgëzoi me Xhenet, edhe ne dëshmojmë për ta se do të jenë në Xhenet ashtu siç ka dëshmuar Muhamedi a.s., ngase fjala e tij është e saktë. Ata janë: Ebu Bekri, Omeri, Othmani, Aliu, Talha, Zubejri, Sa'di, Seidi, Abdurrahman ibën Avfi dhe Ebu Ubejde bin Xherrah, i cili ishte edhe sekret mbajtësi i këtij ymeti, Zoti qoftë i kënaqur me të gjithë ata!;
 96. Kush flet mirë për sahabët - shokët e Pejgamberit a.s., për bashkëshortet e tij të pastra nga çdo e keqe, për fisnikërinë e familjes së tij, shpëton nga hipokrizia;
 97. Dijetarët, qoftë ata të hershmit ose pasuesit e tyre që kanë njohur të mirën dhe hadithin, dhe që ishin të zotët në fikh dhe studionin akiden, nuk duhet përmendur ndryshe vetëm se për mirë. Ai që i përmend për të keq nuk është në rrugë të drejtë;
 98. Nuk i vlerësojmë evlijatë më shumë se pejgamberët a.s., (nuk preferojmë asnjë nga evlijatë që të jenë mbi cilindo pejgamberë). Ne themi se një pejgamber është më i vlefshëm se të gjithë evliatë;
 99. Besojmë kerametet që u kanë ndodhur, përderisa transmetimet e tyre përcillen vetëm nga njerëz të besueshëm;
 100. Besojmë shenjat e Kiametit, si: dalja - paraqitja e Dexhalit, zbritja e Isait a.s., birit të Merjemes r.a., nga qie-lli, besojmë në lindjen e diellit nga perëndimi, daljen e kafshës së tokës nga vendi i vet;

101. Nuk i besojmë asnjë falltari as parashikuesi të së ardhmes dhe askujt që pretendon diçka që bie në kundërshtim me Kuranin, Sunetin apo ixhmain e ymetit;
102. Bashkësinë (shumicën) e myslimanëve (xhematin) e shohim të jetë në të vërtetën, kurse përçarja, shpie në humbje e ndëshkim;
103. Feja e Allahut, në qiell e në tokë është një e vetme, ajo është Islami. Zoti thotë:

إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ ...

“Vërtet fe (e vetme) tek Allahu është Islami...”. (Ali-Imran, 19)

Sikur që thotë:

... وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا ...

“...Pëlqeva për ju Islamin fe”. (El-Maide, 3);

104. Kjo fe është në mes të teprimit (në shtrëngim) dhe (leh-tësimit të tepërt), në mes të përngjasimit të Zotit me cilësi krijesash dhe mohimit të cilësive të Tij, në mes determinizmit strikt (obligimit absolut duke mos i lënë vend dhe rol aspak logjikes e mendjes) së njeriut dhe inter-determinizmit total (lirisë absolute të njeriut në kryerjen e veprave), në mes të siguruarit nga lajthitja dhe humbjes së shpresës;
105. Kjo është feja jonë dhe ky është besimi ynë i jashtëm dhe i brendshëm, distancohemi para Allahut nga çdokush që kundërshton atë që thamë deri tani (sipër);

E lusim Allahun e Lartësuar të na forcojë në besim dhe të na përfundojë jetën me të, të na ruaj nga epshet e ndryshme,

mendimet përçarëse dhe grupet e ulëta, sikur: mushebihët, xhehmijet, xhebrijët, kaderijët, etj., të cilët kundërshtuan Kuranin dhe Sunetin dhe hynë në pakt me humbjen e lajthitjen. Ne distancohemi nga ta, sepse ata sipas vlerësimit tonë janë të lajthitur dhe të cekët.⁹

Imam Tahaviu për Zotin xh.sh.

- Zoti xh.sh., është Një, nuk ka shok-ortak. Asgjë nuk është si Ai. Nuk ka asgjë të pamundur për Zotin xh.sh. Nuk ka Zot tjetër pos Tij. I pa fillim në pafillimësi, i gjithmonshëm i pambarim (në pafundësi). Nuk ka mbarim e as nuk ka fillim. Nuk mund të ndodhë asgjë me përveç asaj që Ai dëshiron. Nuk e arrin dot imagjinata e as perceptimi e as të kuptuarit e njeriut (Qenien e Tij). Nuk është i ngjashëm me krijesa (nuk i përngjan asgjë). I Gjallë që nuk vdes kurrë, i Gjithmonshëm që nuk fle kurrë. Krijues - i panevojshëm për askënd, furnizues pa mundim - pa vështirësi. Vdekje dhënës, pa frikë-vështirësi. Ringjallës pa lodhje-vështirësi.¹⁰

Arabët kur adhuronin idhujt i quanin zota, pra i shoqëronin Zotit xh. sh., në adhurim edhe shumë zota të tjerë, duke pasur bindjen se idhujt, të cilët i adhuronin si zota janë po të ngjashëm afërsisht te zoti që ata pretendonin të arrinin me qëllimin, për çka edhe i adhuronin idhujt, të cilët sipas tyre sillnin

⁹ Imam Ebi Xhafer et-Tahavi el-Hanefi. *Metn El-Akidet Et-Tahavije*, f.3-15, Botuar në Bejrut më 1977.

¹⁰ Po aty, f.3, nga pika 1-12.

fitoret dhe sukseset në jetën e tyre të përditshme. Besimi i tyre, duke i shoqëruar Zotit xh.sh., edhe zota të tjerë, ishin kundër bindjes se ekziston vetëm një Zot, dhe ishin kundër deklarimit të tyre se Zoti është Krijues, ngase krijuesi patjetër duhet të jetë i cilësuar me cilësi absolute si në dije, dëshirë etj., dhe (pra arabët para dhe gjatë kohës së Muhamedit a.s.), këto cilësi dhe mundësi në krijim iu vërtetonin edhe idhujve.

Ata i përshkruanin Zotit cilësi të krijesave të ndryshme, ata thoshin se Zoti ka trup, se Ai është në anë të caktuar, se Ai ka kufi të caktuar ku ai qëndron, duke i përshkruar cilësi të njëjta me të njeriut. Ashtu pra siç mendonin edhe muxhesisimet - trupëzuesit se Zoti xh.sh., është ulur mbi Arsh, duke u munduar që këtë mendim ta fusin edhe te grupet e ndryshme në mesin e myslimanëve, tek ata të cilët kishin pak njohuri për Islamin, siç është rasti edhe me të vetëquajturit selefi të kohës moderne.

Imam Tahaviu ka thënë: “Zoti është Një”, nga kjo obligohemi ta kemi bindjen se Ai nuk ka shokë, nuk ka rival-ortak, nuk ka Zot pos Zotit xh.sh., përndryshe do të ishte e drejtë e çdo zoti që Ai të operoi në këtë univers-ekzistencë siç ai dëshiron.¹¹

Zoti xh.sh., thotë:

لَوْ كَانَ فِيهِمَا ءِلَهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا

“Sikur në qiej dhe Tokë të kishte zota tjerë, si qiejt dhe Toka do të shkatërroheshin...” (El-Enbija, 22).

¹¹ Dr. Seid Abdu Latif Fude. Sherhul Kebir Ala Akidet Et-Tahavije f.142 Beirut.

Zoti xh.sh., thotë:

لَا شَرِيكَ لَهُ

“Ai nuk ka asnjë ortak...” (El-Enam, 163).

I Madhi Zot xh.sh., edhe përmes këtij ajeti ka përjashtuar mundësinë që Ai të ketë ortak, ngase Ai është i vetëm në vetë Qenien e Tij të pa fillim, pra është jo e logjikshme që Atij t'i përshkruhet ortak, shokë, rival, ngase rivalitetin në kuptimin gjuhësorë mund ta kuptojmë edhe si barazi mes diçkaje.

Ky rivalitet ose duhet të jetë në vetë Qenien e tyre (dy zotave), siç pretendojnë idhujtarët se ekziston Zoti i së mirës dhe zoti i së keqes, ose siç mendonin dhe besonin idhujtarët arab, duke adhuruar idhuj të shumtë në emër të Zotit, ose në cilësi ashtu siç supozojnë trupëzuesit, të cilët e cilësonin Zotin xh.sh., me formë, trup dhe vend, e vendosnin mbi Arsh, duke e barazuar Zotin me atë që e ka krijuar. Derisa Zoti xh.sh., e ka larguar - e ka lartësuar veten nga të gjitha këto mendime e besime të pabaza, kur Ai në Kuranin e Madhërishëm thotë:

أَمْ لَهُمْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ (٤٣)

“A mos ata kanë Zot tjetër pos Allahut?! Allahu është i lartësuar mbi gjithçka që ia atribuojmë Atij”. (Et-Tur, 43).

Kur themi se Zoti xh.sh., është Një i Vetëm, do të thotë se Krijuesi i këtij universi është një Zot, dhe assesi nuk mund të kuptohet ekzistenca e domosdoshme (e Zotit) përveçse përmes një Qenie, dhe kjo është më se e ditur në mesin e di-

jetarëve, dhe është argument i cili ndalon shoqërimin e diçkaje Qenies së Zotit xh.sh..¹²

“Nuk ka asgjë si Ai”

Kuptojmë se Zoti është Një, është Një i vetëm, në vetë Qenien e Tij, cilësitë e Tij, Ai është Zot, cilësitë e Tij nuk kanë të ngjarë më cilësitë e krijesave, ekzistenca e tij nuk është sikur ekzistenca e çdo gjëje të krijuar, pra nuk ka asgjë si Ai, nuk ngjason me të asgjë dhe nuk i ngjason askujt.¹³

Zoti xh.sh., thotë:

... لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (١١)

“Asnjë send nuk është si Ai; Ai është Dëgjuesi dhe Vështruesi i çdo gjëje.” (Shura, 11).

Nesefiu vërteton se Zoti xh.sh., nuk është atom - substancë e as aksidencë, as trup, dhe derisa është kështu, atëherë Ai (Zoti xh.sh.) nuk ngjason me asgjë të krijuar, Zoti pra nuk ka të ngjarë (nuk përngjan dhe nuk i ngjan asgjë). Ai nuk është atom që të ndërron formë dhe të ketë të ngjarë. Nuk është sasi që të barazohet - nivelohet me diçka, nga vlera e sasia dhe të përngjaj me të, Ai nuk ka as formë që të përngjajë me ndonjë formë nga format e tjera e të ndryshme, derisa Zoti është Krijuesi i çdo gjëje si në të kaluarën ashtu edhe në vazhdimësi deri në pafundësi. Pra është Krijuesi i të gjitha krijesave

¹² Seadu-Din Etaftazani. *Sherhu-l Akaidi En-Nesefije*, f.42. Botuar më 2019 Kajro.

¹³ Po aty: f.142.

(çdo gjëje të krijuar - dhe çdo gjëje që do të krijohet deri në amshim).¹⁴

Nesefiu bën të qartë se Zoti xh.sh., nuk qëndron në një vend të caktuar. Derisa është vërtetuar se Zoti xh.sh., është Krijues i kësaj ekzistence, ndaj edhe është i pa ngjashëm me asgjë në këtë ekzistencë. Ai nuk është as atom, e as substancë e as aksidencë, është vërtetuar se Ai është i pa fillim, ai i cili vërteton pa fillimin e Tij, vërteton krijimin e çdo gjëje me përjashtim të Qenies së Zotit xh.sh., dhe atë duke filluar nga koha, vendi, derisa vërtetohet se Zoti xh.sh. nuk qëndron në një vend të caktuar, as në një anë (të caktuar), e as në hapësirë, me përjashtim (kundër këtyre mendimeve) të gulatëve, rafidinëve, jehudive, kerramijëve, dhe të gjithë trupëzuesve, të cilët thonë, se Zoti xh.sh., (sipas tyre) zë vend (të caktuar).¹⁵

Kjo vërteton përsosmërinë, absolutetin e Qenies së Zotit xh.sh., qysh në Ezel - pafillimësi, me mohimin se diçka mund t'i përngjaj, të është i ngjashëm me Zotin xh.sh.. Edhe thirrja e parë që Zoti xh.sh., i shpalli dhe kërkoi prej njeriut të parë dhe pejgamberit të parë Ademit a.s., është thirrja për besim në Zotin Një dhe mos shoqërim i asgjëje me Qenien e Tij. Të gjithë pejgamberët dhe të gjitha librat e shenjta, të shpallura prej Zotit xh.sh., primare e kishin këtë thirrje.

¹⁴ Po aty: f.62.

¹⁵ Po aty: f.63.

Zoti xh.sh., thotë:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا
فَاعْبُدُونِ (٢٥)

“Ne nuk kemi dërguar asnjë të dërguar para teje, që të mos i kemi shpallur se: “S’ka Zot tjetër (të denjë për adhurim), përveç Meje, andaj më adhuroni (vetëm) Mua.” (El-Enbija, 25).

Imam Tahaviu: “Atij nuk mund t`i përshkruhet asnjë e metë, s`ka mundësi që dikush ta ndaloj - pengoi Allahun xh.sh., në realizimin e dëshirave të Tij”

Zoti xh.sh., thotë:

... وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ
إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا (٤٤)

“... Allahut nuk mund t`i shpëtoj asgjë, as në qiej e as në Tokë. Ai është vërtetë i Gjithëdijshëm dhe i Fuqishëm për çdo gjë.” (El-Fatir, 44).

Zoti xh.sh., na tërheq vërejtjen se pamundësia për të bërë diçka, fillon nga mosdija, pafuqia etj., e këto shkaqe assesi nuk kanë të bëjnë me Zotin xh.sh., ngase Ai është i Plotfuqishëm dhe i Gjithëdijshëm, dhe asgjë nuk mund të ndalojë Atë për të realizuar atë që Ai dëshiron, kur dhe ku dëshiron. Pamundësia është mangësi, dobësi, e Zoti xh.sh., është larg çdo mangësie apo dobësie, Ai është absolut dhe nuk mund të vjen në shprehje mangësia, siç e gjejmë prezentë te çdo gjë tjetër

të cilën e ka krijuar Zoti xh.sh., ngase çdo gjë e krijuar ka mangësitë e veta.

Gazneviu, kur bënë shpjegimin e kësaj thënie thotë: “Se nuk ka asgjë të pamundur për Zotin, se kjo thënie argumenton, tregon dhe veçon absolutësinë dhe Madhërinë e Zotit xh.sh., karshi çdo gjëje të krijuar.”¹⁶

Zoti xh.sh., thotë:

... قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (٢٥٩)

“...Tashmë e di se Allahu është i Fuqishëm për çdo gjë!” (El-Bekare, 259).

Ekzistenca e çdo gjëje është prej Zotit xh.sh., ndaj është e pamundshme që të mendohet se për Zotin xh.sh., ka diçka të pamundur, apo të parealizuar, ngase pamundësia është mungesë - dobësi, e kjo ka të bëjë vetëm me gjërat e krijuara e asesi me Qenien e Zotit xh.sh.. Pamundësia është e kundërta e mundësisë, përmes fuqisë së Tij vërtetohet edhe prezenca e të Plotfuqishmit, pra është gjetur apo është krijuar kjo ekzistencë nga asgjëja pa model apo yrnëk paraprak - të mëparshëm. Fuqia e Zotit xh.sh., është pikënisja - krijimi i diçkaje (ekzistencës-universit) nga asgjëja, siç janë krijuar edhe qiejt e Toka dhe çfarë ka mes tyre, dhe pikënisja e diçkaje nga diçka siç është rasti edhe me vetë njeriun i cili vjen në këtë jetë nga fara - sperma (me bashkimin e dy kundër gjinive) e

¹⁶ Sherh Akidet Et-Tahavije nga Shugjau-Din Hebtullah Bin Ahmed Bin Mahi Eturkstani El-Hanefi El-Maturidi, f. 53.

këtu vërtetohet fuqia dhe përsosmëria e vetë Qenies së Zotit xh.sh.¹⁷

Pastaj Imam Tahaviu thotë: “Se Zoti është Një, nuk ka tjetër. Zoti xh.sh., është Një në Ezel, në pafillimësi, dhe është Një përgjithmonë në pafundësi, bindja se Zoti xh.sh. është Një nuk ka të bëjë asgjë me krijimin e kësaj ekzistence apo universin, ngase Ai ishte Një edhe kur nuk kishte ekzistencë dhe do të jetë Një i vetëm edhe kur do të shkatërrohet kjo gjithësi - ekzistencë. Pavarësisht se ne e besojmë, e adhurojmë Atë, Ai është Zot i vetëm nuk ka nevojë as për besimin e as adhurimin tonë, e as për ekzistencën tonë, ngase Qenia e Zotit është e domosdoshme Vaxhibul-Vuxhud.”

Zoti xh.sh., thotë:

وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ (١٦٣)

“Zoti juaj është një Zot i Vetëm! S’ka zot tjetër (të denjë për adhurim), përveç Atij, të Gjithëmëshirshmit, Mëshirëplotit! (El-Bekare, 163).

Zoti është Një i vetëm, nuk ka Zot tjetër, me këtë vërtetojmë se mohojmë adhurimin e dikujt apo diçkaje përveç Zotit xh.sh., derisa mohuesit kurejshit adhuronin idhujt edhe pse thoshin se Krijues është Allahu i vetëm dhe thoshin:

... مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى ...

“... Ne u lutemi atyre vetëm që të na afrojnë tek Allahu...” (Ez-Zumer, 3).

¹⁷ Sherh Akidet Et-Tahavije nga Shugjau-Din Hebtullah Bin Ahmed Bin Mahi Turkstani El-Hanefi El-Maturidi, f. 54.

Asgjë nuk mund të ndodhë përveçse asaj që dëshiron Ai (Zoti xh.sh.)

Gazneviu dhe Nesefiu në komentimin e kësaj thënie të Tahaviut janë të mendimit se, çdo gjë në këtë ekzistencë me përjashtim të Qenies së Tij, është bërë me krijimin e Tij, shpikjen dhe dëshirën e Tij, dhe nuk mund askush pos Tij të krijoj diçka (nga asgjëja), pra nuk ka krijues përveç Tij, dhe nuk ka të krijuar përveçse çka ka krijuar Zoti xh.sh..¹⁸

Se Ai është i përhershëm, pa fillim e pa mbarim, nuk zhduket e as nuk asgjësohet, nuk mund të ndodhë tjetër gjë përveçse ç'dëshiron Ai. Atë nuk mund ta përthekoj dot imagjinata dhe as që arrin ta kuptojë mendja njerëzore se si është Ai. Atij nuk i përngjet asnjë nga krijesat, është i gjallë, nuk vdes dhe gjithnjë është mbikëqyrës; Ai nuk fle kurrë. Është Krijues jo nga nevoja, është furnizues pa mundim, vdekjen e sjell pa pasur frikë, ringjalljen e bënë pa vështirësi.¹⁹

Imam Tahaviu marrë përgjithësisht, edhe mund të themi se nuk është shprehur apo deklaruar bollshëm në lidhje me Qenien e Zotit xh.sh., dhe nuk ka bërë ndonjë dallim të qartë mes attributeve të Zotit qenësore dhe atyre të veprës, por ai thekson se atributet apo cilësitë e Zotit xh.sh., janë në vetë Qenien e Tij dhe në pa fillimin dhe amshueshmërinë e Zotit xh.sh.. Nga ajo që thotë Imam Tahaviu edhe mund ta përshkruajmë mendimin e tij në këtë mënyrë apo formë në lidhje

¹⁸ *Sherh Akidet Et-Tahavije* nga Shugjau-Din Hebtullah Bin Ahmed Bin Mahi Eturkstani El-Hanefi El-Maturidi, f. 58.

¹⁹ Vehbi Sulejman Gavoçi. *Nyja e besimit sipas Tahaviut*, f. 9. Botuar më 1995 në Prishtinë

me cilësitë e Zotit xh.sh: Se Allahu është i amshueshëm me atributet e Tij qysh në pa fillimin e Tij, pra para se ta krijoj botën, dhe me kalimin e kohës dhe me ngjarje të ndryshme e të shumta që ndodhin në çdo kohë në këtë gjithësi, asgjë nuk i shtohet apo mungohet Qenies apo Madhërisë së Tij, ngase Madhëria e Tij është e përsosur dhe nuk i nënshtrohet elementit kohë, apo nevojë për diçka, pra edhe pas krijimit të gjithësisë Qenia dhe cilësitë e Zotit xh.sh., do të jenë të amshueshme ashtu siç ishin të pa fillimta, ngase ato janë në vetë Qenien apo individualitetin e Zotit xh.sh.. Duke na bërë me dije Zoti xh.sh., se asnjë krijesë, asgjë e krijuar në këtë gjithësi nuk posedon cilësi sikur të Zotit xh.sh., ngase Ai është i përsosur me vetë Qenien e Tij. Zotit xh.sh., nuk mund t'i përshkruhen kufizime, vend, vëllim, anë, pozitë lartë apo poshtë, madhësi, gjymtyrë etj., e të cilat i posedojnë gjallesat, ngase ato janë të mangëta si në krijim, ashtu edhe në vetë rolin pse janë krijuar.

Ai është i përhershëm, i pa fillim dhe pambarim, nuk zhduket dhe nuk asgjësohet, nuk mund të ndodhë tjetër gjë përveçse ç'dëshiron Ai. Atë nuk mund ta përthekoj dot imagjinata dhe as që mund të arrij ta kuptoj mendja njerëzore se si është Ai (Qenia e Tij). Atij nuk i përngjan asgjë nga krijesat, është i gjallë dhe nuk vdes asnjëherë, dhe gjithnjë është mbikëqyrës, Ai nuk fle kurrë, është Krijues i çdo gjëje, por jo nga nevoja, është furnizues pa mundim, vdekjen e sjell pa pasur frikë, ringjalljen e bënë pa vështirësi. Ai është gjithmonë i pajisur me cilësitë e Tij të përhershme, edhe para se të krijonte gjithësinë, ekzistenca e krijesave nuk iu ka shtuar asgjë cilësive të Tij të mëparshme. Cilësitë e Tij janë të përhër-

shme - pa fillim, dhe të gjithmonshme pambarim. Epitetin e Krijuesit nuk e fitoi pasi krijoi krijesat, dhe as që u bë Krijues pasi që krijoi njerëzit.

Kjo pikë është shumë me rëndësi në besimin islam, sidomos kur kihet parasysh se studiues të shumtë në këtë pikë nuk gjetën zgjidhjen e problematikës së parashtruar pa të drejtë, se si ka mundësi të jetë Krijues pa ekzistuar krijesat? Dhe çështjes se si të sinkronizohet fakti se Allahu me cilësitë e Tij është i përhershëm dhe faktit se Zoti krijoi krijesat brenda faktorit kohë? Dyshimi arrin deri te situata e një kundërtënie në këtë pikë, ose në dy përfundime që nuk kanë të tretë:

I pari, ose duhet që Zoti të pajiset me Cilësi me kalimin e kohës, e të themi p.sh. se Zoti nuk ishte Krijues, pastaj u bë Krijues

I dyti, ose duhet të pranojmë se Zoti ishte gjithmonë i pajisur me cilësinë e krijimit d.m.th. Krijues qysh në pa fillim.

Të dy këto përfundime i mohon kategorikisht Imam Tahaviu. Dhe këtë e bën në mënyrë shumë të thjeshtë, duke shtuar se nuk i është shtuar asnjë cilësi Zotit xh.sh. përmes krijesave, apo me kalimin e kohës. Kjo është më se e theksuar në çdo libër të akides, si mos nevojë absolute e Krijuesit për krijesat. Vetëm se Tahaviu e shpjegon qartë, fillimisht në mënyrë paksa të përgjithësuar, pastaj duke e detajuar edhe më shumë përmes fjalëve: “Nuk fitoi cilësinë Krijues pasi krijoi”. Me një fjalë, nuk ishin krijesat shkak që të fitonte cilësi të re.

Ai ka krijuar ekzistencën dhe çdo gjë nga krijesat me dijen e Tij, u ka caktuar përmasat e caktuara afatin - exhelin. Për të nuk ka pasur asgjë të fshehët dhe para se t'i krijonte

ato, dhe ka ditur për veprimet e tyre para se t'i krijonte. Ai i urdhëroi krijesat që t'i binden me respekt dhe ua ndaloj që të kundërshtojnë. Çdo gjë rrjedh sipas përcaktimit dhe sipas dëshirës së Tij. Dëshira e Tij zbatohet patjetër, ajo që dëshiron për robërit e Tij, ajo edhe bëhet apo ndodhë. Për vendimet e Tij nuk ka refuzim, për gjykimet e Tij nuk ka pengesë dhe për urdhrin e Tij nuk ka të pabindur. Të gjitha këto i kemi besuar dhe jemi bindur se që të gjitha këto janë nga Zoti xh.sh..

Ahmedi, biri i Hanbelit ka thënë: “Nuk bënë të thuhet se Zoti është trup-lëndë. Dijetarët e kanë mirë që thonë se trup-lëndë i thuhet një gjëje që është e gjatë, e gjerë, e trash, e hollë, figurë e përbërë, diçka që zë vend në natyrë po Zoti xh.sh. nuk është i tillë. Ato nuk janë cilësi të Tij, Zoti xh.sh., nuk është trup-lëndë, cilësitë e Tij nuk kanë të bëjnë me trupin, në fe (me Kuran e Hadith) është e ndaluar të thuhet për Zotin se është trup.”²⁰

Edhe Xhunejdi ka thënë: “Zoti xh.sh., nuk ka lindur nga kush dhe as nuk ka lindur kush prej Tij, d.m.th. nuk ka rival as shok, nuk i përngjan askujt dhe nuk ka askush cilësi si të Tij, nuk është e mundur të parafytyrohet me mend, nuk është askush si Ai, është dëgjues e shikues.”²¹

Mos thuaj ku është (Zoti), sepse Ai ka krijuar vendin dhe gjithçka. Siç thotë Aliu r.a. “Për Atë (Zotin) që ka krijuar kunë, nuk thuhet “ku është”, për Atë që ka krijuar hapësirën,

²⁰ Vehbi Sulejman Gavoçi. *Nyja e besimit sipas Tahaviut*, f. 39. Botuar më 1995 në Prishtinë.

²¹ Po aty, f. 39.

nuk thuhet “ku rri” se gjithçka është krijuar prej Tij, vendi e hapësira, qiejt me Tokën. Para se t’i krijonte nuk kishte as vend dhe as ku, ashtu ka qenë dhe ashtu do të jetë përgjithmonë. Nuk duhet menduar për formën e Zotit xh.sh., por për krijesat dhe të mirat që na i ka dhënë Ai.” Një dijetar i drejtimit hanbeli, Mahfudh Ebu Hatabi, ka thënë: “Thanë a ka Zot të përngjarë, e unë i thash, ai që beson se Zoti i ngjet dikujt, ai nesër do të jetë në zjarr të mbyllur.”²²

Nga e gjithë kjo, po mësojmë se është rreptësishtë e ndaluar të imagjinojmë apo mendojmë se mund ta kuptojmë, parafytyrojmë apo përshkruajmë me gojë, shikim apo me shkrim Qenien e Zotit xh.sh., ngase sido që ta parafytyrojmë, Ai është ndryshe ngase asgjë nuk është si Ai.

Zoti xh.sh., është Krijues (i Vetëm) dhe nuk është trup, kemi cekur edhe më herët se ekzistenca me tërë atë që përmban është e krijuar, dhe trupat janë nga ekzistenca (bota e krijuar) dhe të gjithë janë të krijuar, derisa Zoti xh.sh., Qenia e Tij, është e domosdoshme të jetë e pa fillim, dhe assesi nuk mund të mendohet se Zoti xh.sh., është trup.²³

Krijues i ekzistencës i Cili nuk ka anë, me përjashtim të disa kerramijëve, të cilët Zotit xh.sh., i përshkruajnë anë dhe

²² Po aty, f.40.

²³ El-Imam Ebi El-Berekat En-Nesefti. *Sherh El-Umdete Fi Akideti Ehli Suneti Vel-Xhemamati*, f.155, vështrimin e kësaj vepre e ka bërë: Abdullah Muhamed Abdullah Ismail. Botuar më 2017 në Kajro.

lartësi, por jo me qëndrueshmëri mbi Arsh (i pavendosur në fron).²⁴

Sipas kerramijëve, Zoti xh.sh., është mbi Arsh, dhe Arshi sipas tyre është një shtrat të cilin e bartin engjëjt, e të cilin mundohen ta argumentojnë përmes ajetit:

وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ (١٧)

“Engjëjt do të rrinë skajeve të tij, kurse tetë prej tyre do të mbajnë Fronin e Zotit tënd.” (El-Hakka, 17).

Disa prej kerramijëve ishin të mendimit se Zoti është direkt i vendosur mbi Arsh (qëndron mbi Arsh, i ngjitur me Arshin), derisa një grup tjetër i kerramijëve janë të mendimit se Zoti qëndron mbi Arsh (në drejtim vertikal mbi Arsh), mirëpo mes Arshit dhe Zotit xh.sh., ka një distancë të madhe.

Zoti xh.sh., nuk ka vend të caktuar (nuk mund t'i përshkruajmë Zotit xh.sh., vend, nuk është i kufizuar me vend apo në vend). Derisa sipas përngjasuesve, trupëzuesve, kerramijëve (Zoti) është i vendosur mbi Arsh, sipas tyre bazuar padrejtësisht në ajetin:

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (٥)

“I Gjithëmëshirshmi mbi Fron u ngrit (si i takon Madhërisë së Tij).” (Ta-Ha, 5).

Derisa (sipas kerramijëve), Zoti ekziston dhe Qenia e Tij qëndron nga vetvetiu, gjithashtu edhe ekzistenca ekziston

²⁴ Po aty f.158. Këta janë të mendimit se Zoti nuk është i vendosur dhe nuk qëndron vetëm mbi Arsh, por Qenia e Tij përfshinë tërë Arshin deri në fund, të gjithin, ngase nuk mund të thuhet se ka trup mes Zotit dhe Arshit, por Ai trup përfshinë Arshin të tërin.

nga vetvetiu, dhe nuk është e logjikshme që dy këto ekzistenca që qëndrojnë nga vetë qenia e tyre e të mos jenë në anë apo përball njëra-tjetrës.²⁵

Sigurisht se Zoti xh.sh., nuk posedon vend e as anë, këtë e argumenton edhe ky ajet kuranor ku Zoti xh.sh., thotë:

وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ (٨٤)

“Ai është i vetmi Zot (i vërtetë) në qiell dhe i vetmi Zot i vërtetë në Tokë. Ai është i Urtë dhe i Gjithëdijshëm.”

(Ez-Zuhruf, 84).

Vërteton Njeshmërinë e Tij, përsosmërinë dhe sundimin e Tij në qiell dhe Tokë, por nuk vërteton Qenien e Tij, sikur që mund të thuhet nëse kemi të drejt të bëjmë një analogji sipërfaqësore për ta kuptuar sa më mirë qëllimin dhe kuptimin që ka edhe ky ajet. Nëse themi p.sh., se ky udhëheqës, është udhëheqës i Tiranës dhe Prishtinës, sundimi i këtyre dy qendrave nuk identifikohet me prezencën e tij fizike në dy qendrat, por me udhëheqjen e dy qendrave. Dhe është e pamundshme të themi për Zotin xh.sh., se Qenia e Tij është në qiell dhe në Tokë, t’i përshkruajmë vend të caktuar, por duhet kuptuar se sundimi i Tij përfshinë ekzistencën mbarë, por edhe vetë qiejt dhe Tokën.²⁶

Për Zotin xh.sh., nuk mund të thuhet se është këtu apo aty (duke i përshkruar vend të caktuar), pra nuk mund të thuhet se është afër (Qenia e Tij) e as larg, ngase çdo gjë e cila mund të shihet e vërehet përmes shqisave ka fundin e saj nga

²⁵ Po aty. f.164.

²⁶ Po aty. f. 166.

të gjitha anët, dhe çdo gjë e cila ka fundin nga çdo anë është e krijuar. Për Zotin xh.sh., nuk mund të themi se atë e shoqëron lëvizja, ngase lëvizja e diçkaje menjëherë imponon edhe trupin, i cili lëviz-arrin prej një vendi në vend tjetër, e duhet ditur se Zoti xh.sh., është larg çdo mundësie që Ai të ketë vend të caktuar apo të jetë trup.

Nga Ai (Zoti xh.sh.) filloi (ekzistenca) pa kurrfarë modeli (paraprak)

Ka filluar, apo është krijuar kjo gjithësi nga hiqi, me urdhrin e Zotit xh.sh., pa ndonjë model paraprak, ngase nuk kishte ekzistuar më parë, por atë e krijoi Zoti xh.sh., jo i shtyrë nga nevoja e as nga ndonjë faktorë i mundshëm, por thjesht nga dëshira e Tij për ta krijuar dhe stolisur, ashtu siç e shohim edhe sot këtë gjithësi. Duhet ta kuptojmë se fillimi i diçkaje ka kuptimin e pa ndërprerë, ekzistencën pas krijimit e cila nuk ekzistonte. Dhe nga kjo mësojmë se fjalët - të folurit e Zotit argumentojnë me argument të prerë, se të folurit e Zotit xh.sh., është i pa fillim, por urdhri i Tij për të krijuar me këtë rast ekzistencën bëhet i krijuar. Krijimi i diçkaje dhe të parit e saj është krejt diçka tjetër në raport me Krijuesin.

Imam Tahaviu thotë se Zoti xh.sh., ka krijuar ekzistencën-gjithësinë me dijen e Tij.²⁷Zoti xh.sh., e di plotësisht se çfarë ka krijuar, kur e ka krijuar, pse e ka krijuar, çfarë do të ndodhë në të ardhmen me tërë këtë ekzistencë etj., ngase nuk

²⁷ Dr. Seid Abdu-Latif Fude. *Sherh El-Kebir Ale-l Akidet Et-Tahavije*, f.367, botuar më 2014.

mund të gjendet asgjë në këtë gjithësi e krijuar dhe ajo që do të krijohet e të mos jetë në dijen e Zotit xh.sh., të pa fillim. Të qenit Krijues domosdoshmërisht duhet qenë edhe i ditur për çdo gjë, nisur nga kjo po përmendim edhe ajetin në kap-tinën El-Mulk:

وَأَسْرُوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (١٣) أَلَا يَعْلَمُ
مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ (١٤)

***“Sido që të flisni ju, fshehtas apo haptas, Ai e di mirë
ç’ka në zemrat tuaja. E si mos dijë Ai që ka krijuar
gjithçka, kur Ai e njeh çdo gjë me imtësi dhe është i
Gjithë informuari?!.” (El-Mulk, 13-14).***

Edhe me këtë ajet, Zoti xh.sh., argumenton se Ai di për çdo gjë dhe assesi nuk guxojmë të kuptojmë nga ajeti se Zoti di vetëm për gjërat e krijuara (Zoti di për çdo gjë të krijuara, për atë që do të krijojë - pra është i Gjithëdijshëm). Por ky ajet argumenton s’pari se Zoti xh.sh., është Krijues, është më se e nevojshme të vërtetoi (të na bëjë me dije njerëzimit mbarë) se Ai është i dijshtëm për çdo gjë të krijuar.²⁸ Dija e Tij është e pa fillim dhe e pambarim, asgjë nuk mund t’i fshihet dijes së Tij gjithëpërfshirëse, Zoti xh.sh., thotë:

وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا (١٢٧)
***“... E çdo të mirë që e kryeni, me të vërtetë Allahu di
për të”. (En-Nisa, 127).***

²⁸ Po aty, f.368.

Edhe në *Bedi-l Emali*, pasuesit e drejtë të mësimave të të dërguarve dhe vetë të dërguarit të fundit Muhamedit a.s., kanë mendimin se gjithësia me tërë çfarë ka në të, me përjashtim të Zotit xh.sh., i Cili është Krijues, se çdo gjë është e krijuar (i ka parapri mos ekzistenca), pra nuk ka ekzistuar asgjë, pastaj është gjetur-krijuar (universi), dhe se Zoti xh.sh., është Krijues i kësaj ekzistence me lartësinë dhe ultësinë e vet që ka ekzistenca, sipas dëshirës dhe vullnetit të Tij.²⁹

Zoti është i plotfuqishëm për çdo gjë

Kur e analizojmë këtë fjali të Imam Tahaviut kur flet për Zotin, kjo tregon se shkaku është arsyeja pse Imam Tahaviu e thotë edhe këtë fjali dhe gjykon me të, shkaku siç shihet është vetë cilësimi i Zotit xh.sh., se Ai është i plotfuqishëm për çdo gjë, se çdo gjë varet nga Ai, se çdo gjë e udhëheq Ai. Fuqia e Tij absolute është fuqi e cila buron nga cilësitë e Tij, të cilat janë në vetë Qenien e Tij, edhe cilësia Ekudretu - Fuqia, është cilësi e pa fillim e përqendruar në vetë individualitetin apo Qenien e Zotit xh.sh. Nga vetë cilësimi i Zotit xh.sh., me këtë cilësi, kuptohet se Ai është Krijues, Furnizues, Ringjallës, Ai i cili i bënë krijesat të vdesin etj., dhe të gjitha këto cilësi edhe kthehen te cilësia Ekudretu - se Ai është i Plotfuqishëm, e kur është i plotfuqishëm, Ai është në gjendje të bëjë çfarë të dëshiroi dhe kur të dëshiroi nga vetja

²⁹ El-Imam Siraxhud-din Ali Bin Uthman El-Ushiji. *Sherh Bed-i-l Emali Fi Ilmil Akaidi*, f.122. Botuar më 2008 në Bejrut.

e Tij, në pamundësi ndikimi apo ndërhyrje të diçkaje nga ky univers, Ai vepron çfarë dëshiron.

Të gjithë dijetarët e Ehli Sunetit janë të mendimit se: “Bota është e krijuar”, gjithçka është e krijuar me përjashtim të Qenies së Zotit xh.sh., krijimi lidhet me intervalin kohor, pra çdo krijim domosdoshmërisht ka kohën - pikënisjen e vet të krijimit. Çdo gjë është gjetur me fuqinë e Zotit, pasi që asgjë nuk ka ekzistuar (nga e krijuara), dhe ky mendim hedh poshtë edhe mendimin apo teorinë e filozofëve të cilët mendojnë se bota është gjetur vetvetiu, dhe kështu është e pa fillim.³⁰ Kjo teori e filozofëve nuk është e qëndrueshme, ngase kjo botë ka Krijuesin e saj, Zotin xh.sh., i Cili e krijoi nga asgjëja, ngase asgjë edhe logjikisht nuk mund të krijohet apo të lind nga vetja, pa ndërhyrje nga jashtë. Ai i Cili krijoi është i vetëm, i Cili ka qenë edhe para krijimit të kësaj ekzistence, ngase Qenia e Tij është e pa fillim, dhe Ai do të jetë i Gjithmonshëm, edhe pas shkatërrimit të kësaj ekzistence. Ai është i pari (i pa fillim) para çdo gjëje, është i fundit (i gjithmonshëm - i pafund), pas çdo gjëje. Ai ka ekzistuar kur nuk kishte kohë, as natë as ditë, as dritë e as errësirë, as qiej as Tokë, as Diell as Hënë as yje, ngase çdo gjë është e krijuar përveç Qenies së Tij.

³⁰ Shejh Husejn Bin Shehabu D-din El-Kejlani Esh-shafii. *Sherh El-Akaidi El-Adudijeti*, tahkik Nuzar Hamadi, f.26. Botuar në Bejrut më 2011.

Arshi - Froni

- Imam Tahaviu: “Arshi dhe Kursija janë të vërteta. Ai nuk ka nevojë për Arshin dhe as çka ka nën Arsh. Përfshinë dhe mbisundon çdo gjë, (me dijen e Tij) qoftë i Lartësuar.”³¹

Pra, sipas Imam Tahaviut, Arshi dhe Kursija janë të sakta. Se (Zoti xh.sh), nuk ka nevojë për Arshin, ngase Ai ishte edhe kur nuk ekzistonte Arshi, nuk ka nevojë as për atë çfarë ka nën të (nën Arsh). Ai me dijen e Tij ka përfshirë çdo send e edhe ç’ka mbi të, dhe krijesat e Tij nuk mund ta përfshinë Atë, nuk mund të imagjinojnë e të kuptojnë Qenien e Zotit xh.sh..

Kemi cekur edhe më herët se Ebu Hanife është i mendimit se, kur flitet për Arshin - Fronin, shprehjet e përmendura në Kuran nuk duhet t’i marrim dhe kuptojmë në kuptimin tekstual apo sipërfaqësorë, se me këtë rast disa nga ato aludojnë në vend apo hapësirë të caktuar, dhe në këtë mënyrë Zotit xh.sh., i përshkruhet vend, siç thuhet se Ai qëndron mbi Arsh. Mirëpo ajetet apo tekstet kuranore metaforike, jo bollshëm të qarta duhet marrë e interpretuar, ngase ato ajete që nuk janë bollshëm të qarta dhe kanë të bëjnë me çështje tejet delikate, rreth dhe me Qenien e Zotit xh.sh., duhen interpretuar dhe kuptuar drejtësisht nga dijetarët e mirëfilltë. Zotit xh.sh., nuk mund t’i përshkruhet vend apo hapësirë, ngase Ai është aty ku ishte para se të krijoi vendin apo hapësirën, para

³¹ Imam Ebi Xhafer Et-Tahavi El-Hanefi. *Metn El-Akidet Et-Tahavije*, f. 9, nga pika 49-51. Botuar në Bejrut më 1977.

se të krijoi Arshin, para se të krijoi gjithësinë. Ndaj edhe pse Zoti xh.sh., është Krijues i vendit apo hapësirës nuk mund të thuhet për Zotin xh.sh., se Ai është i kufizuar në vend, ngase Ai është aty ku ishte siç cekëm para se ta krijoi hapësirën apo vendin. Duhet ditur se Zoti xh.sh., ka ekzistuar edhe kur nuk ekzistonte gjithësia, nuk ekzistonte vendi e hapësira, atëherë kurrë nuk mund të parashtrohej pyetja - “ku” dhe “kur”, ngase Zoti xh.sh., është i pa fillim dhe i pambarim - i gjithmonë.

Për Maturidiun, në lidhje me këtë çështje, pra mendimet e tij rreth Arshit-Fronit i kemi cekur edhe më herët, megjithatë ia vlen të rikujtohet se Maturidiu është i mendimit se duhet interpretuar ajetet synonuese - alegorike, apo jo bollshëm të qarta, në veçanti ato të cilat kanë të bëjnë me Qenien dhe atributet - veçoritë e Zotit xh.sh., se interpretimi duhet të jetë racional, e jo kuptimin bukfal apo tekstual, kuptim apo përkthim i cili krijon përshtypjen se Zoti xh.sh., posedon vend. Maturidiu ishte kundër atyre të cilët thoshin se Arshi-Froni është vendi ku gjendet Zoti, por ishte edhe kundër mendimit tjetër se Zoti është në çdo vend. Maturidiu ishte i mendimit se Zoti xh.sh., është i amshueshëm, është i pa fillim dhe i pambarim, Ai është edhe i pa kufij, pa vend, nuk është materie, Ai është i lirë nga hapësira vendi e koha.

Zoti xh.sh., është i panevojshëm për vend, e sikur Ai, Zoti xh.sh., të ndiente nevojë për vend, apo të kishte nevojë qëndrimi në një vend, apo të qëndroj ulur në një vend apo hapësirë, ai nuk do të ishte Zot i vërtetë, por para nesh shtrihet një pyetje shumë logjike: Ku ishte Ai - Zoti xh.sh., para se të krijoi Arshin- Fronin? Është absurde dhe e papranueshme për besimtarin islam të themi se Zoti xh.sh., ka kufi të

caktuar, Ai nuk kufizohet me gjashtë anë, me lartë, poshtë, majtas, djathtas, para e mbrapa, derisa çdo gjë e krijuar kufizohet me këto gjashtë anë. Zoti xh.sh., nuk ka nevojë për Arshin, e as çka ka mbi apo nën Arsh, Ai nuk ka nevojë për asgjë, Ai është Krijues edhe i Arshit, pra Arshi ka fillimin, do të ketë edhe mbarimin, derisa Zoti xh.sh., është i pa fillim dhe i pambarim.

Zoti e ka krijuar ekzistencën - universin me dijen e Tij

Imam Tahaviu ka thënë: “Prandaj robi duhet ta dijë se dija e Allahut i ka paraprirë çdo gjëje nga krijesat e Tij, (se dija e Zotit xh.sh., ka qenë para se të fillonte krijimi i krijesave të Tij), kështu që në bazë të saj, Ai përcaktoi çdo gjë në mënyrë të përkryer dhe përfundimtare. S’ka kush që mund të prishë atë përcaktim, të ndryshojë diçka në të, të shtojë ose të pakësojë, asgjë, në tokë e në qiej. Kjo është nyje e fortë e besimit dhe nyje e bazave të njohjes, nyje e konfirmimit të njësisë së Allahut dhe kontrollit të Tij mbi krijesat, sikur që Allahu thotë në Librin e Tij:

اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ (٦٢)

“(Allahu) është Krijues i çdo gjëje dhe Ai është Mbikëqyrës i çdo gjëje” (Ez-Zumer, 62).

Thotë Allahu:

... وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا (٣٨)

“...E urdhri i Allahut është vendim i përcaktuar.” (El-Ahzab, 38).

Mjerë për atë që Allahut i bëhet armik në kaderin e Tij, (kundërshton Zotin në kaderin - përcaktimin e Tij) dhe me zemër të sëmurë përpiket të hulumtojë në të, që me imagjinatën-iluzionet e tija mundohet të shpalosë- zbulojë gajbin - të fshehtën e mbuluar (që nuk mund të arrihet, nuk mund të zbulohet, sepse është kompetencë vetëm e Zotit xh.sh., pastaj kthehet e flet në të me shpifje e mëkat.”

Nga kjo thënie e këtij dijetari shumë të madh të Ehli Sunetit, kuptojmë se Zoti xh.sh., ka krijuar ekzistencën, dhe Ai e di se çfarë ka krijuar, ngase nuk mund të ekzistojë asgjë e krijuar e të mos jetë në dijeni Zoti xh.sh., me tërë atë që ka krijuar, por jo vetëm me aktin e krijimit, por me veprimet dhe rolin e çdo gjëje të krijuar deri në shkatërrimin e kësaj gjithësie, pra dija e Zotit xh.sh., është dije e përgjithshme që ka të bëjë me çdo gjë që ka krijuar apo për çdo gjë që krijon në vazhdimësi, ka ditur çdo gjë për veprat e tyre para se t'i krijoj krijesat e çfarëdo lloji qofshin ato, por edhe për vetë shkatërrimin e këtij universi dhe jetën e amshueshme, çdo gjë është në dijen e Tij të pa fillim.

Andaj edhe me të drejtë Imam Tahaviu thotë se: “Nuk mund të ndodhë asgjë përveç asaj që Ai (Zoti) dëshiron, se çdo gjë që ekziston në këtë gjithësi është e krijuar prej Zotit xh.sh., përmes dijes, dëshirës së Zotit xh.sh., duke e ditur se çdo gjë e krijuar është e mundshme, vetëm Qenia e Zotit xh.sh., është e domosdoshme (ngase është e pa fillim). Zoti xh.sh., vepron çfarë Ai dëshiron, nuk është i varur nga askush, nga asnjë shkak, faktor apo para shkak, Ai vepron çfarë Ai dëshiron.

Zoti xh.sh. thotë:

... إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ (١)

“...Vërtet Allahu vendos çfarë Ai dëshiron.” (El-Maide, 1).

Siç po shihet, Zoti xh.sh., posedon cilësinë e dëshirës-vullnetit, forcës etj., dhe këto cilësi vërtetojnë Madhërinë e Zotit xh.sh., dhe bindjen se Ai vepron çfarë dëshiron. Nga kjo shihet se çdo gjë është e varur prej Zotit xh.sh., se asgjë nuk mund të funksionojë jashtë dëshirës dhe vullnetit të Zotit xh.sh., dhe se çdo gjë ka nevojë për Zotin xh.sh., ngase asgjë nuk është gjetur vetvetiu, por çdo gjë është e krijuar me urdhrin e Zotit xh.sh.: “Bëhu dhe ajo bëhet”. Çdo gjë para Madhërisë së Tij është e lehtë dhe assesi gjatë krijimit dhe as gjatë përkujdesjes Zoti xh.sh., nuk ka kurrfarë mundimi apo lodhje.

Imam Tahaviu për Kuranin

- Se vërtet Kurani është fjalë e Zotit xh.sh., prej Tij ka filluar dhe ne nuk dimë mënyrën e të folurit të Tij (besojmë në të folurit e Zotit pa mënyrë e metodë), dhe e zbriti tek i dërguari i Tij (Muhamedi a.s.), përmes vahjit – frymëzimit, e besimtarët e besuan - vërtetuan atë në mënyrë të drejtë-saktë, dhe janë bindur se vërtetë shpallja është fjalë e Zotit xh.sh., e nuk është sikur të folurit e njerëzve, e kush e dëgjon dhe thotë se është si të folurit njerëzor ai ka mohuar (ka mohuar Zotin dhe nuk konsiderohet besimtar), dhe të tillin Zoti xh.sh., ka kërcënuar se do ta dënojë me dënimin me zjarr të Xhehenemit.

Zoti xh.sh., thotë:

سَأْصِلِيهِ سَقَر (٢٦)

“Do ta hedh në sekar-zjarr përvëlues”. (El-Mudethir, 26).

Dhe Allahu ka premtuar këtë dënim për atë i cili thotë:

... إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ (٢٤) إِنَّ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ (٢٥)

“Ky (Kurani) nuk është tjetër, vetëm se magji të përcjellë prej të tjerëve. Ky nuk është tjetër përveç fjalë njerëzish.” (El-Mudethir, 24-25).

- Nuk debatojmë-diskutojmë rreth Kuranit, por dëshmojmë se është Fjalë e Zotit të botëve që e zbriti Shpirti Besnik, ia mësoi zotërisë së pejgamberëve, Muhamedit a.s.. Pra është fjalë e Allahut, nuk barazohet fjala e askujt prej krijesave (me fjalën e Zotit xh.sh.) dhe nuk themi se ai (Kurani) është i krijuar e as nuk kundërshtojmë bashkësinë e myslimanëve - xhematin.

- Jemi të vetëdijshëm dhe të bindur se Kurani është fjalë e Krijuesit për njerëzimin dhe assesi nuk ka të ngjarë me fjalët e njeriut.³²

S’ka kurrfarë dyshimi se Kurani është fjalë e Zotit xh.sh., është shprehje hyjnore, e pabarabartë nga çdo segment i mundshëm me fjalën e njeriut, qoftë ai segment në të shprehur apo përmbajtjesorë, qoftë urdhër, këshillë, apo ndalesë etj.

³² Dr. Muhamed Salah Muhamed Es-Savi, *Tehdhijb Sherh E-Tahavije*, f.109, botuar në Kajro më 1990.

Tahaviu thotë se Kurani është fjalë e Zotit dhe nuk është e krijuar, kush mendon se Kurani është fjalë - shprehje e cila rrjedh nga njohurit që posedon njeriu, i tilli ka dalë - devijuar nga feja islame, dhe i tilli nuk mund të konsiderohet mysliman.

Zoti xh.sh., në Kuran thotë:

وَإِنَّهُ لَنَزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ (١٩٢) نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ (١٩٣) عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ (١٩٤) بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ (١٩٥) وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ (١٩٦)

“E edhe ai (Kurani) është shpallje (zbritje) e Zotit të botëve. Atë e solli shpirti fisnik (Xhibrili). (E solli) në zemrën tënde, për të qenë ti prej atyre që tërheqin vërejtjen (pejgamber), me gjuhë të kulluar arabe. Dhe se Ai Kurani është i përmendur edhe në librat e mëparshëm.” (Shuara’ë, 192-196).

S’ka dyshim se atë, Kuranin ia mësoi Muhamedit a.s., pejgamberit të fundit nga radha e gjatë e pejgamberëve Xhibrili a.s., Në Kuran Zoti xh.sh., thotë:

إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى (٤) عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى (٥)

“Ai (Kurani) nuk është tjetër pos shpallje që i shpallet. Atë ia mësoi ai fuqiforti (Xhibrili).” (En-Nexhm, 4-5).

Më herët e cekëm se është e pamundur të njohim, të përkruajmë Qenien apo cilësitë e pa fillimta të Zotit xh.sh., në mesin e cilësive të Zotit xh.sh., është edhe të folurit e Zotit xh.sh.. Të folurit e Zotit xh.sh., nuk ka asgjë të ngjarë më të folurit e njeriut, ngase të folurit tanë është të folur organik, i cili vjen si rezultat i artikulimit, tingujve apo zërit, derisa të

folurit e Zotit xh.sh., asgjë nuk ka të ngjarë me të, ngase nuk është të folur organik, përmes zërit apo tingujve e germave, por është të folur hyjnorë që i takon dhe e posedon vetëm Zoti xh.sh..

Tahaviu është i mendimit se nuk duhet diskutuar shumë rreth Kuranit, ngase e dimë se është fjalë e Zotit xh.sh., e zbritur përmes shpirtit besnik -Xhibrililit, dhe nuk kanë asgjë të ngjarë me fjalët e krijesave. Duke e ditur se edhe të folurit e Zotit xh.sh., është cilësi e Zotit dhe si e tillë është e përherëshme, pa fillim, duke e ditur se fjalët e njerëzve, e xhinëve etj., janë të krijuara dhe nuk iu përngjajnë fjalëve të Zotit me asgjë, ndaj me të drejt Tahaviu pohon se Kurani nuk është i krijuar. Unë mendoj se është e palogjikshme të thuhet për një cilësi të Zotit xh.sh., se është e krijuar, ngase nga kjo do të kuptonim, apo do të rezultonte se Zoti (Zoti na ruajt nga një mendim i tillë) do të ketë pasur ndonjë mangësi, e cila është plotësuar më vonë. Vlen të theksohet se është edhe mendim i përgjithshëm i Ehli Sunetit dhe me konsensus edhe i katër shkollave juridike, dhe të gjithë dijetarëve të këtyre shkollave se të folurit e Zotit nuk është i krijuar.

Xheneti dhe Xhehenem

Imam Tahaviu është i mendimit se, (besojmë se) Xheneti dhe Xhehenemi, janë të krijuara, nuk shkatërrohen e as zhduken asnjëherë. Allahu i ka krijuar para krijesave, pastaj për secilën bëri banorë. Atë që Ai do, e vë në Xhenet nga mirësia e Tij, e kë do Ai e fut në Xhehenem me drejtësinë e Tij. Çdokush punon atë që Ai e di dhe për të cilën është krijuar.

S'ka dyshim se Zoti xh.sh., ka krijuar Xhenetin si vend shpërblim dhe Xhehenemin si vend ndëshkim, Xheneti dhe Xhehenemi do të kenë patjetër edhe banorët e tyre, varësisht nga veprat e kryera gjatë jetës në këtë botë, Por, duhet ditur se për xhenetlinjë të nuk ka shpërblim ma të madh se sa të parit e Zotit xh.sh., e këtë Zoti xh.sh., e ka mundësuar për xhenetlinjë. Edhe Imam Tahaviu është i mendimit se, të parit e Zotit xh.sh., (shikimi në Allahun në botën tjetër) është një e vërtetë nga ana e xhenetlinjëve, pa përfshirë mënyrë apo formë në të parit Zotin xh.sh., ashtu siç e përcakton libri i të Madhit Zot xh.sh..

Imam Tahaviu është i mendimit se Zotin xh.sh., në botën tjetër do ta shohin besimtarët (xhenetlinjë), pa formë, mënyrë apo model,³³ (në të parit e Zotit xh.sh.).

وُجُوهٌ يُؤْمِنُ نَاصِرَةً (٢٢) إِلَى رَحْمَتِ نَاطِرَةً (٢٣)

“Atë ditë disa fytyra do të shkëlqejnë (të gëzuara), dhe Zotin e tyre do ta shohin - shikojnë”. (El-Kijame, 22-23).

Kuptimi rreth kësaj çështje është vetëm ajo çka dëshiron dhe çka na ka mësuar neve Zoti i Madhërishëm, dhe e tërë asaj që ka ardhur te ne (lidhje me këtë çështje) përmes haditheve të vërteta nga i Dërguari i Allahut xh.sh., dhe ajo qëndron ashtu siç ka thënë ai. Nuk hymë (nuk merremi) në këtë çështje duke interpretuar me mendimet tona, dhe as me imagjinatën tonë këtë të fshehtë. Se vërtet nuk shpëtoi kush në

³³ Ebi Hafsin Siraxhid-in Umer Bin Is-hak El-Gazneviji El-Hindiji. *Sherh Akidet El-Imam Et-Tahavi*, f.77, botuar në Kajro në vitin 2009.

fenë e tij, me përjashtim të atij i cili iu dorëzua Zotit xh.sh. dhe të Dërguarit të Tij, dhe dijen të cilën nuk arriti ta kuptojë qartë, ia mbështeti Zotit xh.sh., (e la vetëm në kompetencën e Zotit xh.sh.). Nuk është besim i vërtetë për të parit (shikimin) e Zotit xh.sh., për banorët e Xhenetit - xhenetlinjët, nëse atë e kupton-konsideron si një iluzion, ose e imagjiron si një pamje që e njeh, ose atë pamje e interpreton sipas kuptimit të vet, dhe interpretimi dhe mbështetja e plotë është besim i drejtë. Mos interpretimi (është fjala për ajetet jo bollshëm të qarta-alegorike, të cilat flasin rreth Qenies së Zotit xh.sh.), dhe mbështetja - dorëzimi i plotë (rreth të parit Zotin xh.sh., në botën tjetër) është besim i drejtë, është feja e myslimanit. Ai i cili nuk mbrohet nga mohimi dhe përngjasimi, i tilli ka lajthitur, rrëshqitur nga e vërteta, nuk ka arritur ta kuptojë pastërtinë e besimit. Allahu xh.sh., është cilësuar me cilësi të Njëshmërisë (cilësi që nuk i posedon askush dhe nuk kanë të ngjarë me asgjë dhe me askënd), pa shok dhe përngjasim, të ndaluara që dikush tjetër pos individualitetit të Zotit xh.sh., - Qenies së Tij të cilësohet me këto cilësi, nuk kanë të ngjarë as në kuptim me asnjë krijesë.

Imam Ebu Hanife në librin e tij “El-Vesije” ka thënë: “Zoti xh.sh., do të shihet në botën tjetër, Zotin do ta shohin besimtarët-xhenetlinjët përmes të parit të tyre, pa përngjasim apo formë e mënyrë.”³⁴ Zoti xh.sh., do t’ju mundësoi (besimtarëve-xhenetlinjëve) ta shohin Atë pa asnjë pengesë.” Taki-mi i Zotit xh.sh., me xhenetlinjët do të jetë pa kurrfarë

³⁴ Po aty, f. 78.

ngjasimi apo modeli e as ane.³⁵ Të parit e Zotit xh.sh., Ditën e Gjykimit është më se i vërtetë, do ta shohin (xhenetlinjë) jo në vend (të caktuar) e as në ndonjë anë, por qëllimi këtu është bindja se Zoti xh.sh., do të shihet, por pa u marrë me mënyrën apo formën e të parit (Zotin xh.sh.).³⁶ Duhet ditur se Zoti xh.sh., nuk është trup në mënyrë që Atij t'i përshkruhen kufij apo kufizime, ngase Ai nuk ka fillimin e as fundin në hapësirë.

Pamja e Zotit nga xhenetlinjë, (pra botën tjetër) pa mënyrë dhe paditur formën është i saktë.³⁷

Imam Tahaviu thotë se Xheneti dhe Xhehenemi janë të krijuar dhe nuk përfundojnë asnjëherë, Zoti xh.sh., ka krijuar Xhenetin dhe Xhehenemin para krijimit, dhe ka krijuar edhe rolin e tyre, kush përjeton Xhenetin me mëshirën e Zotit dhe kush Xhehenemin me drejtësinë e Zotit xh.sh..³⁸

Nga kjo mësojmë se nuk është besim dhe bindje e drejtë sipas Tahaviut nga kushdo qoftë nëse të parit e Zotit xh.sh., në botën tjetër e krahasojmë me pamjen e njeriut apo diçka tjetër, apo nëse dikush mundohet të imagjinoj këtë pamje dhe me mendimet e tij të mundohet ta zbërthej kinse për ta kuptuar gjë që është e pamundshme për njeriun ta bëjë këtë, e drejtë e besimtarit është vetëm besimi se do ta shoh Zotin, por si dhe kur (është fjala për mënyrën dhe kohën) mbetet vetëm në

³⁵ Po aty, 78.

³⁶ Po aty, f.78.

³⁷ Vehbi S. Gavoçi: *Nyja e besimit sipas Tahaviut*, f, 68. 1995 Prishtinë.

³⁸ *Sherh Akidet Et-Tahavije* nga Shugjau-Din Hebtullah Bin Ahmed Bin Mahi Eturkstani El-Hanefi El-Maturidi, f. 58.

dijen e Zotit xh.sh., ndaj e jona është të besojmë se Zotin do ta shohim, e jo edhe të pyesim se si dhe kur (është fjala për momentin) do ta shohim, ngase për këtë nuk na ka mësuar Zoti xh.sh..

Pamja e Zotit xh.sh., sipas Tahaviut nuk mund të parafytyrohet se po shohim diçka të lartë, sepse Zoti xh.sh., nuk është trup e të themi se është i gjatë apo i shkurtër, i hollë ose i trashë, në të djathtë ose në të majtë, lartë ose poshtë, pra mënyra se si do të shihet Zoti xh.sh., e di vetëm Ai. Zotin do ta shohim pa kurrfarë forme, përshkrimi, apo modaliteti, ngase Ai nuk është i kufizuar në kohë dhe hapësirë.

Zoti xh.sh., thotë:

وَجُودُهُ يُؤَمِّنُ نَاصِرَةً (٢٢) إِلَى رَحْمَتِ نَاطِرَةٍ (٢٣)

“Atë ditë – disa fytyra do të shkëlqejnë, në Zotin e tyre do të shikojnë” (El-Kijame, 22-23).

Besimtari nuk guxon ta ketë bindjen se do ta shoh Zotin xh.sh., ashtu sikur sheh p.sh., njeriun në këtë botë, duke (e përkufizuar) i dhënë apo përshkruar formë, vend, anë, gjatësi, gjerësi etj., ngase siç cekëm më parë, Zoti xh.sh., nuk do të shihet siç shihen krijesat, ngase Zoti xh.sh., nuk ka të ngjarë me asgjë të krijuar, dhe asgjë që do të krijohet edhe më vonë, se Zotin do ta shohin xhenetlinjtë është më se e vërtetë dhe e bazuar në Kuran dhe hadithe të shumta.

Duhet ditur se kufizimi i diçkaje në gjashtë anë, si lart, poshtë, majtas, djathtas, para e mbrapa, të gjitha këto janë të krijuara dhe vërtetojnë e dëshmojnë kufizimin e krijesave, pra kanë të bëjnë me krijesa e jo me Krijuesin.

H. Sherif AHMETI

DYNJAJA (PO - JO) E MALLKUAR!*

“Ajo që është dhënë juve nga ndonjë send, është mjet i jetës së dynjasë dhe bukuri e saj, e ajo që ju pret të Zoti është shumë më e dobishme dhe e përjetshme, a nuk kuptoni!” (Kasas, 60)

Një nga parimet e fesë islame, të cilat e bëjnë të dalluar prej ideve të tjera është ky: Islami me dispozitat dhe orientimet e tij pranon natyrën e njeriut, analizon rrjedhimet e jetës së tij dhe tregon butësi të madhe ndaj tij. Nuk angazhohet për nënshtrimin e dëshirave dhe epsheve të tij të natyrshme e as për eliminimin e tyre në tërësi, pra nuk e nxitë njeriun në luftë kundër tyre. E tërë ndërhyrja e Islamit në çështjet e jetës së njeriut ka për qëllim ruajtjen e moralit të njeriut, ruajtjen e jetës dhe rregullin e bashkëjetesës së tij, ka për qëllim të orientoj kah është mirë e mbarë, të edukojë në qëllime fisnike, e pastaj e lë të lirë të jetojë, por me kusht që jeta lëndore të

* Marrë nga: “Takvim 1402/Kalendar 1982”, Prishtinë 1982.

mos dominojë mbi virtytet morale dhe të mos dobësojë ndjenjat shpirtërore.

Islami ndërhyjnë në çështjet e jetës së njerëzve duke urryer pasivitetin e tyre në jetë dhe jetën parazitë (rehbanijjetin), iu lejon të gjitha të mirat dhe iu ndalon të gjitha të këqijat, u hapë dyer të gjera për shfrytëzimin e të mirave të dynjasë ashtu si të dëshirojnë derisa vazhdimisht e ruajnë moralin e tyre.

Për të nxjerrë një pasqyrë të vërtetë të pasqyrimin islam të dynjasë dhe ndaj bukurive të saj, temën do të argumentojmë me ajete nga Kurani famëlartë dhe me hadithe të Pejgamberit. Këtë, nga arsyeja se disa njerëz e paraqiten në formë të shëmtuar dynjanë, jetën dhe angazhimin në dynja, ashtu që shumë besimtarë ikën dhe u irrituan prej saj dhe si rrjedhim i një aso bindjeje të gabuar ata u pasivizuan në lëmit e jetës dhe jetën u lanë të tjerëve, të cilët duke u angazhuar dhe vepëruar morën në duart e tyre frenat e jetës, e në anën tjetër, ithtarët e besimit islam humbën të gjitha fuqitë e edhe ndaj vetvetes së tyre dhe aguan imitues të të tjerëve në lëmit e jetës, edhe pse feja e tyre nuk e dëshiroi atë pasivitet prej tyre. E gjithë kjo ishte pasojë e mos parashtruarës së Islamit real, të pasqyrimin të vërtetë të tij ndaj jetës, veprimin dhe të shfrytëzimit të begative të dynjasë.

Kurani dhe shfrytëzimi i begative

Në Kuran gjejmë mjaft ajete të cilat prezantojnë qartë dhe të bëjnë të kuptosh se e tërë dynjaja është krijuar dhe përgatitur për njeriun, për të shfrytëzuar ai begatitë e saj dhe për të jetuar në të i kënaqur dhe komod. Ja disa ajete:

“Ai (Allahu) është i Cili krijoi për ju gjithçka në tokë.”
(Bekare, 29).

“Nënshtroi për ju diell e hënë, rregulloi natë e ditë, ju dha çdo gjë që u nevojitet dhe nëse përpiqeni të numëroni të mirat (nemitet) e Zotit nuk do ta arrini.” (Ibrahim, 33-34).

“Allahu është Ai, i Cili ia përgatiti njeriut rrugën e jetës në këtë tokë, e udhëzoi që t’i shfrytëzoj të gjitha të mirat në të.” (Zuhruf, 110), shih edhe ajetet: (Nahl, 10-14), (Abese, 24-33), (Jasin, 71-75) etj.

Nga këto dhe shumë ajete të tjera gjejmë se si i përmend Zoti xh. sh. këto të mira që u ka dhënë robërve (njerëzve) të Tij dhe kërkon prej tyre të jenë mirënjohës dhe falënderues, kërkon që të janë të kujdesshëm dhe të krijojnë e mundësojnë fatbardhësi në jetë për gjithë njerëzinë. Kurani ka për qëllim me këtë që t’i japi njeriut të kuptojë se kjo dynja me këto të mira të mëdha dhe të shumta është krijuar vetëm për njeriun, të jetojë dhe t’i shfrytëzoj, saqë edhe ato të mira të cilat njeriu nuk është në gjendje t’i shtijë në shërbimin e vet, Zoti ia bëri të mundur, ia bëri të nënshtroara që t’i shërbejnë atij dhe kështu i plotësoi të gjitha nimetet.

Pasi që puna qenka kështu, -është gjë e natyrshme, - që shfrytëzimi i këtyre të mirave të jetë i lejueshëm prej Zotit, bile i porositur dhe të thirrur për këtë, pse përjetimin e të mi-

rave të Tij nga robi i Vet jo vetëm që e pëlqen, por është kundër tij nëse ai i asgjëson ato, nuk i çmon ose largohet prej tyre.

Ka qenë dhe mbetët gabim të dëgjohet në mesin e besimtarëve ai predikim i gabuar sipas së cilit thirren njerëzit të pasivizohen, të bëhet ndarje mes fesë dhe dynjasë e të vihet mur mes tyre, e në anën tjetër të programohet për besimtarët një formë e jetës larg kërkimeve dhe angazhimeve për begatitë e dynjasë, t'i mësojë ata të urrejnë dhe të mallkojnë dynjanë dhe çdo angazhim e përpjekje në të, derisa edhe ata të cilët përpiqen për idare, për kafshatën e bukës duke punuar mbi dhe nën tokë.

Ndoshta ligjëruesit e tillë kanë pasur për qëllim të largojnë njerëzit prej kërkimit të furnizimit në mënyrë jo të lejueshme, gjë që është me vend dhe ka qenë e mirë, mirëpo, nuk i kanë dhënë rëndësi të duhur kuptimit të drejtë të pasqyrimit islam, nuk bënë dallim mes shpjegimit të drejtë dhe atij të shtrembët, pse masa e besimtarëve kuptoi se Islami nuk e dëshiron angazhimin e njerëzve për jetë, bile angazhimin e tillë e konsideruan përpjekje të kotë pas kësaj dynjaje të shkatërruar, e kuptuan se Islami nuk lejon përjetimin e gjërave të mira dhe këtë e numëruan mungesë në fe, dobësi në besim. Shkuan aq larg sa që faktor fetar konsideruan mos dhënies rëndësi dukjes së jashtme, e petkat e pa lara dhe petkat me arna edhe pas mundësisë për më të mira e çmuan si një lloj evlijallëku.

Një këso mendimi dhe orientimi i gabuar mbretëroi ndër besimtarë për shumë shekuj dhe angazhimi i bujkut me plug në arë, i punëtorit në punëtori etj., konsiderohej si i pa dëshirë

rueshëm vetëm kur njeriu ishte shumë i nevojshëm, por edhe i tillë konsiderohej se po punon për dynja e jo për fe, pse ekzistonte ndryshim i madh në bindjen e tyre mes asaj dhe asaj, ishte dallim i madh mes atij që përpiquej për jetë në këtë dynja dhe mes miskinit-parazitit, i cili pretendonte se ka besim të fortë, se vepron vetëm për Ahiret, ani pse ushqehej prej atij që lëvronte tokën, prej atij që ruante bagëtinë me shkop të cilët sipas mendimit të tij punonin për dynjanë e mashtruar!

Me një këso mendimi u bë mëkat i madh ndaj Islamit të pafajshëm, mëkat të cilin nuk ia bënë as armiqtë e tij, mjafton që mësimi i tillë u bë shkak i dobësimit të myslimanëve e me fatin dhe ardhmërinë e tyre luajtën të tjerët.

Mësimet e Pejgamberit a.s.

Në ditët e para të Islamit disa njerëz, të mësuar prej ideve mistike të huaja, deshën të përvetësojnë mendime të këtilla të gabuara ndaj fesë dhe ndaj jetës, por Pejgamberi ishte në mesin e tyre ishte duke i mësuar e udhëzuar mbi parimet e fesë islame, andaj për së shpejti ndërhyri mes tyre dhe mendimit të tyre. Ata kishin qenë ulur një ditë pranë Pejgamberit dhe mësonin prej tij. Atypari e panë se kalonte një i ri plotë shëndet e fuqi i cili kishte me vete sëpatën dhe shkonte në punë në kopshtin e vet, e ata thanë: Ah sikur të ishte rinia, shëndeti dhe fuqia e tij në rrugën e Zotit?! Ata me këtë mendonin se ai i ri ishte duke u angazhuar në aso pune që nuk ka dobi për të te Zoti. Pejgamberi a.s. nuk e pëlqeu konstatimin e tyre, pse ai ishte edukues dhe orientues për fatin e njerëzve, nuk pëlqeu me mendimin e tyre dhe ju tha: “Mos thoni ashtu, pse

nëse është duke u angazhuar për veti ashtu që të mos e shtrijë dorën për lëmoshë puna e tij është në rrugën e Zotit, nëse është duke u angazhuar për prindërit e tij të shtyrë në moshë është në rrugën e Zotit, nëse është duke u përpjekur që t'i ushqejë fëmijët e tij të vegjël është në rrugën e Zotit, e nëse punon për mendjemadhësi e kryelartësi është në rrugën e dreqit.”

Pejgamberi a.s. ndërhyri mes tyre dhe iluzioneve që deshën të ushqejnë ata, i drejtoi prej atij mendimi të tyre të gabuar, i mësoi dhe i udhëzoi duke cilësuar punën dhe qëllimin e mirë si luftë për në rrugën e Zotit, çfarëdo pune qoftë ajo. E këtyre mësimëve të Pejgamberit a.s. është dashtë gjithnjë t'u jepej shpjegim i drejtë, e jo të shpjegohen në mënyrë të mbrapsht.

Animet e njerëzve ndaj të mirave të dynjasë

Islami nuk e mohon dashurinë dhe simpatinë e njerëzve që kanë ndaj të mirave të dynjasë, ndaj pasurisë, ndaj fëmijëve, ndaj grave, nuk hidhërohet pse njeriu i do bukuritë e jetës, pse i përjeton ato, ushqehet mirë, vishet mirë, banon mirë, siguron inventar të mirë etj. Islami nuk i urren këto, përkundrazi, angazhimin dhe veprimin në këtë drejtim e numëron të mirë dhe të dobishëm. Mirëpo, këtu bënë një ndërhyrje me qëllim të orientimit e dëshiron t'i japi të kuptojë myslimani se këto të mira që po i përjeton dhe po i shfrytëzon në këtë dynja nuk duhet të tërheqin në mendjemadhësi e në lavdërim, nuk duhet të harrojë favorizimin që ia bëri atij Zoti, ai nëpërmjet çdo të mire që e arrijnë duhet të falënderoj

Zotin, duhet të përkujtojë me këto të mira rrugën e Zotit, ash-tu që edhe pas vdekjes të gjejë shpëtim tek Ai dhe përjetim të begative shumë më të mira dhe të përjetshme, se sa këto të dynjasë të cilat i do.

Kurani pranon bukuritë e jetës, të mirat dhe shijen e tyre dhe e nxit njeriun që t'i përdorë mirë e sikurse i thotë... këto janë sende që i do ti pse janë të dobishme dhe të mira, por te Zoti në Ahiret ka edhe shumë më të mira nga këto dhe nëse këto të mira në dynja i përdorë mirë, ia di për nder dhe e fa-lënderon Zotin për to, përpiqesh të jesh i ndershëm, i drejtë, te Zoti në Ahiret ke shpërblime shumë të mëdha, më të mira nga të gjitha këto që i shfrytëzon në dynja, por mos harro se kusht i fitimit të të mirave në Ahiret është shfrytëzimi i të mirave në dynja në mënyrë të njerëzishme.

E kjo është nxitje për shfrytëzimin e të mirave në dynja e jo pengim, është nxitje për sukses edhe për të mirat e Ahiretit nëpërmjet këtyre.

Kurani e ka përpunuar shumë këtë lëmi, pse Zoti i gjithë-dijshëm i Cili e zbriti Kuranin i di shumë mirë fshehtësitë e njeriut, e njeh shumë mirë natyrën e tij, e Ai ka thënë: **“Po, njeriu tejkalon kur sheh se është pasuruar.”** (El-Alak, 6-7).

Kjo është natyrë e personave, sa herë që posedon pasuri të madhe anon kah e keqja dhe e dëmshmja, largohet prej fis-nikërisë dhe sjelljeve të mira, e nga kjo arsye Kurani përpiket të zbus kokëfortësinë e tij, të çlirojë prej atij animi të keq, e njëkohësisht përpiket që njeriun e tillë i cili përjeton të mirat e dynjasë të barti në anim të përjetimit të të mirave të Ahi-retit të cilat janë shumë më të dobishme.

Lexojmë fjalën e Zotit, ajetin 14 të sures Ali Imran: “Njerëzve iu është hijeshua dashuria e epsheve për gra, fëmijë për pasuri nga ari e argjendti, për kuaj e gjedhe dhe për bereqete, këto janë përjetime të jetës së dynjasë, e te Zoti është ardhmëria më e mirë.”

A sheh, këtu në këtë ajet flitet për natyrën e njerëzve dhe kjo shtrohet në mënyrë të qartë para tyre, i flitet njeriut për atë që ka në shpirtin e tij, për dashuri ndaj këtyre shijeve, si për gra, fëmijë pasuri etj. Islamizmi nuk i sulmon njerëzit për këtë prirje të tyre të natyrshme, pse ky anim dhe kjo dashuri e tyre është themel i nxitjes për jetë, është rregull i ekzistencës të cilin e dëshiroi Zoti me të krijuar të Ademit dhe vendosjen e tij në tokë, atëherë është e pakuftueshme që Islami të luftojë ose të konsiderojë të metë apo turp dashurinë e prindërve për fëmijë, të meshkujve për femra ose të njerëzve për pasuri. Parimisht nuk është e kuptueshme që Islami të përpiqet të shuaj këtë dashuri të natyrshme nga personaliteti i njerëzve, pse nëse bënë këtë, atëherë ka bërë përpjekje të kotë, ka vepruar kundër natyrës së lindur, e Zoti xh. sh. është larg një të metë të tillë.

Kurani pra flet për natyrën e njerëzve, për simpatinë e tyre për këto sende dhe këtë anim nuk e kritikon në esencë as që përpiqet të zhduk. E tërë ajo që e bënë Islamin në këtë nuk është gjë tjetër vetëm se orientim, duke ia përkujtuar njeriut dhe duke i thënë se këto të mira që i do ti, te Zoti ka shumë më të mira dhe më të vlefshme, e nuk është e udhës të angazhohesh me të ulëtat e të lësh të lartat, nuk është e lejuar që të japish shumicën e përjetshme për pakicën e zhdukur, e nëse kjo ndodhë, atëherë njeriu i tillë është i pamend në pasqy-

rimin e të mençurve, është i pamatur edhe në pasqyrimin e atyre që i donë këto të mira, pse i tilli ka dhënë të mirën për të dobëtën, e kjo mund t'i ndodhë vetëm atij njeriu i cili kufizohet në këto përjetime të dynjasë duke i menduar se këto janë qëllim final i jetës së tij dhe në këtë mënyrë ai bënë keqpërdorim duke mos ndjekur rrugën e hallallit, duke mos falënderuar Zotin, duke mos u përpjekur që nëpërmjet shfrytëzimit të drejtë të tyre të arrijë shkallë edhe më të lartë në Ahiret, e një dynja e këtillë është e mallkuar për personin e tillë. Këtë mund të kuptojmë edhe prej ajeteve: 15 të sures “Ali Imran”, ajeti 46 të sures “Kehf”, ajeti 36 të sures “Shura”.

Të gjitha këto ajete, e edhe të tjera të ngjashëm, vërtetojnë se e gjithë ajo që i është dhënë njeriut në këtë jetë nga fëmijët pasuria etj., janë përjetime të kësaj bote dhe bukuri të saj, por këto janë përjetime të thjeshta, modeste kur krahasojmë me përjetimet e jetës së mbramë të përjetshme. Njeriu besimtar mundet me i bashkua këto dy përjetime, e kënaq veten me përjetime të mira dhe hallall në këtë jetë, duke e përkujtua Zotin dhurues të tyre dhe duke mos tejkaluar kufijtë, por duke praktikua të drejtën e në të njëjtën kohë i përgatit vetes të mira të mëdha të Zoti dhe kështu fiton dynja e Ahiret. Islami pranon emocionet e vendosura në njeriun, por e përgatit për atë anë në të cilën ka dobi vetë ai dhe shoqëria. Ai kur vërteton për animin e njeriut në përjetime të jetës si fëmijë, pasuri etj., ai sikurse edhe e thërret që të shtojë ato ashtu që e ngacmon në punë e përpjekje me të gjitha nijetet e qëllimet për të arritur sa më shumë, por nuk e lë të shikojë pas natyrës së lakmisë së tepërt, të okupojë ajo dhe të bëjë që

të rrëshqas në humnerë, të bëhet i dëmshëm për të tjerët dhe të harrojë Zotin, përkundrazi ia kujton të gjitha këto dhe e kap për frenjë që të mos shkatërrohet.

Ky kuptim i vërtetë i Kuranit dhe ky pasqyrim i drejtë i fesë ndaj jetës ka humbur të shumë njerëz, e veçanërisht disa dijetarë e shëmtuan këtë fe të lirë e të gjerë, të përputhur me jetën dhe me rrugët e renesancës e të përparimit, e shndërruan në fe të gjymtë, të shtangët që kundërshton natyrën e njeriut, i sulmon emocionet aq ashpër gati sa i asgjëson, e shndërruan në fe përtace e asketësh, në fe të ngrirë etj.

Lejimi i shfrytëzimit të begative të dynjasë

Një fe që i thërret ithtarët e saj në fuqizim dhe në udhëheqje në tokë, nuk i takon të thërret në ngrirje dhe në braktisje të mjeteve të fitimit, në asgjësimin e vlerës së pasurisë. Nuk i takon një feje që i thërret ithtarët e vet “Jeni populli më i dobishëm të punuar për të mirën e njerëzve” t’i bëjë ata popull frazash e fjalësh, e t’ju le të tjerëve punën dhe fitimin e pasurisë. Nuk i takon asaj feje të cilën Zoti e bëri të përgjithshme për të gjithë popujt e tokës, të kundërshtohet me jetën e shëndoshë e me rregullat e drejta, të kundërshtohet me urtësinë e Zotit me të cilën dëshiroi meremetimin e ekzistencës.

Vërtetë Islami nuk është i tillë, nuk pëlqen me atë parim të cilin e pëlqejnë disa ithtarë të tij duke i dhënë formë të fesë e cila kundërshtohet me natyrën, fe të largët me ecuritë e jetës, me përparimin fisnik në lëmit e saj. Në Kuran gjejmë ajete të cilët në mënyrë të hapët dhe të qartë na vërtetojnë për orientimin islam në shfrytëzimin e jetës dhe bukurive të saj

në dynja. ***“O ju njerëz, përjetoni bukuritë në çdo faltore, hani dhe pini por mos teproni, Zoti nuk i do ata që tepër shpenzojnë.”*** (Araf, 31).

Zoti i madhëruar i urdhëron robërit e tij të stolisën, të shfrytëzojnë petka të mira dhe gjithçka që i zbukuron ata kur shkojnë për adhurim e lutje në shtëpitë e Tij. E kur është i thirrur për këtë kur i lutët dhe e adhuron, atëherë në rastet e tjera është edhe më i nevojshëm ose është i thirrur kështu në të paktën. Si parim me rëndësi në jetën e njeriut është: “hani, pini, mos teproni, Zoti nuk i do mastrafgijët”. Kjo është peshojë në jetën e njeriut ngrenë dhe pinë, përjeton si dëshiron brenda kufijve të matur e pa mastraf.

Ajeti tjetër në suren “*Furkan*, 67”, përshkruan robërit e Zotit më virtytet dhe punët e tyre e thotë: ***“...ata të cilët kur shpenzojnë nuk teprojnë e as nuk ngelin mbrrapa, por si bazë marrin mesin...”*** As nuk bien në grupin e shpërdoruesve e as në të koprracëve. Pos urdhrit të Kuranit për shfrytëzimin e bukurive në xhami, vërteton një parim tjetër të qartë dhe me një stil të fortë me ç'rast përshkruan qëndrimin e një pjese të njerëzve shtrëngues e konservator, të cilët i ndalojnë njeriut të mirat e jetës duke i thënë se shfrytëzimi i tyre nuk është parim i fesë dhe largimi prej tyre është afrim te Zoti. Këtë qëndrim të tyre e refuzon dhe vërteton një rrugë të fortë e thotë: ***“Thuaj kush po i ndalon të mirat e Zotit të cilat i krijoi për robërit e tij, bukuritë dhe rrezikun, thuaj këto janë për besimtarët në këtë botë, e për ta nimete (begati) të posaçme në botën tjetër, gjithashtu ne sqarojmë dispozitat për një popull të kupton”*** (Araf, 32). A ka fakt më të fortë në vërtetimin e këtij parimi, të cilin disa naiv u përpoqën të asgjësojnë dhe të

ndalojnë (t'u bëjnë haram) njerëzve në emër të fesë atë që u lejoi Zoti, edhe pse feja është larg mendimit të tyre.

Kur u drejtohet Kurani atyre konservatorëve që ndalojnë atë që ka lejuar Zoti sikurse ju thotë: çka ju shtynë juve të ndaloni dhe të atakoni gjërat e lejuara, e shpesh herë nuk i veni veshin gjerave të ndaluara të cilat gjenden te ju? Nëse jeni fetar të vërtetë kërkon kënaqësinë e Zotit, nëse dëshironi të jeni afër Tij duhet t'i përmbaheni ligjit, rrugës së tij të përcaktuar, pse nuk shtrëngoni për ato që janë të ndaluara, pse nuk largoni prej tyre në vend që të ndaloni atë që është e lejuar. Kështu na sqaron menjëherë ajeti që pason: ***“Thuaj: Zoti mi ka ndaluar vetëm të këqijat e dukshme e të padukshme, mëkatin dhe terrorizmin e padrejtë, t'i bëni shok Zotit pa kurrfarë fakti dhe të thoni për Zotin atë që nuk dini.”*** (Araf, 33). Këto gjëra janë haram, ky është sheshi për veprim, shëroni veten dhe largohuni prej tyre e mos atakoni ato që janë të lejuara e duke u thirrur se jeni fetarë.

Këto ajete i drejtohen çdo mase e cila merret me gjërat periferike, i përmbahet gjerave të porositura (mendub) dhe ndalon çdo imtësi (mekruh) dhe këtë e bënë shesh të predikimit duke e përqendrua tërë masën në këtë, e në të njëjtën kohë lënë pas dore zbatimin e obligimeve (farzeve) dhe ndalimin e mëkateve të mëdha (el-kebaire). Ne duhet të orientohemi në thelb e jo në lëvizje. Pejgamberi ka thënë: “Ha çka dëshiron dhe vish petka që dëshiron, dy vese janë të gabuara: mendjelartësia dhe shpenzimi i tepërt”. Ky hadith nuk kufizon përjetimet, e lë njeriun të lirë derisa ato të mos bëhen shkak i prishjes së karakterit të tij, të bëhet mendjemadh dhe të shpenzojë pa nevojë.

Disa as'habë patën vendosë të braktisin të mirat e dynjasë, t'iu nënshtrohen vuajtjeve dhe skamjes duke menduar se ashtu do t'i afrohen më tepër Zotit, por Zoti nuk e pranoi atë, Ai është bujar - nuk pranoi ta kuptojnë ashtu Islamin, i cili ishte në fillim të zhvillimit, e ata duhet të ishin shembull i pasardhësve të tyre, andaj zbriti Kuranin, i cili u ndaloi atë kuptim dhe orientim të tyre dhe ju tha: ***“O ju besimtarë, mos ndaloni të mirat që lejoi Zoti për ju dhe mos kaloni kufijtë, vërtet Zoti nuk i do tejkaluesit. Hani nga ai hallall i pastër që ju dhuroi Zoti, të keni dro ndaj Zotit të cilit ju i besoni.”*** (Maide, 87-88). A sheh se urdhri nuk është krejt i thjeshtë derisa ju thotë: ***“Mos ndaloni atë që Zoti e ka lejuar për ju”***, e pastaj thotë: ***“mos tejkaloni”***. Megjithatë, që ata nuk kishin tjetër vetëm qëllim të mirë, Kurani u tërheq vërejtjen duke ju thënë se konservatorizmi në fe dhe përpjekja për t'iu afruar Zotit me atë që Ai nuk e ka parapa, ose ndalimi i vetës prej atyre që Zoti i ka bërë hallall të mirë, është tejkalim i asaj që Zoti ka parapa, është tejkalim i rregullave të caktuara e të natyrshme, është tejkalim ndaj vetë shpirtit, e të gjitha këto janë të pa vend, pse nuk ishte dëshira dhe udhëzimi i Zotit ashtu, andaj ashpër u drejtohet duke ju thënë se Zoti nuk e do këtë prej jush, nuk ju do as juve nëse bëni këtë, pse Ai nuk i do tejkaluesit.

Sipas mufesirëve të këtij ajeti, thuhet se disa as'habë u konsultuan me Pejgamberin e disa të tjerë jo rreth braktisjes së të mirave të kësaj bote për veten e tyre. Pejgamberi ndaloi atë gjest dhe rreth tij zbriti ky ajet dhe disa të tjerë të cilët ndalojnë të këqijat dhe lejojnë të mirat. Rast për të cilin zbritën ajetet është fakt kundër fanatikëve fetarë të cilët lanë

udhën e lirisë dhe e morën atë të mashtruar shtrënguese e shkuan aq larg sa që të mirat dhe bukuritë të cilat i krijoi Zoti për robërit e tij i konsideruan të posaçme për jobesimtarët, gjersa atë person që përzihet në shfrytëzimin e këtyre begativate e konsideruan jashtë rrugës së besimtarëve. Disa mufesirë përmendin emrat e as'habve: "Ali ibni ebi Talibi, Osman b. Madh'uni, Abdullah b. Amri, të cilët deshën t'ia ndalojnë vetit dikush mishin, dikush martesën, dikush gjumin në shtrat dhe deshën të izolohen në vende të posaçme për ibadete si-kurse bënin asketët etj. Për këtë dëgjoi Pejgamberi a.s. dhe i hidhëruar tha: *"Çka i ka shtyrë disa t'i ndalojnë vetes ushqimin, martesën, fjetjen?! A dini se unë flejë, bëjë ibadet, agjë-roj nuk agjëroj, martohem, kush ikë prej rrugës sime ai nuk është me mua"* ... Pastaj i tha Abdullahut: *"Kam dëgjuar se ti ditën agjëron e tërë natën falësh...?"* Po, i tha, o i Dërguar i Zotit, e Pejgamberi tha: *"Mos ashtu, agjëro po edhe ha, lutu po edhe flejë, pse trupit tënd i ke hak, syve tu, gruas tënde, vizituesve, mjafton të agjërosh tri ditë në muaj."*

Nga ky shpjegim kuptojmë orientimet personale të disa as'habëve të dalluar të cilët menduan se duke braktisur kënaqësitë arrihet afrimi te Zoti, por zbriti Kurani dhe ndaloi këtë doktrinë mu në fillim të Islamit dhe përcaktoi rrugën e mesme të cilën e zgjodhi Zoti, e që është natyrë e Islamit për të gjitha çështjet i ndaloi rreptë nga ajo që kishin filluar dhe nuk mjaftoi me aq, por i urdhëroi dhe ju tha: hani nga begatitë hallall që ju dhuroi Zoti dhe kini dro Zotin të cilit ju i besoni.

Ndoshta dikush pyet dhe thotë, çka fshihet në këtë ndalim, çfarë dëmi është nëse njeriu ia ndalon vetes disa kënaqësi duke shprehur me këtë afrim te Zoti, pra ai me këtë nuk

ka qëllim tjetër vetëm të mirë dhe a bënë gabim me këtë vetëm me veten apo edhe me të tjerët, derisa madhëria e urtë ashpërsoi urdhrin për ndalim? Është interesant përgjigjen që e jep tefsiri “Menar” ku shënon: Zoti do prej robërve të Tij të pranojnë nimetin e Tij, t’i shfrytëzojnë për çka iu është dhënë, të falënderojnë për Të, e nuk pëlqen prej tyre të largohen prej natyrës në të cilën i krijoi Zoti, t’i mohojnë vetes atë që ju takon, të devijojnë shëriatin të cilin e ka përcaktuar Zoti për ta, e të tregojnë fanatizëm duke ndaluar atë që nuk është e ndaluar sikur që urren të teprojnë duke lejuar atë që është e ndaluar ose krye atë që është obligim. E nga kjo fshehtësi e urtë e Zotit nuk mjaftoi vetëm me të qortuar pse ndalojnë, por urdhëroi që të shfrytëzohen nimetet. Nga kjo që tha kup-tohet se çdo ndalim i çdokujt nga përjetimet e begative të lejuara dhe të dedikuara për njerëz në të cilat anon vetë natyra e tyre, është mëkat ndaj vetës në dynja dhe meriton ndëshkim te Zoti në Ahiret. E kjo nga arsyeja se duke shtuar në fenë e Zotit liturgji për të cilat nuk ka lejuar Zoti bëjnë gabim, e në anën tjetër, si rrjedhim i sjelljeve të tilla është humbje e të drejtës ndaj vetës, ndaj familjes e të mos flasim nëse njeriu i tillë merret si shembull për të tjerët.

Edhe pse çështja na duket se është e qartë dhe se tematika e shtruar është përpunuar hollësisht, ka nevojë të sqarojmë edhe për disa pyetje të cilat mund të parashtrihen.

Modestia dhe Islami

Kemi dëgjuar shumë thënie mbi vlerën e modestisë (zuhdit), vlerën e urisë dhe të varfërisë derisa gati është vlerësuar vlera e jetës së vuajtur e skamjes ndaj jetës së përjetimeve të dynjasë dhe kjo është marrë si rregull i përgjithshëm dhe më i miri në të cilin duhet të vazhdojnë myslimanët.

Ky mendim është gabim në vetë kuptimin e modestisë (zuhdit), për të cilin mendohet se është i kërkuar prej çdo myslimani. Fjala është për mos vërsulje të tepërt dhe lakmi të madhe ndaj dynjasë, lakmi e cila ia humb vlerën myslimanit dhe shëmbëlltyrën e tij të lartë e zhvesh prej vlerave me të cilat duhet të jetë i stolisur, ose ia bënë jetën e tij të shëmtuar. E modestia me të cilën synohet mos shfrytëzimi i begative të mira e të lejuara nuk është rregull i përgjithshëm në fe dhe nuk është i kërkuar prej myslimanëve të ndiqet ai gjatë jetës, sepse ajetet e qarta janë kundër këtij orientimi të përgjithshëm.

Kur vërejmë disa as'habë të mëdhenj që anonin në modesti, f. v. Ymeri ibn Hatabit i cili edhe pas mundësisë së përjetimit të kënaqësive ai tregojë modest, ajo kishte një qëllim të lartë për situatën e nëpunësve të tij, nuk ishte vetëm shkak i devotshmërisë, përkundrazi ai me atë dëshironte t'i kundërvijë komoditetit të tepruar i cili kishte filluar në radhët e myslimanëve pas përvetësimit të shumë pasurive tokësore, sikurse edhe dëshironte të vejë kufi orientimit të nëpunësve dhe të punëtorëve të tij në grumbullimin e pasurisë, duke u frikuar se mos po lajmërohet ndër ta ideja e dëfrimeve dhe e kënaqësive të epsheve për shkak të pasurisë së shumtë e cila binte në duart e tyre. Prandaj e shohim Ymerin i cili vetes ia

kishte caktuar rregullin e modestisë, të njëjtën kohë iu lejonte disa punëtorëve të tij dhe disa as'habëve të mëdhenj të dilnin në publik me begatitë e tyre dhe me përjetimet e kësaj jete, derisa atë e kërkonte jeta dhe derisa ajo pasuri ishte fituar në mënyrë të lejuar, pra nuk bënte ndikim në personalitetin e njeriut dhe në sjelljet e tij. E Ymeri i cili e bënte atë, pse ishte sundues i besimtarëve e punëtorët e tij e merrnin shembull atë. Ymeri nuk dëshironte që punëtorët dhe nëpunësit e tij të jepen tepër pas luksit dhe të goditën me të qysh në ditët e para myslimanët. Sido që të jetë, modestia në kuptim të braktisjes së begative në shenjë feje nuk është rregull i Sheriatit që kërkohet prej çdo myslimani, por në disa raste mund të jetë ilaç për disa persona të cilin duhet gëlltitur sikurse i sëmuri barin me qëllim të shërimit të vetes dhe të ambientit.

Megjithëkëtë, kjo nuk do të thotë përtaci, mosveprim apo mbështetje në të tjerët. Nuk ka kuptim që njeriu me dëshirë të vuaj nga uria, të lejë atë me çka e mban veten, e ruan shëndetin, sepse ky është krim ndaj individit dhe bashkësisë të cilin nuk e pëlqen Zoti.

Nëse gjejmë disa hadithe që vlerësojnë urinë dhe varfëri në mbi ngopjen dhe pasurinë, ato padyshim kanë për qëllim raste të posaçme e jo rregull të përgjithshëm, sepse atëherë do të vinin në kundërshtim me ajetet.

Disa të tjerë të cilët e urrejnë dynjanë dhe begatitë e saj, mbështetin mendimin e tyre në fjalën e Zotit: ***“Kush dëshiron begati të Ahiretit ne i shtojmë begatinë e tij, e kush dëshiron të mirat e dynjasë ne i japim nga ato, e për të tillin nuk ka pjesë në Ahiret”*** (Shura, 20). Madje, thonë çka na duhet dynjaja dhe angazhimi në të, atë po ju lëmë atyre që janë të dynjasë,

ne po largohemi prej saj dhe po i vazhdojmë ibadetet e Zotit e është shpresë që do të na mëshiroj!! Ky është kuptim i sëmurë, jo drejtim i shëndosh dhe është falsifikim i thënieve të Zotit, sepse ajeti nuk kundërshton esencën e angazhimit dhe të punës, por qëllimin dhe synimin në të, sepse kemi njerëz me qëllime të mira e zemra të sinqerta që angazhohen në çdo punë, duke ruajtur pëlqimin e Zotit në çdo mund, të tillët përfitojnë nga veprimi i tyre në dynja dhe pjesën e fitimit të tyre për qëllim të mirë edhe në Ahiret kur takohen në Zotin. Kemi të tjerë të cilët nuk kanë qëllim të mirë në veprimet e tyre, ndoshta kanë, por nuk i drejtohen me të Zotit, po me të dëshirojnë shpërblim të menjëhershëm një pasurim ose me ndonjë autoritet prej njerëzve, të tillë, qëllimet e tilla nuk kanë vlerë dhe vlera e tyre nuk kalon përtej dynjasë, e në Ahiret nuk kanë asgjë, nuk kanë pjesë, sepse ata nuk e kujtuan Ahi-retin në veprimet e tyre (veprat çmohen sipas qëllimit dhe secilit i takon ajo çka ka për qëllim). Atëherë ajeti nuk vjen në kundërshtim me përjetime të bukurive të dynjasë sikurse nuk kundërshton veprimin, ai flet mbi qëllimin dhe synimin në veprim. Përjetuesi i nimeteve (begative) të Zotit kur ka për qëllim të shprehi begatitë që ia dha Zoti dhe falënderimin ndaj tij, Zoti e shpërblen për këtë përjetim deri edhe për kafshatën e bukës që ia jep gruas së tij, sikurse thotë Pejgamberi në shumë hadithe se punëtori që mundohet dhe përpiket për të shpëtuar veten dhe fëmijët e tij nga kërkimi i lëmoshës Zoti i jep sevap prej të cilit janë të mangët (mahrum) ata që nuk punojnë, por kufizohen vetëm në ibadete duke kërkuar furnizim prej duarve të njerëzve.

Ngjashëm me ajetet e përmendura, flet edhe ajeti 200-202 në kaptinën Bekare, sipas së cilit njerëzit vlerësohen sipas qëllimit të tyre dhe shpërblimi do të jetë sipas tij. ***“Disa nga njerëzit thonë: ‘O Zoti ynë, na jep në këtë dynja, atij në Ahiret nuk i takon asgjë. Disa nga ata ka që thonë: O Zoti ynë, na jep të mira në dynja dhe të mira në Ahiret dhe na ruaj prej ndëshkimit me zjarr, të tillëve u takon nga ajo që fituan, Zoti shpejt llogaritë.’”***

Lloji i parë i njerëzve janë ata që janë kufizuar vetëm në dynja edhe me qëllimet e tyre duke mos shikuar përtej saj, të tillët do të arrijnë atë që kanë pasur për qëllim dhe do të realizojnë atë që kanë shpresuar. Ndërsa i përket sevapit- shpërblimit në Ahiret, atyre nuk u takon asgjë, nuk do të përfitojnë fare, gabimi, mëkati është i tyre, sepse ata nuk iu drejtuan Zotit dhe shpërblimit prej tij për veprat e tyre, ata marrin shpërblimin e tashëm, e në Ahiret nuk kanë, se pse nuk e patën për qëllim atë, bile edhe nuk besuan për Ahiret.

Lloji i dytë janë ata që kanë qëllim të thellë dhe kanë besim, ata bashkojnë dy mirësitë, angazhohen dhe mundohen dhe me këtë ruajnë rrugën e Zotit, i drejtohen Zotit me qëllime e me shpresa që Ai t'i shpërblejë për veprimet e tyre, e Zoti ju jep në dynja fitimin e tyre në pasuri etj., të lejuar e të pastër, të cilën e shfrytëzojnë vetë dhe nevojtarët. E në Ahiret Zoti do t'i shpërblejë shumë dhe kështu ata realizojnë të mirat e dynjasë dhe të Ahiretit. E mira e dynjasë nuk është gjë tjetër vetëm se jeta e shëndosh, fisnike me begati pasurore, fëmijë, liri etj. A ka të mirë tjetër përveç kësaj, e Zoti iu pranon kërkesën e tyre.

Dhe kështu del në shesh fryma e fortë islame në çdo ajet dhe e hedhë poshtë përtacinë dhe parazitin, të cilët mendojnë një Islam të dobët, të paafët, të larguar prej përjetimeve dhe begatave të dynjasë. Duhet kuptuar se jeta e pasur, përjetimet e lejuara janë njëmijë herë më e mirë se jeta e varfër dhe e mjerë. Krenaria e Ahiretit nuk arrihet ndryshe vetëm nëpërmjet dynjasë krenare.

Edukuesit dhe udhëzuesit e besimtarëve të besimit islam kanë barrë të rëndë dhe përgjegjësi të madhe në këtë pikëpamje, sepse duhet ditur se jeta po ec e nuk ka vend për dembelët e pa punëtorët, ata duhet të mbjellin frymën e vërtetë islame. Zoti e pastë bekuar Ymerin r.a. kur disa badihavxhi-ve u mëshoi shkop kur i gjeti duke qëndruar kot dhe kur thënë se ne i jemi mbështetur Zotit, kurse Ymeri u tha: Nuk jeni të mbështetur në Zotin, i mbështeturi e hedhë farën dhe pret korrije të mirë të frytit me ndihmën e Zotit”.. Një herë, hazreti Ymeri i dha një kamxhik një njeriu të cilin e pa duke ecur me kokë ulur gjoja se ashtu vërtetohet feja me përlulshmëri, ndaj dhe i thënë: “Çoje kokën, o njeri, e mos na e bënë fenë tonë të vdekur, Zoti të vdektë ty!”

Në çdo moment duhet të themi: ***“O Zoti ynë, na jep të mira në dynja dhe të mira në Ahiret e na ruaj nga dënimi me zjarr!”*** Amin!

Sabri BAJGORA

KOMENTIMI I KAPTINËS “EL-INSHIKAK”

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ
مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾
يَتَأْتِيهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ﴿٦﴾ فَأَمَّا مَنْ
أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسِبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴿٨﴾
وَيُنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿٩﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ
﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا ﴿١١﴾ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ﴿١٢﴾ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ
مَسْرُورًا ﴿١٣﴾ إِنَّهُ ظَنَّ أَن لَّنْ نَّحُورَ ﴿١٤﴾ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا
﴿١٥﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِالْشفقِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ
﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ﴿١٩﴾ فَمَا هُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ
عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكْذِبُونَ ﴿٢٢﴾
وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾ إِلَّا
الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ هُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

“Kur të çahet qielli, duke iu bindur urdhrit të Zotit
të vet, ashtu siç i takon, dhe kur toka të jetë sheshuar

(nga rrënimi i kodrave) në gjerësinë e saj, e të nxjerr
 çka ka brenda dhe të zbrazet, duke iu bindur Zotit të
 vet, ashtu siç i takon. (Atëherë) ti o njeri, që përpi-
 qesh shumë, mundin tënd do ta gjesh te Zoti yt. Ai,
 të cilit do t'i jepet libri i tij nga e djathta, do të lloga-
 ritet me një llogari të lehtë, dhe do të kthehet i gëzu-
 ar te të afërmit e tij. Kurse ai, të cilit do t'i jepet libri
 i tij pas shpinës, ai do t'i ndjellë vetes shkatërrim,
 dhe në skëterrë do të digjet. Ai ka qenë i gëzuar në
 familjen e vet, dhe ka menduar se nuk ka për t'u
 kthyer (te Zoti për të dhënë llogari). Po, Zoti i tij, si-
 gurisht që gjithnjë e ka parë (përcjellë) atë. Beto hem
 në kuqërrimin e horizontit pas perëndimit, dhe në
 natën dhe çka ajo tubon, dhe në hënën kur ajo bëhet
 e plotë. Ju me siguri do të përjetoni gjendje pas gje-
 ndjeje (vështirësi pas vështirësie). E, çka kanë ata që
 nuk besojnë? Dhe kur u lexohet atyre Kurani, nuk
 përulen (nuk bien në sexhde)? Përkundrazi, ata që
 nuk besuan edhe përgënjeshtrojnë? Por Allahu e di
 më së miri se çka fshehin ata! (Prandaj) Lajmëroji
 ata me një dënim të dhembshëm. Përveç atyre që
 besuan e bënë vepra të mira, ata do të kenë shpër-
 blim të pandërprerë!" - (El-Inshikak, 1-25)

*Kaptina "El-Inshikak" është kaptinë mekase, e zbri-
 tur pas sures "El-Infitar" dhe para sures "Er-Rrum".
 Transmeton Ibn Merdevejhi nga Ibn Abasi se kjo kap-
 tinë, "El-Inshikak", ka zbritur në Mekë. Të njëjtin*

transmetim Ibn Merdevejhi e përcjell edhe nga Ibn Zubejri.¹

Ka gjithsej 25 ajete, 107 fjalë e 433 shkronja.² Në radhitjen e Mus'hafit mban numrin 84, kurse në radhitjen e zbritjes është e 83-ta.³

Emërtimi i kësaj kaptine

1. Kjo kaptinë, në mesin e dijetarëve njihet me më shumë se një emër. Emri më i njohur i saj, me të cilin është e radhitur nëpër Mushafe dhe nëpër librat e Tefsirit, është **“El-Inshikak”**. Arsyeja e këtij emërtimi gjendet në ajetin e parë të saj, ku përmendet çarja e qiellit: *“Kur të çahet qielli”*, si një prej shenjave të mëdha dhe të fundit të kataklizmës, e cila do ta godasë këtë ekzistencë.
2. Emërtimi i dytë i kësaj sureje është: **“Idhe-s-semau-n-shekkat”**, bazuar po ashtu në ajetin e parë, të kësaj sureje: *“Kur të çahet qielli”*. Zaten, ky emërtim është përmendur edhe në hadithin e Resulullahut s.a.v.s. i cili thotë: *“Kush dëshiron të shohë me sytë e tij realitetin e Ditës së Kiametit, le të lexojë kaptinat: “Idhe-sh-shemsu kuvviret”, “Idhe-s-semau-n-fetaret” dhe “Idhe-s-semau-n-shekkat”*.”⁴

¹ Imam Shevkani, *Fet'hul Kadir*, Measure-Egjipt, 1994, vëll. V, f. 401.

² Fejruzabadi, *Besairu dhevi-t-temjiz...*, Kajro, 1996, vëll. I, f. 508.

³ Ibn Ashur, *Et-Tahriru ve-t-Tenviru*, Tunis, 1984, vëll. XXX f. 217.

⁴ Imam Ahmedi (8/423); Tirmidhiu (3333); Taberaniu (7/134); Hakimi (4/576).

Ekzistojnë edhe dy-tri transmetime të tjera në lidhje me këtë emërtim që nga koha e të Dërguarit të Allahut, por për to më gjerësisht do të flasim te “*Vlera e sures*”.

Me këtë emërtim e kanë radhitur San’ani, Buhariu, Taberiu, Tirmidhiu, Fejruzabadi etj.⁵

3. Emërtimi i tretë i kësaj sureje është “**Suretu-n-shekkat**”. Me këtë emërtim e kanë quajtur Sehaviu, Fejruzabadi, Alusi, Zemahsheriu, e të tjerë, duke u bazuar po ashtu në ajetin e parë të kësaj sureje: “*Kur të çahet qielli*”.⁶
4. Emërtimi i katërt i kësaj sureje është “**Ked’h**”. Ibn Ashuri e ka cekur këtë emërtim nga Xha’beriu, duke konstatuar se këtë emërtim e ka përdorur simbolikisht, pasi që i është përputhur në rimën e vargjeve të tij, mendim që siç duket është më i pranuari dhe më i arsyeshmi.⁷

Vlera e kësaj kaptine

- Surja “*El-Inshikak*” bën pjesë në grupin e sureve “*El-Mufasssal*”, me të cilat Resulullahi s.a.v.s. është nderuar ndaj të dërguarve të tjerë. Në lidhje me këtë, transmetohet nga Vathilete ibnul Eska’ë el-Lejthi, të ketë thënë: “Ka thënë i Dërguari i Allahut s.a.v.s.: “*Më është dhënë në vend të Tevratit, shtatëshja* (suret nga ‘*El-Bekare*’ e deri te ‘*El-Enfal*’ ose ‘*Et-Tevbe*’); *më janë dhënë në vend të Zeburit,*

⁵ Dr. Muhamed bin Abdurrahman esh-Shaji’ë, *Esmu suveri-l Kurani-l kerim*, Rijad, 2011, f. 199.

⁶ Dr. Munire ed-Devserij, *Esmu suveri-l Kurani ve fedailuha*, Demmam, 1426 h., f. 534.

⁷ *Et-Tahriru ve-t-Tenviru*, vëll. XXX, f. 217.

“*El-Mi'ine*” - njëqindëshet, (suret që kanë mbi 100 ajete); *më janë dhënë në vend të Inxhilit*, “*El-Methani*” - (suret që kanë më pak se 100 ajete), *ndërsa jam mbinderuar* (ndaj të dërguarve të tjerë) *me suret “El-Mufassal”* (nga surja ‘*Kaf*’, e është thënë nga ‘*El-Huxhurat*’ e deri tek ‘*En-Nas*’). ”⁸

- Transmetojnë Buhariu, Muslimi, Ebu Davudi, Nesaiu, Tirmidhiu dhe Ibn Maxhe nga Ebi Rafi’ë të ketë thënë: “E fala jacinë me Ebu Hurejren dhe gjatë namazit lexoi (***Idhe-s-semau-n-shekkat***) dhe bëri sexhde. Pas namazit e pyeta pse veprova kështu, e ai ma ktheu: “Kam bërë sexhde pas Ebul Kasimit (Resulullahit s.a.v.s.), prandaj do të vazhdoj të bëjë sexhde (gjatë leximit të saj) derisa ta takojë atë.”⁹
Nesaiu nga Ebu Hurejra e ka edhe këtë shtesë: “Kemi bërë sexhde me Resulullahin s.a.v.s. në: (***Idhe-s-semau-n-shekkat***) dhe (*Ikre bismi rabbike-l-ledhi halek*). ”¹⁰
- Transmetohet nga Ebi Selemete bin Abdurrahman se Ebu Hurejra r.a. ua kishte lexuar atyre në një namaz (***Idhe-s-semau-n-shekkat***) dhe kishte bërë sexhde, dhe pasi e kishte përfunduar namazin, i kishte njoftuar se edhe i Dërguari i Allahut s.a.v.s. kishte bërë sexhde të tillë.”¹¹
- Transmetojnë Ibn Huzejme në *Musnedin* e tij si dhe Dija’ul Makdesij në “*El-Muhtare*” nga El-Beridete të ketë thënë:

⁸ Transmeton Imam Ahmedi (4/107); Bejhekiu në *Shuabi-l Iman* (2/465).

⁹ Transmeton Buhariu nr. (766) dhe (768); Ebu Davudi nr. (1251) dhe Musnedi i Imam Ahmedit nr. (10319).

¹⁰ Dr. Vehbe ez-Zuhajli, *Et-Tefsirul Munir*, Damask, 2009, vëll. XXX, f. 512.

¹¹ Transmetojnë Buhariu (1074) dhe Muslimi (578)

“I Dërguari i Allahut gjatë namazit të drekës e lexonte suren *“El-Inshikak”* dhe të ngjashme”.¹²

- Transmetojnë Imam Ahmedi, Tirmidhiu dhe Hakimi nga Ibn Umeri të ketë thënë: Ka thënë Resulullahi s.a.v.s.: *“Kush dëshiron të shohë me sytë e tij realitetin e Ditës së Kiametit, le t’i lexojë kaptinat: “Et-Tekvir”, “El-Infitar” dhe “El-Inshikak”*.”¹³

Lidhja e kësaj kaptine me atë paraprake “El-Mutaffifin”

Kjo sure si dhe tri kaptinat pararendëse të saj: *“El-Mutaffifin”*, *“El-Infitar”*, dhe *“Et-Tekvir”*, që të gjitha në fillimet e tyre trajtojnë momentet e Ditës së Kiametit (Gjykimit), duke përmendur me radhë se çfarë do të ndodhë.

- E shumta e asaj që është përshkruar në suren *“Et-Tekvir”* dhe të gjitha ato që janë përshkruar në suren *“El-Infitar”*, do të ndodhin mu në ditën e fundit të kataklizmës, kurse e shumta e asaj që është përmendur në *“El-Mutaffifin”* nga gjendja e mëkatarëve dhe jobesimtarëve në njërën anë dhe e besimtarëve të devotshëm në anën tjetër, do të ndodhë në Ahiret, kurse në këtë sure, *“El-Inshikak”*, thuajse janë përmbledhur disa nga pamjet e parashenjave të tmerrshme të Ditës së Gjykimit, dhe disa gjërave që do të ndodhin pas saj,

¹² Muhamedinilemin bin Abdullah el Arumi el Hereri, *Nuzule kirami-d-dijfani fi sahati hadaiki-r-rrevhi ve-r-rrejhani*, Bejrut, 2001, vëll. XXXI, f. 253.

¹³ Imam Ahmedi, 8/423; Tirmidhiu (3333); Taberaniu 7/134; Hakimi 4/576

kur përshkruhet llogaria e lehtë për besimtarët (të djathtët) dhe llogaria e vështirë për jobesimtarët (të majtët).

- Në suren “*El-Mutaffifin*” kemi përshkrimin e disa pamjeve të llahtarshme dhe të tmerrshme të Ditës së Gjykimit dhe të Ringjalljes, kurse surja “*El-Inshikak*” fillon me përshkrimin e tmerreve të Ditës së Kiametit.

- Në suren “*El-Mutaffifin*” është përmendur vendi ku ruhen librat e veprave tona. Veprat e të mirëve gjenden në *Il-lijjun*: “**Jo, nuk janë të njëjtë! Se libri i të mirëve gjendet në Il-lijjun! E ku e di ti se ç’ është Il-lijjun? Është një libër i shkruar (qartë). Të cilin e dëshmojnë engjëjt që janë më të afërmit.**” - (*El-Mutaffifin*, 18-21), kurse i veprave të mëkatarëve në *Sixh-xhin*: “**Jo, (të mos rrinë gafil-të shkujdesur)! Se shënimet e veprave të mëkatarëve janë në Sixh-xhin (në një libër shënimesh të të këqijave). E, ku e di ti se ç’është Sixh-xhini? Ai është një libër i shkruar (në një qeli në fund të Xhehenemit)**” - (*El-Mutaffifin*, 7-9), ndërkohë që tash në këtë sure kemi shfaqjen e librave të xhenetlinjve në krahun e djathtë: “**Ai, të cilit do t’i jepet libri i tij nga e djathta, do të llogaritet me një llogari të lehtë, dhe do të kthehet i gëzuar te të afërmit e tij.**” - (*El-Inshikak*, 7)-9), dhe të xhehenemlinjve, ruana Zot, në anën e majtë ose pas shpine: “**Kurse ai, të cilit do t’i jepet libri i tij pas shpinës, ai do t’i ndjellë vetes shkatërrim, dhe në skëterrë do të digjet.**” - (*El-Inshikak*, 10-12).¹⁴

¹⁴ El-Alusi, *Ruhul Meani*, vëll. XXX, f. 78.

Përmbajtje e shkurtër e kësaj kaptine

- *Çështja e besimit-akides dhe udhëzimi i njerëzve, është një prej çështjeve kyçe rreth së cilës shtjellohet në përmbajtjen e kësaj sureje, e cila po ashtu flet për dukuri dhe fenomene të gjithësisë që do të ndodhin në çastet e Kiametit, kur qielli do të çahet, kur toka do të ndryshojë formë etj. (Shih ajetet: 1-5).*
- *Në këtë kaptinë po ashtu shohim se njerëzit në Ditën e Llogarisë do të ndahen në dy grupe: në të djathtët dhe të majtët. Atyre që u jepet libri i veprave të tyre në anën e djathtë ose përpara, ata do të jenë xhenetlinj, kurse atyre që do t'u jepet libri i veprave të tyre nga ana e majtë apo pas shpine, ata do të ndëshkohen përjetësisht në greminat e Xhehenemit. (Shih ajetet 6-15).*
- *Në vazhdim, shohim se i Lartmadhërishmi është be-tuar në horizonte, në natën dhe në hënën, se idhujtarët (jobesimtarët) do të ballafaqohen me lloj-lloj tmerresh duke përjetuar gjendje të ndryshme të ndëshkimit. (Shih ajetet: 16-19).*
- *Kaptina përmbillet me qortimin e idhujtarëve, jobesimtarëve, ateistëve dhe materialistëve dhe sojit tjetër të tyre, për mohimin e Allahut xh.sh.. Kaptina po ashtu tërheq vërejtjen për ndëshkimin e dhembshëm që do ta përjetojnë ata, sikur që flitet edhe për shpëtimin e besimtarëve, të cilët besimin e tyre e zbukuruan me vepra të mira, dhe si shpërblim i tyre i përhershëm do të jetë Xheneti dhe mirësitë (kënaqësitë) e tij. (Shih ajetet 20-25).*

Tmerret dhe Ilahtaritë e Ditës së Kiametit

إِذَا السَّمَاءُ أَنْشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ
مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾

“Kur të çahet qielli, duke iu bindur urdhrit të Zotit të vet, ashtu siç i takon, dhe kur toka të jetë sheshuar (nga rrënimi i kodrave) në gjerësinë e saj, e të nxjerr çka ka brenda dhe të zbrazet, duke iu bindur Zotit të vet, ashtu siç i takon.” - (El-Inshikak, 1-5)

Koment:

إِذَا السَّمَاءُ أَنْشَقَّتْ ﴿١﴾

1. Kur të çahet qielli

Kjo sure madhështore që përshkruan tmerret e ditës së kataklizmës, fillon pikërisht me ajetin që flet për fillimin e shkatërrimit të këtij Universi, shkatërrim i cili së pari shpërfaqet në qiell. Si nocion astrofizik, qielli përfshin të gjitha galaktikat, yjësitë, planetët dhe çdo gjë që lëviz e zhvillohet në të me lejen e Allahut Fuqiplotë. Dhe kur të vijë momenti që Israfilë t’i fryjë “surit” - borisë, ai e zbaton këtë urdhëresë hyjnore, e cila nënkupton shembjen dhe shkatërrimin e gjithësisë, përfshirë qiellin dhe tokën tonë, si dhe të gjitha krijesat që gjenden në to, përveç atyre që do Allahu.

Në ditën e fundit të gjithësisë, madhështia e së cilës i ka preokupuar e sfiduar të gjitha mendjet njerëzore, në vazhdimësi, çdo gjë do të shkatërrohet. Yjet do të shuhen, planetët

do të shkatërrohen e qielli do të çahet. **“Kur yjet të shuhen, dhe kur qielli të hapet”** - (*El-Murselat*, 8-9)

Ngjarjet e Ditës së Fundit, pasqyrojnë madhështinë e Krijuesit, sepse Allahu ashtu siç e ka krijuar gjithësinë nga mosqenia, Ai po ashtu ka përgatitur një mbarim unik dhe po aq madhështor për qiejt dhe për këtë gjithësi. Qielli i cili përherë ka qenë si një mbulojë apo kulm për njerëzit, nëpërmjet atmosferës sonë, që na ka mbrojtur prej rreziqeve të panumërta (nga rrezatimi ultravjollcë, meteoritët dhe temperaturat e akullta të hapësirës etj.), në këtë ditë të fundit më nuk do ta kryejë funksionin e tij, sepse i ka ardhur fundi.

Ka shumë ajete në Kuranin famëlartë që sqarojnë ndryshimin që do ta pësojë qielli në këtë ditë si: **“Atë Ditë, qielli do të çahet, dhe premtimi i Tij do të realizohet”** - (*El-Muzzemmil*, 18);

“Dhe Qielli do të çahet, sepse ai atë Ditë do të jetë i rrasakapur” - (*El-Hakka*, 16).

Njerëzit, gjatë jetës së tyre, qiellin rëndom e kanë parë të kaltër, kurse në këtë ditë të fundit, si pasojë e ndezjes së atmosferës së tij, ai do të marrë ngjyrë të kuqërremë, për çka flet edhe ajeti 37 i sures *“Er-Rrahman”*: **“E kur të çahet qielli e të bëhet i kuq si vaji i shkrirë”**.

Ky moment është aq i llahtarshëm dhe trishtues saqë kur të fillojë momenti i kataklizmës, asnjë krijesë nuk do të mbesë e gjallë. Njerëzit nuk do të kenë kohë as për pendim e madje as të kthehen nëpër shtëpitë e tyre, nëse kanë qenë jashtë. Ai është një çast që i ngrin zemrat dhe trupat e tyre, duke i shndërruar ata në krijesa të vdekura e të pajetë.

وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿١٠﴾

2. duke iu bindur urdhrit të Zotit të vet, ashtu siç i takon,

Qielli, si çdo krijesë tjetër, do t’i bindet menjëherë urdhrit të Zotit të vet dhe do të shkatërrohet. Fjala “*idhn*” në këtë ajet, nënkupton se qielli do t’i nënshtrohet me bindje urdhëresës së Krijuesit, do të thotë qielli do të çahet e pëlcasë dhe do të shkatërrohet me urdhër hyjnor, ashtu siç edhe ishte krijuar me urdhër hyjnor, sepse urdhri i Tij është i zbatueshëm detyrimisht për çdo gjë të krijuar.

Ky ajet, përmban edhe një alegori të fuqishme, drejtuar qenies njerëzore, e sidomos atyre të pabindurve në ekzistimin e Zotit. Nëse qielli me tërë madhështinë e tij, dhe nëse toka me tërë gjerësinë e saj, i binden urdhrit të Krijuesit të tyre, atëherë përse tërë ky refuzim i një krijese kaq të brishtë siç është njeriu, për ekzistimin e Krijuesit të tij.

وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿١١﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿١٢﴾ لِرَبِّهَا وَأَذْنَتْ وَحُقَّتْ ﴿١٣﴾

3. dhe kur toka të jetë sheshuar (nga rrënimi i kodrave) në gjerësinë e saj

4. e të nxjerr çka ka brenda dhe të zbrazet

5. duke iu bindur Zotit të vet, ashtu siç i takon.

Edhe Toka si një trup qiellor, në të cilën Allahu na bëri mëkëmbës dhe prej elementeve të së cilës na krijoj, do të shkatërrohet, duke pësuar ndryshime dhe transformime të hatashme. Sipas shumicës së dijetarëve, kjo shtrirje apo sheshim i tokës nënkupton se çdo kodër e lartë dhe çdo ultësirë, në Ditën e Gjykimit do të sheshohet, ashtu siç japin shenjë edhe

ajetet 105-107 të sures *“Ta Ha”*: ***“Ty të pyesin edhe për kodrat, thuaj: Zoti im do t’i bëjë hi e pluhur, dhe vendin e tyre do ta bëjë rrafsh si fushë të shkretë, e nuk do të shohësh në të ultësirë e as lartësirë.”***

Fillimi i shkatërrimit të Tokës, ashtu siç u kuptua edhe nga ajeti i tretë, nënkupton se asnjë kodër apo mal, nuk do të mbetet ashtu siç e shohim tash. Madje nuk do të ketë as ultësira, lugina e kanione të thella, por çdo gjë do të jetë e sheshtë.¹⁵ Toka do të nxjerrë nga brendia e saj tërë ato thesare të fshehura, ashtu siç do t’i qesë jashtë edhe të gjithë ata trupa të vdekur që janë varrosur në të, përgjatë shekujve. Kjo do të thotë se brendia e saj do të mbetet e zbrazët nga gjëra të tilla, duke iu bindur urdhrit të Zotit të vet.

Në lidhje me këtë, është transmetuar se i Dërguari i Allahut ka thënë: *“Toka do të nxjerrë (vjellë) nga brendia e saj shtresa të mëdha nga ari dhe argjendi në formë pllakash. Do të vijë vrasësi e do të thotë: “A për këtë paskam vrarë?! Pastaj do të vijë shkëputësi i lidhjeve familjare e do të thotë: A për këtë i paskam shkëputur lidhjet familjare?! E pastaj do të vijë hajni e do të thotë: A për këtë më është prerë dora?! Pastaj do ta lënë atë (ar dhe argjend) ashtu siç është dhe nuk do të marrin gjë prej tij.”*¹⁶

Edhe ajeti i pestë, ashtu sikurse ajeti i dytë, flet se edhe toka, ashtu si qielli do t’i bindet plotësisht urdhrit të Allahut dhe do të shkatërrohet, duke qenë si një mësim për të gjithë

¹⁵ Ibn Adil ed-Dimeshkij el Hanbelij, *El-Lubabu fi Ulumi-l Kitab*, Bejrut, 1998, f. 229.

¹⁶ Sahihu Muslim, *“Kapitulli mbi Zekatin”*, vëll. II, f. 701, hadithi nr. (1013).

ata njerëz të pabindur në fuqinë absolute të Allahut. Nëse qielli dhe toka, i binden Krijuesit të tyre në plotni, atëherë njerëzit si krijesa me intelekt, do të ishte më parësore t’i binden dhe të mos e mohonin Atë.

Porosia e këtyre ajeteve (1-5):

- *Nga shenjat më trishtuese të momentit të Kiametit është fillimi i shkatërrimit të gjithësisë, që nënkup-ton çarjen apo pëlcitjen e qiellit. Ky shkatërrim vjen me urdhër të Zotit Fuqiplotë, ndërsa Qielli do ta zbatojë urdhëresën hyjnore, me bindje dhe përlulësi, ashtu edhe siç i takon një krijese të tillë, duke e kryer misionin që i është destinuar e përcaktuar që në fillim të krijimit.*
- *Edhe Toka, si një prej krijesave më madhështore të Allahut, nga elementet e së cilës u krijua njeriu, si krijesa më e përsosur e këtij Universi, po ashtu do të shkatërrohet. Toka, me kodra e male të larta do të sheshohet e rrafshohet, dhe gjatë shkatërrimit të saj, do të nxjerrë nga brendia çdo gjë, madje edhe të vdekurit e varrosur në të. Edhe ajo do t’i bindet urdhrat të Zotit të gjithëpushtetshëm, sepse tashmë ka ardhur fundi i misionit të saj.*

Gjendja e njerëzve në Ahiret në momentet e Llogarisë

يَتَأْتِيهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلْقِيهِ ﴿١﴾ فَأَمَّا مَنْ
 أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ﴿٢﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴿٣﴾
 وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿٤﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ
 ﴿٥﴾ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا ﴿٦﴾ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ﴿٧﴾ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ
 مَسْرُورًا ﴿٨﴾ إِنَّهُ ظَنَّ أَن لَّنْ نَّحُورَ ﴿٩﴾ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ﴿١٠﴾

“(Atëherë) ti o njeri, që përpiqesh shumë, mundin tënd do ta gjesh te Zoti yt. Ai, të cilit do t’i jepet libri i tij nga e djathta, do të llogaritet me një llogari të lehtë, dhe do të kthehet i gëzuar te të afërmit e tij. Kurse ai, të cilit do t’i jepet libri i tij pas shpinës, ai do t’i ndjellë vetes shkatërrim, dhe në skëterrë do të digjet. Ai ka qenë i gëzuar në familjen e vet, dhe ka menduar se nuk ka për t’u kthyer (te Zoti për të dhënë llogari). Po, Zoti i tij, sigurisht që gjithnjë e ka parë (përcjellë) atë.” - (El-Inshikak, 6-15)

Lidhja e këtyre ajeteve me ato paraprahe

Përderisa në ajetet paraprahe, kemi përshkrimin e pamjeve të llahtarshme të shkatërrimit të gjithësisë në Ditën e Katakлизмës, kur qielli shkatërrohet e së bashku me të edhe planetët dhe yjësitë e kësaj gjithësie, kjo nënkupton se jetës në këtë botë i erdhi fundi, dhe tashmë fillon etapa e ringjalljes dhe e Llogarisë para

Krijuesit absolut. Pikërisht për këtë flasin ajetet në vazhdim, ku sqarohet se në këtë Ditë të Gjykimit, secili njeri do të ballafaqohet me veprat e tij, qofshin të mira apo të këqija, dhe në bazë të tyre do të shpërblehet apo ndëshkohet.

Koment:

يَتَأْتِيهَا آلَانَسْنُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدًّا فَمُلْقِيهِ ۖ

6. (Atëherë) ti o njeri, që përpiqesh shumë, mundin tënd do ta gjesh te Zoti yt.

Ky ajet u drejtohet të gjithë njerëzve, pa dallim, besimtarëve dhe jobesimtarëve. Fjala “*ked’h*” do të thotë përpjekje për ta kryer një punë a veprim, e në këtë rast, ajeti nënkupton se çfarëdo punë a veprë që e bëjmë në këtë botë, pas vdekjes, do ta gjejmë tek Allahu, kur ta takojmë Atë.¹⁷ Nëse jemi me vepra të mira, do të jemi ballëhapur e krenarë, në të kundërtën, nëse njeriu ka lënë pas vetes vepra të shëmtuara, në Ahiret, përveç turpërimit, do ta presë edhe ndëshkimi i pashmangshëm. Për të tillët nuk do të ketë mëshirë e për ta nuk do të qajnë as qiejt e as toka.

Në Kuran ka edhe ajete të tjera të ngjashme për nga kuptimi si f.v.:

“Dhe se njeriut nuk i takon tjetër pos asaj që ka punuar, dhe se mudi i tij më vonë do të shihet” - (En-Nexhm, 39-40).

¹⁷ Imam Sherefud-d-in el Husejn bin Abdullah et-Tibbijj, *Futuhu-l Gajb fil keshfî an kinai-r-rrejib (Hashijetu-t-Tibbijj ale-l Kesh-shaf* (redakturë e *Kesh-shafit* të Zemahsheriut), Dubai, 2013, f. 357.

Në konstelacion me kuptimin e këtij ajeti, vjen edhe hadithi i të Dërguarit të Allahut, kur thotë: “*Më ka thënë Xhib-rili: O Muhamed! Jeto sa të duash, por prapëseprapë do të vdesësh; duaje kë të duash, por prapëseprapë do të ndahesh prej tij, dhe vepro çfarë të duash, sepse atë (vepër) do të gjesh (te Zoti yt).*”¹⁸

فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۖ فَسَوْفَ مُحَاسَبٌ حِسَابًا
يَسِيرًا ۖ وَيُنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا

7. Ai, të cilit do t’i jepet libri i tij nga e djathta,
8. do të llogaritet me një llogari të lehtë,
9. dhe do të kthehet i gëzuar te të afërmit e tij.

Këto tri ajete, flasin për grupin e shpëtuar, të cilëve do t’u vijjnë veprat nga ana e djathtë. Llogaria e këtyre besimdrejtëve, do të jetë shumë e lehtë dhe e shpejtë. Ata do të shohin edhe veprat e tyre të këqija, por të cilat i Lartmadhërishmi nga mëshira e Tij e pakufishme do t’ua falë. Ata që pak më parë ishin në ankth se në ç’anë do t’u vijjnë librat e veprave të tyre, kur të shohin se u erdhi përgëzimi nga ana e djathtë, do të kthehen te familja e tyre të gëzuar e të lumtur që Allahu xh.sh. i shpëtoi nga më e keqja. Shumë prej dijetarëve, fjalën “*familje*” e kanë shpjeguar si nocion që nuk nënkupton vetëm familjen e ngushtë nga gjaku, por “*familjen*” që nënkupton të gjithë besimtarët, me të cilët do të gëzojnë të mirat e

¹⁸ Transmeton Hakimi në *El-Mustedrek*, 5/463 nr. (7991).

Xhenetit, pavarësisht nëse kishin lidhje farefisnore me ta apo jo.¹⁹

Ky grupi i shpëtuar, të cilët do të shijojnë begatitë e Allahut të Gjithëmëshirshëm, do të përjetojnë tri gjendje emocionale: librin e veprave të tyre do ta marrin nga ana e djathtë; do të llogariten me llogari të lehtë, dhe do të kthehen te familja e tyre (grupi i besimtarëve) të lumtur e të gëzuar.

Transmetohet nga Aisheja r.a. të ketë thënë: Ka thënë i Dërguari i Allahut s.a.v.s.: *“Ai, ndaj të cilit fillon llogaria, ai do të ndëshkohet.”* Thotë Aishja: I thashë: O i Dërguar i Allahut, a nuk thotë Allahu: **“Ai do të llogaritet me një llogari të lehtë”**? Më tha: *“Kjo nuk është llogaria, por çasti i paraqitjes së veprave, ndërsa Ai ndaj të cilit fillon llogaria në Ditën e Gjykimit, do të ndëshkohet”*²⁰

Fjala *“nukishe”* në këtë hadith, nënkupton momentin kur atij ndaj të cilit fillon llogaria i thuhet: *“Ke bërë këtë dhe këtë; Përse e ke bërë këtë? A nuk të kanë ardhur të dërguarit e Mi? A nuk të kanë arritur Librat e Mi?”* etj.²¹

Po ashtu transmetohet nga Aishja r.a. të ketë thënë: E kam dëgjuar shpeshherë të Dërguarin e Allahut që në disa namaze lutej e thoshte: *“O Zoti im! Më llogarit me një llogari të lehtë”*. I thashë: O i Dërguar i Allahut, çfarë është llogaria e lehtë? Më tha: *“Kur njeriu e shikon Librin e (veprave të) tij, dhe i falen-mbulohen (mëkatet), ndërsa ndaj atij të*

¹⁹ Shih Grup dijetarësh nga Azhari i ndershëm. *“Et-Tefsirul Vesit”*, Kajro, 1992, vëll.10, f. 1845.

²⁰ Sahihu-l Buhari, vëll. VIII, f. 697, hadithi nr. 4939.

²¹ *Et-Tefsiru-l Mevdui li suveri-l Kuran*, vëll. IX, f. 79.

cilit i fillon llogaria, atë ditë, ai do të shkatërrohet oj Aishe. Çdo sprovë të cilën e godet besimtarin, Allahu ia falë-pastron (gjynahet), madje edhe një ferrë e cila e pickon (therë).”²²

Ajete të ngjashme që flasin për momentin kur xhenetlinje u jepen librat në anën e djathtë, i hasim edhe në suren “*El-Hakkah*” - (ajetet 19-21): **“Kujt t’i jepet libri i vet nga e djathta e tij, ai do të thotë: “O ju, qe, lexoni librin tim!” Unë kam qenë i bindur se do të japë llogarinë time. Dhe ai atëherë do të ketë një jetë të kënaqshme.”**

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ۖ فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا ﴿١٩﴾

وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ﴿٢٠﴾

10. Kurse ai, të cilit do t’i jepet libri i tij pas shpinës,

11. ai do t’i ndjellë vetes shkatërrim,

12. dhe në skëterrë do të digjet.

Ata njerëz që jetën e kësaj bote e kaluan në shkujdesje, të hutuar dhe të mashtruar nga cytjet e shejtanit të mallkuar, duke mohuar Zotin e tyre dhe ringjalljen pas vdekjes, në Ditën e Gjykimit do të jenë në vuajtje e mjerim. Këtë mjerim, i cili do t’i kaplojë këtë njerëz tashmë të thyer e të pashpresë, e përshkruan më së miri Kurani famëlartë nëpërmjet ajeteve 25-29 të sures “*El-Hakkah*”: **“Ndërsa, kujt i jepet libri i vet (libri i veprave) nga e majta e tij, do të thotë: “Ah, sikur të mos më jepej fare libri im, dhe sikur të mos dija fare llogarinë**

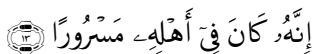
²² Musnedi i Imam Ahmedit (6/48); Hakimi (4/249).

time! Ah, sikur ajo (vdekja e parë) të kishte qenë mbarim (i amshueshëm për mua). Pasuria ime nuk më solli dobi dhe mu shua çdo fuqi e imja.”

Kjo tregon qartë se rrugëtimit të tyre të turpshëm tashmë i ka ardhur fundi. Ata do të përballen me drejtësinë hyjnore, kur libri i veprave të tyre ju vjen pas shpine ose në anën e majtë. Ne nuk dimë realitetin e këtij libri se në ç’formë dhe mënyrë vjen pas shpine ose nga ana e majtë, por duke parë në ajetet paraprake se atyre që veprat u vijnë përpara ose nga ana e djathtë do të jenë të shpëtuar e të lumtur, mund të perceptojmë se çfarë tmerri e fatkeqësie do t’i godasë këtë njerëz gjynahqarë e mohues. Këta njerëz, në këtë ditë do të jenë të dëshpëruar e fytyrëvrenjtur, sepse gjatë jetës së kësaj bote mohuan Allahun dhe Ringjalljen, mëkatuan e bënë ligësi. Këta tash do ta mallkojnë veten pse nuk ndoqën udhëzimin e Allahut, por u mashtruan nga të mirat e përkohshme të kësaj bote. Këta, do t’ia dëshirojnë vetes shkatërrimin e përjetshëm në mënyrë që të mos i përjetojnë pafundësisht ndëshkimet e Xhehenemit.²³

Në vazhdim të sures, Allahu i Madhërishëm, cek dy arsye, të cilat janë shkak për ndëshkimin e këtij grupi në zjarrin e Xhehenemit, të cilat janë përmendur në dy ajetet në vijim.

²³ Sejjid Kutb, *Fi Dhilali-l Kuran*, Kajro-Bejrut, 2003, vëll. VI, f. 3867.

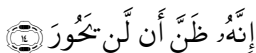

13. Ai ka qenë i gëzuar në familjen e vet,

Arsyeja e parë përse këtyre njerëzve-jobesimtarëve, do t'u vijë libri i veprave pas shpine ose në anën e majtë, është se këta, jetën e kësaj bote e kaluan të shkujdesur, duke menduar vetëm për kënaqësinë dhe lumturinë e tyre në këtë botë, duke mos çarë fare kokën për jetën pas vdekjes, të cilën madje e kishin mohuar me ngulm.

Ata, gjatë jetës së tyre, preokupim kryesor kishin familjen dhe pasurinë. Ata gëzoheshin në këtë jetë duke festuar festa të ndryshme dhe ngjarje, të cilat i largonin nga të përmendurit e Allahut, duke mos e ditur e as kuptuar se gëzimi i tyre i përkohshëm i kësaj dynjaje, do të zëvendësohej me pikëllim dhe dëshpërim të përjetshëm në skëterrat e Xhehennemit.

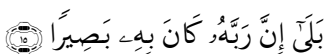
Përveç kësaj marrëzie dhe këtij naiviteti, ata kishin rënë në një gabim edhe më të madh, për ç'gjë flet ajeti në vijim.

14. dhe ka menduar se nuk ka për t'u kthyer (te Zoti për të dhënë llogari)

Ky grup i humbur, kurrë nuk kishin menduar se ndonjëherë do të kthehen tek Allahu për të dhënë llogari. Kurrë nuk kishte menduar se do të ketë ringjallje pas vdekjes së tyre. Kjo zemërngushtësi e shkaktuar nga mohimi i Allahut dhe i jetës së Ahiretit, i kishte shndërruar në njerëz të pa ndjenja. Shejtani i mallkuar i kishte mashtruar keq, duke ua zbukuruar jetën e kësaj bote, dhe duke ua ngulur në mendje idenë se

ata do ta jetojnë vetëm këtë botë dhe se me vdekjen e tyre përfundon misioni i tyre njerëzor.

15. Po, Zoti i tij, sigurisht që gjithnjë e ka parë (përcjellë) atë

Ata të cilët e kaluan jetën e tyre duke injoruar e mohuar urdhrat e Allahut, nuk besonin madje se mund të ketë një Mbikëqyrës i Cili i përcjell gjatë jetës në këtë botë. Ata, të mbërthyer nga materializmi i tyre i cili ua kishte topitur ndjenjat e besimit, kishin harruar se erdhën në këtë botë me vullnetin dhe dëshirën e Allahut të Plotfuqishëm. I Gjithëpushtetshmi, secilit prej nesh ia ka caktuar dy engjëj (*kiramen katibin*), njërin në krahun e djathtë e tjetrin në të majtë, të cilët shënojnë çdo vepër të mirë dhe të keqe, dhe nesër do të gjykohemi në bazë të asaj çfarë kemi vepruar në këtë botë. I Gjithëmëshirshmi në Ditën e Gjykimit, askujt nuk i bën të padrejtë.

Porosia e këtyre ajeteve (6-15):

- Çdo njeri, gjatë jetës së tij në këtë botë, përpiqet e mundohet, që të arrijë synimet e tij. Por, sado që të jetojë, vdekja do të jetë përfundimi i tij, dhe ai me bagazhin e veprave të tij do të kthehet tek Allahu dhe do të ballafaqohet me to.
- Në Ditën e Gjykimit, njerëzit do të jenë të ndarë në dy grupe: në njerëz të lumtur e të kënaqur me mëshirën e Allahut ndaj tyre, dhe në njerëz të mjerë, të

cilët e shkatërruan Ahiretin e tyre duke qenë jobesimtarë e mohues gjatë jetës në këtë botë.

Grupit të parë, veprat do t'u vijnë përpara ose nga ana e djathtë, dhe ata do të jenë banorë të Xhenetit. Ata do të kthehen të kënaqur e të lumtur te familjet e tyre, Kurse grupi i dytë, të cilëve veprat do t'u vijnë mbrapa ose nga krahu i majtë, do të jenë njerëzit të cilët përgënjeshtrojnë urdhrat e Zotit, e mohuan Atë dhe Ringjalljen. Këto do të ndjellin vetëm mërim. Ulërimat dhe çjerrjet e tyre do të jenë të kota. Ata tashmë do të tërhiqen zvarrë me vrazhdësi në destinacionin e tyre të përjetshëm - zjarrin e Xhehenimit.

- *Çdo njeri, duhet të dijë e kuptojë, se është i përcjellë nga ana e Allahut për çdo veprim të tij në jetën e kësaj bote. Ata që janë të shkujdesur nga të përkujtuarit e Ahiretit dhe Ringjalljes, ata do të jenë të privuar nga kënaqësitë e Xhenetit, dhe do të ndëshkohen rëndë për mosbesimin e tyre.*

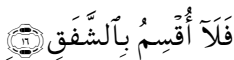
Betimet hyjnore për gjendjet e vështira në të cilat do të kalojnë jobesimtarët

فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ۖ وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ۖ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾
لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ﴿١٩﴾

“Betohem në kuqërrimin e horizontit pas perëndimit, dhe në natën dhe çka ajo tubon, dhe në hënën kur ajo bëhet e plotë. Ju me siguri do të përjetoni gjendje pas gjendjeje (vështirësi pas vështirësie).” - (El-Inshikak, 16-19)

Lidhja e këtyre ajeteve më ato paraprake

Pasi që i Lartmadhërishtmi në ajetet paraprake na sqaroi gjendjen e njerëzve në Ditën e Gjykimit se do të jenë të ndarë në dy grupe, të lumturit (të shpëtuarit) dhe fatkeqët (të humburit), tash në ajetet vijuese betohet në horizont, në natën e errët dhe në Hënën, se pa dyshim Ringjallja do të ndodhë gjithsesi, dhe në Ditën e Llogarisë, jobesimtarët - femohuesit, do të përjetojnë vështirësi pas vështirësi, apo gjendje të rënda, të njëpasnjëshme, derisa nuk hidhen pamëshirë në skëterrata e Xhehenemit.

Koment:**16. Beto hem në kuqërrimin e horizontit pas perëndimit,**

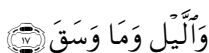
Betimet që pasojnë nga ky ajet e deri në atë të 18-të, kanë një domethënie jashtëzakonisht të madhe, dhe shërbejnë si vërejtje për idhujtarët dhe jobesimtarët në përgjithësi, se gjendja e tyre vërtet është e mjerë dhe për keqardhje, si pasojë e mosbesimit të tyre. Këto betime ndërlidhen me ajetet para-prake, pikërisht për idhujtarët, të cilët nuk besonin se do të ktheheshin ndonjëherë te Zoti i tyre që i krijoi nga mosqenia.

Betimi i parë është në kuqërrimin e horizontit kur dielli sapo të ketë perënduar. Kjo ngjyrë e kuqërremtë paraqet një proces madhështor, të ndërrimit të ditës me natën, sepse kur muzgu dhe errësira pushtojnë hapësirën, në tokë fillon qetësia.

Ndonëse nuk është qëllimi ynë të hyjmë në fushën e dijetarëve të fikhut se çfarë nënkuptojnë me fjalën “*shefek*”, megjithatë do të përcjellim mendimet e dijetarëve më të mëdhenj të shkollës juridike hanefite lidhur me të. Sipas tyre, teksa shikon në anën e Perëndimit, pasi të ketë perënduar dielli, do të shohësh një ngjyrë të kuqërremtë në horizont. Kjo ngjyrë e kuqërremtë qëndron e tillë në horizont për afërsisht 40 minuta, e mbase edhe më tepër, e pastaj fillon të zhduket dalëngadalë. Kur të zhduket e kuqërremta, pas saj në horizont shfaqet një zbardhëllimë. Sipas Ebu Hanifes, të dyja këto dy ngjyra; ajo e kuqërremta dhe e zbardhëllemja, quhen “*shefek*”, por ai është i mendimit se fjala “*shefek*” nënkupton ekskluzivisht zbardhëllimën në horizont, me zhdukjen e

së cilës përfundon koha e namazit të akshamit dhe hyn koha e namazit të jacisë, ndërsa të dy shokët e tij, Ebu Jusufi dhe Muhamedi, thonë se “*shefeku*” është ngjyra e kuqërremtë, me zhdukjen e së cilës, ka përfunduar koha e namazit të akshamit dhe ka hyrë ajo e jacisë. Mendimi i këtyre dy të fundit është më i pranuar.²⁴

Ndërkohë, nëse këtij ajeti i qasemi nga aspekti i astronomisë, do të shohim madhështinë e këtij betimi edhe në dimensionin shkencor, sepse fjala horizont nënkupton vijën rrethore më të skajshme në hapësirë deri ku arrin vështrimi ynë, apo vija ku duket sikur puqet qielli me tokën ose me sipërfaqen e ujërave.

17. Dhe në natën dhe çka ajo tubon,

Betimi i dytë është në natën e cila mbulon çdo gjë me errësirën e saj. Sipas dijetarëve, kuptimi i fjalës “*veseka*”, nënkupton faktin se nata i tubon të gjitha krijesat, qofshin ato shtazë, insekte apo edhe njerëz, dhe që të gjitha në një mënyrë strehohen natën nëpër strofkat e tyre e njerëzit nëpër shtëpitë e tyre, deri në agun e mëngjesit për t’iu lëshuar çlodhjes së tyre nga përditshmëria dhe natyrisht, gjumit si një dhuratë hyjnore nga Krijuesi fuqiplotë, që të nesërmen të fillojnë një ditë të re në kërkim të rrizkut.

²⁴ Shih: *Çështje të Fikhut sipas Kuduriut*, nga Muhamed Ashik Ilahi el-Bureni, Prishtinë, 2002.

Disa dijetarë janë të mendimit se kjo fjalë nënkupton yjet që shihen të shkapërderdhur në qiellin e hapët, sikur të ishin margaritarë të shndritshëm. Madje ky mendim sipas Ibn Ashurit, mund të jetë më i përafërti pasi që në ajetin vijues, Allahu xh.sh. është betuar në Hënën e plotë (bedër).²⁵

وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾

18. Dhe në hënën kur ajo bëhet e plotë.

Betimi i tretë dhe i fundit është në Hënën e plotë,²⁶ e cila plotësohet në gjysmën e çdo muaji hënor, dhe zakonisht me të nënkuptohen ditët e bardha. I Madhërishmi është betuar në Hënën edhe në disa ajete të tjera kuranore, për shkak se arabët i njehsonin ditët e kalendarit të tyre me lëvizjet e hënës.

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ﴿١٩﴾

19. Ju me siguri do të përjetoni gjendje pas gjendjeje

(vështirësi pas vështirësie).

Ky ajet është përgjigje e tri betimeve të mëparshme në kuqërrimin e horizontit kur dielli fillon të perëndojë, në natën e errët që mbulon dhe tubon gjithçka me errësirën e saj, si dhe në Hënën e plotë, e cila ka një rëndësi jetike për jetën e njerëzve në tokë.

²⁵ Shih: *Et-Tahriru ve-t-Tenviru*, vëll. XXX, f. 227.

²⁶ Nexhmuddin Sulejman et-Tuhi el Hanbeli, *Tefsir suver Kaf, El-Kijameh, En-Nebe'ë, El-Inshikak, Et-Tarik*, Rijad, 1992, f. 93. (redaktuar nga dr. Ali Husejn el-Bevab).

Ajeti në fjalë, sqaron shumë mirë, se idhujtarët pas vdekjes së tyre e deri në gjykimin përfundimtar, do të përjetojnë vështirësi pas vështirësie, ndëshkim pas ndëshkimi, për shkak të kufrit-mohimit të tyre, ku vendqëndrimi i tyre i përjetshëm do të jetë zjarri i Xhehenemit.

Porosia e këtyre ajeteve (16-19):

- *Allahu i Lartmadhërishëm është betuar në tri gjëra madhështore: në kuqërrimin e horizontit pas perëndimit të diellit, që simbolizon kohën në mes namazit të akshamit dhe të jacisë, në natën e cila mbulon çdo gjë me errësirën e saj, dhe përfshin periudhën e gjumit e të pushimit, si dhe në Hënën e plotë, e cila natën nëpër shkretëtirë ndriçon si një llambadar orientimi, se Ringjallja dhe Dita e Gjykitimit me të gjitha lemeritë dhe skenat e llahtarshme, patjetër do të vijë.*
- *Këto betime vijnë si një tërheqje e vërejtjes që njerëzit të mos hutohen nga kjo botë, por të meditojnë edhe rreth botës tjetër, e cila është e përjetshme. Le të meditojnë se kënaqësitë e kësaj bote janë të shkurtra dhe të përkohshëm, kurse ato të Ahiretit të përherëshme që nuk ndalen kurrë.*

Kryeneçësia dhe insistimi në mosbesim, janë të ndëshkueshme në Ahiret

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْءَانُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿١١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكْذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿١٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿١٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿١٥﴾

“E, çka kanë ata që nuk besojnë? Dhe kur u lexohet atyre Kurani, nuk përulen (nuk bien në sexhde)? Përkundrazi, ata që nuk besuan edhe përgënjeshtrojnë? Por Allahu e di më së miri se çka fshehin ata! (Prandaj) Lajmëroji ata me një dënim të dhembshëm. Përveç atyre që besuan e bënë vepra të mira, ata do të kenë shpërblim të pandërprerë!” - (El-Inshikak, 20-25)

Lidhja e këtyre ajeteve me ato paraprake

Në ajetet paraprake, pamë betimet hyjnore në kuqërimin e horizontit, në natën dhe në Hënën, se Ringjallja të cilën mosbesimtarët e mohuan me ngulm, ajo të ndodhë, dhe ishte një paralajmërim se gjendja e jobesimtarëve do të shkojë vetëm duke u përkeqësuar, etapë pas etape, kurse tash shpjegohen arsyet pse ata përgënjeshtrojnë argumentet e Allahut.

Ata nuk përfillën asnjë porosi të Allahut, përkundrazi talleshin me Kuranin dhe përgënjeshtrojnë çdo gjë që ua përcillte Muhamedi a.s.. Pikërisht për këtë arsye, Allahu xh.sh. i thotë të Dërguari a.s. që t'i lajmëronte

ata me këtë sihariq të trishtë, se ata do t'i pret ndëshkimi i tmerrshëm, ndërsa atyre që besuan dhe punuan vepra të mira, nuk do t'u ndalen kurrë shpërblimet e Xhenetit, në të cilin do të jenë përgjithmonë.

Koment:

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾

20. E, çka kanë ata që nuk besojnë?

Në vazhdim të sures, Allahu i Madhërishëm u drejtohet jobesimtarëve me fjalët qortuese, se çfarë kanë që nuk besojnë? Përse janë duke mohuar faktet e pamohueshme për ekzistimin e Zotit? Përse janë duke e mohuar mundësinë e ringjalljes dhe përse janë duke e mohuar me kryeneçësi Shpalljen që po i zbriste Muhamedit a.s.?

Përse idhujtarët nuk ndalen të paktën një çast e të meditojnë rreth asaj në të cilën po i ftonte Allahu dhe i Dërguari i Tij? A nuk u mjaftonin rrëfimet e shkatërrimit të popujve të kaluara, disa prej të cilëve i kishin pasur në fqinjësi të tyre?!

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾

21. Dhe kur u lexohet atyre Kurani, nuk përulen

(nuk bien në sexhde)?

Idhujtarëve-jobesimtarëve, edhe kur u lexoheshin ajetet kuranore, nuk përkuleshin e as nuk binin në sexhde. Përkundrazi, ata i mbyllnin sytë dhe veshët dhe nuk dëshironin të pranonin mrekullinë e Kuranit famëlartë. Në fakt, ata kishin mbetur shumë herë të mahnitur e gojëhapur nga madhështia e ajeteve kuranore, sepse e njihnin mirë metaforën, poezinë

dhe gjuhën e pastër arabe, por urrejtja që ndienin në zemra ndaj Muhamedit a.s. dhe Islamit, i cili po ua rrëronte botë-kuptimet e tyre të mykura, nuk i lejonin t'i përkuleshin Krijuesit të vetëm të kësaj gjithësie.

Allahu xh.sh. sa për ilustrim të kësaj madhështie të Kuranit famëlartë, thotë:

“Sikur Ne ta zbritnim këtë Kuran mbi ndonjë kodër, do të shihje atë të përulur e të çarë prej frikës nga Allahu. Këta janë shembuj që ua sjellim njerëzve, që ata të mendojnë.” – (*El-Hashr*, 21).

Prandaj edhe është për t'u çuditur qëndrimi mospërfillës i idhujtarëve dhe të tjerëve karshi Kuranit, i cili u sillte dhjetëra argumente të pakontestueshme për besimin e pastër në Allahun Një. Kurani u fliste atyre me gjuhën e fitres (natyrshmërisë), duke iu dhënë rast zemrave të tyre që të hapen ndaj dritës imanore e të përkulen e të bien në sexhde ndaj Atij që i krijoi dhe që është në gjendje edhe t'i ringjallë.²⁷

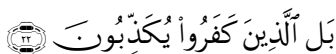
Ashtu siç e kemi përmendur më herët te vlera e kësaj sureje, ajeti i 21 i saj: ***“Dhe kur u lexohet atyre Kurani, nuk përulen (nuk bien në sexhde)?”***, është ajet që na obligon të bëjmë sexhde, sepse Ebu Hurejra dhe shumë as'habë të tjerë kanë treguar se kanë bërë sexhde pas këtij ajeti së bashku me të Dërguarin e Allahut.²⁸ Në mesin e dijetarëve të shkollave juridike ka divergjencë nëse ky ajet konsiderohet si ajet që e bën të detyrueshme sexhden apo jo? Te hanefitë, ky ajet e

²⁷ Muhamed Mutevel-li Esh-Sharavi, *Tefsir xhuz'u Amme*, Kajro, 2008, f. 244.

²⁸ Shih më gjerësisht: Seid Havva, *El-Esasu fi-t-Tefsir*, Kajro-Halep-Bejrut, 1985, f. 6442.

bën vaxhib sexhden, prandaj sa herë që lexohet apo dëgjohe, duhet bërë sexhde.²⁹

Te shafitë, leximi i këtij ajeti nënkupton se sexhdeja është synet, kurse Imam Maliku nuk e konsideron si ajet që e obligon sexhden.

22. Përkundrazi, ata që nuk besuan edhe përgënjeshtrojnë?

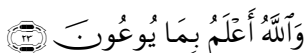
Përveç mosbesimit të shprehur haptazi, jobesimtarët edhe e përgënjeshtrojnë të Dërguarin e Allahut. Shkaqet e këtij përgënjeshtrimi kanë të bëjnë me tri gjëra:

1. Nga xhelozia dhe smira; 2. Nga frika e humbjes së pozitave udhëheqëse dhe privilegjeve në atë shoqëri të devijuar; dhe 3. Për shkak të inatit e kryeneçësisë që t'i qëndrojnë besnik traditës së baballarëve dhe gjyshërve, duke menduar se ruajtja e këtij besimi të kotë, është obligim parësor për ta.

Sidoqoftë, Allahu i la njerëzit të lirë në vepra, dhe vetëm në Ahiret, do t'i marrë në llogari, e në këtë rast, ata që mohuan janë vetë përgënjeshtresit, kështu që kufri nga ana e tyre konsiderohet përgënjeshttrim, dhe anasjelltas, përgënjeshtrimi i tyre konsiderohet kufër.³⁰ Prandaj, ata që përgënjeshtrojnë dhe u tallën me fenë dhe dispozitat e Allahut, i pret një dënim i tmerrshëm në Ahiret.

²⁹ Muhamed Ashik Ilahi el-Bureni, *Çështje të Fikhut sipas Kuduriut*, Prishtinë, 2009, vëll. I, f.89.

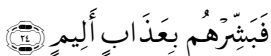
³⁰ Imam Ebu Mensur El-Maturidiu, *Te'vilatu-l Kuran (Te'vilatu Ehli-s-Sunneti)*, Istanbul, 2007, vëll. XVII, f. 138. (redaktuar nga Ahmed Vanllëogllu).

23. Por Allahu e di më së miri se çka fshehin ata!

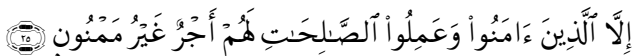
Allahu xh.sh. është i Gjithëdijshëm, dhe Atij nuk mund t'i fshehët asgjë nga veprimet e krijesave në këtë ekzistencë. Ai e di çka fshehin zemrat dhe mendjet e njerëzve, e natyrisht që e di edhe çfarë qëllimesh dhe mendimesh të fshehta kanë idhujtarët në zemrat e tyre.

Nëse jetën e tyre e kaluan në dëfrime e në punë të kota, ata me vete nuk do të marrin asnjë vepër të mirë, prandaj edhe dënimi i tyre do të jetë zjarri i Xhehenemit, për se na flet edhe ajeti në vijim...

24. (Prandaj) Lajmëroji ata me një dënim të dhembshëm.

Ky ajet është një porosi për Pejgamberin a.s. që t'i "përgëzonte" jobesimtarët për dënimin e tmerrshëm e të dhimbshëm që do t'i pret ata në Ahiret. Ndonëse gjuhësisht, fjala "bushra" nënkupton përgëzimin për një mirësi, në këtë ajet po edhe në shumë të tjerë, ka ardhur në formë nënçmimi, për shkak të kryeneçësisë së tyre dhe insistimit të palogjikshëm për të qëndruar në errësirat e kufrit-mosbesimit.

25. Përveç atyre që besuan e bënë vepra të mira, ata do të kenë shpërblim të pandërprerë!"

Por, gjatë jetës në këtë botë, një grup njerëzish, nuk u tunduan as nga vesveset e as nga joshjet e shejtanit, por u

qëndruan besnik porosive të Allahut dhe këshillave të të dërguarve të Tij. Ata ruajtën dëlirësinë e besimit, ndonëse u maltretuan, u persekutuan, ashtu siç rëndom ndodh kur Imani ndeshet me kufrin në arenat e ndryshme të kësaj dynjaje.

Porosia e këtyre ajeteve (20-25):

- *Këto ajete janë me ton qortues e njëkohësisht edhe kërcënues për të gjithë ata jobesimtarë, të cilët nuk dëshirojnë të pranojnë dritën e udhëzimit, në të cilën i thërriste Pejgamberi a.s..*
- *Në Kuranin famëlartë janë disa ajete, që kur të lexohen, obligohemi të bëjmë sexhde. Te hanefitë janë obligative 14 sexhde të tilla. Imam Ebu Hanifeja është i mendimit se ajeti i 21 i kësaj sureje: **“Dhe kur u lexohet atyre Kurani, nuk përulen** (nuk bien në sexhde)”, e bën të detyrueshme sexhden. Kur jemi te hukmi apo dispozita e sexhdes së leximit, hanefitë, sexhden e leximit e konsiderojnë vaxhib, kurse tri shkollat e tjera juridike e konsiderojnë synet.³¹*
- *Përgënjeshtrimi i jobesimtarëve ndaj Kuranit dhe Islamit në përgjithësi, nuk ishte mungesa e sqarimit të argumenteve, por ishte veprim i nxitur nga urrejtja, inati, xhelozia. Ishte një botëkuptim i mykur, se nuk bën të flaken besimet e baballarëve e stërgjyshërve, pavarësisht se ishin të kota. Pra, shihet qartë se një pjesë e tyre, këtë e bënin edhe nga frika e*

³¹ Imam Alauddin el-Kasani el-Hanefij, *Bedaiu-s-Sanai'i fi tertibi-sh-Sherai'i*, Bejrut, 2003, vëll. I, f. 729.

humbjes së pozitive autoritative që i kishin në mesin e popullit.

- *Ata që nuk iu përgjigjën ftesës së të dërguarve që të udhëzoheshin, ata janë të paralajmëruar se në Ahi-ret i pret ndëshkim i tmerrshëm.*
- *Përrjashtim nga ky ndëshkim bëjnë vetëm ata besimtarë të singertë, që i besuan Allahut dhe të dërguarve të Tij, dhe punuan vepra të mira. Për të tillët janë kopshtet e Xhenetit, ku ata do të shijojnë kënaqësi pas kënaqësie, përjetësisht.*

Sadik MEHMETI

BESIMI I MYSLIMANIT

Në këtë punim janë shpjeguar gjashtë shtyllat, shartet apo kushtet kryesore të besimit islam, të përmbledhura në atë që e mësojmë që në bankat e mejtepit – në “*Amentu bil-lahi*”, dhe të përmendura me radhë në hadithin e mirënjohur të Pejgamberit a.s., i cili kur u pyet nga Xhibrili a.s. se: “Ç’është imani?”, Pejgamberi a.s. qe përgjigjur:

“Imani është të besosh Allahun xh.sh., melaqet e Tij, librat e Tij, të dërguarit e Tij, Ditën e Fundit dhe të besosh në kaderin (paracaktimin) e Allahut xh.sh. për gjithçka që ndodh”. (Transmeton Muslimi)

Këto gjashtë parime të përmendura në hadithin e sipërshënuar, janë të lidhura ngushtë njëra me tjetrën dhe nuk e kanë këtë renditje rastësisht, por, që të gjitha së bashku, përbëjnë një tërësi - *imanin* dhe janë të domosdoshme për një besim të plotë dhe të drejtë. Besimi në njërën prej këtyre parimeve doemos tërheq nevojën e besimit edhe në tjetrën, dhe këtë mund ta përkufizojmë në këtë mënyrë:

Në fillim shtrohet çështja e *besimit në Allahun xh.sh.* dhe në njohjen e *Njëshmërisë së Tij*, që është bazë dhe themel kryesor i tërë çështjes së imanit-besimit. Domethënë, e tërë

kjo gjithësi, ky univers, dëshmon se ka Krijuesin e saj të vërtetë, Furnizuesin, Mbikëqyrësin, Balancuesin etj..., i Cili është i pajisur dhe i ka të gjitha virtytet dhe njëkohësisht është i zhveshur nga çdo e metë.

Pastaj, kuptojmë dhe shohim se kjo botë nuk është krijuar rastësisht, as shkel e shko dhe as për lojë e dëfrim, ndaj dhe besojmë dhe themi se jeta në këtë botë ka një qëllim të caktuar dhe është arenë e sprovimeve tona, pas së cilës gjithsesi pasojnë llogaritë për veprat e bëra në të. Kështu, nevoja për *domosdoshmërinë e botës tjetër (Ahiretin)* është e patjetrueshme.

Për këto bindje dhe parime doemos duhen dhe nevojiten kumtues të drejtë e besnikë, të cilët do t'i udhëzonin dhe do t'i drejtonin njerëzit në rrugën e drejtë, e këta kumtues e lajmëtarë janë të *dërguarit e Allahut, janë peygamberët a.s.*

Pejgamberi i cili thërret në rrugën e Allahut xh.sh. gjithsesi duhet ta ketë programin dhe ligjet me të cilat do t'i thërras njerëzit në fe, duhet t'i ketë parimet mbi të cilat do ta mbështesë misionin e tij, me një fjalë, duhet ta ketë shpalljen (librin, qitapin) nga ana e Allahut xh.sh.. Nga këtu buron nevoja e *domosdoshme e besimit në librat e Zotit apo në qitapët e Tij.*

Përderisa mënyrën e kontaktit të pejgamberëve me Allahun xh.sh. gjatë pranimit të shpalljes nuk mund ta kuptojmë dhe ta perceptojmë ndryshe, veçse nëpërmjet të një ndërmjetësuesi, e që është melaqja, atëherë vetvetiu paraqitet *domosdoshmëria e besimit në melaqet e Zotit.*

Asgjë në këtë gjithësi nuk mund të ndodh pa lejen, dijen dhe vullnetin e Allahut xh.sh.; gjithçka ndodh, rrjedh dhe

zhvillohet ashtu siç e ka planifikuar i Gjithëdijsmi dhe i Plotfuqishmi Allah.

Nga kjo sa u tha më lartë, këto gjashtë parime themelore përbëjnë tërësinë e pandashme të besimit islam, përbëjnë imanin, e nëse njëra prej këtyre të gjashtave mohohet, atëherë shfaqet kufri, shfaqet mosbesimi. Nuk konsiderohet besimtar - *mumin*, ai i cili e beson Allahun xh.sh. e nuk e beson Ditën e Fundit ose nuk e beson ringjalljen, siç nuk konsiderohet besimtar, ai i cili i beson disa e i mohon të tjerat nga këto kushte. Allahu xh.sh. na e ka tërhequr vërejtjen për këtë, kur ka thënë:

أَفْتُمُونَنَ بَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَن يَفْعَلُ
ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى
أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

**“A e besoni një pjesë të librit dhe e mohoni tjetrën?
Ç’mund të jetë ndëshkimi i atij që punon ashtu, pos
poshtërim në jetën e kësaj bote, e në ditën e gjykimit
ata dënohen me dënimin më të ashpër.” (El-Bekare,
85)**

Me besimin në këto gjashtë parime – themele të përfshira në “*Amentu bil-lah*”, fitohet kjo botë dhe padyshim edhe bota tjetër. Personi i cili i mbanë në zemër dhe i zbaton këto gjashtë të vërteta, bart ofiqin më të ndershëm - *besimtar*, *mumin*, me të cilin Allahu i nderoi robërit e Tij të dashur, duke ua bërë të urryer atyre mosbesimin.

Besimi në Allahun xh.sh.

Besimtari mysliman beson në Allahun Një, i Cili nuk ka shok e nuk ka zot tjetër përveç Tij, se Ai nuk ka lindur prej ndokujt, se nuk ka lindur kush nga Ai, dhe, askush nuk i ngjason Atij, se Ai është Krijues i qiejve dhe i Tokës dhe është Sundues i tyre, se Ai i di gjërat e dukshme dhe të padukshme, se Ai është i Gjallë dhe i Përhershëm, i Cili nuk vdes kurrë, se është Mbikëqyrës dhe Mbizotërues, i Cili nuk flenë, se Ai ka emra dhe attribute të bukura, nëntëdhjetë e nëntë sosh, ndaj dhe kush i përmend dhe kush e lut Atë me këta emra e attribute, hyn në Xhenet.

Besimtari mysliman beson se Allahu është Ai, i Cili i dhuroi njeriut mirësi e begati të panumërta dhe se çdo begati që ka njeriu është vetëm nga Allahu xh.sh., se Ai është i Cili e krijoi njeriun, ia dha jetën dhe gjallërinë, e pajisi me shqisat e të dëgjuarit dhe të shikuarit, e fisnikëroi dhe pastaj e furnizoi me gjërat më të mira. Prandaj, mu për këto arsye, nga njeriu kërkohet që ta veçojë me adhurim vetëm Allahun Një, duke qenë shembull në kryerjen e urdhrave të Tij dhe duke u larguar nga ato që Ai ka ndaluar, sepse nuk është e drejtë dhe nuk meriton të adhurohet askush tjetër përveç Allahut xh.sh..

Besimtari mysliman beson se Allahu xh.sh. di për çdo punë dhe vepër të njeriut, qoftë ajo e mirë apo e keqe. Prandaj, nga besimtari kërkohet që ta mbush zemrën e tij me respekt, madhërim dhe dashuri ndaj Allahut dhe të turpërohet para Tij për gabimet, mëkatet e gjynahet e bëra, sepse Allahu e di dhe e sheh atë që bën dhe e punon rob i Tij. Kjo duhet të jetë nxitje për besimtarin që vazhdimisht të bëjë vepra të mira derisa të arrijë mirësinë e Allahut, sepse besimi, imani,

vërtet shtohet dhe bëhet më i fortë me punë të mira, kurse dobësohet nga veprat e këqija.

Allahu xh.sh. është më i mëshirshëm ndaj njeriut se sa nëna ndaj fëmijës së saj. Mëshira e Tij përfshin çdo gjë. Prandaj, nga besimtari kërkohet që me përlësinë më të madhe t'i drejtohet dhe t'i lutet për nevojat e kësaj bote dhe të botës tjetër-Ahiretit vetëm Allahut xh.sh. e askujt tjetër përveç Tij. T'i lutemi vetëm Allahut xh.sh., sepse nuk ka dobi t'i lutemi dikujt tjetër pos Tij, sepse askush nuk është i plotfuqishëm dhe askush tjetër pos Allahut nuk i dëgjon dhe nuk i di gjërat dhe bisedat e fshehta. Askush tjetër pos Allahut nuk është i plotfuqishëm dhe askush tjetër, pos Tij, nuk mund t'i përgjigjet thirrjeve të lutësve.

Për këtë arsye, është rreptësisht e ndaluar që njeriu t'i lutet ndonjë idhulli, statuje, varri etj., apo të kërkojë diç nga këto, sepse ato as nuk dëgjojnë e as nuk shohin, ndaj dhe si mund t'i bëjnë dobi të gjallit?!

Nga njeriu kërkohet që të shohë dhe të krahasojë pafuqinë e tij me Fuqinë e Allahut. Të shohë varfërinë e tij dhe Pasurinë e Allahut, të shohë paditurinë e tij dhe Diturinë absolute të Allahut xh.sh., të shohë përlësinë e tij dhe Krenarinë e Allahut xh.sh.. Duhet të dimë se krenaria i takon vetëm Allahut, Pejgamberit të Tij dhe besimtarëve. Duhet të shpresojmë, të dëshirojmë dhe të punojmë që edhe ne të jemi nga ata besimtarë, të cilët nuk i mbështeten askujt tjetër, përveç Allahut dhe vetëm prej Tij kërkojnë ndihmë, vetëm prej Tij kërkojnë mbrojtje dhe vetëm Atë e kanë dro. Besimtarët nuk shpresojnë tjetër pos në shpërblimin e Allahut xh.sh.. Nuk adhurojnë tjetër, pos Allahun xh.sh.. Nuk flijojnë për askënd

tjetër, përveç për hir të Allahut xh.sh.. Nuk besojnë në fall dhe as në magji, ruhen nga shpifjet e tyre dhe kurrë nuk bien në pesimizëm. Nuk thonë për një punë se “do të kryhet nëse do Allahu dhe dikush tjetër”, por thonë: “I mbështetemi vetëm Allahut dhe vetëm ajo që do Ai - bëhet”.

Siç kërkohet nga ne që të besojmë Allahun xh.sh., po ashtu kërkohet që ta kundërshtojmë djallin dhe shejtanin. Dhe, kush adhuron tjetërkënd përveç Allahut, ai ka adhuruar djallin. Të tillët janë ata të cilët e ndalojnë atë që e ka lejuar Allahu dhe e lejojnë atë që Allahu e ka ndaluar dhe të cilët thërrasin dhe urdhërojnë njerëzit për punë të këqija e të ndyta, duke kundërshtuar Allahun dhe duke mos iu nënshtruar urdhrave të Tij.

Allahu është Ai, i Cili e krijoi njerëzimin dhe ua përcaktoi rregullat dhe dispozitat e jetës, prandaj nuk i takon askujt, pos Tij, që të vë ligje dhe dispozita.

Besimi në melaqet e Zotit

Besojmë në melaqet të cilët Allahu i krijoi nga drita dhe i pajisi më nga dy, tre e katër palë krahë. Ata as nuk hanë e as nuk pinë, as nuk flenë e as nuk martohen, e urdhrat e obligimet e tyre i kryejnë me përpikëri të plotë. Melaqet janë vazhdimisht në adhurim, nuk shpifin, nuk bëjnë mëkate, dhe kanë dronë e Zotit të tyre. Ka prej tyre që qëndrojnë në sexhde dhe i përulën Allahut që nga dita kur Ai e krijoi gjithësinë, dhe ashtu qëndrojnë deri në Ditën e Kiametit. E kur i ngrenë kokat e tyre, thonë: ***“I pa të meta dhe i Lartësuar je Ti, o Allah, dhe ne nuk adhurojmë askënd tjetër përveç Teje”.***

Melaqet janë krijesa të Allahut dhe nuk kanë gjini. Me lejen e Allahut, melaqet, do të ndërmjetësojnë për besimtarët në Ditën e Gjykimit. Prej tyre ka melaqe të cilët i mbrojnë dhe i ruajnë besimtarët nga fatkeqësitë. Ka melaqe që i shkruajnë veprat dhe punët tona, qofshin ato punë të mira apo të këqija dhe quhen “Kiramen katibin”. Ka melaqe të cilët e madhërojnë dhe e lartësojnë Allahun ditën dhe natën dhe nuk mërzhiten as lodhen deri në Ditën e Kiametit. Ka melaqe të cilët udhëtojnë dhe prezantojnë në vendet ku përmendet Allahu xh.sh., ku lexohet Kurani dhe ku mësohet feja islame. Ka melaqe të cilët kujdesën për Arshin, e numri i tyre është tetë. Ekziston, po ashtu, edhe melaqja e vdekjes, i cili, me urdhrin e Allahut, ua merr shpirtrat njerëzve dhe ai i ka ndihmësit e tij. Ka edhe një melaqe tjetër - Israfil, i cili, para Kiametit, i frynë *Surit-burisë* dhe me atë rast do të vdesë çdo krijesë, dhe pastaj i frynë edhe për së dyti, kur ja të gjithë njerëzit janë ngritur duke pritur për të dhënë llogari. Për furnizimin dhe shiun, kujdeset melaqja e quajtur Mikaili. Ka melaqe të cilët janë të sjellshëm e të butë dhe do t’u shërbejnë njerëzve në Xhenet. Kurse, melaqja Maliki, kujdeset për zjarrin e Xhehenemit dhe ka ndihmësit e tij dhe ata janë nëntëmbëdhjetë (ruana Zot prej ndëshkimit të tyre!).

E në krye të melaqeve qëndron Xhibrili a.s., misionari dhe i ngarkuari besnik me shpalljen e të gjithë pejgamberëve. Pejgamberi Muhamed a.s. Xhibrilin e ka parë në formën e vet në Natën e Miraxhit sikundër që e ka pa edhe në formën e njeriut.

Ka edhe shumë melaqe të tjera, mirëpo madhështinë dhe numrin e tyre nuk e di askush tjetër përveç Allahut xh.sh..

Melaqet i duan ata besimtarë të cilët i do edhe Allahu xh.sh., duke kërkuar e duku u lutur për këta njerëz dhe duke kërkuar falje për ta.

Besimi në librat e Allahut

Besimtari mysliman beson bindshëm në librat e Allahut të cilat ua zbriti dhe ua shpalli të dërguarve të Tij të zgjedhur. Ata libra janë fjalë të Allahut, me të cilat Ai i frymëzoi të dërguarit e Tij që t'ua komunikojë njerëzve Sheriatin dhe fenë e Tij.

Prej librave të shpallur, më të mëdhenjtë janë:

- *Suhufet (Fletushkat)*, të cilat iu zbritën Ibrahimit a.s.;
- *Zeburi*, i cili i zbriti Davudit a.s.;
- *Tevrati*, i cili i zbriti Musait a.s.;
- *Inxhili*, i cili i zbriti Isait a.s.;
- *Kurani fisnik*, i cili i zbriti të Dërguarit të fundit, Muhamedit a.s..

Kurani fisnik me zbritjen e tij mori mbi vete të gjitha kompetencat, ligjet, rregullat dhe dispozitat e librave të mëparshëm të Sheriatit.

Kurani është fjalë e Allahut xh.sh., e keqja dhe e shtrembëta nuk mund të qëndrojnë as para e as prapa tij. Kush flet me Kuran e ka folur të vërtetën, kush gjykon me të ka gjykuar drejt, kush punon me të udhëzohet e drejtohet në rrugën e drejtë. Kush e ka përqaftuar atë, ka shpëtuar, e kush është larguar prej tij, është nga të humburit.

Kush e do dhe e lexon Kuranin, ai është i dashur tek Allahu xh.sh.. Më të mirët njerëz janë ata të cilët e mësojnë

Kuranin, por edhe ua mësojnë të tjerëve. Kurani në Ditën e Gjykimit do të jetë ndërmjetësues dhe do të kërkojë nga Allahu që t'i shpërblejë me Xhenet ata të cilët e kanë lexuar, e kanë mësuar përmendsh dhe kanë punuar sipas mësimëve të tij.

Kurani i pastron zemrat nga dyshimet dhe pasionet, i afëron ato pranë Krijuesit dhe i nxit në ato punë, me të cilat fitohet kënaqësia e përjetshme dhe Xheneti.

Prej rregullave që duhen plotësuar gjatë leximit të Kuranit janë: pastërtia, abdesi, të kthyerit kah Kibla, të ulurit me përkushtim siç ka hije, pastaj mos shpejtimi dhe respektimi i rregullave gjatë leximit të tij, përlësia, të shfaqurit e pikëllimit e dëshpërimit për mëkatet e bëra, të qarët nga droja e Allahut dhe madhështia e fjalëve të Tij, të zbukuruarit e zërit me Kuran, mos ngritja e zërit gjatë leximit të tij nëse i pengon të tjerët nëse falen, të thelluarit gjatë leximit të tij, të menduarit e medituarit në argumentet e Allahut dhe përkushtimi me gjithë zemër e duke u përqendruar në leximin e tij.

Jemi thellësisht të bindur se respektimi i urdhrave dhe i obligimeve kuranore do të na bëjë të dobishëm në këtë botë dhe të lumtur e të shpëtuar në botën tjetër.

Besimi në të dërguarit e Allahut

Besimtari mysliman beson në të dërguarit e Allahut xh.sh.. Allahu xh.sh. ka zgjedhur nga mesi i njerëzve të dërguar, pejgamberë, dhe ua ka shpallur atyre Sheriatin dhe ligjin e Tij. Më pastaj i ka urdhëruar pejgamberët që atë shpallje dhe atë ligj të shpallur t'ua transmetojnë njerëzve të tjerë. Kush e ka ndjekur rrugën e tyre, pejgamberëve, do të hyjë në Xhenet, e kush e ka kundërshtuar, do të hyjë në Xhehenem.

Allahu i përforcoi pejgamberët e Tij me mrekulli, me muxhize, të cilat shërbejnë për të argumentuar drejtësinë dhe vërtetësinë e tyre dhe për t'i bindur ata që përgënjeshtrojnë.

Pejgamberi i parë është Ademi a.s., kurse i fundit Muhamedi a.s.. Pejgamberët ishin njerëz sikurse ne, hanin, pinin, martoheshin, lindnin, sëmureshin dhe vdisnin. Por, ata ishin njerëz të zgjedhur të Allahut dhe të mbrojtur nga mëkatet.

Të dërguarit e Allahut janë shumë. Allahu xh.sh. disa prej tyre i ka përmendur në Kuran e disa jo. Pejgamberët të cilët janë të përmendur me emër në Kuran janë njëzetepesë. Emrat e tyre janë: *Adem, Idris, Nuh, Hud, Salih, Ibrahim, Lut, Ismail, Is'hak, Jakub, Jusuf, Ejub, Dhulkifël, Shuajb, Musa, Harun, Junus, Davud, Sulejman, Iljas, Eljesa, Zekerija, Jahja, Isa dhe Muhamed* a.s..

Edhe *Uzejri, Llukmani dhe Dhulkarnejni* përmenden në Kuran, por për ta, dijetarët nuk janë të një mendimi nëse kanë qenë pejgamberë apo jo. Ka edhe shumë pejgamberë të tjerë të cilët Allahu xh.sh. nuk na i ka përmendur në Kuran. Kush e mohon dhe nuk pranon qoftë edhe njërin pejgamber, del nga besimi-imani, del nga feja islame.

Thirrja e parë në të cilën thirrën të gjithë pejgamberët ishte *Tevhidi*, d.m.th. thirrja në Njëshmërinë e Allahut, në besimin në Një Zot, kurse më e madhja që ndaluan ishte *kufri*, mosbesimi dhe të përshkruarit e të bërit rivalitet Zotit. Të gjithë të dërguarit a.s. kanë ftuar në besimin në Zotin Një, mirëpo, natyrisht, sheriati, ligjet dhe rregullat e tyre kanë ndryshuar. Të gjithë pejgamberët e mëparshëm kanë paralajmëruar për ardhjen e Muhamedit a.s. dhe i kanë urdhëruar e i kanë porositur pasuesit e tyre që ta besojnë atë nëse u dërgohet atyre.

Në mesin e pejgamberëve ka të tillë që janë *resul-i dërguar* dhe *nebij-lajmëtar*. *Resul* është ai i dërguar i Zotit, të cilit i është dhënë shpallja, i ka ardhur vahji dhe i cili është urdhëruar që atë shpallje t'ua komunikojë edhe njerëzve të tjerë, kurse *nebij* është ai i dërguar i Zotit, i cili nuk ka pasur libër të shpallur.

Besojmë se më i dalluari dhe më i madhi ndër të dërguarit e Allahut është Muhamedi a.s., paqja dhe shpëtimi i Zotit qofshin mbi të!, i cili është pasardhës i Ismailit, të birit të Ibrahimit a.s..

Allahu e dërgoi Muhamedin a.s. për mbarë njerëzinë dhe shpalljen e tij e bëri vulë të të gjitha shpalljeve, duke e përforcuar atë me muxhize e mrekulli të shumta.

Allahu xh.sh. ia dha Muhamedit a.s. disa veçori që nuk ia kishte dhënë asnjë të dërguari para tij. Prej tyre veçojmë:

- Muhamedi a.s. do të jetë ndërmjetësues për besimtarët në Ditën e Gjykimit.
- Ia mundësoi Isranë dhe Miraxhin. Israja është udhëtimi i Muhamedit a.s. prej Qabesë deri në Mesxhidi Akasa,

kurse Miraxhi është ngritja e tij në qiej, deri në Sidreti Munteha.

- Ia dha mrekullinë më të madhe, Kuranin fisnik, mreku-lli e përhershme deri në Ditën e Kiametit dhe i cili është më i fundmit dhe më i vlefshmi Libër prej të gjithë librave të shpallur.

Allahu xh.sh. e lartësoi Muhamedin a.s. duke e bashkuar emrin e tij me emrin e Vet, në *Shahadet*, me të cilin njeriu hynë në fenë islame dhe *dëshmi* kjo me të cilën një njeri quhet besimtar dhe fjala e fundit me të cilën duhet dalë prej kësaj bote - *Lâ ilâhe il-lallâh Muhammedun resûlull-llâh* ﷻ - “Nuk ka zot tjetër përveç Allahut dhe se Muhamedi është i Dërguar i Tij”.

Nga besimtari mysliman kërkohet që të kemi respekt të posaçëm për Muhamedin a.s. dhe emrin e tij, që fjalët tona të mos i qesim para fjalëve-haditheve të tij, që mendimet tona të mos i qesim para urdhrave të tij, si dhe t’i përmbahemi Syneti të tij. Kërkohet, gjithashtu, që të bashkohemi nën urdhrat e tij, sepse kush e respekton të Dërguarin a.s. e ka respektuar Allahun xh.sh..

Nga ne, besimtarët, kërkohet që të edukohemi me edukatën e tij, t’i përmbahemi rrugës së tij gjatë gjithë veprimeve tona. Ne duhet ta duam edhe atë i cili e do Pejgamberin a.s. dhe ndjek rrugën e tij, siç duhet të mos pajtohemi me atë i cili e urren Pejgamberin a.s. dhe nuk i përmbahet rrugës së tij.

E kemi obligim t’i duam familjen dhe shokët e Pejgamberit a.s., të cilët ishin njerëzit më të mirë pas pejgamberëve. Kërkohet nga ne që ta gjallërojmë Synetin e Pejgamberit a.s..

Besimi në Ditën e Fundit

Dita e Fundit është ajo ditë në të cilën shkatërrohet kjo botë, është dita kur merr fund vendveprimi dhe fillon Ahireti, fillon bota tjetër, fillon vendshpërblimi. Të ndershmit do të shpërblehen me Xhenet, kurse mëkatarët e fajtorët me Xhehenem.

Atë ditë do të vendoset peshorja dhe do të paraqiten shënimet tona për punët që kemi bërë në këtë botë. Kujt i jepen shënimet nga para dhe në anën e djathtë, ai do të jetë i shpëtuar dhe i shpërblyer me Xhenet me Pejgamberin a.s., e kujt i jepen prapa shpine dhe në krahun e majtë, ai do të jetë në Xhehenem (ruana Zot nga Xhehenemi!).

Atë ditë do të kalohet në Urën e Siratit. Kush e kalon atë, arrin në Xhenet, ndërsa kush ka bërë punë të këqija do të bjerë në zjarr të Xhehenemit.

Dita e Kiametit i ka paralajmërimet dhe parashenjat e saj, të vogla dhe të mëdha. Në të voglat numërohen: humbja e besës (amanetit), shtimi i krimeve, vrasjeve, marrja e sundimit nga njerëzit e prishur dhe të pamoralshëm, si dhe shtimi i rasteve kur fjalën kryesore në çështje me rëndësi e kanë injorantët dhe mendjelehtët.

Ndërkaq, prej shenjave të mëdha, veçojmë: ngritja e Kuranit, lindja e Diellit nga perëndimi, dalja e popullit të jexhuxhit e mexhuxhit, zbritja e Isait a.s. etj., etj..

Kush e ka bërë një punë të mirë apo të keqe, qoftë edhe sa grimca, në Ditën e Gjykimit do ta gjejë atë të shënuar në librin e tij dhe do të shpërblehet apo ndëshkohet për të. Prandaj duhet të shpëtojmë për punë të mira, para se të na mby-

llet libri i shënimeve me vdekjen tonë, kohën e së cilës (të vdekjes) nuk e di askush tjetër pos Allahut xh.sh..

Pas vdekjes së njeriut, familja e tij duhet ta pastrojë, ta mbulojë me qefin, t'ia falin namazin e xhenazes dhe ta varrosin. Pasi ta kenë varrosur, atij do t'i vijnë melaqet që e marrin në pyetje e që quhen Munkeri dhe Nekiri, të cilët do të ulen pranë tij dhe do ta pyesin: “Kush është Zoti yt? Cila është feja jote? Dhe, cili është peygamberi yt?” Nëse përgjigjet se: “Allahu është Zoti im, Islami është feja ime dhe se Muhamedi a.s. është peygamberi im”, atij do t'i zgjerohet varri dhe do t'i mundësohet ta shoh Xhenetin dhe begatitë e tij; do të qëndrojë ashtu i gëzuar në preheje e qetësi, duke shikuar dhe duke pritur momentin për të hyrë në të. E, nëse është prej jobesimtarëve, ai nuk do të mund të arrijë të përgjigjet, sepse përgjigjja në atë moment nuk varet nga zgjuarsia dhe mendjehollësia e tij, por varet nga punët e mira që i ka bërë në dynja, si besimi në Zotin Një, kryerjen e detyrimeve fetare, urdhërimi në të mirë dhe ndalimi nga të këqijat, dhënia e sadakasë, bamirësia, leximi Kuranit, falja e namazit, agjërimi në ditët kur dielli përcëllon etj...

Prandaj, duhet të angazhohemi për punë të mira sa jemi në këtë botë, sepse në këtë botë ka punë, por jo përgjegjësi para Allahut, kurse në botën tjetër ka përgjegjësi para Allahut, por jo edhe punë.

Në Xhenet, kënaqësitë dhe begatitë janë të shumta, për të cilat as që është dëgjuar, as që janë parë e as që mund t'i paramendojmë. Begatitë e Xhenetit do të jenë të amshueshme, të përhershme dhe kurrë nuk do të shterojnë, sepse atje më nuk ka vdekje. Padyshim, kënaqësia më e madhe në Xhenet,

e cila s'ka se si të përshkruhet, është të shikuarit në Madhështinë e Fuqisë absolute - të shikuarit në Allahun xh.sh..

Për gjynahqarët, mëkatarët, tiranët, zullumqarët e mendjemëdhenjtë, është përgatitur Xhehenemi, në të cilin do t'i pres një dënim i tmerrshëm. Ruana Zot nga ky dënim!

Besimi në Kaderin e Allahut

Kaderi është të besuarit se vërtet Allahu i ka ditur të gjitha gjërat para se t'i krijojë dhe di për çdo gjë që do të ndodhë deri në Ditën e Kiametit. Pastaj të gjitha këto caktime i ka shënuar dhe i ka shkruar në *Levhi Mahfudh*, për të cilat nuk di askush tjetër përveç Tij. Kaderi i Allahut përfshin edhe fëmijën derisa është në barkun e nënës, ku Allahu i urdhëron melaqet që t'ia shkruajnë *exhelin*, t'ia caktojnë se sa do të jetojë, t'ia caktojnë riskun (furnizimin), pastaj t'ia shkruajnë veprat dhe a do të jetë në këtë botë i lumtur apo jeta e tij do të jetë me vështirësi.

Në Natën e Madhe të Kadrit, në Ramazan, zbresin caktimet e një viti dhe ajo se çfarë do të ndodh gjatë atij viti, e më pastaj caktimet zbresin për çdo ditë në kohë të caktuara.

Besimtari mysliman prorre beson me bindje të paluhatshme se vullneti dhe dëshira e Allahut plotësohet dhe zbatohet në krijesat e Tij dhe ajo çka do Allahu – bëhet, e çka nuk do Ai - nuk bëhet dot.

Allahu i krijoi njerëzit dhe veprat e tyre dhe nuk bëhet asgjë tjetër pos asaj që dëshiron Ai, qofshin ato sprova apo rritje e vlerave. Nëse na ngjanë diçka, s'do të thotë të gabojmë, e nëse kemi gabuar s'do të thotë se do të na ngjajë diçka.

Allahu nuk pyetet për atë që Ai vepron, por njerëzit do të pyetën për punët dhe veprat e tyre dhe për këto do të japin llogari para Krijuesit të kësaj gjithësie.

E lusim Allahun xh.sh. që të na bëjë të dashur besimin, imanin dhe me të, të na i zbukurojë zemrat tona, dhe të na bëjë të urryer mosbesimin dhe kundërshtimin.

E lusim Allahun xh.sh., po ashtu, që të na bëjë prej besimtarëve të drejtë e vepërmirë; të na shpërblejë me Xhenet dhe të na mbrojë nga Xhehenemi.

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّنَا أَمْنَا فَأَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

“O Zoti ynë, ne më të vërtetë besojmë, prandaj na i falë mëkatet tona dhe na ruaj prej ndëshkimit të zjarrit”

(Ali Imran, 16)

Dr. Orhan BISLIMAJ

TRI KËSHILLAT E MËDHA TË PEJGAMBERIT A.S.

Hyrje

Pejgamberi a.s. na ka lënë shumë këshilla e udhëzime praktike. Ato janë një thesar i përjetshëm për shoqërinë njerëzore në përgjithësi. E një prej atyre thënieve kuptimplote të Pejgamberit a.s. që përmban tri këshilla të arta është dhe hadithi në vijim, që e kemi vendosur në ballë të këtij punimi.

Shpjegimi i hadithit

Transmeton Ejub el-Ensariju r.a., se një njeri erdhi te Pejgamberi a.s. dhe i tha: “O i Dërguari i Allahut, më këshillo diçka, por mundësisht qartë e shkurt!” Pejgamberi a.s. i tha:

عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَقَالَ: عِظْنِي وَأَوْجِزْ، فَقَالَ: إِذَا قُمْتَ فِي صَلَاتِكَ فَصَلِّ صَلَاةَ مُودَعٍ،
وَلَا تَكَلِّمْ بِكَلَامٍ تَعْتَزِرُ مِنْهُ غَدًا، وَاجْمَعْ الْإِيَّاسَ مِمَّا فِي يَدَيِ النَّاسِ.

*“Kur të falësh namaz, falu si me qenë namazi i fundit
për këtë botë! Mos fol diçka, për të cilën nesër do të*

ndjesh keqardhje (pendohesh)! Dhe, kurrë mos i lidh shpresat e tua me njerëzit për diçka që ata e kanë në dorë!’”¹

Dijetarët islamë e cilësojnë këtë hadith prej atyre që kanë pak fjalë, por domethënie shumë të gjerë e të thellë (جوامع الوصايا).

Ashtu siç edhe shihet, hadithi nuk ka për qëllim vetëm një këshillë të thjeshtë sa për të thënë, por ka spikatur tri koncepte gjigante gjithëpërfshirëse:

- a) Kujdesi ndaj namazit dhe përmbushja e tij me përkushtim të plotë;
- b) Kujdesi ndaj gjuhës dhe fjalët që dalin prej saj; dhe
- c) Gjetja e kënaqësisë duke u mbështetur në Zotin për çdo gjë, e jo te njerëzit.

Nëse këto tri fusha i përmbushë njeriu siç duhet, ai e ka fisnikëruar njerëzoren e tij në mënyrën ideale. Pastaj, tek i njëjti do të gjejmë dëlirësi shpirtërore, qetësi të brendshme, sinqeritet, elegancë në mirësjellje, besnikëri, përgjegjshmëri në veprime, vullnet për punë, korrektësi ndaj të tjerëve, barmirësi, etj.

Prandaj, ky hadith meriton shpjegim akoma më të gjerë dhe këtë do ta bëjmë në vazhdim, duke u ndalur në secilën prej këtyre tri këshillave.

¹ Hadithi është ‘hasen’, e transmetojnë Imam Ahmed i në ‘Musned’, Ibën Ma-xheh në ‘Sahih’ dhe të tjerë nga sahabiu i famshëm Ejub el-Ensariju.

1. 'Falu si me qenë namazi yt lamtumirës në këtë botë!'

Kjo është këshilla e parë që del nga ky hadith. Ata që nuk ia dinë kimetin fesë, sikur nuk iu bën përshtypje ajo se çfarë ka thënë Pejgamberi a.s., sepse në rastin më të thjeshtë u mungon ndjesia e bindja. Por, krahas domethënies së madhe, ky hadith koncepton një metodologji tipike për avancimin e njeriut drejt vlerave sublime. Ofron një platformë dhe kjo është gjëja më e madhe.

Absolutisht, Zoti nuk e ka obliguar namazin rastësisht e as pa qëllim. Njeriu është qenie shumë komplekse e delikate. Për nga potenciali mund të jetë më i mirë se melaqet, por edhe për nga poshtërsia mund të jetë më i keq se shejtani apo kafshët. Në shpirtin e tij, Allahu e ka vendosur lakminë kategorike pas epsheve e dëshirave të dynjasë (egon), që e kërcënon fuqishëm integritetin njerëzor.

Në këtë drejtim, përtej adhurimit e madhërimit të Krijuesit, falja e namazit pesë herë në ditë në intervale kohore të ndara, pra edhe kjo ka urtësi, duhet kuptuar si mburojë për individin, apo si një ekuilibër në baza ditore që i kundërvihet anës djallëzore të tij.

Kjo edhe mund të jetë arsye, që Pejgamberi a.s. e ka përzgjedhur namazin në këtë këshillë të shkurtër. Lirisht mund të themi se kjo metodologji nuk ka çmim. Po ashtu, është e pazëvendësueshme, ngaqë është projektim prej Krijuesit.

Metodat e tjera edukative, me gjithë konsideratën, asnjëherë nuk do t'i arrijnë objektivat në mënyrë të mirëfilltë e të kënaqshme. Për këtë arsye edhe ndryshojnë apo evoluojnë

përditë, sepse edukata është arenë e shpirtit, për dallim prej arsimit që është karakteristikë e mendjes.

Argumentet nga terreni flasin se njerëzit që falin namaz, janë më larg dukurive negative, në krahasim me të tjerët.

Në anën tjetër, është mjaft indikative konteksti i këtij hadithi, mënyra se si është thënë. Pejgamberi a.s. nuk u mjaftua vetëm me porosinë për ta falur namazin, por e vendosi diktironin te ‘përjetimi’ i tij. Këtë e identifikoi përmes ‘namazit lamtumirës’, si një sublimim i aktit.

Duhet theksuar se përjetimi është vetë shpirti i fesë. Me këtë dëshirojmë të themi se nuk mjafton vetëm ta dimë mirësinë e një ibadeti-rituali, siç është namazi, apo të ndonjë norme tjetër fetare, por edhe ta përjetojmë vlerën që përmban ajo.

Ta zëmë, njerëzit nuk janë keqbërës ngaqë nuk e dinë se e keqja është e dëmshme, por se u mungon atyre ndjesia për dëmin. Njësoj është me myslimanët që nuk i zbatojnë dispozitat e fesë, atyre u mungon ndikimi i përjetimit për mirësinë që përmbajnë.

1.1. Përjetimi i namazit - fesë

Nëse ka diçka që i kërkohet besimtarit me ngulm është pikërisht përjetimi i fesë. Nuk mjafton vetëm një çast brenda ditës, apo një ditë brenda javës, apo një muaj brenda vitit, apo një moment brenda jetës, por gjatë gjithë jetës duhet përbrendësuar platformën fetare. Sepse, përjetimi i fesë si ‘maksimalizim shpirtëror i normave fetare’, është pritë ideale kundër shtirësisë shkatërrimtare.

Përjetimi nënkupton të kesh ndjesi për diçka që e bën, pra një gjendje shpirtërore ku njeriu e jeton me tërë qenien e tij një ngjarje a një çast të rëndësishëm në jetë. Se, vetëm kësh-tu, një akt lë mbresa të fuqishme në individualitetin e njeriut.

Nuk bëhet fjalë vetëm për kujdesin ndaj namazit që ka ardhur në këtë hadith, por Pejgamberi a.s. bën thirrje për për-jetimin e fesë në tërësinë e saj. Në disa raste është artikuluar me frazën: *‘imanen vahtisaben’*, pra me iman të thellë e me vetëdije kuptimplote.

Por, përjetimi i fesë në mënyrë shumë kuptimplote është konceptuar sidomos në hadithin që flet mbi *‘ihsanin’*.

Pejgamberi a.s. tha se *‘ihsan’*, do të thotë “që ta adhurosh Allahun sikur je duke e pa, nëse ti nuk e sheh, Ai të sheh ty gjithsesi”. Gjatë namazit, besimtari është në podium para Allahut dhe këtë vetëdijesim po e synon hadithi që jemi duke e shpjeguar. Në një vend tjetër, Pejgamberi a.s. ka thënë:

إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلَاةِ، فَلَا يَبْصُقْ أَمَامَهُ، ... فَإِنَّمَا يُبَاجِي اللَّهَ

مَا دَامَ فِي مُصَلَّاهُ

“Nëse dikush prej jush ngrihet për të falur, mos të pështyjë para tij”, në versionin tjetër thuhet “sepse ai është duke biseduar me Zotin”.

Pikërisht këtë po e kërkon Pejgamberi a.s. nga besimtari. Shkurt e trup i tha sahabiut: ‘Fale namazin si me qenë lamtu-mirës!’ Subhanallah, sa bukur, sa mirë, sa qartë. E ka zhve-ndosur njeriun në një pozicion të rrugëtimit për Ahiret, ngaqë përjetimi është më kuptimplotë dhe emocional atëherë kur ndahemi përgjithmonë me dikë a me diçka, e jo e kundërta.

Njeriu kur e përfytyron këtë rrugëtim, në çast i ndërpriten egot e fuqishme të dynjasë materialiste, kurse i vije ndërmend Ahireti dhe llogaridhënia para Allahut.

1.2. Shkëputja me dynjanë gjatë namazit

Shkëputja me dynjanë është një submesazh tjetër që del nga hadithi që jemi duke e shpjeguar.

Ka prej besimtarëve që herë-herë u mungon ndjesia dhe përkushtimi në namaz, për shkak të ndërhyrjeve të problemeve të dynjasë. Bile, shumë janë të brengosur, këtë ma kanë shprehur gjatë takimeve të lira dhe kërkonin udhëzime për evitimin e këtij shqetësimi.

Thamë më lartë, se namazi krahas madhërimit e falënderimit ndaj Krijuesit, është edhe mbizotërim i egos, është distancim nga dynjaja mashtruese e materialiste, është mbivlerësim i Ahiretit, e mbi të gjitha është imunizim shpirtëror i vetvetes.

E nëse gjatë namazit na mungon koncentrimi, pra hyjmë me ngarkesat e dynjasë, atëherë praktikisht i kemi humbur të gjitha. Namazi është për ta bërë prerjen, për ta ndalur katandisjen nga rrëmbimet lakmitare. Pejgamberi a.s. ka thënë:

ليس للمرء من صلاته إلا ما عقل منها

“Njeriu përfiton prej namazit të vet aq sa është i prashëm në të”.²

² Këtë hadith e kanë përdorur shumë dijetarë, i njëjti konfirmohet në versione të përafërta.

Në një situatë të tillë, kemi ikur nga dy komponentët thelbësore e themeltare të ibadetit: nga rikujtimi i Allahut dhe nga gjurmët e namazit në shpirtin tonë. Kjo gjendje është baras me asgjë. Pejgamberi a.s. kur e ka pa dikë që e ka falur namazin pa përkushtim, i ka thënë që ta përsëriste, pasi që synimi i tij nuk është lodhja.

Pikërisht këtë gjendje teknike, Allahu e ka sanksionuar ashpër: **“Pra shkatërrimi është për ata që falen, e të cilët ndaj namazit të tyre janë të pakujdesshëm...”** (El-Maun, 4-5).

Prandaj, për të shpëtuar nga kërcënimi i pakujdesisë, Pejgamberi a.s. na udhëzon që ta falim namazin me përkushtimin e atij që e fal namazin sikur është namazi i fundit. Sepse, përkujtimi i vdekjes i rrënon taposjet e dynjasë, siç është vërtetuar në hadith:

أَكْثَرُوا ذِكْرَ هَازِمِ الذَّاتِ

“Shpeshtojeni përkujtimin e asaj që ua këputë kënaqësitë!”.

1.3. Përmbushja me përkryerje e namazit

Përtej të gjithave, hadithi që jemi duke shpjeguar ka për qëllim kryesor përkushtimin kuptimplotë ndaj namazit. Në Kuran, namazi është përmendur si arma kryesore për mbrojtjen e njeriut: **“Fal namazin, se vërtet namazi largon nga të shëmtuarat dhe të irrituarat!”** (El-Ankebut, 45).

Por, fjala është për namazin që bëhet me përkushtim, e jo për një namaz që kryhet shkel e shko. Bile, këtë e kemi parasysh kur themi se hadithi përmban diskurs metodologjik për përmirësimin e individit. Pejgamberi a.s. ka thënë:

مَنْ لَمْ تَنْهَهُ صَلَاتُهُ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ، لَمْ يَزِدْ مِنْ اللَّهِ إِلَّا بُعْدًا

“Atë që namazi nuk e ndalon nga të këqijat, nuk i shton gjë tek Allahu, përveç largimit nga Ai.”

Pra, aq sa i përkushtohemi, po aq përfitojmë prej tij. Imam Gazaliu, gjendjen e hutisë në namaz, pra ato momentet kur mendja fluturon vërdallë, e cilëson si *‘dehje e dynjasë’* (سُكْر الدنیا), si një paralele e ajetit, ku Allahu ka urdhëruar që mos t’i afroheni namazit duke qenë të dehur, gjersa nuk e dini se çka flisni (En-Nisa, 43). Ai pyet, sa e sa prej namazlinjëve nuk pinë alkool, por në anën tjetër nuk dinë se çka janë duke thënë në namaz, u mungon koncentrimi.³

Pavarësisht të gjithave, çështja është si të arrijmë apo sigurojmë nivelin e duhur shpirtëror për absorbim ideal të përmbajtjes së namazit?!

Relacioni i namazliut me namazin është sikurse i tokës me shiun. Mbi tokën me gurë, ra apo nuk ra shi, gjendja nuk ndryshon shumë, por nuk është njësoj me tokën pjellore, e cila jep rendimente.

Edhe kësaj radhe, përgjigjen e gjejmë përsëri te hadithi që jemi duke shpjeguar, ku Pejgamberi a.s. i tha sahabiut që ta falë namazin si me qenë lamtumirës.

Dijetarët islamë kur e shpjegojnë këtë hadith thonë se njeriu që fal namazin me këtë vetëdije shpirtërore, pra si me qenë lamtumirës, ai e falë me shumë përkushtim, meditim, mallëngjim e dashuri për Krijuesin. I përmbushë maksimali-

³ Ebu Hamid el-Gazaliu, *Ihjaw ulumid-din*, boton Darul fejhaj, botimi i parë, 2010/1431, Damask, vëll.1, fq. 459.

sht të gjitha konditat e namazit, siç është leximi i pjesëve të Kuranit, rukuja, sexhdeja, etj. E këto përjetime lënë gjurmë të forta tek individit.

Për këtë namaz, Allahu ka thënë se është shpëtim.

﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿٢﴾

“Është e sigurt se kanë shpëtuar besimtarët: ata të cilët janë të përlurur dhe janë të kujdesshëm gjatë faljes së namazit.” (El-Muminun, 1-2).

2. Mos fol diçka, për të cilën nesër do të ndjesh keqardhje (pendohesh)!

Kjo është porosia e dytë e hadithit. Gjersa kujdesi për namazin i drejtohet përmirësimit të vetvetes, në anën tjetër, kujdesi ndaj gjuhës ka për diskurs relacionin shoqëror.

Sipas konceptit islam, gjuha si organ komunikimi është epiqendër e performancës së njeriut. Ajo bart rrezikshmëri të madhe nëse prej saj dalin fjalë ofenduese, lënduese, nënçmuese, etj. Populli ynë thotë, me fjalë e ndreq, me fjalë e prish.

Pejgamberi a.s. ka thënë:

إِذَا أَصْبَحَ ابْنُ آدَمَ، فَإِنَّ الْأَعْضَاءَ كُلَّهَا تُكْفِّرُ اللِّسَانَ فَيَقُولُ: اتَّقِ اللَّهَ فِينَا، فَإِنَّمَا نَحْنُ بِكَ؛ فَإِنْ اسْتَقَمَّتْ اسْتَقَمَّ نَا، وَإِنْ اعْوَجَجَتْ اعْوَجَجْنَا.

“Njeriu kur zgjohet në mëngjes, të gjitha gjymtyrët e tij ia falin gjuhës, por i thonë: Frikësoju Zotit për ne, se ti je përfaqësuese jona, nëse je në të drejtën edhe

ne jemi të tillë para të tjerëve, e nëse je në të shtrembëtën edhe ne jemi të tillë.”

Gjuha është identitet për anën e brendshme të njeriut, si kurse që fytyra është identitet për anën e jashtme të tij. Në përmjet saj, njeriu e tregon karakterin.

Këshilla e Pejgamberit a.s. “mos fol diçka, për të cilën nesër do të ndjesh keqardhje (pendohesh)” është një këshillë e drejtpërdrejtë për njeriun, që të jetë i përgjegjshëm për atë që e flet. Nëse e vlerëson se është mirë diçka, le të flasë, në të kundërtën le të hesht. Po ashtu, duhet heshtur edhe aty ku është i dyshimtë, nëse është mirë apo keq.

Kjo këshillë e Pejgamberit a.s. domethënë “mos fol diçka, për të cilën nesër do të ndjesh keqardhje (pendohesh)”, përmban dy mundësi: a) kërkimfalja para njerëzve në këtë botë dhe b) kërkimfalja para Allahut në Ahiret.

2.1. Përgjegjësia në këtë botë për fjalën e thënë

Shumë prej njerëzve e fusin veten në telashe për një fjalë goje. Pastaj, palët e dëmtuara i kërkojnë përgjegjësi për fjalën e thënë, gjersa e detyrojnë të kërkojë falje publike apo të tërhiqet nga ato deklaramë.

Ky është një pozicion shumë i pa lakmueshëm për individin. Fjala është gjithçka, si për mirë si për keq, prandaj njeriu duhet pasur shumë kujdes.

Përmes saj njeriu mund të bëjë ngatërresa ndërmjet të njerëzve. Shpeshherë, bie një fjalë që prodhon efekte zinxhiorë ndër njerëz, me pasoja të rënda e fatale. Por, në anën tje-

tër edhe përmes saj, njeriu shëron plagë. Pra, përmes fjalëve njeriu krijon miq dhe përmes saj krijon armiq.

Pejgamberi a.s., duke e ditur peshën e madhe që kanë fjalët, e ka përzgjedhur këtë këshillë prej atyre prioriteteve të para që duhet pasur parasysh. Sepse, fjala nuk është diçka periodike, por pjesë e momenteve ditore, orë e çast, si asnjë element tjetër.

Tani, nëse dikush flet fjalë të pamatura, përveçse bëhet i urryer, ai bën edhe shumë telashe e fesade në mesin e njerëzve. Në secilin rast është me pasoja të rënda për individin. E, ai që bëhet shkaktar për një fesad, ka shumë mëkat tek Allahu, sikurse ai që bëhet sebeb për një të mirë, që ka shumë sevap.

Populli jonë ruan shumë proverba kuptimplote për fjalën:

“Fjala nuk ka peshë, por vret më shumë se plumbi!”

“Dy herë mendoje, një herë fole!”

“Plaga shërohet, por fjala e hidhur kurrë s'harrohet.”

“Njeriu është zotëri i fjalëve që nuk i ka shqiptuar, por është rob i atyre fjalëve që i kanë shpëtuar.” (proverb arabe)

“Katër gjëra nuk mund të kthehen: fjala e thënë, shigjeta e hedhur, jeta e kaluar dhe rasti i humbur.” (proverb arabe)

2.2. Përgjegjësia në Ahiret për fjalën e thënë

Duhet ditur se njeriu mban përgjegjësi për fjalën e thënë. Në kohën e Pejgamberit a.s. ishte bërë bujë e madhe, kur zbriti ajeti i Kuranit, ajeti 284 i sures El-Bekare, që thotë: **“e për atë që e keni në shpirtin (veten) tuaj, e shfaqët haptazi ose e mbajtët fshehtë, Allahu do t’ju marrë në përgjegjësi (llogari).”**

Ibni Abbasi ka thënë: “Kur u shpall ky ajet, sahabët u brengosën shumë dhe thanë: O, i Dërguari i Allahut, u shkatërruam, nëse përgjigjemi për fjalët që i themi dhe për veprat që i bëjmë, çdo gjë është në rregull, por zemrat nuk mund t’i dirigjojmë. Pastaj, kjo u sqarua me ajete të tjera, por mbeti përgjegjësia për fjalën e thënë publikisht, sipas hadithit të Pejgamberit a.s.:

إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ لِأُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا لَمْ يَتَكَلَّمُوا أَوْ يَعْمَلُوا بِهِ

“Allahu ia ka falur ymetit tim atë që e flasin në vete, përderisa nuk e flasin publikisht dhe nuk e veprojnë.”

Prandaj, për fjalën e thënë, me të cilën e dëmtojmë dikë padrejtësisht, me të pavërteta apo për qëllime antagonizmi, etj., do të mbajmë përgjegjësi në Ahiret. Këtu qëndron logjika objektive e fesë islame, që e sanksionon ashpër përgojimin dhe bartjen e fjalëve.

Po ashtu, këtu qëndron logjika që Pejgamberi a.s. ka thënë:

مَنْ يَضْمَنْ لِي مَا بَيْنَ حَيِّيهِ وَمَا بَيْنَ رَجُلَيْهِ أَضْمَنْ لَهُ الْجَنَّةَ

“Kush më garanton atë që ka në mes dy nofullave të tij (gjuhën) dhe atë që është midis dy këmbëve të tij (organin gjenital), unë do t’i garantoj atij Xhenetin.”

Dhe, po ashtu këtu qëndron logjika e asaj që populli e përdor “po m’i lajnë gjynahet”. Sepse, në Ahiret do të ndodhë hakmarria ndërmjet dëmtuesit dhe të dëmtuarit. Nëse njeriu nuk ka të mira për t’ia kompensuar dëmin palës së dëmtuar, atëherë detyrohet t’ia marrë mëkatet atij për t’i vuajtur si shpagim.

3. Dhe, kurrë mos i lidh shpresat e tua me njerëzit për diçka që ata e kanë në dorë!

Kjo është këshilla e tretë e hadithit që jemi duke e shpjeguar. Gjersa, e para e kishte për fokus ndërtimin shpirtëror përmes namazit, kurse e dyta ishte një ftesë për marrëdhëniet e mira shoqërore përmes kujdesit ndaj gjuhës, në anën tjetër, kjo e fundit është një ftesë për gjetjen e kënaqësisë duke u mbështetur në Zotin, e jo te njerëzit.

Vërtet është një këshillë gjigante, sepse prek atë që është objektiv instinktiv i njeriut, siç është lumturia, dhe që është pretendim i të gjithëve pa përjashtim.

Nëse njeriu nuk di ta rregulloj këtë sferë, ai kurrë nuk do të ndihet i lumtur edhe nëse është më i pasuri i njerëzimit.

Prandaj, kjo këshillë përmban së paku dy koncepte:

1) Mbështetja në Zotin për çdo gjë në këtë botë. Njeriut i takon që t'i ndër marrë se bepet, me ndershmëri e korrektësi, por jo t'i lidhë shpresat te njerëzit, kur dihet se atë që e posedojnë ata, edhe ajo, mbi të gjitha është në dorën e Zotit. Pa thënë Zoti, asnjë e mirë apo e keqe nuk vjen. Rrësku është i përcaktuar, e njerëzit veçse i përçojnë proceset nga njëri te tjetri. Nëse dikush të ka ndihmuar, ai veçse ka qenë një mjet që e ka përcjelle deri te ti, kurse ndihmëtar i vërtetë ka qenë Allahu.

Transmetohet nga Ibni Abbasi r.a. i cili ka thënë: Isha një ditë pas Pejgamberit a.s., kur më tha:

يَا عَلَّامُ إِنِّي أَعْلَمُكَ كَلِمَاتٍ أَحْفَظُ اللَّهُ يَحْفَظُكَ اللَّهُ أَحْفَظُ اللَّهُ تَجِدُهُ
بُجَاهَكَ إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهَ وَإِذَا اسْتَعْنَيْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ وَاعْلَمْ أَنَّ

الْأُمَّةَ لَوْ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ
 كَتَبَهُ اللَّهُ لَكَ وَلَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا
 بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيْكَ رُفِعَتِ الْأَقْلَامُ وَجَفَّتِ الصُّحُفُ

“O djalosh, unë po t’i mësoj disa fjalë: Ruaje Allahun (duke respektuar urdhëresat e ndalesat e Tij) edhe Ai do të të ruajë ty. Ruaje Allahun e Ai do të jetë me ty gjithmonë (do të mbrojë dhe ndihmojë). Nëse dikë e lut, atëherë lute vetëm Allahun. Nëse kërkon ndihmë prej dikujt, atëherë kërko vetëm prej Allahut. Dije se sikur mbarë populli të mblidhet për të ndihmuar në diçka, ata nuk mund të të sjellin asgjë përveç asaj që e ka përcaktuar Allahu për ty. Po edhe sikur të mblidhen për të dëmtuar diçka, ata nuk do të mund të bëjnë asgjë përveç asaj që e ka përcaktuar Allahu për ty. Lapsat (për shënimin e përcaktimeve) janë ngritur, kurse ngjyra e shkrimit (të fatit) është tharë.”

2) Çlirimi nga prangat e brendshme. Njeriu që i lidh shpresat te njerëzit, në njëfarë aspekti është i robëruar. Ai, do të jetojë i poshtëruar, pa krenari e kredibilitet. Përveç kësaj, kurrë nuk bëhet rehat, gjithmonë lakmon të tjerët edhe nëse ka shumë pasuri. Kjo është vetë natyra e insanit, që nuk ngopet me asgjë, sepse egoja e tij e fuqishme, pafundësisht e shtyn të kërkojë atë që nuk e ka mbërri. Kushdo që bie nën këto kthetra, ndihet i varfër përherë, andaj shndërrohet në një lakmitar të përbuzur.

Por, nga ky standard njerëzor, bën përjashtim ai që e lidh zemrën e tij me Zotin, që nuk shpreson në askënd pos Zotit, që beson në përcaktimin e Zotit, që kënaqet me atë që disponon si një rrësk prej Zotit, që i bën përpjekjet, por nuk dëshpërohet kur nuk arrin diçka, etj. I njëjti jeton jetë të qetë, të lumtur e me integritet. Allahu ka thënë:

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ

“A nuk i mjafton Allahu robit të vet?” (Ez-Zumer, 36);

وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ

“Kush i mbështetet Allahut, Ai i mjafton atij, Allahu realizon dëshirën e vet dhe Allahu çdo gjëje ia ka caktuar kohën (afatin).” (Et-Talak, 3).

Dijetarët islamë thonë se mbështetja e vërtetë në Zotin është kulmi i ibadetit, sepse është punë e bindjes, e njeriu natyrshëm drejtohet me prioritet aty ku beson më shumë. Prandaj, kahja e shpresave është testim.

Resul ef. REXHEPI

OBLIGIMET TONA NDAJ TË VDEKURVE

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِذَا نَتَصَدَّقُ عَنْ مَوْتَانَا وَنَحِجُّ عَنْهُمْ وَنَدْعُوهُمْ
فَهَلْ يَصِلُ ذَلِكَ إِلَيْهِمْ؟

قَالَ: نَعَمْ وَيَفْرَحُونَ بِهِ كَمَا يَفْرَحُ أَحَدُكُمْ بِالطَّبَقِ إِذَا أُهْدِيَ إِلَيْهِ

Transmeton Enesi se si ai me një rast e kishte pyetur
Pejgamberin a.s. duke i thënë: “O i Dërguari i
Allahut, nëse japim sadaka për të vdekurit tanë, nëse
e kryejmë haxhin për ta, ose i lutemi Zotit për ta, a iu
arrin ajo atyre?

“Po, dhe i vdekuri gëzohet me atë, siç gëzohet ndo-
njëri prej jush kur atij t'i dhurohet ndonjë pjatë (me
ushqim)!”

(Hadithi-sherif)

Hyrje

Në qarqe të ndryshme hoxhallarësh e studiuesish, por edhe në mesin e xhematit e besimtarëve islamë, shumë herë janë folur e përfolur, diskutuar e debatuar dhe janë shtruar çështjet: Nëse njeriu ka të drejtë që ndonjë sevap të fituar t'ia dhurojë dikujt tjetër, i afërt qoftë ai ose i largët? Dhe, edhe çështja tjetër: Nëse lejohet që njeriu të lexojë Kuran për shpirt të të vdekurve të tij, dhe, për më tepër, nëse lexuesi i Kuranit mund të pranojë ndonjë kompensim material për këtë punë apo jo? Këto dhe pyetje të ngjashme, nga besimtarët tanë, na janë parashtruar, dhe vazhdojnë të na bëhen edhe neve në shumë mexhlise e kontakte të ndryshme me ta. Prandaj, përgjigjet tona, për çështjet e përmendura, të mbështetura në ajetet kuranore, në hadithe të Pejgamberit a.s. dhe në mendimet e dijetarëve eminentë islamë, e pamë të arsyeshme që t'i sjellim edhe me shkrim për lexuesit e “*Takvimit*”, me një titull më gjithëpërfshirës e më të përgjithësuar “*Obligimet tona ndaj të vdekurve*”, por të shpjeguara thjesht dhe në mënyrë sa më koncize, me shpresën se kështu do të ndihmojmë në sqarimin sa më të mirë dhe kuptimin më të plotë të tyre.

Mirëpo, që në fillim, duhet thënë se jeta dhe vdekja janë dhuratë nga Allahu i Lartësuar, ndaj dhe njerëzit nuk mund t'i zgjedhin ose t'i refuzojnë ato. Njeriu, si krijesa më e dalluar e Allahut xh.sh., është shumë i pafuqishëm në këtë, sepse Allahut i takon ajo çfarë t'i japë dhe çfarë t'i marrë njeriut. Dhe, ndodh vetëm ashtu siç dëshiron Zoti, e assesi ndryshe! Allahu i Lartësuar jep jetë dhe vdekje; Ai është Krijuesi, i Lartësuari, i Plotfuqishmi, është Zoti i Madhëruar.

Në të vërtetë, Islami është një sistem i plotë dhe i përkryer i jetesës, në të cilin rregullohen të drejtat dhe detyrimet, d.m.th. marrëdhëniet dhe relacionet e njeriut edhe ndaj të tje-rëve. Islami përcakton dhe përshkruan qartë se si duhet të si-llen burrat, ashtu edhe gratë myslimane, në rast të vdekjes së ndonjë të afërmi të tyre. E meqë është kështu, e konsideroj-më të dobishme, që me pak fjalë, t'ua kujtojmë të gjallëve di-sa obligime që ata i kanë për të vdekurit e tyre, sipas dispozi-tave dhe mësimëve islame, por në anën tjetër, t'ua tërheqim edhe vërejtjen për disa gjëra të cilat nuk lejohen të bëhen për të vdekurit, përsëri sipas mësimëve islame.

Çfarë duhet të bëjnë të gjallët për të vdekurit

Dihet mirëfilli se Islami e ka caktuar me precizitet kodek-sin e sjelljes së njerëzve edhe me rastin e vdekjes. Ka shumë rregulla të cilat janë të kategorisë së detyrimeve, janë farze, të cilat myslimanët dhe myslimanet duhet t'i përmbushin kur t'u vdes dikush nga të afërmit e tyre. Duke i shqyrtuar pro-blemet e kësaj natyre, dijetarët islamë kanë përcaktuar saktë-sisht se çfarë duhet të bëjmë në rast se një burrë apo grua myslimane vdes, dhe ato janë përmbledhur në tri grupime kryesore:

1. Detyra e parë që duhet bërë është të përgatiturit (ara-bisht: *texhhiz*) e personit të vdekur në përputhje me rregullat islame. Kështu, të ndjerin duhet ta pastrojmë konform rregullave për pastrimin e xhenazes, ta mbë-shtjellim me qefin, t'ia falim namazin e xhenazes dhe ta varrosim në varrezat myslimane. Përgatitja e xhe-

nazes është përgjegjësi e trashëgimtarëve të tij, kurse shpenzimet e përgatitjes dhe të varrosjes merren nga pasuria e të ndjerit-rahmetliut. Nëse i ndjeri nuk ka lënë ndonjë pronë, atëherë këtë obligim janë të detyruar ta përmbushin trashëgimtarët nga pasuria e tyre. Përgatitja dhe varrosja sipas rregullave islame është një detyrim i rreptë (*farzi-'ajn*) për trashëgimtarët e personit të vdekur.

Namazi i xhenazes është detyrim i bashkësisë, i xhematit dhe kryerja e tij është e kategorisë *farzi-kifaje*, d.m.th. është detyrë fetare, të cilën nëse e kryen një grup besimtarësh, të tjerët lirohen nga ai detyrim. Mirëpo, nëse askush nuk do ta kryente këtë detyrë, sa kohë që dihet për vdekjen e një burri apo gruaje myslimane, atëherë i gjithë komuniteti mysliman do të jenë mëkatarë dhe përgjegjës.

2. Detyra e dytë e trashëgimtarit/ve është që t'i shlyejë borxhet e rahmetliut, nëse rahmetliu do t'i ketë pasur ndonjë borxh ndokujt. Trashëgimtarët janë të detyruar të paguajnë borxhin para ndarjes së pasurisë së lënë si trashëgimi. Në rast se personi i vdekur nuk ka pronë të trashëguar, ndërkaq ai është borxhli, është e dëshirueshme që trashëgimtarët të paguajnë (nga pasuria e tyre) borxhin e të ndjerit të tyre për shkak të përgjegjësisë që ai ka para Allahut xh.sh.. Në hadithe të Pejgamberit a.s. është thënë, se, madje, as shehidi nuk do të hyjë në Xhenet përderisa të mos shlyhet (kthehet) borxhi i tij që do t'ia ketë pasur dikujt tjetër.

3. Detyra e tretë e trashëgimtarëve të personit të vdekur është të zbatojnë porosinë (amanetin, testamentin, vasi-jetin), nëse është i vlefshëm dhe nëse ka një të tillë. Testament i vlefshëm konsiderohet ai që është në përputhje me rregullat e Sheriatit, d.m.th. nuk e kalon një të tretën e pronës dhe se ajo që është lënë trashëgim të jetë e lejuar sipas rregullave islame. Nëse këto kushte nuk plotësohen, testamenti i të ndjerit nuk është i vlefshëm dhe trashëgimtarët nuk janë të detyruar ta zbatojnë atë.¹

Nga se kanë dobi dhe përfitojnë të vdekurit

Dijetarët islamë pajtohen se i vdekuri ka dobi edhe pas vdekjes së tij dhe pas kalimit nga kjo botë, nga disa vepra që ai i bëri gjatë jetës së tij. Kjo është e argumentuar me shumë hadithe të Pejgamberit a.s., nga të cilat do t'i shënojmë vetëm disa:

Transmetohet nga Ebu Hurejreja r.a., se Pejgamberi a.s. me një rast ka thënë:

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ: مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ
أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

“Kur njeriu vdes, i ndërpriten të gjitha veprimtaritë e tij (ndërpriten rrjedhjet e sevapeve) përveç në tri ra-

¹ Më gjerësisht rreth kësaj çështjeje, shih veprën enciklopedike të dr. Vehbe ez-Zuhejli, *El-Fikhu 'l-islâmiy ve edilletuhû*, “Dâru ‘l-fikr”, Bejrut, 1996, f. 456-457.

ste: sadakaja e vazhdueshme, dituria nga e cila kanë dobi njerëzit, dhe, nëse ka lënë trashëgimtarë që i luten Zotit për të!”²

Një dijetar i njohur islam në fushën e shkencës së hadithit, Imam al-Munavi, duke komentuar hadithin e përmendur ka thënë: *“Në esencë, personi përfiton nga çdo lutje në të cilën dikush lutet për të, qoftë nga fëmijët e tij apo nga dikush tjetër. Në hadith, fëmija theksohet veçanërisht në mënyrë që të inkurajojë bërjen sa më të shpeshtë të lutjeve për prindërit. Gjithashtu, duhet ditur se prindërit përfitojnë nga punët e mira të fëmijës së tyre edhe nëse ai nuk do të bënte lutje për prindërit e tij, sepse prindërit ishin shkaku i ekzistencës së tij, udhëzimit dhe ndjekjes së rrugës së drejtë ... Në hadith gjejmë prova që sevapi nga lutjet arrijnë tek i vdekuri.”*

Në një hadith tjetër, transmetohet nga Ebu Hurejre se Pejgamberi a.s. ka thënë:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ . "إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ وَمُصْحَفًا وَرَثَتُهُ أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ أَوْ بَيْتًا لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ يَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ .

² Transmeton Muslimi në “Sahihun” e tij. Më gjerësisht:

إبن عابدين ، مُحَمَّدُ أَمِينُ بن السید عمر بن السید عبد العزيز، رد المحتار على الدر المختار، دار إحياء التراث العربي، بيروت

dhe dr. hfz. Safvet Halilović, *Dužnosti (živi) prema umrlima*, Bashkësia Islame e Kroacisë, Split, 2007.

“Njeriut, edhe pas vdekjes së tij, i shkon shpërblimi për veprat dhe mirësitë e tij: dituria që i ka mësuar të tjerët, nga pasardhësi i mirë që ka lënë pas, nga Mus'hafi që ka lënë trashëgim, nga xhamia që ka ndërtuar, nga konaku për udhëtarët e rastit që ai ka ndërtuar, nga kanali ujitës që ai ka hapur, nga lëmoshat (sadakatë) që i ka shpërndarë nga pasuria e tij teksa ishte i shëndetshëm dhe i gjallë, e gjithë kjo i arrin edhe pas vdekjes së tij.”³

Bazuar nga sa u tha më sipër dhe në hadithe të tjera të ngjashme, dijetarët islamë kanë numëruar disa vepra të cilat i vdekuri i ka bërë ose ka qenë iniciator që ato të bëhen gjatë jetës së tij dhe prej të cilave ai vazhdon të përfitojë edhe pasi që ka vdekur, si:

1. *Sadakaja e vazhdueshme*, siç janë llojet e ndryshme të vakëfeve, ndërtimi i shkollave, spitaleve, klinikave, ambulancave, çerdheve, çezmave, etj. Për sa kohë që këto institucione vazhdojnë të ofrojnë ndihmesë dhe shërbime, dhe për sa kohë që njerëzit i përdorin ato ose kanë dobi prej tyre, i vdekuri do të ketë dobi dhe do të shpërblehet për to. Të japësh sadaka për prindërit, nuk ka asnjë mëdyshje se ju sjell dobi atyre edhe pas vdekjes, dhe kjo është vërtetuar me konsensus të ulemave se shpërblimi dhe sevapi i asaj sadakaje iu shkon atyre.

³ Transmeton Ibni Maxhe.

عن أبي هريرة رضي الله عنه أن رجلا قال للنبي صلى الله عليه وسلم إن أبي مات وترك مالا ولم يوص فهل يكفر عنه أن أتصدق عنه ؟ قال: نعم! (رواه مسلم)

Nga Ebi Hurejreja tregohet se një njeri i kishte thënë Pejgamberit: “Babai më vdiq dhe ka lënë pasuri, por nuk ka lënë ndonjë testament. A i fshihen gjynahet atij sikur të japë sadaka në emër të tij? Pejgamberi i kishte thënë: “Po!”⁴

2. *Njohuri (dituri) të dobishme*, të tilla si shkrimi i librave të dobishëm, librave shkollorë dhe punimeve shkencore, pastaj mbajtja e ligjëratave të dobishme dhe këshillave e nasihatëve. Këtu, natyrisht, mund të përfshihen lloje të ndryshme të zbulimeve shkencore që janë me dobi të përgjithshme, etj. Nga gjërat e përmendura dhe të ngjashme, i vdekuri do të ketë shpërblim për sa kohë që njerëzit përfitojnë nga ato që ai ka lënë pas.
3. *Fëmija i hairit*. Një fëmijë që është edukuar në Islam dhe i cili i ka njohur të drejtat ndaj Allahut dhe të drejtat prindërore, kështu që i lutet Allahut për prindërit e tij, ose një fëmijë që bën vepra të mira në emër të prindërve të tij, ose që sevapin e veprave të tij ua dhuron prindërve si mirënjohje që e kanë edukuar sipas mësimave të fesë islame.
4. *Ndërtimi i xhamisë* në të cilën do të bëhet namaz dhe lutje të tjera dhe do të mësohet Islami. Një xhami e ti-

⁴ Transmeton Muslimi.

Ilë duhet të ndërtohet ekskluzivisht në emër të Allahut dhe jo sa për formalitet, shpërfaqje, lavdërime apo krenari.

5. *Ndërtimi i qendrave* dhe vendpushimeve të ndryshme publike (bujtina), në të cilat të varfrit, nevojtarët dhe të pastrehët do të qëndronin falas. Kjo mund të përfshijë çerdhe (kopshte) për fëmijë dhe jetimore ku do të rriteshin jetimë dhe fëmijë të braktisur nga prindërit e tyre, etj.
6. *Ndërtimi i ujësjellësit* për t'u furnizuar me ujë, hapja e puseve, llojeve të ndryshme të burimeve publike dhe sistemeve të ujitjes, nga të cilat do të përfitonin njerëzit.
7. *Ndërtimi i sistemeve* të ndryshme të ujitjes ose sistemeve për ushqimin e bagëtive.
8. *Mbjellja e pemëve*, nga frutat dhe prodhimet ose nga hija e të cilave do të përfitonin njerëzit, zogjtë, insektet dhe kafshët.
9. *Lënia e Mus'hafit pasardhësit të tij* për të mësuar prej tij, si dhe vakëfnimi i Mus'hafit për nevojat e xhamisë ose vendeve të tjera ku njerëzit do të mësonin dhe do të shërbeheshin me to.⁵

Për të gjitha këto që sapo i përmendëm, të cilat njeriu i bën në emër të Allahut dhe me qëllim që të arrijë kënaqësinë

⁵ العيني، العلامة بدر الدين أبي محمد محمود أحمد، عمدة القاري... مطبعة الباي و أولاده، القاهرة، ١٣٩٢

dhe dr. hfz. Safvet Halilović, *Dužnosti prema umrlima*, në "Takvim -2010" të Rijasetit të BI-së të BeH, Sarajevë, 2009.

e Tij, ai do të përfitojë prej tyre edhe pasi të ketë vdekur, gje-gjesisht, për sa kohë që ato do t'ju sjellin dobi njerëzve. Në shumë hadithe autentike të të Dërguarit të Allahut gjejmë ar-gumentime për këtë. Në “Sahihun” e Muslimit është shënuar hadithi i Xherir bin Abdullahut, i cili thotë se Pejgamberi a.s. ka thënë:

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ
مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ
سُنَّةً سَيِّئَةً فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وَزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا
يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ

“Kush trason në Islam ndonjë traditë të bukur dhe me të cilën do të veprohet edhe pas vdekjes së vetë personit, ai do të shpërblehet për të sikurse që do të shpërblehen ata që veprojnë sipas asaj tradite, pa ju zvogëluar aspak shpërblimi, dhe kushdo që trason në Islam ndonjë traditë të shëmtuar (të keqe) dhe me të cilën do të veprohet edhe pas vdekjes tij, ai do të pëson mëkat sikurse ata që kanë vepruar me atë traditë të keqe, pa ju zvogëluar në mëkatin e tyre!”⁶

Dijetari i njohur islam, Imam al-Mundhiri, ka thënë se “Ai që shkruan një vepër të dobishme do të ketë shpërblim

⁶ Transmeton Muslimi në “Sahihun” e tij. Më gjerësisht shih:

إبن الهمام، شرح فتح القدير، دار إحياء التراث العربي، بيروت؛

Sulejman Topoljak, Smrt i kaburski život, Bihać, 2006.

për të, si dhe shpërblimin e atyre që e lexojnë, e përshkruajnë ose punojnë sipas tij, për sa kohë që ekziston ajo vepër. Dhe, nga ana tjetër, kushdo që shkruan ndonjë vepër të ndaluar (të dëmshme), do të ketë mëkat për të dhe mëkatin e të gjithë atyre që punojnë me të sa kohë që ajo vepër vazhdon të shfrytëzohet.”

Mesazhi i haditheve të mësipërme është i qartë: njeriut i rrjedhin sevapet nga veprat që janë me dobi të përgjithshme dhe të cilat ai i ka iniciuar gjatë jetës së tij. Për sa kohë që rrjedhin këto vepra, edhe sevapet i rrjedhin atij. *“Pasardhësi i mirë”* i përmendur në hadithe është shumë i rëndësishëm për shoqërinë dhe bashkësinë në përgjithësi, sepse ai do të jetë një anëtar i dobishëm i asaj bashkësie dhe nuk do ta dëmtojë atë.

Për sa i përket veprave të bëra nga dikush tjetër për të ndjerin, pra, veprat që nuk kanë rrjedhur nga i ndjeri, por janë bërë nga dikush tjetër pas vdekjes së tij, e në veçanti nga bijtë e tij (pasardhësit e të vdekurit), është e rëndësishme të theksohet se dijetarët islamë pajtohen që një person i vdekur mund të përfitojë nga ata si vijon:

- *Kur myslimanët i bëjnë lutje (dua') Allahut për të vdekurin, duke kërkuar faljen e mëkateve të tij (istigfar). Kërkim-falja nënkupton të kërkuarit falje dhe shpëtim nga Allahu për prindërit tanë. Në fakt kjo është duaja më e lartë dhe më e shtrenjtë, për më tepër është duaja e të gjithë pejgamberëve.*

Sa për ilustrim po e përmendim ajetin 28 të sures “Nuh” si dhe ajetin 41 të sures “Ibrahim” ku Allahu xh.sh. e tregon lutjen e hazreti Nuhut dhe të hazreti Ibrahimit kur ata kanë bërë për prindërit e tyre:

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا

**“Zoti im, më fal mua dhe prindërit e mi, dhe ata që hy-
në në shtëpinë time duke qenë besimtarë, edhe besim-
tarët e besimtare, ndërsa jobesimtarëve mos u shto
tjetër, vetëm dëshpërim.”**⁷

Dhe:

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

**“Zoti ynë! Më fal (gabimet) mua edhe prindërve të mi,
fali edhe të gjithë besimtarët ditën kur jepet llogaria.”**⁸

Ndërkaq, me një hadith tregohet se Pejgamberi a.s. e ka shpjeguar mundësinë e pranimi të duasë së bijve për prindërit e tyre:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ
اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَيَرْفَعُ دَرَجَةً لِلْعَبْدِ الصَّالِحِ فِي الْجَنَّةِ فَيَقُولُ يَا رَبِّ أُنِّي
لِي هَذِهِ؟ فَيَقُولُ: بِاسْتِغْفَارٍ وَلَدَيْكَ لَكَ.

Transmetohet nga Ebi Hurejreja se Pejgamberi a.s. ka thënë: “Allahu xh.sh. e lartëson pozitën e robit të Tij të mirë në Xhenet, ndërsa robi pyet: O Zot prej nga kjo dhuratë mua? Allahu i thotë: Në bazë të kërkim faljes së fëmijëve tu!”

⁷ Kuran, Nuh, 28.

⁸ Kuran, Ibrahim, 41.

- *Kur shpërndahet lëmoshë (sadaka) për personin e vdekur.* Më sipër i përmendem argumentet për *sadakanë e vazhdueshme*, ndaj dhe këtu nuk e shohim të nevojshme që t'i ripërsërisim.

- *Kur për të vdekurin kryhet haxhi (dhe umreja).*⁹ Argumente të shumta kanë sjellë dijetarët për këtë. Po e përmendim rastin e një gruaje e cila e kishte pyetur Pejgamberin a.s. për këtë çështje:

عن عبد الله ابن عباس رضي الله عنهما قال: جاءت امرأة من خثعم
عام حجة الوداء قالت: يا رسول الله ان فريضة الله على عباده في
الحج أدركت أبي شيخا كبيرا لا يستطيع أن يستوى على الرحلة فهل
يقضي عنه أن أحج عنه؟ قال: نعم! (رواه البخاري)

Transmeton Abdullah ibni Abbasi r.a. se ka thënë:
“Një herë, një grua nga hajthemët gjatë vitit të Haxhit Lamtumirës, i kishte thënë Pejgamberit a.s.: Ja Resulallah, babanë tim e ka zënë obligimi i kryerjes së haxhit në moshë të shtyrë, aq sa ai nuk po mund të rrijë drejt mbi deve, andaj a konsiderohet se ai e ka

⁹ Rreth çështjes së kryerjes së haxhit ose umres, dijetarët islamë kanë pikëpamje të ndryshme, d.m.th. çfarë i shkon të ndjerit nga kryerja e haxhit: a i shkon sevapi sipas mjeteve të shpenzuara apo sevapi sipas kryerjes së riteve të një haxhi? Shumica e dijetarëve janë të mendimit se të ndjerit i shkojnë sevapet për haxhin e kryer, ndërsa disa studiues të medhhebit hanefi besojnë se sevapet i shkojnë sipas vlerës së fondeve të shpenzuara për kryerjen e haxhit. Më gjerësisht: dr. hfz. Safvet Halilović, Duznosti prema umrlima, në Takvim -2010 të Rijasetit të BI-së të BeH, Sarajevë, 2009.

kryer haxhin në qoftë se unë e bëjë haxhin për të?

Pejgamberi a.s. i kishte thënë: “Po!”¹⁰

- Kur zbatohen porositetë e tyre, të kultivuarit e marrëdhënieve të mira farefisnore, si dhe respektimi i shokëve të tyre.

Ebu Davudi e transmeton një rast kështu:

عن أبي أسيد السَّاعِدِيِّ رضي الله عنه قال: بَيْنَا نَحْنُ جُلُوسٌ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ مِنْ بَنِي سَلَمَةَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ بَقِيَ مِنْ بَرِّ أَبَوَيْ شَيْءٍ أَتْرُكُهُمَا بِهِ بَعْدَ مَوْتِهِمَا؟ فَقَالَ: نَعَمْ! الصَّلَاةُ عَلَيْهِمَا (أَيُ الدُّعَاءِ لَهُمَا) وَ الْإِسْتِغْفَارُ لَهُمَا وَ إِنْفَادُ عَهْدِهِمَا مِنْ بَعْدِهِمَا وَ صَلَوةُ الرَّحِمِ الَّتِي لَا تُوصَلُ إِلَّا بِهِمَا وَ إِكْرَامُ صَدِيقِهِمَا.
(رواه أبو داود)

“Transmeton Ebi Esjed es-Saadijj r.a.: Teksa ne rrinim ulur te Pejgamberi a.s. i erdhi një njeri nga fisi Selemete dhe i tha: “O i Dërguari i Allahut, a ka ndonjë mirësi që mund ta bëjë për prindërit e mi pas vdekjes së tyre?” Pejgamberi a.s. i tha: “Po! Lutja-duaja për ta, kërkimfalja (istigfari) për ta, përmbushja e premtimeve që ata do t’i kenë dhënë, vazhdimi i marrëdhënieve të tyre të mira që kanë pasur me farefisin dhe të respektuarit e shokëve të tyre!”¹¹

¹⁰ Transmeton Buhariu.

ألعيني، العلامة بدر الدين أبي مُحمَّد محمود أحمد ، عمدة القاري... مطبعة البابي و أولاده، القاهرة، ١٣٩٢ dhe ابن الهمام، شرح فتح القدير، دار إحياء التراث العربي ، بيروت

¹¹ Transmeton Ebu Davudi. Më gjerësisht:

Dijetarët islamë janë të një mendimi kur thonë se në lidhje me këto çështje të sapo përmendura ekziston konsensus i përgjithshëm (ixhmâ') i të gjithë dijetarëve të Ehli-Synetit (juristë, komentues të Kuranit dhe hadithologë), që të gjithë bien dakord se i vdekuri ka dobi nga lutjet, duatë, sadakaja, nga haxhi dhe umreja. Megjithatë, studiuesit kanë mendime të ndryshme kur bëhet fjalë për ato që quhen adhurime trupore, të tilla si agjërimi, namazi, mësimi i Kuranit dhe dhikri; disa mendojnë dhe besojnë se të vdekurit përfitojnë prej tyre, ndërsa të tjerët nuk e pranojnë këtë.

Në lidhje me këtë temë, kur debatohet për çështjen e namazit dhe agjërimit për të ndjerin, dijetarët thonë se kjo mund të bëhet nëse dikush dëshiron ta bëjë atë, por nuk është detyrim për trashëgimtarët. Pra, kushdo që dëshiron ta bëjë këtë, mund të falë namaz dhe të agjërojë për të ndjerin e tij (natyrisht, këtu qëllimi është për nafile) dhe sevapet e fituara me atë rast t'ia dhurojë të ndjerit. E njëjta gjë vlen edhe për dhikrin - të përmendurit e Allahut dhe edhe kjo mund të bëhet për të ndjerin.¹²

Në veprat kapitale të jurisprudencës islame (fikhut) ka diskutime të gjera për këto çështje. Është me rëndësi të dihet se ajo për të cilën ulematë bien dakord, pra, kur nuk ka mosmarrëveshje e polemika ndërmjet tyre, është më e mirë për

ابن عابدين، مُحَمَّدٌ أَمِينُ بن السَّيِّدِ عَمْرٍ بن السَّيِّدِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، رد المحتار على الدر المختار، دار إحياء التراث العربي، بيروت

¹² ابن الهمام، شرح فتح القدير، دار إحياء التراث العربي، بيروت dhe Sulejman Topoljak, *Smrt i kaburski život*, Bihać, 2006.

t'u pasuar dhe më efektive për t'u ndjekur sesa ajo për të cilën dijetarët islamë kanë kundërthënie, polemika e mospajtime.¹³

Në vazhdim, do të ndalemi shkurtimisht te një çështje që është e pranishme në vendin tonë - leximi i Kuranit për të vdekurit ose për shpirtin e të vdekurit.

Leximi i Kuranit për të vdekurit

Dijetarët janë të mendimit se, lejohet dhurimi i sevapeve të leximit të Kuranit fënisht për Pejgamberin a.s. dhe, rrjedhimisht, edhe për të tjerët, në veçanti duke filluar nga prindërit, të cilët janë më meritoret për diçka të tillë.¹⁴ Ngjashëm si kjo, ka edhe raste për veprime të tjera fetare. Hazreti Aliu i therte dy desh kurban për Pejgamberin a.s., e dy të tjerë për vete, siç transmetojnë Tirmidhiu, Ebu Davudi dhe Bejhekiu në hadithin e transmetuar nga Aliu.

Nga ana tjetër, Abdulla ibën Ymeri r.a. gjatë tërë jetës së tij, kishte bërë umre për Pejgamberin a.s. pasi që Pejgamberi

¹³ ابن الهمام، شرح فتح القدير، دار إحياء التراث العربي، بيروت dhe ابن عابدين، محمد أمين بن السيد عمر بن السيد عبد العزيز، رد المختار على الدر المختار، دار إحياء التراث العربي، بيروت

¹⁴ Ibni Abidini lidhur me këtë, shprehet kështu. “Thënia e dijetarëve tanë, se personit i lejohet që sevapet e veprimtarisë së tij t’ia dhurojë të tjerëve, në mesin e këtyre është edhe Pejgamberi a.s., sepse ai është më meritore (që atij t’i dhurohen), ngase ai na ka shpëtuar prej devijimit, një veprim i tillë është një lloj falënderimi dhe kthimi me të mira për të mirat e tij dhe se i përkryeri pranon edhe më shumë përkryerje”. Marrë nga:

ابن عابدين، محمد أمين بن السيد عمر بن السيد عبد العزيز، رد المختار على الدر المختار، دار إحياء التراث العربي، بيروت

kishte ndërruar jetë. E, kjo është argument i pamohueshëm për lejimin e dhurimit të sevapeve të veprave të mira për Pej-gamberin a.s..¹⁵ Dikush, mbase edhe mund ta konteston lejueshmërinë e kryerjes së haxhit për tjetrin (*bedel ani 'l-gajr*), por kjo është e paqëndrueshme dhe fare e pavend!

Tradita e leximit të Kuranit për të vdekurit është e njohur në mesin e myslimanëve tonë. Kjo është veçanërisht e theksuar në Ramazan. Edhe në xhami lexohen *hatme* dhe surja *Jasin*, e më pas iu dhurohen shpirtave të të vdekurve. Është e qartë se një numër i konsiderueshëm e lexojnë personalisht Kuranin për shpirt të të vdekurve të tyre, sepse disa të tjerë, pasi nuk e dinë alfabetin arab, zgjedhin të porosisin ndokënd që do ta bënte këtë.

Sipas mendimit të dijetarëve islamë, lejohet që sevapin e leximit të Kuranit t'ua dhurojmë myslimanëve të tjerë. Në veprën "*El-Hidâje*" të Merginaniut dhe "*Fetâvâ tâtârâni-je*" theksohet se dhurimi i sevapeve nga leximi i Kuranit është i lejuar. Madje, personi kur të japë sadaka vullnetare, më mirë është që të vendos se, shpërblimet e sadakasë t'ua dhuroj të gjithë besimtarëve dhe besimtareve, sepse ato u arrijnë atyre pa iu pakësuar asgjë atij për të cilin është bërë nijet. Ky është medhhebi i Ehli Sunnetit vel Xhemaatit.

Imam Alaudin Kasani, në veprën e tij "*El-Bedâi' ves-sanâi*" thotë: "Nuk ka dallim nëse atij që i dhurohet dhe i dedikohet sevapi të jetë i gjallë apo i vdekur. Po ashtu, nuk ka dallim nëse personi kur e kryen veprën e mirë e vendos që

¹⁵ Abdulfetâh Mahmûd Idrîs, *Ma jenfeu 'l-emvât min sa'ji 'l-ehja...*

sevapin t'ia dhuroj edhe të tjerëve, apo ai fillimisht veprën e punon për vete, pastaj, pasi ta kryejë atë, sevapin e saj ia dhuron edhe të tjerëve. Po ashtu, nuk ka dallim nëse vepra është farz apo nafilë.”¹⁶

Mbi sa u tha më sipër, ekzistojnë argumente nga Kurani, Syneti, konsensusi i ulemave dhe analogjia. Ja disa prej tyre:

وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا

“...dhe thuaj: “Zoti im! Mëshiroi prindërit e mi, ashtu sikurse më edukuan mua kur isha i vogël.”¹⁷

Nga ajeti kuptohet se Allahu xh.sh. na urdhëron që të lutemi për prindërit (paraardhësit) tanë. Pra, pasardhësit janë urdhëruar që të luten për paraardhësit e tyre, sepse lutjet e tilla janë të dobishme për prindërit, prandaj, ky ajet është argument se, lutjet u arrijnë atyre.

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ

“Dhe ata që kanë ardhur pas tyre (muhaxhirëve të parë) e thonë: Zoti ynë! Falna ne dhe vëllezërit tanë që qenë para nesh të pajisur me besim dhe mos lejo të fu-

¹⁶ ابن عابدين، محمد أمين بن السيد عمر بن السيد عبد العزيز، رد المحتار على الدر المختار، دار إحياء التراث العربي، بيروت

Cituar sipas: dr. Taxhedin Bislimi, *Edukata Islame pjesë përbërëse e besimit*, vëll. II, bot. privat, Shkup 2018, f. 145.

¹⁷ Kuran, El-Isra', 24.

tet në zemrat tona urrejtje ndaj atyre që kanë besuar.

Zoti ynë, vërtet që Ti je shumë i butë, Mëshirues.”¹⁸

Në këtë ajet, Allahu xh.sh. urdhëron Pejgamberin e Tij të bëjë istigfar (kërkimfalje) dhe lutje për popullin (ymetin) e tij, nëse ata bëjnë ndonjë gjynah a gabim. Andaj, urdhri për istigfar dhe lutje, nënkupton se ato janë të dobishme për besimtarët dhe besimtare, qofshin të gjallë apo të vdekur, dhe se një istigfar dhe lutje e tillë u arrin atyre.

Nga hadithet e Pejgamberit a.s. në këtë kontekst ka shumë të tilla. Ndër këto hadithe është edhe ky:

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أُمِّي افْتُلِتَتْ
نَفْسُهَا وَإِيَّيَ أَظُنُّهَا لَوْ تَكَلَّمْتُ تَصَدَّقَتْ فَلِي أَجْرٌ أَنْ أَتَصَدَّقَ
عَنْهَا، قَالَ نَعَمْ!

Transmeton Aisheja r.a. se një njeri i kishte thënë Pejgamberit a.s.: *“Vërtet nënës sime shpirti ju mor befaz, ndërkohë që unë jam i mendimit se, sikur ajo të kishte mundësi të fliste, ajo do të kishte dhënë sadaka (vasi-jet), andaj a shpërblehem unë nëse japë sadaka për të? - “Po!” i kishte thënë Pejgamberi a.s..”¹⁹*

Nga tradita e Pejgamberit a.s., është i njohur edhe rasti kur Pejgamberi a.s. therte kurban për ymetin e tij dhe thoshte:

¹⁸ Kuran, El-Hashr, 10.

¹⁹ Transmeton Muslimi, shih gjithashtu.

ألعيني، العلامة بدر الدين أبي محمد محمود أحمد ، عمدة القاري... مطبعة البابي و أولاده،
القاهرة، : ١٣٩٢ .

Gjithashtu: ابن الهمام، شرح فتح القدير، دار إحياء التراث العربي ، بيروت

أَللّٰهُمَّ عَنْ أُمَّتِي جَمِيعًا مَنْ شَهِدَ لَكَ بِالتَّوْحِيدِ، وَ شَهِدَ لِي بِالْبَلَاغِ.
*”O Allahu im! Këtë kurban për ymetin tim, të gjithëve të cilët kanë dëshmuar për Ty se je Një, i Vetëm dhe kanë dëshmuar për mua se e kam komunikuar mesa-zhin!.”*²⁰

Transmetuesit e haditheve të Pejgamberit e kanë shënuar edhe rastin e Enesit kur e kishte pyetur Pejgamberin a.s. nëse sadakaja për të vdekurit ose kryerja e haxhit (ose umres) për ta, ose lutjet për ta, a ju arrijnë atyre, e ai qe përgjigjur:

عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِذَا نَتَصَدَّقُ عَنْ مَوْتَانَا وَنَحْجُّ عَنْهُمَا وَنَدْعُو لَهُمَا
 فَهَلْ يَصِلُ ذَلِكَ إِلَيْهِمْ؟ قَالَ: نَعَمْ وَيَفْرَحُونَ بِهِ كَمَا يَفْرَحُ أَحَدُكُمْ
 بِالطَّبَقِ إِذَا أُهْدِيَ إِلَيْهِ

*“Po, dhe i vdekuri gëzohet me atë, siç gëzohet ndo-njëri prej jush kur atij t’i dhurohet ndonjë pjatë (me ushqim).”*²¹

Nga këto hadithe kuptohet se Pejgamberi a.s. praktikisht na e ka sqaruar se, lejohet therja e kurbanit, dhënia e sadaka-së për të vdekurit, kryerja e haxhit për ta, kërkimfalja Allahut për ta, edhe nëse i vdekuri nuk e ka lënë porosi një gjë të tillë. Për këtë kuptohet se, i vdekuri ka dobi dhe sevapet e tilla i arrijnë të vdekurit, pavarësisht se kush jep sadaka apo therë kurban, qoftë nga fëmijët, të afërmit e tij apo të tjerët.

²⁰ Transmetojnë Imam Ahmedi, Ibni Maxhe, Bezzari.

²¹ Transmeton Ibni Makula (El-‘Ajnî, ‘Umdetu ‘l-Qarî, 8/222).

Adhurimet dhe ibadetet të cilat kanë karakter dhe natyrë materiale (financiare), i gjalli mund t'i kryej për të vdekurin dhe një veprim i tillë lejohet dhe i vdekuri shkarkohen nga obligimi që ka pasur. Po ashtu, i gjalli mund të japë sadaka për të vdekurin dhe sevapi i asaj i arrin të vdekurit dhe ai ka dobi.

Se i vdekuri ka dobi nga ajo që i dhurohet prej të gjallit flasin edhe këto hadithe:

عن أنس بن مالك رضي الله عنه أن النبي ﷺ قال: "مَنْ دَخَلَ الْمَقَابِرَ فَقَرَأَ

سُورَةَ يَسٍ حَفَّفَ اللَّهُ عَنْهُمْ، وَكَأَنَّهُ بَعْدَ مَنْ دُفِنَ فِيهَا حَسَنَاتٌ"

Transmeton Enes ibni Maliku r.a. se Pejgamberi a.s. ka thënë: *"Kush hynë në varreza dhe e lexon suren Jasin, pastaj sevapet e atij leximi ia dhuron të vdekurve, Allahu do t'ua lehtësojë atyre, e ai do të ketë sevape sa numri i të varrosurve në ato varreza!"*²²

عن معقل بن يسار رضي الله عنه، أن رسول الله ﷺ قال: قَلْبُ الْقُرْآنِ يَسُ لا يَقْرُوهَا رَجُلٌ يُرِيدُ اللَّهُ وَالِدَارَ الْآخِرَةَ إِلَّا عَفَرَ اللَّهُ لَهُ، إِقْرُوهَا عَلَى مَوْتَاكُمْ...

Transmeton Ma'kil ibni Jesari r.a. se i Dërguari i Allahut a.s. ka thënë: *"Zemra e Kuranit është "Jasini", nuk ka njeri i cili e lexon atë, duke shpresuar në ndihmën e Allahut xh.sh. dhe lehtësitë në Shtëpinë e*

²² Transmeton Ibën Sunni. Shih dhe:

إبن الهمام، شرح فتح القدير، دار إحياء التراث العربي، بيروت

Fundit (Ahiretin), e Allahu të mos ia falë atij (gjynahet), andaj lexoni atë për të vdekurit tuaj!”²³

عن علي رضي الله عنه عن النبي ﷺ أنه قال: (مَنْ مَرَّ عَلَى الْمَقَابِرِ وَقَرَأَ (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) إِحْدَى عَشَرَ مَرَّةً، ثُمَّ وَهَبَ أَجْرَهَا لِلْأَمْوَاتِ أَعْطِيَ مِنَ الْأَجْرِ بِعَدَدِ الْأَمْوَاتِ...

Transmeton Ali ibni Ebi Talibi r.a. se Pejgamberi a.s. ka thënë: “Kush kalon pranë varrezave dhe e lexon “Kulhuvell-llahu ehad” njëmbëdhjetë herë, e pastaj shpërblimin ua dhuron të vdekurve, atij i jepen seva-pe sa numri i të vdekurve.”²⁴

Nga këto hadithe kuptohet se leximi i Kuranit për të vdekurit është i lejuar, dhe se sevapi i leximit të tij u arrin të vdekurve dhe ata kanë dobi prej tij.

Dijetarët eminent të Sheriatit kanë pohuar se mundësia e dhurimit të sevapeve, të veprave të mira për të vdekurit është vërtetuar edhe me konsensusin e dijetarëve islam, sepse asnjë dijetar nuk e ka mohuar këtë.²⁵

Një studiues i mirënjohur i medhhebit hanefi, Ibën Abdil 'Izz (vdiq më 792/1389), në komentin e tij të famshëm për veprën “el-'Akideh et-Tahavijjeh” thotë se sevapet nga lexi-

²³ Transmetojnë Ibni Maxhe, Taberaniu, Imam Ahmedi dhe Ebu Davudi.

²⁴ Transmeton Dare Kutnij. Më gjerësisht:

إبن الهمام، شرح فتح القدير، دار إحياء التراث العربي، بيروت

²⁵ Dr. Taxhedin Bislimi, *Edukata Islame pjesë përbërëse e besimit*, vëll. II, bot. privat, Shkup 2018, f. 148.

mi i Kuranit i arrijnë të ndjerit (të ndjerëve), dhe për këtë çështje ai sjellë argumente të mjaftueshme.²⁶

Me pak fjalë, ky është qëndrimi i medhhebit hanefi në lidhje me këtë çështje.

Leximi i Kuranit, i qelimes dhe i mevludit

Ka disa tradita të tjera te ne që janë gjerësisht të pranishme e të cilat, në të vërtetë, ka shekuj me radhë që organizohen, madje aq sa janë bërë pjesë e kodeksit fetar islam. Të tilla janë organizimi i *mevludit* në disa vise ose i *qelimeve* (kelime-i teuhidit) në disa të tjera. Në këto raste, zakonisht, lexohet Kuran, mbahen derse e ligjërata, lexohet mevlud e bëhen qelime, qoftë në shtëpitë e besimtarëve e më rrallë edhe në xhami. Në të kaluarën e afërt, njëra nga rastet kur imami ka mundur t'ju flet prezantuesve diçka nga feja kanë qenë pikërisht këto raste, dhe në këtë kontekst, janë shfrytëzuar mjaft mirë këto mexhlise. E rëndësishme është që këto organizime kur bëhen me qëllim që sevapin e fituar t'ia dhurojmë të vdekurit, nuk bënë të bëhen ditën e shtatë të vdekjes, ose të dyzetën, ose me rastin e kalimit të një viti, por kurdoherë jashtë këtyre datave. Prandaj, shikuar nga aspekti i Sheriatit, konsiderojmë se nuk ka të keqe, nuk është e ndaluar të organizohen raste të tilla dhe, për më tepër, as që duhet larguar këtë traditë të cilën e kemi trashëguar nga shumë breza

²⁶ Sherhu 'l-'Akîdeti-t-Tahâvîje, El-Mektebu 'l-islâmîje, bot. I, Bejrut, 1984. dhe
العيني، العلامة بدر الدين أبي محمد محمود أحمد، عمدة القاري...مطبعة الباي و أولاده،
القاهرة، ١٣٩٢

para nesh në të kaluarën. Nuk ka pas një hoxhë, një imam, një hatib apo mual-lim që nuk e ka ditur se një gjë e tillë nuk është e urdhëruar me Kuran ose Synet, por, duke ditur rolin e Kuranit, rëndësinë e salavatit mbi Pejgamberin a.s., mësimet islame që i kanë dëgjuar në gjuhën e tyre, kjo ka qenë më shumë se e dobishme. Për më tepër, dijetarët tonë më të shquar, si hfz. Ali ef. Korça, hfz. Ibrahim ef. Dalliut, hfz. Ali ef. Ulqinakut, hfz. Abdullah ef. Zemblakut, Ferid ef. Vokopola, Islam ef. Nekofci, Tahir ef. Popova, Mehmet ef. Salihu, e shumë e shumë të tjerë, kanë qenë vetë autor të Mevludit në gjuhën shqipe. Përmes këtyre rasteve është treguar edhe dashuria ndaj Pejgamberit a.s., prandaj, kush mund ta luhatë këtë dashuri nga populli?! Po edhe sikur ta largojmë këtë traditë, a po e ndihmojmë fenë islame me këtë, sa po e ndihmojmë?! Përkundrazi! Me të tilla orvatje, gjithnjë e më shumë do të vijmë kah zhveshja e popullit myslimanë nga elementet islame. A është kjo, vallë, ndihmë ndaj Islamit dhe myslimanëve?!

Duhet theksuar edhe këtë se në rast të organizimit të qelimes apo mevludit duhet kushtuar kujdes që ai tubim të shfrytëzohet sa më shumë në të mirë të komunitetit dhe shoqërisë: të lexohet Kuran, mevlud (ose qelime), sa më shumë salvate mbi Pejgamberin a.s., mundësisht ndonjë vazi-nasihat dhe gjithsesi lutje e dua.

A lejohet ose jo leximi i Kuranit, i dhikreve të ndryshme ose i qelimës, mevludit etj. me pagesë (ose me mëditje)?

Dijetarët në lidhje me këtë çështje kanë dy qëndrime:

Qëndrimi i parë - Dijetarët e këtij mendimi konsiderojnë se leximi i Kuranit, përsëritja e dhikrit, të mësuarit e diturive

fetare të tjerëve, kryerja e riteve fetare, si imami, myezini etj., për këto dhe të ngjashme me këto, nuk lejohet të merret pagesë apo mëditje, sepse këto janë obligim për myslimanin, andaj atij nuk i lejohet, që për kryerjen e tyre të pranojë pagesë ose t'i kryen me mëditje.

Në të vërtetë, në fillim të normimit të jurisprudencës islame, dijetarët kanë konsideruar se personit i cili ua mëson të tjerëve Kuranin apo njohuritë e tjera islame, apo personit, i cili kryente detyra me karakter fetar, siç është ushtrimi i detyrës së imamit, hatibit dhe myezinit, nuk i lejohet të marrë pagë për kryerjen e këtyre detyrave dhe se të njëjtat duhet të kryhen falas dhe për hir të Allahut xh.sh.. Mirëpo, me kalimin e kohës dhe me ndryshimet e rrethanave, në veçanti pas ndryshimit të traditës së mëparshme, kur qeveritarët dhe bamirësit u dhuronin dhurata personave që kryenin ato detyra, dijetarët lejuan që personi, i cili ua mëson të tjerëve Kuranin apo njohuritë e tjera fetare, të pranojë pagesë dhe mëditje, nga shkakut se po që se nuk lejohet një gjë e tillë, atëherë nuk do të ketë kush t'i ushtrojë dhe kryejë ato detyra me shumë rëndësi në Islam.²⁷

Ndërkaq, për kryerjen e detyrës së imamit, hatibit, mualimit dhe myezinit dhe disa veprimeve të tjera, duke u bazuar në parimin e “*domosdoshmërisë-darure*” dhe akoma më shu-

²⁷ ألعيني، العلامة بدر الدين أبي محمد محمود أحمد، عمدة القاري... مطبعة الباني و أولاده، القاهرة، ١٣٩٢

dhe Ibën Abidin, *Mexhmû'at Resâil*, 2/123. Muhamed Zuhajli, *Usûlu 'l-Fikih*, 93. Ali Hasebellah, *Usûlu 'l Teshrîu 'l-Islâmî*, 97. Dr. Taxhedin Bislimi, po aty, f. 149.

më në “*Istihsan*”, e ndryshuan qëndrimin, sepse këto detyra i llogaritën si të domosdoshme për shoqërinë islame, ndaj dhe lejuan kompensimin për to. Kurse, për leximin e Kuranit dhe dhikrit, nuk e konsideruan si domosdoshmëri, prandaj ngelën në dispozitën e njëjtë, që kuptohet se nuk lejuan që Kurani apo dhikri të bëhet me pagesë apo me mëditje.²⁸

Qëndrimi i dytë - Përfaqësuesit e këtij mendimi konsiderojnë se leximi i Kuranit dhe dhikrit me pagesë (me mëditje) është i lejuar. Lidhur me këtë çështje dijetari dhe myftiu Mahmud ef. Hamzavi, njëri nga dijetarët autoritativ të medhebit hanefi, i cili jetoi në fundin e periudhës së Perandorisë Osmane dhe ishte myfti i Shamit (Damaskut), hartoi një libër me titull: “*Ref’u ‘l-gishâveti an xhevâzi ahdhi ‘l- uxhreti ‘alet-tilâveti*”

رفع الغشاوة عن جواز أخذ الأجرة على التلاوة

Autori në këtë vepër sqaron se lejohet leximi i Kuranit dhe dhikrit me pagesë apo me mëditje. Fillimisht, ai bëri të ditur se në lidhje me këtë çështje dijetarët kanë kundërtënie që nga lejimi deri në moslejim, për ta përzgjedhur më pas mendimin më të argumentuar sipas të cilit lejohet t’i jepet kompensim për punën e bërë. Madje, ai shkoi edhe më larg se kaq dhe caktoi edhe sasinë e çmimit që lexuesi i Kuranin

²⁸ Më gjerësisht:

إبن عابدين، محمد أمين بن السيد عمر بن السيد عبد العزيز، رد المختار على الدر المختار، دار إحياء التراث العربي، بيروت.

Ibni Abidin, Alaaddin, *Hedijetu ‘l-alâijje*, 167. Ibni Abidin, *Mexhmû’at Resâil*, 1/152. *Fetâvâ Hindijje*, 4/448. Kemal ibni Humam, *Fet’hu ‘l-kadîr*, 8/39.

mund ta marrë. Sipas autorit të “*El-Xheuhere*” dhe të tjerëve, lexuesit me mëditje për leximin e një hatme (të lexuarit një herë Kuranin), nuk i lejohet për një hatme të marrë më pak se sa 157.5 gr. argjend ose 11.25 gr. ari. Ai duke shënuar mendimet e dijetarëve, shënoi se çmimi i një hatmeje në periudhën e të Dërguarit të Allahut a.s. dhe të shokëve (sahabëve) të tij ishte 11.25 gr. ari. Këtë çmim dijetarët e bazuan në transmetimin nga Abdulla ibni Mesudi dhe Enes ibni Maliku. Muftiu Hamzaviu përmendi se, të gjithë dijetarët e mëvonshëm (mute’ehirin), qofshin ata nga Buharaja, India, Rumelia, Egjipti apo Shami, të gjithë në këtë çështje janë në pajtueshmëri të plotë, sidomos duke u mbështetur në parimin e Istihsanit.²⁹

Mirëpo, gjithmonë duhet pasur në mendje dhe nuk duhet lejuar që kjo punë të marrë karakter tregtie, sepse me fjalën e Zotit dhe as me organizimet e tjera fetare nuk lejohet të tregtohet.

Çka nuk lejohet të bëhet për të vdekurin

Më sipër e përmendëm se çfarë duhet bërë me rastin e ndërrimit jetë të ndonjë të afërmi tonë. Mirëpo, ka edhe disa veprime, të cilat, në bazë të Sheriatit, nuk bënë që të gjallët t’i bëjnë.

Për ndërrimin jetë të një të afërmi të familjes, familjarët e tjerë kanë të drejtë të pikëllohen, mbase edhe të derdhin ndonjë pikë lot, sepse edhe mërzia e pikëllimi janë pjesë të na-

²⁹ Ibni Abidin, *Hedijetu ‘l-alâijje*, f, 167&355. *Fetâvâ Hindije*, 4/449. Dr. Taxhedin Bislimi, *Edukata islame...*, po aty, f. 152.

tyrës së njeriut, ndonëse kjo duhet të bëhet me shumë maturi. Ajo që nuk lejohet në të tilla raste është vajtimi i tepruar, rrahja e fytyrës e dhe shqyerja e rrobave të trupit. Të gjitha këto kanë qenë pjesë e zakoneve të arabëve të injorancës, e të cilat i Dashuri i Allahut i ka ndaluar rreptësisht. Ai me një rast, pikërisht lidhur me këto veprime, ka deklaruar:

عن عبد الله بن مسعود - رضي الله عنه - مرفوعاً: «كَيْسَ مِنَّا مَنْ لَطَمَ
الْحُدُودَ، وَشَقَّ الْجُبُوبَ، وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ

Transmeton Abdullah ibni Mesudi nga Pejgamberi a.s. të ketë thënë: *“Nuk është nga radhët tona ai që e rrah fytyrën, ai që i shqyen rrobat e tij dhe ai që vajton me shprehje të injorancës!”*³⁰

Kur jemi këtu, duhet të themi edhe se nuk lejohet që ndaj të vdekurve të bëjmë atë që është e ndaluar sipas rregullave islame. Në vendin tonë dhe jo vetëm, fatkeqësisht, duke qenë se ish-sistemi komunist ka pasur ndikimin e tij, ai ka bërë që disa fenomene të caktuara të praktikohen në lidhje me vdekjen, me varrosjen e një personi të vdekur, me rregullimin e varrit të tij dhe ato që pasojnë pas tij, veprime këto të cilat, vërtet, nuk kanë asnjë bazë në Islam dhe në burimet islame. Shumë vëllezër dhe motra, për fat të keq, kanë pranuar zakone që jo vetëm që nuk janë islame, por qartësisht janë të ndaluara sipas mësimave islame.

³⁰ Hadithi është sahih, dhe është i përmbledhur në dy koleksionet më të njohura, atë të Buhariut dhe të Muslimit.

Një i tillë është teprimi me ndërtimet mbivarrore, si bie fjala, vendosja e fotografive të të ndjerëve, ndërtimi i ngrehinave të tipit të mauzoleve e të ngjashme si këto, të cilat, përtej qëllimeve të mirave dhe dëshirës për të bërë një vepër të mirë për të dashurit tanë, ato, megjithatë, janë në kundërshtim me frymën e Islamit dhe të mësimave të tij. Në të vërtetë, mbi varrin e të dashurve tanë, dhe kjo është obligim i ynë, duhet të vihet një mbishkrim i cili do të tregonte se aty ekziston një varr dhe se në të është i varrosur një person, mbi të cilin nuk bënë të shkelet, sepse dhunimi dhe përdhosja e varreve, sipas mësimave islame, është veprim i ndaluar, është haram. Mbi një varr të një myslimani duhet të vendoset një gurë varri te koka dhe një te këmbët e të ndjerit, jo vetëm sa për të kufizuar varrin e tij, por në këtë nishan mund dhe duhet të vihet edhe një mbishkrim i cili do të tregonte për emrin, mbiemrin, titullin dhe datën e lindjes e të vdekjes, me se do të identifikohet dhe do të mundësohet më lehtë gjetja e varrit të të ndjerëve tanë, gjithnjë duke pasur parasysh që në këto mbishkrime e nishane të mos ketë teprime e përmbajtje jo islame, të cilat do të na bënin gjynahqar dhe përgjegjës para Allahut xh.sh.. Myslmanët janë të detyruar të sigurojnë për varrosjen e të vdekurve të tyre varreza që do të rregullohen në përputhje me dispozitat islame dhe ato hapësira obligohemi që t'i mirëmbajmë dhe të kujdesemi për to ashtu siç kujdesemi për shtëpitë tona ku banojnë të gjallët. Të dashurve tonë të ndjerë duhet t'ju sigurojmë varre në hapësira të përshtatshme, sepse ata e meritojnë një gjë të tillë, por gjithnjë pa e tepruar dhe konform rregullave të përcaktuara me Sheriat.

Si përfundim

Nga sa u shpjegua më lartë kuptohet se është e lavdërueshme dhe nga ne kërkohet që t'i bëjnë lutje Allahut të Madhërishëm që të ketë mëshirë për të tanë, që t'ua falë mëkatet e tyre, t'ua falë veprimet e tyre të gabuara dhe t'i shpie në Xhenet. Gjithashtu, është e nevojshme që për të vdekurit tanë të shpërndajmë sadaka dhe të bëjmë vepra që janë në dobi të përgjithshme për shoqërinë dhe sevapet e fituara për kryerjen e këtyre veprave, t'u dhurojmë shpirttrave të të vdekurve tanë. Nëse ekziston mundësia, është shumë mirë që për të vdekurin të kryhet haxhi dhe umreja. Të vdekurit, siç edhe u tha më sipër, sigurisht që do të përfitojnë nga këto veprime.

Sa traditë e mirë është kur pasardhësit për prindërit e tyre që tashmë kanë kaluar në botën tjetër-Ahiret, ndërtojnë ndonjë hajrat si, fjala vjen, çezme, kroje e të ngjashme nga të cilët kanë dobi jo vetëm njerëzit, por edhe shpezët e kafshët.

Sikundër që të përmendurit dhe të përkujtuarit e prindërve tanë, me fjalë dhe me vepra, siç u shpjegua më lartë, u bëjnë dobi atyre dhe për to shpërblehemi edhe ne të gjallët, po ashtu të harruarit, të mos përkujtuarit dhe të mos përmendurit e tyre, janë veprime të dënueshme nga Allahu xh.sh. dhe për të cilat ne do të japim përgjegjësi.

Prandaj, e lusim Allahun e Madhërishëm që të na bëjë prej atyre që nuk i harrojnë prindërit dhe paraardhësit e tyre dhe po ashtu e lusim Allahun që të ketë mëshirë për ne dhe të vdekurit tanë dhe të na dhurojë, si neve ashtu edhe atyre, mëshirën dhe mbrojtjen e Tij!

Dr. Sedat ISLAMI

**DUAJA E JUNUSIT a.s.
(Sekretet e pendimit të singertë
dhe të pranuar)**

Hyrje

Një ndër pejgamberët që Allahu xh.sh. i ka përmendur në Kuran është edhe Junusi a.s.. Rrëfimi i tij përmendet në disa kaptina,¹ në të cilat, përveç të tjerash, flitet edhe për lutjen e tij. Është lutje e veçantë, e cila njihet sipas emrit të tij,² për shkak të lidhjes me një ngjarje shumë interesante nga jeta dhe misioni i tij. Junusi a.s. ishte dërguar te një popull, i cili refuzonte besimin e vërtetë. I thërriste, por nuk i përgjigje-shin. Dikur mendoi se askush nuk do t'i përgjigjej, andaj, i pakënaqur me këtë gjendje, u largua prej tyre duke i kërcënuar se së shpejti do t'i përfshinte dënimi i Zotit. Ashtu edhe ndodhi. Dënimi i Allahut xh.sh. erdhi, dhe kur ata e panë, u penduan, duke besuar dhe duke bërë lutje që Allahu xh.sh. t'i

¹ Shih: Kurani: Junus, 98; Enbija, 87-88; Saffat, 139-148; Kalem, 48-50.

² Në hadithin që do ta përmendim më poshtë do të vërejmë se si Muhamedi a.s. e ka klasifikuar këtë lutje si '*Lutja e Junusit a.s.*'

falte. Ndryshe nga rastet e tjera, kur besimi në momente të tilla nuk iu bënte dobi,³ popullit të Junusit a.s. për urtësinë që ne nuk e dimë,⁴ i bëri dobi, i shpëtoi.⁵

Por, Junusi a.s. ishte larguar dhe nuk kishte duruar sa duhet.⁶ Kishte bërë diçka që ne nuk e dimë se çka,⁷ e për të cilën ishte qortuar nga Allahu xh.sh.. U largua prej popullit të vet dhe hipi në anije. Gati sa nuk u fundosën shkaku i valëve dhe barrës. Hodhën short, por në të tri shortet Junusi a.s. që ai që duhej të hidhej në det. Ashtu edhe veproji. U hodh në det dhe erdhi peshku dhe e kapërdiu. Ishte urdhër i Allahut xh.sh., që ta kapërdinte por mos ta dëmtonte. Duke qenë në bark të peshkut, Junusi a.s. filloi të lëvizte. Ndjeu se ishte gjallë, andaj duke qenë në atë errësirë, që siç thonë komentuesit nuk ishte një por tri errësira: errësira e natës, errësira e detit dhe errësira e barkut të peshkut, ra në sexhde⁸ dhe u lut që Allahu ta shpëtonte. Allahu xh.sh. ia pranoi lutjen dhe e shpëtoi.

Ja si na e përshkruan Allahu xh.sh. këtë në Kuran:

³ Sa për ilustrim krahasoje këtë me rastin e Faraonit. Shih kaptinën Junus, 90-91.

⁴ Shih: Abdurrahman es-Sa'di, *Tejsiru el-Kerimi err-Rrahman fi tefsiri Kelami el-Mennan*, (Kuvajt: Xhemijjetu Ihjai etturath el-islamij, ed.5, 2000), f. 494-495.

⁵ Shih: Kurani, Junus, 98.

⁶ Shih: Kurani, El-Kalem, 48.

⁷ Shih: Abdurrahman es-Sa'di, *Tejsiru el-Kerimi err-Rrahman fi tefsiri Kelami el-Mennan*, vep. cit, f. 718.

⁸ Ismail bin Kethir, *Kasas el-Enbija*, ver. Muhamed b. Sejjid b. Abdu Rabbi-rr-resul, (Kajro: Mektebetu Ebu Bekir es-Siddik, 2001), f.253; 254.

﴿وَذَا النُّونِ إِذ ذَّهَبَ مُعَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ ۚ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾﴾

“(Kujtoje) Dhen-Nunin (Junusin) kur iku i hidhëruar e mendoj se Ne nuk do ta dënojmë, andaj thërriti nga errësira: LA ILAHE IL-LA ENTE, SUBHANEKE, INNI KUNTU MIN EDH-DHALIMINE!

“S’ka zot tjetër përveç Teje! I dëlirë je nga të metat! Me të vërtetë, unë kam gabuar!” Ne iu përgjigjëm atij dhe e shpëtuam nga brengosja. Kështu, Ne i shpëtojmë besimtarët.” (Enbija, 87-88)

Pra, Junusi a.s. e tha këtë dua dhe shpëtoi. Ishte thellë në det, në barkun e peshkut, i pashpresë - sipas kalkulimeve njerëzore - për të shpëtuar, por ja që një dua me plot sinqeritet e nga thellësia e zemrës dhe ai shpëtoi.

Atëherë, çfarë e bën këtë dua kaq të fuqishme, çfarë sekretesh fshihen në të?

Para se të shpalosim detaje të mësimëve madhështore që fshihen në këtë dua, do të doja të flisja për rëndësinë e saj, për ta provokuar edhe më shumë kureshtjen tonë për domethëniet dhe kuptimet e saj madhështore.

Rëndësia e lutjes

Në ajetet e mësipërme mësuam se fundi i Junusit a.s. ishte shpëtim. E gëlltiti peshku, e dërgoi thellë në det, qëndroi sa qëndroi, por në fund, tha duanë dhe shpëtoi.

﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ ۚ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ﴾ ٨٨

“Ne iu përgjigjëm atij dhe e shpëtuam nga brengosja.

Kështu, Ne i shpëtojmë besimtarët.” (Enbija, 88)

Në këtë ajet, shihet se jo vetëm Junusi a.s., por të gjithë besimtarët që besojnë dhe luten, shpëtojnë. Shejh Sa’di duke e shpjeguar këtë ajet thotë: *“Është premtim dhe sihariq për secilin besimtar që ka rënë në ndonjë vështirësi a hall se Allahu xh.sh., për hir të besimit të tij, ka për ta shpëtuar prej tyre dhe ka për t’ia larguar e lehtësuar ato, mu ashtu siç ka vepruar me Junusin a.s.”*⁹

Këtë na e mëson edhe Muhamedi a.s., i cili ka thënë:

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِشَيْءٍ إِذَا نَزَلَ بِرَجُلٍ مِنْكُمْ كَرْبٌ، أَوْ بَلَاءٌ، مِنْ أَمْرِ
الدُّنْيَا دَعَا بِهِ فُفِّرَ عَنْهُ ؟ دُعَاءُ ذِي النُّونِ : لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ
سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

“A t’ju lajmëroj për lutjen që nëse dikush prej jush, i cili është sprovuar me mërzi a bela të kësaj dynjaje, e thotë i largohet sprovat? Lutja e Junusit a.s.:¹⁰ “La ilahe il-la Ente, Subhaneke, inni kuntu min edh-dha-

⁹ Shih: Abdurrahman es-Sa’di, *Tejsiru el-Kerimi err-Rrahman fi tefsiri Kelami el-Mennan*, vep. cit, f. 718.

¹⁰ Prova për emërtimin e kësaj lutje sipas emrit të Junusit a.s.

*liminë!” - Nuk ka tjetër zot pos Teje! Qofsh i lëvduar!
Unë jam prej të padrejtëve!”¹¹*

Në një transmetim tjetër qëndron:

دَعُوهُ ذِي التُّونِ إِذْ دَعَا وَهُوَ فِي بَطْنِ الْحَوْتِ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ
سُبْحَانَكَ إِلَيَّ كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ فَإِنَّهُ لَمْ يَدْعُ بِهَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ فِي
شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا اسْتَجَابَ اللَّهُ لَهُ

“Nuk ndodhë që dikush të lutet për diç me lutjen e Junusit a.s., që e tha sa ishte në barkun e peshkut, e që të mos i plotësohet: La ilahe il-la Ente, Subhaneke, inni kuntu min edh-dhaliminë! Nuk mundet që njeriu mysliman t'i lutet Zotit përveç se Allahu do t'i përgjigjet atij.”¹²

Kuptimi i lutjes dhe sekretet e saj

Në lutjen e Junusit a.s. kemi manifestim të qartë të besimit të pastër dhe të fuqishëm në Allahun xh.sh., për të thënë më qartë, këtu shprehen tri elemente që kësaj falje dhe këtij shpëtimi i japin kuptim:

1. Pranimi i *uluhijjetit*, respektivisht asaj se i tërë adhurimi i takon vetëm Allahut xh.sh.;
2. Zhveshja e Allahut xh.sh. nga çdo e metë dhe mangësi; dhe

¹¹ Hadithi është i saktë. Shih: *Sahih el-xhami'*, nr. 2605.

¹² Hadithi është i saktë. Shih: *Sahih et-Tirmidhi*, nr. 3505.

3. Pranimi i gabimit duke u shprehur fajtor për atë që ka bërë.¹³

Këto tri elemente garantojnë faljen, sepse paraqesin thelbin e pendimit. Për këtë shkak, konsiderohet si fjala që Allahu xh.sh. e do më së shumti. Aliu r.a. ka thënë: “Fjala që Allahu e do më së shumti është thënia e robit duke qenë në sexhde: I kam bërë vetes padrejtësi (me mëkate), andaj më fal!”¹⁴

Por, krahas tyre ka edhe diçka tjetër me rëndësi që ka ndikuar në falje. Është gjendja e Junusit a.s., para se të gëlltitej nga peshku. Në Kuran, Allahu xh.sh. na tregon për një tipar të Junusit a.s., pa të cilin do të mbetej në barkun e peshkut deri në vdekje.

﴿فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾﴾

“Dhe, po të mos ishte nga ata që i luten Allahut, me siguri do të mbetej në barkun e tij deri në Ditën e Ringjalljes.” (*Saffat, 143-144*)

Dijetarët kanë shpjeguar se bëhet fjalë për të kaluarën e Junusit a.s., i cili në ditët e mirëqenies ishte shumë falënderu-

¹³ Shih: Abdurrahman es-Sa’di, *Tejsiru el-Kerimi err-Rrahman fi tefsiri Kela-mi el-Mennan*, vep. cit, f. 718. Se çfarë rëndësie ka pranimi i fajit gjatë pendimit kthehu te lutja e Ademit a.s. Hasan Basriu ka thënë: “Allahu xh.sh. e shpëtoi thjesht pse Junusi a.s. e pranoi fajësinë.” Shih: Sa’d Jusuf abu Aziz, *Kasas el-Kur’an – durusun ve iber*, (Kajro: Dar el-fexhr li etturath, 1999), f. 201.

¹⁴ Musennef ibën ebi Shejbe, 29842.

es për Allahun xh.sh., e rikujtonte, e madhëronte, i bënte tesbih.¹⁵

Për këtë shkak, Muhamedi a.s. na ka mësuar që, për të na ndihmuar Allahu xh.sh., në ditë të vështira, duhet të jemi mirënjohës, falënderues e adhures në ditët e mirëqenies.

تَعَرَّفْ إِلَى اللَّهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفَكَ فِي الشَّدَّةِ

“...njihe Allahun në mirëqenie (gjendje të mirë pasurore), Të njeh në vështirësi!”¹⁶

Mësimet

1. Junusi a.s., është prej peygamberëve të zgjedhur të Allahut xh.sh.. Rrëfimi i tij është mësim për ne. Ai nuk parqet as provën më të vogël për ta ulur pozitën e tij. Për këtë shkak, Muhamedi a.s. ka thënë: *“Asnjë rob nuk i takon të thotë se jam më i mirë se Junusi, i biri i Meta-s.”*¹⁷

Pas shpëtimit, Junusi a.s., iu kthye misionit dhe vazhdoi në kryerjen e detyrës deri në vdekje. Ja si e përshkruan Allahu xh.sh.:

فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾

“E Zoti i tij e zgjodhi dhe e futi me punëdrejtët.” (Kalem, 50)

¹⁵ Shih: Ismail bin Kethir, *Kasas el-Enbija*, vep. cit., f.254; AbduRahman es-Sa’di, *Tejsiru el-Kerimi err-Rrahman fi tefsiri Kelami el-Mennan*, vep. cit, f. 977.

¹⁶ Hadithin e shënon Imam Ahmedi në Musned, nr. 2803. Ahmed Shakiri dhe Shuajb Arnauti e kanë saktësuar.

¹⁷ Hadithin e shënon Buhariu, nr. 3412.

Allahu e pastroi nga çdo gjë që mund ta njollosë atë dhe e vuri në rang me të sinqertit, ata që bëjnë vepra të mira, që flasin mirë, që kanë nijet të pastër dhe biografi të mirë.¹⁸

2. Rëndësia e besimit në shpëtim në të dyja botët.
3. Rëndësia e qëndrueshmërisë në fe dhe lutjes në ditët e mira për shpëtim në ditët e vështira.
4. Rëndësia e pendimit të sinqertë dhe pranimit të fajësisë në faljen e mëkatit.
5. Konfirmimi se mëkati është zullum që njeriu i bën vetvetes.
6. Përballimi i barrës në mision. Rrëfimi i Junusit a.s. është mësim se si ne nuk duhet të largohemi nga kjo detyrë vetëm pse hasim në vështirësi e refuzim.¹⁹
7. Vlera dhe rëndësia e tesbihut – adhurimit të Allahut duke thënë: subhanallah, elhamdulilah, Allahu ekber!
8. Thënia e kësaj lutje tekstualisht.

¹⁸ Shih: Abdurrahman es-Sa'di, *Tejsiru el-Kerimi err-Rrahman fi tefsiri Kela-mi el-Mennan*, vep. cit, f. 1228.

¹⁹ Shih: Shih: Sa'd Jusuf ebu Aziz, *Kasas el-Kur'an*, vep. cit., f. 206.

Mr. Ekrem SIMNICA

FEJA, ÇËSHTJE VENDIMTARE PËR FORMIMIN SHPIRTËROR TË NJERIUT

Feja lindi bashkë me njeriun e parë dhe e shoqëroi atë gjatë gjithë kohëve, nga fillimi i jetës njerëzore e deri më sot, prandaj Zoti i Madhërishëm thotë:

أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا
تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

“Përqendrohu në vetveten tënde sinqerisht në fenë, i larguar prej çdo të kote, (e ajo fe), feja e Allahut në të cilën i krijoi njerëzit, s’ka ndryshim (mos ndryshoni) të asaj natyrshmërie të krijuar nga Allahu, ajo është feja e drejtë, por shumica e njerëzve nuk e dinë.” (Err-Rum, 30)

Ndërsa Pejgamberi a.s. ka thënë:

“Çdo fëmijë lind në natyrshmërinë e besimit (Islamit), e pastaj prindërit atë ose e bëjnë jahudi, të krishterë apo zjarrputist.” (Transmetojnë Buhariu dhe Muslimi)

Po të lihet njeriu në natyrshmërinë e tij të pandikuar nuk do të zgjidhte asgjë tjetër përveç besimit në Allahun xh.sh., por gjatë rrugës ka pësuar devijime, duke u shmangur nga e vërteta, nga besimi në Zotin Një. Kurani, fjala hyjnore e Zotit është shpallja e fundit dedikuar njerëzimit, nëpërmjet të zgjedhurit të veçantë dhe të fundit, profetit Muhamed a.s., i cili i vuri kufi të vërtetës nga e pavërteta. Pra, feja islame përcakton identitetin e vërtetë të besimtarit islam si individ dhe komunitet besimtar pa kufi, kudo dhe kurdo që jeton në botë.¹

Në trevat tona, Islami ka shërbyer si një element i rëndësishëm në ndikimin dhe koordinimin shpirtëror të besimtarëve, të cilët kanë përbërë shumicën, për dallim nga vendet fqinje. Islami te populli ynë u bë si një element identifikimi etnik kombëtar, që ka ruajtur vendin tonë prej asimilimit nga të tjerët. Besimi islam në trevat tona është zhvilluar në përputhje me ligjet dhe udhëzimet hyjnore të shpallura në Kuranin e madhërishëm dhe në traditën e profetit Muhamed a.s..

Besimtarët myslimanë, në bazë të ndërtimit të jetës së tyre udhëhiqen nga besimi në “Zotin Një”, që i shoqëron ata në të gjitha porët e jetës, nga dita e parë e ardhjes së tij në këtë jetë, e deri në momentin e fundit të daljes së tij prej saj. Feja te populli ynë besimtarë, ka luajtur rol shumë me rëndësi për të ruajtur familjen dhe shoqërinë të pastër. Feja te ne është karakterizuar për tolerancë e humanizëm dhe nuk ka njohur konflikte, përveç ndonjë rasti të izoluar. Islami, në ndërgjegjen e besimtarëve, ka kultivuar shumë elemente po-

¹ Sherif Ahmeti, Komente dhe Mendime Islame, “Lidhja”, Prishtinë 1995, f. 61-62.

zitive të normave etike-morale, të praktikuar në jetën familjare e shoqërore. Feja ka ushqyer shpirtin e tyre në ngritjen dhe ndërtimin e jetës, që është manifestuar në ceremoni të ndryshme gëzimi e hidhërimi, por gjithherë duke e ruajtur unitetin dhe respektin me fetë e tjera për çështjen e kombit e të vendit. Të bashkuar, myslimanë, katolikë e ortodoksë krah për krah për të mbrojtur interesat e vendit.

Në shpallëm Kosovën shtet të pavarur dhe po festojmë 109 vjetorin e Pavarësisë së Shqipërisë, por gjithnjë duhet ta dimë se mbështetja te Zoti i Madhërisëm dhe përkrahja nga Ai ka qenë dhe do të mbetet shumë e nevojshme për zhvillimin shoqëror. Tek Ai do të gjejmë ngushëllimin shpirtëror, ushqimin e ndërgjegjes kombëtare për të përballuar çdo vështirësi dhe sfidë në jetë. Në Kuran thuhet:

“E kur robërit e Mi të pyesin ty për Mua, Unë jam afër, i përgjigjem lutjes kur lutësi më lutet, pra për të qenë ata drejt të udhëzuar, le të më përgjigjen ata Mua dhe le të më besojnë Mua.” (El-Bekare, 186)

Natyrshmëria (fitreja) e pastër e njerëzve nënkupton besimin në Zotin e vërtetë, e potencuar edhe me rastin e krijimit të shpirtave kur ata dëshmuar mbi Zotin Një, fakt të cilin e konfirmoi Kurani:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى
أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ ۖ شَهِدْنَا ۚ أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ
إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

“Përkujto kur Zoti Yt nxori nga shpina e bijve të Ademit pasardhësit e tyre dhe i bëri dëshmues të vetës së

**tyre (duke u thënë): “A nuk jam Zoti juaj?” Ata thanë:
 “Po, dëshmuam!” Të mos thoni në ditën e kiametit:
 “Ne nga ky (dëshmim) ishim të panjohur.” (El-Araf,
 172)**

Lindja e secilit njeri bëhet me këtë dëshmi (përgatitje) se Allahu ka krijuar zemrat e njerëzve të përgatitura dhe në përshtatshmëri me pranimin e së vërtetës, ashtu siç krijoi të parët dhe të dëgjuarit e tyre, si një mjet për pranimin e gjërave që shihen dhe dëgjohen. Kjo argumenton se duhet të pranohet që njeriu është i përgatitur për pranimin e së vërtetës dhe pasimin e pranimin e fesë së natyrshme islame dhe vërtetësinë e saj.²

Pra, Zoti xh.sh. e ka bërë njeriun të natyrshëm e të përgatitur me mendje e dije, të njoftuar me besimin e vërtetë, dhe duke qenë ata ende si shpirtra, Zoti nxori nga kurrizi (shpina) e Ademit a.s. besën dhe u tha: **أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ “A nuk jam Zoti juaj?”** të gjithë u përgjigjen duke thënë: “gjithsesi”.

Fakti që përforcon edhe më natyrshmërinë e besimit (fitren) te njeriu, është se Allahu xh.sh. nuk e urdhëroi njeriun për të besuar në çfarëdo besimi, sepse besimet tjera përveç islamit janë të gabuara, kurse Islami - besimi në Allahun xh.sh. është veti e lindur, ashtu siç dëshmoi Ai:

**آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَحْلِفِينَ فِيهِ
 “Besoni në Allahun dhe të Dërguarin e Tij dhe jepni
 nga ajo që Ai u bëri trashëgues në të” (El-Hadid, 7)**

² Vehbi Sulejman Gavoxhi, “*Erkanul-Islam, fikhul-ibadat ala medhheeb el-imam Ebi Hanife En-Numan*”, botimi i dytë, 2008 – 1429 h., f. 19.

Kur flasim për ushqimin, porosinë e Kuranit kryesisht janë të përqendruara tek urdhëresa që ato të jenë të pastra, të mira dhe të lejuara (hallall) dhe me sasi mesatare, ndonëse nevoja për ushqime e pije është e lindur te çdonjëri, meqë përbënë domosdoshmërinë e ruajtjes së jetës. Ja një shembull kuranor:

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

“O bijtë e Ademit, vishuni bukur për çdo namaz (lutje), hani dhe pini e mos teproni, pse Ai (Allahu) nuk i do ata që e teprojnë (shkapërderdhin).” (El-Araf, 31)

Feja jep përgjigje për të gjitha çështjet rreth jetës së njeriut: Kush jam unë? Pse jam krijuar? Çfarë kërkohet prej meje? Ku është fundi im? Ç’është gjithësia? Kush e krijoji atë? Kush bëri që të gjitha krijesat të kanë dobi prej saj? Ç’është puna e njeriut e cilët janë kufijtë e tij? Çfarë është qëllimi dhe fundi i tij? E shumë e shumë pyetje të tjera për të cilat është e pamundur t’u jepet përgjigje nga çdo mendje e logjike e njeriut, çdo filozofi e kulturë, përveç nëse kthehemi në fe, e pyesim atë dhe atëherë marrim përgjigje të duhur.³

Mendja e përzier me ideologji, epshe dhe tradita e zakone jo të mirëfillta, gjithherë humbi kur u fut në gjëra të jashtëzakonshme e mbinatyrore, meqë filloi të japë mendime e teori të llojllojshme e pa pasur fakte. Me këtë rast, ajo ra nën ndi-

³ Mr. Naim Tërnavë, “Islami besim i vërtetë dhe fetë e tjera, Akaidi 2”, Prishtinë, 2005, f. 9 - 10

kimin e hipotezave se gjithësia u krijua rastësisht, ndonëse është e ditur për mbarë njerëzinë se as një rresht në një libër nuk është e shkruar vetvetiu pa autor, e as tryeza me ushqime të llojllojshme nuk mund të përgatitet pa shërbyesin. E si është e mundur të krijohet kjo gjithësi vetvetiu me krejt këtë rregull e precizitet? Këto shkenca të ndryshme?! Ky njeri si krijesë mahnitëse ?! E krejt këto gjëra a thua u bënë rastësisht pa një Krijues të Fuqishëm të Dijshëm e të Urtë?!!

Gjithashtu mendja u vë në lajthitje kur e shpalli vetveten si zot, dëshironte të programonte jetën e njeriut mbi sipërfaqen e tokës, e në realitet ajo nuk e di saktë se çfarë është njeriu, e as nuk e di të ardhmen e tij, e as nuk e di siç duhet jetën njerëzore mbi sipërfaqen e tokës.

Për këtë vërejmë çdo ditë ndërrimin dhe modifikimin e mendimeve të tyre, në emër të tyre, të ndryshme, pa dashur të pranojnë mos kapacitetin dhe mos mundësinë për ta njohur të vërtetën mbi njeriun, çka i duhet atij dhe çka mund të bëjë ai.

Feja është shkencë dhe njohuri e vërtetë. Është e ditur se rrugët e arritjes së njohurive, diturive e besimit ndaj sendeve e çështjeve janë tri:

a. Ndjenjat, shqisat e të dëgjuarit, të parët, të prekurit, të nuhaturit dhe të shijuarit.

Dhe kjo është shkalla më e ulët e arritjes së njohurive, duke ditur se ndjenjat (shqisat) janë të ngushta në kapacitet, fuqinë e kanë të kufizuar, e në to gjejmë mangësi, dobësi e gabime.

b. Mendja - rezultati i produktit njerëzor.

Mendja është e nivelit më të lartë se paraprakja (shqisat), por megjithatë edhe mendja është e ngushtë në kapacitete, e përkufizuar në arritje dhe nuk mund të arrijë vetë atë që e parafytyron. Mundësia kuptuese e saj është e kufizuar, përderisa është ekzistuese në krijesën njeri të kufizuar, e çfarë do të mbetet fuqia e kuptueshmërisë në çështjet sekrete?!

c. Lajmi i vërtetë, i sigurt.

Përveç dy kanaleve të përmendura, nëpërmjet të cilave përfitojmë dituri të vërtetë e njohuri të sigurt, është edhe kanali i tretë që quhet lajm i vërtetë.

Lajmi i vërtetë është i nivelit më të lartë se dy çështjet e tjera të cekura më herët (shqisat dhe mendja), sepse është i mbështetur dhe buron nga Zoti i Madhërisëm, i Cili krijoi dhe përcaktoi çdo gjë. Zotit nuk i fshehët asgjë prej asaj që krijoi dhe shpiku, më pas Ai shpalli atë që dëshiroi te lloji njerëzor nëpërmjet të dërguarve të tij. Allahu xh.sh. thotë:

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾

“Dhe ai nuk flet nga dëshira. Ajo nuk është tjetër pos shpalljes që i shpallet” (En-Nexhm, 3-4)

Sa më tepër të ofrohet lajmi nga lajmëtari dhe transmetuesi i drejtë, mundësia, obligueshmëria e pranimit është shumë më e madhe, lidhur me këtë çështje, Zoti xh.sh. thotë:

وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾

“E kush mund të jetë më saktë në fjalë se Allahu?”
(En-Nisa, 122)

﴿٨٧﴾ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا

“E kush mund të jetë më i vërtetë se Allahu në thënie.”

(En-Nisa, 87)

Feja është program për individin dhe shoqërinë, nuk ka dyshim se krijues dhe sundues i njeriut është Zoti xh.sh.. Ai e di dhe është i njoftuar për çdo gjë për njeriun, se çka e dëmton dhe çka i bënë dobi atij, është i Vetmi që me të drejtë vë rregulla dhe trason rrugën për njeriun. Ai është i vetmi që me programin e Tij njeriut i qetëson shpirtin, zemrën e moralin e tij, duke e informuar se çka është e dobishme e çka është e dëmshme për jetën e tij në raport me jetën në këtë botë, në raport me vetveten e tij, me familjen dhe shoqërinë. Gjithash-tu, në raport me besimin dhe lidhshmërinë e njeriut me Zotin në vepra e moral, duke pasur gjithherë parasysh që t’i nënshtrohemi Atij, si dhe një dashuri vëllazërore me njerëzit.

Duhet ditur se nuk ka nevojë t’i devijojmë njerëzit dhe t’i largojmë ata nga feja në emër të përparimit dhe zhvillimit, në emër të kulturës e artit, duke pretenduar ngritjen e individit dhe shoqërisë, në emër të interesave të përbashkëta, sepse Islami është program absolut dhe i përshtatshëm me jetën e shëndoshë dhe të mirëfilltë njerëzore.⁴

Në bazë të kësaj, njeriu si personalitet, lidhja e tij me shoqërinë, lidhja e shoqërisë me shoqëri, forcon lidhjen dhe bashkëpunimin e fortë ndërmjet tyre, por kjo duhet të jetë në bazë të mësimave fetare, siç është bashkëpunimi për punë të mira e të mbara, e jo në mëkate e armiqësi mes vete.

⁴ Vehbi Sulejman Gavoxhi, “*Erkanul-Islam, fikhul-ibadat ala medhheeb el-imam Ebi Hanife En-Numan*”, botimi i dytë, 2008 - 1429 h., f. 20-21

Feja thërret në dashuri e qetësi, prandaj kush është ai përveç fesë që ndikon (lëviz) më mirë ndjenjat në zemrën e njeriut në mënyrë të përsosur, si dashurinë, mëshirën, mallëngjimin, nënshtimin, besnikërinë, sigurinë etj. Feja është e vetmja që lidhë zemrën me dashuri të plotë, pra dashuria e tillë është e pastër, meqë lidhet për te Krijuesi dhe për Atë, prandaj nuk ka mangësi. Çdo gjë veprohet për hir të Tij, duke pasur për qëllim kënaqësinë e Tij, përfshirë edhe dashurinë ndaj prindërve, për bashkëshorten, fëmijët, pasurinë, ruajtjen e raporteve farefisnore, besnikërinë në moral dhe dëshira e të mirës për mbarë njerëzinë në përgjithësi.

Kush e udhëheq zemrën drejt mëshirës, ndihmës së nevojtarëve, ndihmës së të dobëtisë dhe i atij që i bëhet pa drejtë, përveç fesë?

Qetësia shpirtërore dhe siguria në jetën e njeriut janë gëzim e rehati, dashuri e harmoni, dhe jetë e begatë, të cilën nuk mund ta prish asgjë. Qetësia shpirtërore e programon jetën e njeriut, prandaj është feja dhe nuk ka asgjë tjetër përveç fesë që ndikon më shumë në qetësinë shpirtërore. Shoqëritë jo islame, veçanërisht ato ateiste, vuajnë shumë nga problemet e ndryshme shpirtërore, ndonëse vërejmë tek ata tentime për ta arritur atë, qoftë nëpërmjet vendeve të përcaktuara si: shtëpi të begatë, kafene të parajsës etj., por këto janë të pamjaftueshme për ta arritur objektivin e synuar. Madje shumë prej tyre investojnë për moshën e pleqërisë, gjë e cila është e mirë, por shumë e vonuar, sepse aspektet shpirtërore kanë nevojë për kujdes të vazhdueshëm përgjatë jetës. Aq më tepër, kur investimet e tilla nuk përfshijnë aspektin fetar, i cili është vendimtar në arritjen e çfarëdo avancimi shpirtëror.

Ndërsa feja e vërtetë, Islami, e bënë të dashur te besimtari Xhenetin, vend qetësie e rehatie, ku në të, besimtari e gjen atë që i do shpirti e ja kërkon syri, pa problem e mërzi, e tallashe me shëndet, aty ka jetë të përjetshme, që nuk do sëmuret kurrë e as nuk i paraqitet vdekja. Allahu xh.sh. thotë:

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ
وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ حَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ
وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِّن
رَّبِّهِمْ ۖ

“Shembulli i Xhenetit, i cili u është premtuar atyre që janë ruajtur (të devotshëm) në të cilin ka lumenj me ujë për pije, lumenj nga qumështi me shije të paprishur, lumenj nga vera e shijshme për njerëz, lumenj nga mjalti i kulluar, ata kanë aty edhe gjithfarë lloj pemësh, kanë edhe falje nga Zoti i tyre (a është i njëjtë).”
(Muhamed, 15)

Feja është gëzim, hare me bindje të pastër në Zotin Një, Sundues absolut, i Cili posedon çdo gjë, i jep njeriut çka dëshiron dhe shpreson, duke e synuar të mirën që kanë dobi besimtarët pa pretenduar shpërblim e as falënderim nga njerëzit, sepse, krejt atë që e vepron e bënë për hir të Zotit dhe pret shpërblim tek Ai.

Si mund të ndodh kjo pa fe? Kush e shtyn njeriun që të ketë bindje të pastër dhe të pres shpërblim prej njerëzve, nëse ai ia mohon sjelljen e tij apo ai nuk e njeh fare? Përmendja për të mirë? Falënderimi i njerëzve? Librat e historisë? Të gjitha këto në mendjet e tyre nuk vlejnë asgjë, bile nuk vlen

as dhënia as e ndonjë vendi udhëheqës, nuk vlen as dhënia e ndonjë pasurie apo kryerja e ndonjë shërbimi nevojë.

Çka i shtynë nëpunësit nëpër vende të ndryshme të botës për marrje ryshfeti prej firmave që bëjnë tregti me shtetet e tyre dhe kanë nevojë për ta? Nuk ka dyshim se ata të cilët merren me ryshfet nuk zgjedhin rrugë e as metodë dhe nuk përdorin metoda të drejta me ato kompani, por i mashtrojnë dhe nuk synojnë interesin e shtetit apo shoqërisë së tyre, por ndjekin rrugën që e bëjnë të kënaqet shejtani, apo thënë më qartë, ata shikojnë vetëm interesin e tyre personal.

Ata të cilët kanë bindjen e sinqertë dhe qëllimin për Zotin, ndalohen dhe largohen prej mashtrimeve duke pasur dronë e Tij, Allahut xh.sh..

Feja është mburojë dhe edukatë, është mbrojtje e ruajtje nga prishja e zemrës nga xhelozia nga inatet, feja është ruajtje dhe siguri e edukatës nga vjedhja, plaçkitja, kidnapimi, rrena, bartja e fjalëve, përgojimi, dëshira për sherr, dhe nga veprimet negative në përgjithësi.

Feja është edukatë për zemrën, që njeriu të dëshiroi për njerëzit atë që dëshiron për vetën e tij dhe të silltet ndaj njerëzve ashtu siç dëshiron të sillen ata ndaj tij. Kështu që nuk e shoh të rrugës dhe të nevojshme të bëjë krahasim ndërmjet të gjendjes së besimtarit me zemër e edukatë dhe gjendjes së një ateisti. Feja, besimtarit i forcon moralin, ashtu siç forcon lidhjen me namazin e agjërimin, ndërsa ateistit, lidhjen e tij me moralin e bënë interesi apo frika dhe dëshira që t'i kompensohet ajo sjellje e tij, derisa nuk ka fe e as besim.

Gjendja faktike e individëve dhe shoqërive ateiste na e dëshmon këtë më së miri.!

Feja e bën njeriun të gëzuar në këtë dhe botën tjetër

Besimtari është i bindur me një bindje të fortë se krejt çka përjeton në këtë botë është e mirë (hair) për të, sepse kur përjeton begati, ai bëhet falënderues, e kur e godet ndonjë sprovë ai duron, prandaj përsëri fiton shpërblimin te Zoti i Madhëruar. Muhamedi a.s. kur përjetonte ndonjë mirësi, falënderonte, prandaj thoshte: *“Falënderimi i takon Allahut të Madhërishëm, i Cili me dhuntitë e Tij, plotëson të mirat”, e kur e godiste ndonjë sprovë, ai duronte dhe thoshte: “Falënderim Zotit për çdo gjë”*. (Transmeton Ibën Maxhe)

Pejgamberi a.s. ka thënë: *“Çudi është puna e besimtarit, çdo gjë te besimtari është hair, nëse i vjen ndonjë e mirë, e falënderon Zotin dhe është hair për të, por edhe nëse e përcjell ndonjë sprovë bënë durim për të dhe është hair për të, pra çdo gjë që e përjeton besimtari është hair dhe e dobishme për të.”* (Transmetojnë Muslimi dhe Imam Ahmedi)

Besimtari beson se kjo botë është arë e botës tjetër, nuk ka asnjë bujk që angazhohet dhe e punon arën e nuk shpreson se rezultati e rendimenti do të arrihet. Pra besimtari sado që fiton dhe harxhon, apo sprovohet dhe e përcjellin gjëra të pa këndshme, ai e di se do ta kalojë atë gjendje dhe do të përjetojë vetëm mirësi prej Krijuesit të tij. Te besimtari kjo botë nuk është diç tjetër përveç ditë të numëruara, dhe se këto ditë do të kalojnë dhe nuk do të mbetet diç tjetër përveç veprave të tij.

Transmetohet nga Enesi r.a. se Pejgamberi a.s. ka thënë:

“Kur arrin personi në botën tjetër me të mirat e dynjasë, e në fakt nuk është prej banorëve të Xhenetit, futet në Xhehenem një zhytje e i thuhet: O filan, a ke

parë, përjetuar ndonjë të mirë ndonjëherë? A të ka kaluar ndonjë e mirë pranë ndonjëherë? E ai thotë: O Zot, as nuk kam parë e as nuk më ka kaluar pranë ndonjë e mirë ndonjëherë. Më pas vjen personi me varfëri, urrejtje e fatkeqësi të kësaj bote, e ai është i përcaktuar për Xhenet dhe futet në Xhenet njëherë dhe i thuhet: O rob i Zotit a ke përjetuar ndonjëherë varfëri, urrejtje apo ndonjë fatkeqësi? A ka kaluar pranë teje diç e tillë? Ai thotë: jo o Zot, nuk kam përjetuar as nuk ka kaluar pranë meje gjë e keqe ndonjëherë.” (Transmeton Muslimi)

Në botën tjetër, çështja është e qartë, gëzimi, lumturia në botën tjetër është ekskluzive për ata që besuan Allahun me të drejtë.

Lidhur me këtë çështje, Pejgamberi a.s. ka thënë:

“Në Xhenet nuk do të hyjë askush, përveç atyre që kanë besuar.” (Transmetojnë Buhariu dhe Muslimi)

Ndërsa zjarri (Xhehenemi) është stacioni i fundit për ata që nuk besuan në Allahun xh.sh., prandaj ata që shpëtojnë prej zjarrit kanë fituar, ashtu siç dëshmohet në Kuran:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۖ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۖ فَمَن زُحِرَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۚ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ
الْغُرُورِ

“Secili njeri do të shijojë vdekjen, e shpërblimet tuaja u plotësohen ditën e kiametit, e kush shmanget zjarrit e futet në Xhenet, ai ka arritur shpëtim, e jeta e kësaj

bote nuk është tjetër pos një përjetim mashtrues.” (Ali Imran, 185)

Sëmundjet më të rrezikshme të përhapura ndër njerëz sot janë sëmundjet e stresit dhe pakënaqësive shpirtërore. Pakënaqësia e njerëzve me atë që posedojnë dhe angazhimi i tyre me atë që nuk posedojnë duke fantazuar, derisa arrijnë në momentin kur ju ndërpriten shpresat, ju prishën dëshirat (qejet), pra ai është momenti i vdekjes.

Për atë që nuk ka mëdyshje është se qetësia shpirtërore është fundamentale për të qenë njeriu edhe pa dhimbje trupore dhe nuk ka dyshim se pëlqimi e kënaqësia me atë që ka caktuar Zoti xh.sh. është pasuria më e madhe. Pejgamberi a.s. ka thënë: *“Frikësoju të ndaluarave, do të jesh adhuresi më i madh, pëlqe me atë që të ka dhënë Zoti, do të jesh më i pasuri ndër njerëz, sillu mirë me fqinj, do të jesh besimtar, dëshiro për të tjerët atë që dëshiron për vetën tuaj, do të jesh mysliman, dhe mos u qesh përtej mase sepse të qeshurit e tepërt e vdes zemrën.”*

Feja është gjithherë me njeriun, ashtu siç e përshkruan Allahu xh.sh.:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا

“E Ai (Zoti) ia mësoi Ademit të gjithë emrat (e sendeve)” (El-Bekare, 31)

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ

“Ne i thamë: “O Adem, ti dhe bashkëshortja juaj bannoni në Xhenet” (El-Bekare, 35)

Feja ka qenë me njeriun kur zbriti në tokë për ta ndërtuar atë:

فُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا ۖ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبَعَ هُدَايَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Ne u thamë: “Dilni prej aty që të gjithë, e juve gjith-qysh do t’u arrijë udhëzim prej Meje, e kush pranon udhëzimin Tim, për ata nuk ka as frikë as që do të brengosen”. (El-Bekare, 38)

Feja ka qenë me njeriun çdoherë ku Allahu dërgoi te çdo popull peygamberë të dërguar.

وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ

“E nuk pati asnjë nga popujt që nuk pati të dërguar.”
(Fatir, 24)

Deri në Peygamberin e fundit, Muhamedin a.s., për të cilin Zoti Fuqiplotë dëshmoi:

مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ۚ

“Muhamedi nuk ka qenë babai i asnjërit prej burrave tuaj, por ai ishte i dërguari i Allahut dhe vulë e të gjithë peygamberëve.” (El-Ahzab, 40)

Dhe do të qëndroi kjo fe duke e mësuar e duke e udhëzuar atë, dhe duke e ndihmuar dhe fuqizuar atë derisa të afrohet kataklizma (Kiameti), deri në momentin kur do të lind dielli nga perëndimi, meqë pas këtij momenti nuk pranohet besimi e pendimi i askujt, ashtu siç thotë Allahu i Madhërishëm:

لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا

“Asnjë njeriu nuk i vlen besimi i tij nëse nuk ka besuar më parë ose nuk ka bërë në besimin e tij kurrfarë të mire.” (El-Enam, 158)

E njeriu është njeri, atë e ngritë apo e ulë besimi, veprat dhe edukata e tij, sepse kjo vlerësohet te Krijuesi, e jo fizionomia e pasuria. Nevojat shpirtërore të njerëzve i mbulon Islami, prandaj ai e edukon shpirtin me besim në Allahun dhe respektin ndaj Tij, i edukon mendjet me dije të dobishme, me kërkim dhe studim, si dhe e edukon trupin që të kënaqet me atë që e ka lejuar Allahu prej llojeve të ushqimit, pijeve, veshjes, çka është e mirë dhe e dobishme e lejuar, e jo çka është e keqe dhe e dëmshme.

Sa gabojnë prej njerëzve të cilët mendojnë se njeriu i kohës së sotme ndryshon prej njeriut të kohës së kaluar dhe sa gabojnë kur mendojnë se kërkesat e tyre të vërteta ndryshojnë.

Analizo epshtet, mëshirën, egon e unin, ndjenjat për gjini në tjetër, ndjenjat për prindërit, për fëmijët, për pasuri, a ndryshon diç ndërmjet njeriut të kohës së sotme nga ai i kohës së kaluar? Apo na mashtron pamja e jashtme, shkaqet dhe metodat e asgjë tjetër?!

Shiko te nevoja e njeriut për ajrin, ushqimin, pijen, veshmbathjen, a ndryshon diç ndërmjet njeriut të kohës së sotme nga ai i kohës së kaluar? Jo assesi, por vetëm ka ndryshuar dukja dhe metoda.

Analizo sinqeritetin, bamirësinë, mëshirën e sjelljen ndaj prindërve, dëshira e të mirës për të tjerët, dashuria ndaj rregullit (sistemit), nënshtimi ndaj sunduesit, shiko a ka ndryshuar niveli mendor i njeriut të kohës së sotme nga ai i kohës së kaluar?

Pra, njeriu është njeri, atë e ngritë edukata fetare e drejtë dhe atë e ulë çdo vepër e ligë dhe negative. Njerëzit lexojnë

për sunduesit e mençur të cilët kanë jetuar para qindra vitesh dhe nuk merakosen për kohën e tyre duke ditur se ata kanë qenë sundues të mençur me vizion të drejtë në jetë, e këta mendjelehtët me edukatë të ulët të epsheve dhe të qëllimeve të ulëta.

Ibni Kajimi ka thënë: “Feja është nevojë e domosdoshme më tepër se nevoja e njeriut për ushqim, pije etj., sepse nëse vendos me ndërpre ushqimin dhe pijet paraqitet vdekja e trupit dhe shpirti ikën prej tij, por nëse vendos me e ndërpre fenë (sheriatin) rezulton me prishjen e shpirtit dhe trupit së bashku dhe është shkatërrim i përhershëm. Feja është nevojë më e madhe për njerëzit se sa mjekësia, zhvillimi etj., a nuk e vëren se shumë prej njerëzve jetojnë pa mjek dhe në vende të pa zhvilluara, d.m.th. njeriu nuk mund të jetoj jetë të lumtur pa fe.”⁵

Për fund themi se, nevoja e njeriut për fenë është e domosdoshme mbi çdo nevojë tjetër, qoftë ajo edhe nevojë ushqimi, pije dhe çdo gjëje tjetër, sepse Islami e njofton njeriun se si është Zoti i kënaqur me të dhe si të mos e hidhëroi Atë, e njofton gjithashtu për të gjitha punët e mira dhe se feja është themeluar me shpallje (vahj) prej Allahut të Madhëruar, që nuk gabon dhe i dinë të gjitha gjërat.

⁵ Vehbi Sulejman Gavoxhi, “*Erkanul-Islam, fikhul-ibadat ala medhheeb el-imam Ebi Hanife En-Numan*”, botimi i dytë, 2008 – 1429 h., f. 28.

Dr. Islam HASANI

KONCEPTE EKONOMIKE SIPAS DIJETARËVE TË HERSHËM MYSLIMANË

Hyrje

Ekonomia është pjesë e pandashme e çdo shoqërie. Edhe në ligjet më të vjetra të shkruara,¹ ekzistojnë ligje që trajtojnë aktivitetet ekonomike. Prandaj, ky shkrim i shkurtër ka për qëllim të diskutoj në mënyrë shumë të shkurtër kontributin e dijetarëve të hershëm myslimanë në ekonomi, duke i përmendur disa koncepte ekonomike të diskutuara dhe të elaboruara në librat e tyre, që edhe sot e kësaj dite ekzistojnë dhe janë në dispozicion për lexuesit. Burimet kryesore të ekonomisë janë Kurani dhe i i Pejgamberit a.s., pastaj vijnë burimet e tjera të Sheriatit. Ekzistojnë shume ajete kuranore që diskutojnë aspekte ekonomike, si p.sh., inkurajimi për punë, etika në biznes, drejtësia në tregti, ndalimi i kamatës në transaksio-

¹ Ligji i Hamurabit (code of Hammurabi), i shkruar në shekullin XVIII para erës së re. Ky ligj është shkruar në guri nga mbreti babilonas, Hamurabi dhe ka 282 ligje, disa prej këtyre ligjeve rregullojnë edhe aktivitete ekonomike.

ne financiare, kushtet e kontratave, koncepti i pasurisë, etj. Gjithashtu edhe tradita e Pejgamberit në biznes dhe themelimi i parimeve dhe institucioneve² të rëndësishme financiare gjatë kohës së tij, i japin një rëndësi të veçantë aspektit ekonomik si një pjesë apo pore e pandashme e jetës së njeriut. Të gjithë dijetarët e hershëm kanë folur për koncepte ekonomike, sepse ekonomia është pjesë e pandashme e jetës së njeriut dhe në vazhdimësi ka pasur reforma për t'iu përgjigjur nevojave të kohëve të ndryshme.

Tema është e rregulluar që të diskutoj në mënyrë kronologjike për disa nga dijetarët e hershëm në kohë të ndryshme. Është bërë një krahasim ndërmjet kohërave dhe koncepteve të politikës ekonomike dhe koncepteve të ndryshme që ende janë aktuale dhe që shoqëria e tanishme përballlet me të njëjtat probleme.

Ebu Jusufi (731-798)

Jakub ibën Ibrahim el-Ensari, i njohur si Ebu Jusufi. Ai ishte nxënës i Ebu Hanifes, i cili ka kontribuar në shtrirjen e ndikimit të shkollës juridike hanefite përmes shkrimeve të tij dhe pozitës të cilën e pati në qeverinë e atëhershme. Ai ishte caktuar si gjykatës në Bagdad, dhe më vonë kryegjykatës në kohën e kalifit abasid, Harun al-Rashid.

² Themelimi i bejtul-mal, i cili në konceptin ekonomik të kohës moderne ka luajtur rolin e bankës qendrore të një vendi, ku përveç se janë trajtuar politikë ekonomike, u ka mundësuar popullit që të kenë edhe kursime, por edhe huazime.

Ebu Jusufi ishte juristi i parë i cili i kushtoi trajtim ekskluziv çështjeve të politikave ekonomike apo më saktësisht politikave fiskale. Kjo fushë studimi ishte ndjekur edhe nga dijetarë të tjerë të kohës së tij dhe më vonë për shkak të rëndësisë që ka. Libri i tij i njohur *Kitab al-Haraxh* apo libri i taksave mbi tokën e agrikulturës është një shpjegim i taksave dhe problemeve fiskale të shteteve të përgatitura me kërkesën e kalifit Harun al-Rashid. Deri në atë kohë ekzistonin disa fletushka të shkruara në kohën e Muaviut, në bazë të të cilave edhe punohej deri atëherë. Por më vonë, me shkrimin e librit nga Ebu Jusufi, libri i tij u bë politikë shtetërore mbi taksat.

Çështja e *haraxhit* (taksa mbi tokën e agrikulturës) ishte njëra prej gjërave shumë të rëndësishme në kohën e mesjetës, sepse ka qenë burimi kryesorë për mbushjen e buxhetit të shtetit. Edhe në kohën e hershme të Islamit kjo ka pasur një rëndësi të madhe për arsye se territoret e shtetit islam zgjeroheshin, dhe kostoja e menaxhimit dhe administrimit të shtetit rritej dhe kërkonte financim. Prandaj, për ta mbushur thesarin e shtetit nevojiteshin politika fiskale të qëndrueshme dhe të drejta.

Buxheti shtetëror në sistemin modern në përgjithësi ndahet në dy lloje: buxheti rrjedhës dhe buxheti kapital.

- Buxheti rrjedhës përgatitet për financimin e shpenzimeve në administratën civile, mbrojtje, shpenzimet buxhetore dhe shpenzimet e kësaj natyre.
- Ndërsa, buxheti kapital përgatitet për financimin e projekteve kapitale, ndërtimi i infrastrukturës, institucionet

edukative, telekomunikacion, infrastrukturë rrugore, hekurudhave etj.

Buxheti i shtetit në një sistem islam është pak më ndryshe nga ai që u përmend. Të gjitha të ardhurat nga pagesa e **zekatit** dhe **sadakaja** transferohen në **bayt al-mal** (thesari shtetëror) për financimin e projekteve të mirëqenies sociale për kategoritë e varfra dhe të nevojshme. Kurse të ardhurat e tjera nga taksat e ndryshme, dedikohen për financimin e projekteve të administratës civile, mbrojtjes, projekteve për zhvillim ekonomik, pagesa e borxheve të shtetit (nëse ekzistojnë), etj. Kjo shpjegon se buxheti i shtetit islam ndahet në dy lloje tjera: 1. buxheti për mirëqenie sociale dhe 2. buxheti gjeneral.³

Kurani dhe i kanë dhënë instruksione të qarta në lidhje me politikën shtetërore rreth formimit të buxhetit dhe shpenzimit të tij. Në kohën para-islame, të ardhurat e shtetit janë konsideruar të ardhura personale për udhëheqësin e shtetit, mirëpo me ardhjen e Muhamedit a.s., ai e konsideroi të ndaluar **zakatin** për vete dhe për familjen e tij.

Ashtu siç është e ditur, kur Islami ka filluar të predikohet, nuk ka qenë fe shtetërore, përkundrazi është dashur të luftoj kundër shumë fenomeneve negative për të mbijetuar. Numri i simpatizuesve është rritur në mënyre graduale, por ky numër i vogël i myslimanëve nuk kishin siguri për ekzistencë, e lëre më të organizojnë diçka në nivel më të lartë. Mësimet islame ishin të bazuar në nivelin më të lartë të moralit, andaj është

³ Muhammad Sharif Chaudry, *Fundamentals of Islamic Economic System*, (Lahore: Burhan Education and Welfare Trust, 1999), faqe. 195.

normale që Pejgamberi a.s. i ka udhëzuar shokët e vet që të japin lëmosh (sadaka). Këtë e argumenton edhe Kurani, ku në kaptinat të cilat janë zbritur në periudhën mekase, përmenden edhe termet zekat (**pastrim, rritje**, që do të thotë të dhënit e pasurisë së rritur, për ta pastruar atë), sadaka (**lëmoshë, vërtetësi**, që do të thotë argument i besimtarit të vërtetë), hakk, (**e drejta**, do të thotë nëse lëmosha është e drejta e të varfrit, atëherë kjo është detyrë e të pasurit për ta dhënë atë), nafakah, (**shpenzim** në rrugën e Allahut).

Të gjitha këto kontribute, derisa Muhamedi a.s. dhe besimtarët ishin në Meke, janë dhënë në mënyrë private dhe vullnetare, e jo në mënyrë të organizuar nga autoritetet qendrore siç është rasti pas hixhretit.

Organizimi pas hixhretit

Me kalimin nga Meka në Medinë, gjendja e myslimanëve ka ndërruar krejtësisht. Atje themeluan shtetin, kishin lirinë të jetojnë ashtu si dëshironin, pa pasur persekutime dhe frikë. Shteti i cili u themelua në Medinë, nuk ishte një vazhdimësi e diçkaje që ka ekzistuar apo një ndërrim dinastie, por ishte një evolucion prej organizimit fisnor, në një rregull superior të shoqërisë, në fillim një qytet-shtet, kurse më vonë një shtet i gjerë. Natyrisht, çdo gjë është dashur të themelohet prej fillimit, sepse personat në udhëheqje, Muhamedi a.s. dhe pasuesit e tij, nuk patën trashëguar ndonjë traditë qeverisjeje apo institucione administrative. Në aspektin e financimit të administratës është bërë një zhvillim gradual, duke filluar me re-

komandime, e duke përfunduar në obligime të mbështetura me tërë forcën që një shoqëri mund të ketë.

Menjëherë pas shpërnguljes, një nga prioritetet ishte reabilitimi i të shpërngulurve dhe vëllazërimi ndërmjet veti.⁴ Në fazën e dytë, vërehet një sistem i organizuar për shpërndarjen e lëmoshës. Pejgamberi a.s. i mbledhte ato vet, e pas-taj i shpërndante te njerëzit e nevojshëm. Në fazën e tretë, lëmosha bëhet obligim shtetëror, një taksë e vërtetë dhe **ibadet** (adhurim ndaj Zotit). Ndërsa në fazën e katërt, organizimi i mbledhjes dhe i shpërndarjes bëhet nga ana e zyrtarëve të shtetit, dhe kjo sipas disa dokumenteve ka ndodhë në vitin e 8 hixhrij.

Kur flitet për taksat e kësaj natyre, në bazë të asaj që u tha më lart rreth formimit dhe shpenzimit të buxhetit të shtetit, është shumë e qartë se të ardhurat nga ky burim kanë një rëndësi të madhe për funksionimin e shtetit.

Kitab el-Haraxh (libri mbi taksat)

Ebu Jusufi ka dhënë një kontribut shumë të çmuar në këtë lëmi. Në librin e tij të njohur diskutohen më gjerësisht idetë rreth taksave dhe implementimit të tyre, financave publike dhe prodhimeve të agrikulturës. Ai favorizon taksat proporcionale bazuar në prodhime, duke zëvendësuar taksat fikse dhe në mënyrë paushallë pa bërë ndonjë analize për t'u ikur taksave të padrejta në pasuri. Kjo është konsideruar më supe-

⁴ Muhammad Hamidullah, "Budgeting and Taxation in the Time of the Prophet Muhammad (P.U.B.H.)", *The Islamic Review* 1956. Faqe. 20.

riore si një stimulim për të sjell më shumë tokë në kultivim dhe rritje të prodhimit. Ai gjithashtu sugjeroi politiken e faljes së taksave, e cila i favorizon prodhuesit dhe administratën qendrore të taksave me qëllim të ruajtjes nga korrupsioni. Ai gjithashtu sugjeroi se udhëheqësi i drejtë mund të ngrit apo ulë taksat, duke i bërë analizë situatës dhe kërkesave të shtetit dhe në të njëjtën kohë duke konsideruar mundësinë e pagesës së taksa pagesve.

Muhamed bin el-Hasani (750-804)

Sikurse Ebu Jusufi edhe Muhamed bin el-Hasani ishte nxënës i Ebu Hanifes. Punimet e tij janë të përqendruara në lëmi të ndryshme duke përfshirë edhe sjelljet ekonomike të myslimanëve si individ dhe si shoqëri. Ai shkroi një broshurë të vogël në lëmin e ekonomisë, gjegjësisht fitimit (*Kesb*), broshura është e titulluar *Kitab el iktisab fil rizk el-Mustehab* (Libri mbi fitimin e një pasurie të pastër). Në këtë libër diskutohet për aktivitetet fitimprurëse, mënyrën dhe kushtet e aplikimit të tyre, siç janë: qiradhënia, tregtimi, agrikultura dhe industria sipas rregullave të Sheriatit.

Ai gjithashtu diskutoi edhe për vetitë konsumuese të një myslimani të devotshëm dhe i dha rëndësi të madhe inkurajimit të dhënies për bamirësi në njërën anë dhe dekurajimit të kërkit të lëmshës në anën tjetër. Ai i kritikoi disa sufist (asket), të cilët refuzojnë aktivitetet ekonomike me arsyetime të ndryshme, por nuk hezitojnë të pranojnë ushqim nga të tjerët, të cilët është dashur ta fitojnë atë me ndërmarrje apo aktivitete ekonomike. Sipas tij, secili duhet të fitoj së paku

atë që i mjafton për shpenzimet e veta në modesti dhe të shpenzoj edhe për të tjerët, posaçërisht për ata të cilët e kemi obligim financim e tyre.

Libri i tij *Kitabul Asl*, diskuton transaksione të ndryshme financiare me të cilat edhe sot e kësaj dite bankat islame punojnë mbi këto baza. Këto transaksione janë diskutuar edhe në atë kohë, sepse sfera ekonomike është shoqëruese e historisë njerëzore. Libri diskuton për shitjen në kontratën *Selem* (parapagim), *Sharikah* apo *Musharakah* (partneritet në shoqëri aksionare), *Mudarebeh* (partneritet me ndarje të humbjes dhe fitimit).

Ebu Ubejd el-Kasimi (774-837CE)

Ka dhënë kontribut në lëmi të ndryshme, siç janë shkenca e hadithit, shkenca e tefsirit, por edhe në shkencën e ekonomisë. Libri i tij më i njohur në shkencën ekonomisë është *Kitabul emval*. Libri, *Kitabul emval* është një libër shumë i kompletuar në financat publike apo politiken fiskale sipas Islamit. Ky libër është studiuar dhe ende studiohet nga dijetarë të ndryshëm për të kuptuar më mirë organizimin e politikës fiskale që nga koha e Pejgamberit a.s. e deri në kohën të cilën Ebu Ubejdi jetoi. Ky libër vë në pah shumë gjera të rëndësishme rreth jetës dhe historisë ekonomike si pjesë përbërëse e historisë së myslimanëve duke treguar edhe për etapat e ndryshimit të politikës ekonomike në faza të ndryshme.

Ky libër fillon diskutimin me një kapitull të vogël rreth ‘të drejtave të udhëheqësit mbi popullin dhe të drejtave të popullit mbi udhëheqësin’, duke vazhduar me llojet e pasurisë

të cilat një udhëheqës mund dhe obligohet të menaxhoj sipas rregullave të Kuranit dhe Sunetit.

Pjesa tjetër e librit diskuton rreth mbledhjes së shpërndarjes së llojeve të ndryshme të të ardhurave në buxhetin e përgjithshëm të shtetit, Zekat, Fej, Infak dhe të ardhurave të tjera, të cilat nuk i takojnë kategorive të para, p.sh. pasuritë e humbura dhe të gjetura, pasuritë e lëna pa asnjë trashëgimtarë, etj. Libri gjithashtu diskuton burimet primare dhe sekondare të buxhetit të shtetit dhe menaxhimin e tyre nga udhëheqësit e shtetit. Ndarjen e buxhetit të shtetit në pjesën për mbulimin e shpenzimeve të administratës shtetërore për të vënë rregull dhe kujdes për mirëqenie shoqërore dhe investimeve për zhvillim të përgjithshëm.⁵

Libri përveç të tjerash, është shumë i pasur me historinë ekonomike të dy shekujve të parë të Islamit si dhe produktet tregtare të asaj kohe. Aty flitet edhe për vende të ndryshme si dhe burimet ekonomike të tyre.

⁵ Ugi Suharto, *Kitab al-Amwal: Abu Ubayd's Concept of Public Finance* (Kuala Lumpur: International Institute of Islamic Thought and Civilization – ISTAC, 2005) f. 93.

El-Gazali (1058-1111)

Ebu Hamid Muhamed ibn Muhamed el-Gazali, është i lindur në Tus, në provincën e Horasanit të Persisë - Iranit të sotshëm.

Ai ishte një dijetar i cili i ka takuar shkollës juridike shafiite. Kontributi i tij është përqendruar në lëmi të ndryshme, edhe pse Gazali kontributin më të madhe e ka dhënë në fusha të tjera, jo të drejtpërdrejta me ekonomi, ai i ka kushtuar rëndësi të veçantë shkencës dhe problemeve ekonomike. Gazali e ka klasifikuar ekonominë si një shkencë të lidhur me fenë së bashku me metafizikën, etikën dhe psikologjinë.

Vëmendje kryesore i ka kushtuar sjelljes së individit, të cilën ai e diskuton në detaje nën dritën e Kuranit, Sunetit, transmetimeve të cilat i referohen shokëve të Pejgamberit a.s. dhe atyre të cilët e pasuan gjeneratën e Pejgamberit a.s. dhe gjithashtu thëniet e dijetarëve të deriatëhershëm të cilët ishin të shquar për devotshmëri.

Gazali i ka dhënë rëndësi të madhe qëllimit të mirë dhe synimit të aktiviteteve. Prandaj sipas tij, një tregtar duhet të synoj që puna apo tregtia e tij të shërbej për ta kryer një prej detyrave apo obligimeve shoqërore (*furud el-kifajah*).

Një person duhet të fitoj së paku aq sa i duhet atij për ushqim, veshje dhe banim, duke mos u bërë barrë e askujt në mënyrë të padrejtë. Lista e gjërave bazike përfshinë banimin dhe pajisjet të cilat janë të nevojshme për banim, martesë dhe rritja e familjes dhe disa pasuri. Sipas tij, kur populli kanë ndonjë krizë dhe nuk gjejnë ndonjë punë për të fituar dhe plotësuar gjërat e nevojshme për jetë, është detyrë e udhëheqësve për t'iu ndihmuar atyre me ushqim dhe para të gatshme nga thesari i shtetit.

Analizat analitike të Gazalit rreth disa problemeve ekonomike e kanë pasuruar literaturën e ekonomisë islame me tematika të veçanta siç është, ndarja e punës dhe jetës shoqërore, evolucioni i parasë dhe si janë organizuar shoqëritë civile për shkak të nevojës. Ai gjithashtu e ka shpjeguar ndalimin e kamatës (riba el-fadl) duke argumentuar se ajo vjen në kundërshtim me natyrën dhe funksionimin e parasë dhe e ka kundërshtuar largimin e parasë nga tregu, ngase paraja është e dizajnuar për t'i ndihmuar tregtisë si mes i ndërrimit të mallrave të ndryshme dhe largimi i saj nga tregu e pengon këtë proces.

Gazali ka diskutuar edhe për monetarizimin e ekonomisë dhe nevojën e largimit nga ekonomia bartare (ekonomi e ndërrimit të mallrave), duke e shpjeguar në mënyrë shumë të thjeshtë me një arsyetim ekonomik. Dhe me të drejtë ai edhe konsiderohet njëri nga ekonomistët e parë që ka diskutuar këtë problematikë dhe më vonë mendimet e tij janë pasuar nga ekonomistë të tjerë. Njëri prej ekonomistëve të mëdhenj i cili konsiderohet si baba i ekonomisë moderne ka huazuar mendimet e Gazalit për të shpjeguar nevojën e monetarizimit të ekonomisë, gjashtë shekuj më vonë se Gazali.

Gazali ka diskutuar edhe për organizimin e këmbimeve, tregjeve dhe tregtisë si dhe funksionin e parasë si mes i ndërrimit të mallit. Ai gjithashtu ka shpjeguar edhe nevojën dhe organizmin e tregtisë së brendshme dhe ndërkombëtare.⁶

⁶ Sabri Orman, 'Abu Hamid al-Ghazali on the Formation and Development of Economic, Social and Political Life', *Al-Shajarah*, Vol. 10 No. 1. 2005. F. 15

Ibën Tejmije (1263-1328)

Takiuddin Ebu el-Abbas Ahmed ibën el-Halim ibën Abdusalam ibën Tejmije el-Hanbel, lindi në vitin 1263 në Haran, vend që tani gjendet në Turqi afër kufirit me Irakun dhe vdiq në Damask në vitin 1328.

Ibën Tejmije është i njohur si një dijetar me karakter të fortë dhe autoritet në shkencë, hafëz i Kuranit dhe me autoritet në literaturën e hadithit. Në moshën 20 vjeçare ai u bë profesor i shkollës juridike hanbelite dhe komentimit të Kuranit dhe për një kohë të shkurt ai u bë i njohur si dijetar me autoritet në fusha të ndryshme. Edhe pse ishte një anëtar i shkollës së themeluar nga Ibën Hanbeli, ai kishte synuar kthimin e Islamit te burimet e tij, Kurani dhe Suneti.

Kontributi në ekonomi

Fokusimi i Ibën Tejmijes ishte shoqëria, bazat morale të saj dhe mënyra se si duhet të sillet që të mbetet në akordance me Sheriatin. Në arritjen e këtij rregulli, dijetarët duhet të udhëzojnë shoqërinë, por gjithashtu edhe udhëheqësit shtetërorë duhet të ndiejnë këtë për obligim. Ai i diskutoi rregullat islame për aktivitetet ekonomike të njerëzve, dhe i kushtoi më shumë vëmendje çështjeve shoqërore siç janë: kontratat dhe fuqizimi i tyre, çmimet dhe cilat janë kushtet që ato çmime të konsiderohen të drejta dhe të arsyeshme, mbikëqyrja e tregut, financat publike dhe roli i shtetit për plotësimin e gjërave të nevojshme.

Ibën Tejmije bëri thirrje për forcimin e moralit të shoqërisë dhe jo për forcimin e ideve individuale rreth devotsh-

mërisë, të cilat krejtësisht e detyrojnë personin të tërhiqet nga shoqëria e cila pak ofroi hapësirë për sukses për të devotshmin. Ai ishte i mendimit se duhet definuar limitet e lejueshmërisë në aktivitetet ekonomike dhe në ushtrimin individual të së drejtës së pronësisë, duke shpresuar se nëse agjentët ekonomik i përfillin rregullat siç duhet morali i shoqërisë mund të mbijetojë.

Mendimet dhe përgjigjet e tij së bashku me shkrimet e tij të cilat janë burimet kryesore dhe kontributi i tij më i madhi në fushën e mendimit ekonomik konsiderohen punimet e tij, *El-Hisbah* (Institucioni i kontrollit) dhe *El-Sijasah el-Sheri-yeh fi Islah el-Rai ve Raiyah* (Politikat ligjore për reformim të udhëheqësit dhe të udhëhequrit). Libri i tij *El-Hisba*, nuk është kontributi i tij më i madh, por është njëri prej kontributeve të tij, i cili i përket fushës së studimit rreth shoqërisë dhe vendosjen e rregullit dhe drejtësisë në sferën ekonomike.

Ka shumë punime të shkruara rreth *El-Hisba* si institucion. Ibën Tejmije nuk është i pari i cili ka shkruar në këtë fushë, shkrimet rreth institucionit *El-Hisba* ndahen në dy grupe apo kategori, ato të cilat flasin për aspektin teorik, arsyeshmërinë, funksionalitetin dhe kufizimet e këtij institucioni të rëndësishëm dhe grupi i dytë sjell udhëzimet dhe kushtet që duhet të plotësoj personi i cili punon në këtë drejtim si *el-muhtesib* si dhe çfarë pozite duhet të ketë *el-Muhtesib* në shoqëri.

Funksionimi i *El-Hisba* është pjesë përbërëse e skemës socio-ekonomike të shoqërisë islame, edhe vetë Muhamedi a.s. ka dalë në treg për të kontrolluar dhe vërtetuar se sjelljet e individëve dhe shoqërisë në qytetin e Medinës janë në

pajtueshmëri me rregullat islame. Prandaj, edhe konsiderohet se themeluesi i këtij institucioni është vetë i Dërguari i Allahut, edhe pse në kohën e tij nuk është themeluar si një institucion i tillë duke u bërë pjesë e qeverisë siç ishte bërë më vonë.⁷ Funksionimi i *Hisba* mirëmban rregullin dhe ligjin publik dhe mbikëqyr sjelljet e shitësve dhe blerësve për të siguruar drejtësi. Në fillim, *Hisba* ka funksionuar në mënyra të ndryshme, por gradualisht ka marrë formën e një institucioni shumë të rëndësishëm, i cili ka pasur hierarkinë e një zyrtari shtetëror, që ka qenë përgjegjës për moralin publik dhe etiken ekonomike. *Muhtesibi* (personi i cili ka qenë përgjegjës për funksionalitetin e *Hisba*) ka pasur forcë dhe autoritet në shoqëri.⁸

Ibën Halduni (1332-1406)

Ibën Haldunit Abd el-Rahman ibën Halduni lindi në Tunizi më 1 maj 1332. Ai ka marrë një edukim të shëndoshë në shkencat islame, logjikë, filozofi dhe poezi, të cilat ishin për të kontribuar në formimin e një personaliteti me aftësi të madhe siç ishte ai. Prandaj, nuk është befasi për të lexuar për rolin e tij kryesor në politikën e Afrikës së Veriut dhe Spa-

⁷ Syed Muhammad Naquib Al-Attas & Wan Mohammad Nor Wan Daud, *The ICLIF Leadership Competency Model: An Islamic Perspective* (Kuala Lumpur: The International Centre for Leadership in Finance, 2007) faqe 116-117.

⁸ Ibn Taymiya, *Public Duties in Islam: The Institution of Hisba*. Përkthyer në gj. Angleze nga, Muhtar Holland, (The Islamic Foundation: Leicester, 1985), faqe 19-47.

njës, ku ai ishte i ekspozuar ndaj mundësive shumë të veçanta. Libri i tij Kitab el-Ibar (libri i këshillave) është me vlerë të pakrahasueshme, si një burim apo referencë kryesore për analizën e historisë së kohës së tij. Një punim tjetër i quajtur “Historia e Berberëve”, qëndron si një udhëzues shumë me vlerë për fushën e llogaritjes në fiset arabe dhe berbere në Marok dhe historinë mesjetare të tij. Në të vërtetë, libri i tij “Mukaddimeh” edhe sot mbetet një burim referimi, me vlerë të patejkalueshëm dhe të pakrahasueshme me asnjë punë tjetër të dijetarëve myslimanë dhe atyre jomyslimanë në historinë e atij regjioni. Ibën Halduni vdiq në Kajro me 19 mars 1406, në muajin Ramazan, në të njëjtin muaj të shenjtë në të cilën edhe është lindur.

Analizat e Ibën Haldunit rreth çështjeve ekonomike

Ibën Halduni është dijetari më i njohur nga radhët e dijetarëve mysliman deri në kohën e tij për kontributin e dhënë në fusha të ndryshme, por edhe në fushën e ekonomisë. Sipas disa shkrimeve dhe konferencave të mbajtura në lidhje me Ibën Haldunin, ai konsiderohet baba i ekonomisë moderne. Ibën Halduni ka dhënë një kontribut shumë të madh në teorinë e ekonomisë politike duke diskutuar teori të ndryshme në librin shumë të famshëm të quajtur “Mukaddimeh” (parathënie) në diskutimin rreth historisë së botës.

Ai shënoi në librin e tij se rritja dhe zhvillimi stimulojnë pozitivisht furnizimin dhe kërkesën, dhe se forca e kërkesës dhe furnizimit janë ato që përcaktojnë çmimin e produkteve. Ai gjithashtu shprehet se forca makroekonomike e rritjes së

popullsisë, zhvillimit të kapitalit njerëzorë dhe zhvillimit teknologjik kontribuojnë në zhvillim të përgjithshëm. Sipas tij, shtimi i popullsisë është drejtpërdrejt funksionim i pasurisë.

Puna dhe vlera

Zoti i krijoj për njeriun gjithçka që është në botë. Dhe njerëzit posedojnë në partneritet çdo gjë në botë. Pasi që, një individ posedon gjithçka, asnjë person tjetër nuk mund të përshtatet me të, përveç nëse ai jep në këmbim një vlerë të barabartë. Për këtë arsye, përderisa njeriu ka siguruar forcë të mjaftueshme, ai përpiqet të fitoj të ardhura në mënyrë që të shkëmbej ato me gjërat të cilat janë të nevojshme për jetë. Dhe ky fitim mund të vijë edhe pa përpjekje, sikur shiu që përmirëson të mbjellat e kështu me radhë, mirëpo edhe atëherë natyra aktron si një ndihmë e cila nuk mund të veprojë, vetëm nëse njeriu bashkëvepron me të. Prandaj, fitimi mund të vijë vetëm nga përpjekjet dhe puna. Kjo shihet qartë në vepra artizanale, ku puna është e dukshme, është gjithashtu e vërtetë për të ardhurat që rrjedhin nga mineralet, bujqësia, blegtoria etj., pa punë nuk do të kishte as prodhim e as fitim. Të ardhurat që një njeri merr nga puna në artizanat është vlera e punës së tij, në zanate të caktuara, por edhe kosto e lëndëve të para duhet të merret parasysh, për shembull, dru për zdrukthëtari dhe fill apo fije përthurje (endje), megjithatë vlera e punës është më e madhe sepse puna luan rolin kryesor në artizanat. Në profesione të tjera përveç veprave artizanale, gjithashtu, vlera e punës futet në koston e prodhimit, pa punë nuk do të kishte prodhim.

Në shumë profesione të tilla, roli i luajtur nga puna është i dukshëm, dhe një pjesë e madhe apo e vogël e vlerës është e rezervuar për të. Në raste të tjera, siç janë, çmimi i produkteve ushqimore, pjesët e punës nuk mund të jenë të dukshme. Por meqë kostoja e punës ndikon në çmimin e grurit, kjo nuk është e dukshme, përveç një numri të vogël të kultivuesve, në vendet ku kostot bujqësore janë të ulëta. Prandaj, është e qartë se të gjitha, ose shumica e të ardhurave dhe fitimeve përfaqësojnë vlerën e punës së njeriut.

Kërkesa

Artizanati përmirësohet dhe rritet kur kërkesa për produktet e tyre rritet. Arsyeja për këtë është se njeriu nuk do të japë mundin e tij falas, sepse ai është burim i tij i jetesës dhe fitimi e burimi i tij i vetëm i fitimit gjatë gjithë jetës së tij. Për pasojë ai do të drejtojë atë në drejtim të atyre gjërave që kanë vlerë në qytetin e tij, në mënyrë që të bëjnë një fitim prej tyre. Dhe kur një zeje është objekt i kërkesës, duke tërhequr shumë shpenzime (d.m.th nga ana e konsumatorëve), ai bëhet si një mall, i cili, duke qenë i kërkuar, erdhi në shitje në kuantitet më të madh. Rrjedhimisht, njerëzit e atij vendi do të përpiqen për të mësuar (aftësitë e nevojshme për të) në mënyrë që të kenë të ardhura të mjaftueshme.

Mirëpo, nëse zeja nuk ka kërkesë, shitja e atij prodhimi do të bjerë dhe nuk do të ketë përpjekje për të mësuar atë. Kjo pastaj do të lihet pas dore dhe e harruar.

Ky është kuptimi i thënies së Aliut r.a.: “Vlera e çdo njeriu qëndron në aftësitë e tij”. Kjo do të thotë se zeja apo zanati

që e zotëron njeriu është masa e vlerës së tij, ose me saktësisht vlera e punës së tij e cila është burim i jetesës së tij.

Është një tjetër faktor që përcakton gjendjen e artizaneteve, ai është shkalla apo niveli i cili është kërkuar nga shteti. Ajo është për mallrat e kërkuara nga shteti të cilat gëzojnë shitje më të lartë. Mallrat e tjera, jo të kërkuar nga shteti, por vetëm nga individë privatë, nuk mund të krahasohen ndërmjet veti, sepse shteti është treg më i madh.

Furnizimi

Kostoja e prodhimit bujqësor gjithashtu ndikon në vlerën e produkteve ushqimore dhe përcakton çmimin e tyre. Sepse, kur bujqit u detyruan të shpërnguleshin në krahinat kodrinore, dhe toka ishte e papërshtatshme për bujqësi, këta të fundit ishin të detyruar për përmirësimin e kushteve të këtyre fushave dhe plantacioneve. Ata e bënë duke ushtruar punë të vlefshme, të plehut organik dhe materiale të tjera të kushtueshme. E gjithë kjo ka ngritur koston e prodhimit bujqësor, shpenzimet të cilat ata i morën në konsideratë kur i rregullonin çmimet e tyre për shitje dhe prodhimet dolën në shitje me një çmim më të lartë. Ibën Halduni e ka marrë si rast studimi atë që kishte ndodhur në Spanjë në kohën e tij, kur myslimanët ishin detyruar të shpërnguleshin në vende të largëta dhe të papërshtatshme për bujqësi dhe si konsekuencë çmimet e prodhimeve bujqësore u ngritën si rezultat i rritjes së kostonë së prodhimit.

Çmimi

Detyrimet doganore e rritin çmimin e mallrave. Të gjithë ndërmjetësuesit dhe tregtarët shtojnë në çmimin e mallrave të tyre të gjitha ato që i kanë shpenzuar në to, duke përfshirë edhe shpenzimet e tyre. Si rrjedhojë, detyrimet doganore janë të përfshira edhe në vlerën dhe çmimin e mallrave të shitura.

Në qoftë se rrethi është i begatë, me popullsi të dendur, dhe plot luks, do të jetë kërkesa e madhe për mallra të tilla (p.sh. përveç atyre të domosdoshmeve), secili duke u përpjekur për të rritur konsumin e mallrave të tilla në përputhje me gjendjen e tij.

Furnizimi, ka zvogëlim të kërkesave; blerësit rriten pavarësisht nga kualiteti i vogël që është në dispozicion, ndërsa të pasurit paguajnë çmimet e larta për këto mallra, për shkak të nevojave të tyre relativisht të mëdha. Dhe kjo çon në një rritje të çmimeve.

Mallrat industriale dhe shërbimet janë të mirëseardhura në mjedis për tri arsye. Së pari, për shkak të nevojës së madhe, që rrjedh nga luksi i përhapur në rrethe të tilla dhe të përmasave të mëdha të popullimit në ato vende. Së dyti, për shkak të lehtësisë së fitimit të të ardhurave për jetesë, dhe sasia me bollëk e produkteve ushqimore në qytete, e bëri që mjeshtrit mos të jenë të gatshëm të pranojnë kushte të dobëta të punësimit dhe të shërbimit. Së treti, për shkak të pranisë së një numri të madh të njerëzve të pasur, të cilët kishin nevojë të madhe për punësimin e nëpunësve dhe zejtarëve, të cilët kishin konkurrencë për klasën punëtore dhe i paguanin ata më shumë se sa duhet. Kjo përforcoi pozitën e mjeshtrit, punëtorëve dhe profesionistëve, dhe çoi në një rritje të vlerave dhe të shërbimeve të tyre.

Ndërvarësia e çmimeve

Nëse çmimi i çdo malli mbetet i ulët, qoftë ushqim, artikull veshje ose ndonjë prej mallrave të tjera në përgjithësi, dhe nuk ka rritje, kompensim në shitje (ose ndërkohë që tregu nuk tregon shenja të përmirësimit), atëherë humbjet janë shkaktuar dhe tregu për këto mallra është në recesion. Tregtarët pra nuk do të kërkojnë të punojnë në këtë linjë dhe kapitali i tyre zvogëlohet.

E konsiderojnë këtë, së pari, në rastin e prodhimit bujqësor. Një kualitet i dobët i vazhdueshëm në mallra të tilla, do të çojë në përkeqësimin e gjendjes së të gjithë atyre që janë të angazhuar në operacionet e bujqësisë, fitimet e tyre do të shkurtohen ose të zhduken, dhe kapitali i tyre do të ndërpres rritjen, ose do të rritet shumë ngadalë. Në të vërtetë, ata duhet të shpenzojnë nga kapitali i tyre, të cilat së shpejti do t'i çojnë ata drejt varfërisë. Dhe kjo do të pasohet nga përkeqësimi i gjendjes së tyre të angazhuar në operacione të lidhura me bujqësinë, p.sh. mulliri, pjekja dhe industritë e tjera për t'i transformuar prodhimet bujqësore në ushqime. Në mënyrë të ngjashme, pozita e zyrtarëve shtetërorë do të përkeqësohet, në rastet kur të ardhurat e tyre varen nga taksat mbi popullsinë bujqësore. Taksat e paguara nga bujqit do të bien dhe kjo do të bëhet e vështirë për të mbështetur njerëzit që përbëjnë një pagesë në nivelin e qarkut dhe pozita e tyre do të përkeqësohet për këtë arsye.

E njëjta gjë do të ndodhë, nëse duhet të këtë çmime të ulëta në artikujt si sheqeri, mjalti ose veshje, duke çuar në një ngecje biznesin me këto mallra. Një çmim tepër i ulët është i dëmshëm për ata që kanë të bëjnë me mallra, çmimi i të cila-

ve ka rënë. Një rritje e tepruar e çmimeve është gjithashtu i dëmshëm për shkak të mos shitjes së mjaftueshme për shkak të çmimit të lart. Prosperitetet është siguria sa më e mirë, çmime të moderuara dhe qarkullim të shpejtë.

Pasuria është një produkt shoqëror

Përqendrimi i pronës së patundshme dhe pasurisë në duart e individëve (qytetare apo fshatare) nuk vjen papritur, as në një brez, sepse nuk ka njeri, as edhe më të pasurit, që kanë një pasuri të mjaftueshme për të mundësuar atij që të fitoj një pasuri jashtëzakonisht të madhe. Pasuri të tilla janë ndërtuar gradualisht, ose me trashëgimi, duke rezultuar në përqendrimin e pronës së paraardhësit dhe të afërmit në një trashëgimtar, apo për shkak të luhatjeve në treg. Por kur vjen fundi i një dinastie, dhe shteti i ri ndërtohet, pasuritë e patundshme e humbin atraktivitetin e tyre, për shkak të mbrojtjes së dobët të ofruar nga shteti dhe kushtet e përgjithshme të kaosit dhe shkatërrimit. Shërbimet e tij janë zvogëluar dhe çmimi i tij bie, kështu ai është i fituar për një shumë të vogël dhe kalon në trashëgimi të personave të tjerë. Tani kur shteti i ri është themeluar, rendi dhe mirëqenia janë kthyer dhe vendi ka filluar rigjallërimin e tij, tani pasuria e patundshme bëhet prapë atraktive, për shkak të leverdive të mëdha, si dhe çmimi i saj ngritet një herë, e ky është kuptimi i termave: “luhatje të tregut të pasurive të patundshme.” Pronari i pronave të tilla bëhet njeriu më i pasur në mesin e njerëzve më të pasur të gjeneratës së tij, dhe kjo nuk është për shkak të përpjekjeve dhe fitimeve të tij. Cilësia e individit është e paaftë për sigurimin e kësaj pasurie aq të madhe.

Paraja është masë dhe vlerë e ruajtjes

Zoti i Madhërishtëm i ka krijuar dy metale të çmuara, arin dhe argjendin, për të shërbyer si masë për vlerën e të gjitha mallrave të tjera. Ata janë gjithashtu të përdorur në përgjithësi nga njerëzit për kursime ose thesare. Mallrat e tjera, edhe pse janë të ruajtura, nganjëherë kjo është vetëm me qëllim të marrjes së arit dhe argjendit. Për mallra të tjera janë subjekt i luhatjeve të tregut, nga të cilat ata (ari dhe argjendi) janë imun.

Përfundimi

Si përfundim, mund të themi se të gjithë dijetarët e hershëm dhe të mirënjohur kanë dhënë një kontribut në ekonomi duke diskutuar për koncepte dhe probleme ekonomike si pjesë e rëndësishme e shoqërisë njerëzore, përveç shkencave të tjera për të cilat janë të njohur në mbarë botën. Konceptet ekonomike të diskutuara nga dijetarët e hershëm myslimanë janë edhe konceptet kryesore ekonomike në nivel mikro dhe makro, si për shembull: prodhimi, kërkesa, furnizimi, monopoli, koncepti i pasurisë, politikat fiskale, buxheti i shtetit dhe ndarja e tij, etj.. Dijetarët e përzgjedhur për t'u diskutuar në këtë artikull i takojnë kohërave të ndryshme, duke filluar nga shekulli i tetë e tutje. Është e pamundur që të përfshihen të gjithë dijetarët që kanë dhënë kontribut në këtë lëmi apo shumica e tyre, por, ky punim do të jetë një fillim i cili duhet të plotësohet me hulumtime të tjera të kësaj natyre.

Elez OSMANI

HAXHI MË I SHTRENTË NË HISTORI

Haxhi i Mansa Musas

Populli i Ganës nuk ishte i vetmi grup në Afrikën Perëndimore. Një grup tjetër njerëzish sundonte në një zonë që ndodhej përgjatë lumit Niger, në perëndim të Ganës. Mbretëria e Malit ishte e vogël, por udhëheqësi i saj, Sundiata, kishte plane të tjera për mbretërinë e tij. Në 1230, Sundiata udhëhoqi një ushtri kundër Almoravidëve dhe pushtoi Ganën. Tani Mali kishte nën kontroll rrugët tregtare trans-sahariane. Sundiata punoi për të përmirësuar bujqësinë dhe për ta bërë vendin e tij të pasur dhe të fuqishëm. Megjithatë, është nipi i tij, Mansa Musa, ai që do ta bënte Malin një perandori legjendare të njohur për pasurinë dhe zhvillimin e saj. Mansa Musa erdhi në pushtet në vitin 1312 të e.s., pasi mbreti i mëparshëm, Ebu Bekkr II, u zhduk në det. Mansa ebu Bekër II ishte nisur me një flotë të madhe anijesh për të eksploruar Oqeanin Atlantik dhe nuk u kthye më.

Mansa Musa ishte një mysliman, gjë që ishte shumë e zakonshme në Mali në vitet 1200 të erës sonë. Në fakt, shumica e sundimtarëve të Malit, dhe të paktën gjysma e popullit të

zakonshëm, ishin bërë myslimanë në këtë periudhë kohore. Për shkak të ndikimit të Mansa Musas, Islami u përhap në të gjithë Afrikën Perëndimore, duke fituar shumë besimtarë të rinj. Mansa Musa sundoi për 25 vjet, nga 1312 deri më 1337 pas Krishtit. Gjatë asaj kohe, Mali përdori pasurinë e tij për të krijuar qendra të mëdha të mësimit dhe kulturës islame. Një nga qytetet më të rëndësishme ishte Timbuktu.

Një thënie e lashtë nga Mali jehon ende mes shtëpive me baltë të djegur nga dielli dhe rëra e shkretëtirës në Timbuktu: “Kripa vjen nga veriu, ari nga jugu dhe argjendi nga vendi i të bardhëve, por fjala e Zotit dhe mençuria gjenden vetëm në Tumbuktu.” Thabo Mbeki, duke folur në një darkë për mbledhjen e fondeve në prill 2005, theksoi se, Mansa Musa në mbretërimin e tij vendosi të bënte haxhillëkun në Mekë, një udhëtim fizik dhe shpirtëror për në Qabe, në Shtëpinë e Zotit, në qytetin e shenjtë të Mekës. Në vitin 1324, Mansa Musa u nis nga Mali për të bërë haxhin. Sigurisht që miliona njerëz e kanë bërë këtë udhëtim më parë, por asnjë nuk e ka bërë në të njëjtin stil si Mansa Musa.

Kronikët thonë se për t’u përgatitur për haxh u desh pothuajse dy vjet, aq sa do t’i marrë kohë edhe vetë udhëtimi. Mansa Musa vendosi ta bënte atë rrugëtim të shenjtë në mënyrën më madhështore, që të dëgjonte çdokush për të dhe ta vendoste Malin në çdo hartë gjeografike. Vitet e tij të administrimit të kujdesshëm e kishin çuar perandorinë e tij në pikën më të lartë zhvillimore dhe ecja e mëtejme kërkonte më shumë kontakte, më shumë tregti dhe më shumë ekspozim ndaj pjesës tjetër të botës, veçanërisht Evropës, Afrikës së Veriut dhe Azisë Perëndimore.

Mansa Musa për këtë ide u konsultua me një nga “shejhët” ose pleqtë e tij për një datë të përshtatshme për një përpjekje të tillë, dhe një i urtë u përgjigj: “Duhet të prisni të shtunën që bie në ditën e dymbëdhjetë të muajve. Nisuni atë ditë dhe nuk do të vdisni, por do të ktheheni shëndoshë e mirë në vendlindjen tuaj, të kënaqur me Shtëpinë e Allahut.”

Mansa veprroi sipas këshillës, dhe kronikët thonë se ata do të ishin larguar ose në shkurt ose në gusht, pasi ishin dy muajt e vetëm në 1324, me një të shtunë që binte në ditën e 12. Ka prova dokumentare që ata u larguan në atë vit. Po të ishin larguar në gusht, është e dyshimtë se do të kishin mbërritur në Mekë me kohë, kështu që ata ndoshta u larguan në shkurt. Pavarësisht nga koha e nisjes së tij, ishte vërtet një haxh spektakular. Mansa Musa planifikoi logjistikën e udhëtimit me përpikëri për të siguruar stabilitet në shtet gjatë mungesës së tij. Ai mori zyrtarët e lartë nga çdo krahinë, si dhe qytetarët kryesorë dhe me ndikim, si mjekë, mësues dhe “griotë” të vjetër, për ta shoqëruar atë. Nga ana tjetër, ata morën masa që në mbretëri, interesat shoqërore dhe shtetërore të mbroheshin gjatë kohës që ishin larg. Mansa Musa vendosi djalin e tij të madh, Maghan-in, në krye të perandorisë dhe gjithashtu la oficerin e tij më të preferuar ushtarak, gjeneralin Sagamandir, në krye të ushtrisë, në rast se djali i tij kishte nevojë për ndonjë mbështetje serioze.

Në haxh e shoqëroi gruaja e tij e preferuar, Inari Kunate, me 500 shoqërueset e saj. Perandori gjithashtu bëri të ditur përpara nisjes itinerarin e tij, nga do të kalonte dhe nga kush do të pritej, duke informuar fillimisht sundimtarin e Marokut për planet dhe rrugëtimin e tij, e pastaj të tjerët me radhë. Me

planet dhe protokollin e udhëtimit, perandori, me të gjitha veshjet e tij ceremoniale, hipi në atin (kalin) e tij të posaçëm për mbretin, që kishte një dukje më ekstravagante, duke kaluar nëpër tokat e tij dhe shkretëtirën e Saharasë, për të shkuar për në Mekë, rreth 3000 milje larg. Ai u parapri nga 500 obo-rrtarë të veshur me mëndafsh të hollë dhe brokadë, secili me një shkop të artë që peshonte 500 mithkalë, dhe ai u pasua nga 12,000 skllever të veshur mirë, secili mbante katër kilogramë shufra ari. Kishte shumë grupe muzikantësh në karvanin e tij për ta argëtuar dhe për ta kaluar kohën më mirë gjatë udhëtimit. I gjithë grupi u nis nga Niani, duke u nisur drejt perëndimit për në Valata nëpërmjet Taghaza përmes Tuat. Në Tuat, pati një vonesë fatkeqe, pasi njerëzit u përpoqën të përballeshin me një sëmundje të pa dëshiruar, “Pulex Penetrans”, një infeksion këmbësh që preku rreth gjysmën e karvanit. Në kohën kur ata shkuan në Vakala dhe më pas arritën në Ghadames, kishin kaluar katër muaj. Çdo të premte, Mansa Musa, aty ku falej, merrte masa që të ndërtohej një xhami nëpër çdo fshat që kalonte për të shënuar përparimin e tij, duke përfshirë Goundam dhe Doukoure. Ai do të dhuronte mjaft para për materialin, pajisjet e ndërtimit dhe punën e nevojshme për t'u siguruar që ajo të përfundonte. Shumica e kronikëve komentuan bujarinë e tij të madhe edhe në dhënien e lëmoshës për të varfrit që hasi gjatë rrugës. Në fund të fundit, ai ishte financiarisht përgjegjës për mirëmbajtjen e përgjithshme të të gjithë haxhit, i cili në çdo rast duhet të ketë kushtuar një pasuri të pa imagjinueshme. Duke pushuar dhe duke ecur, ata u nisën nga Ghafames duke kaluar në udhëtimin e rrezikshëm nëpër Sahara.

Arritja në Kajro

Më në fund mbërritën në Kajro, tre muaj më vonë duke e trazuar atë. Karvani që hyri në qytet prezantoi një spektakël triumfues të pasurisë, ngjyrës, madhështisë dhe rrethanave të shfaqura në flamujt e shumë rretheve të përfaqësuara, shoqëruesit muzikorë të disa orkestrave, ekspozitat gjimnastike, kërcimtarët skllëvër të veshur me pupla dhe asgjë tjetër, me këngë dhe recitime të aventurave të tyre nga shumë “griotë” në shoqëri. Haxhitë e ardhshëm ndërtuan një qytet me tenda në afërsi të Sfinksit në Gizë dhe u vendosën aty në një afat prej tre muajsh.

Nuk dihet shumë për personalitetin e Mansa Musas, por duket se ai ishte shumë kategorik për respektimin e statusit të tij të lartë. Shumica e njerëzve që kishin një audiencë me të, duhej të respektonin protokollin e rreptë, i cili përfshinte puthjen e tokës nën këmbët e tij dhe hedhjen e pluhurit mbi kokat e tyre. Ai nuk u foli atyre drejtpërdrejt, vetëm përmes përkthyesit të tij dhe të gjithë urdhrat e tij i dha përmes stafit të tij. I gjithë ky protokoll u zbatua gjatë haxhit të tij të gjatë dhe të mundimshëm.

Mansa Musa u prit mirë në Kajro, e cila ishte selia e sulltanit të fuqishëm, El-Nasir Muhamed. Emiri Ebu, përfaqësuesi i sulltanit, doli për të takuar Mansa Musan dhe e priti për zemërsisht. Ai donte t’ia prezantonte Mansa Musan zyrtarisht sulltanit dhe e ftoi atë në audiencë. Marrë parasysh faktin se një nga qëllimet e rrugës për haxh të Mansa Musës, ishte të shfaqte autoritetin e tij në pjesën tjetër të Afrikës dhe botës. Ai fillimisht refuzoi të shkonte dhe të takonte sulltanin. Emir Ebu nuk ishte i kënaqur, pasi protokollin kërkonte

që perandori i Malit të pranonte ftesën. Mansa Musa dha si justifikim se ai nuk donte që asgjë të shmangte interesin e tij nga haxhi i tij. Një takim ndërmjet Mansa Musas dhe sulltanit u zhvillua përfundimisht në korrik 1324, ndoshta më 19 korrik, përpara se të largoheshin nga Kajro. El-Umari, kronik dhe historian arab, e përshkruan takimin me fjalët e emirit Ebu: “Audienca ishte e neveritshme për të, sepse ai detyrohej të puthte tokën dhe dorën e sulltanit. Unë vazhdoj ta shaj dhe ai vazhdoi të justifikohet, por protokollin e sulltanit më kërkoi që unë ta sillja në praninë mbretërore, kështu që vazhdova me të derisa ai ra dakord. Kur erdhëm në prani të sulltanit, i thamë: “Puth tokën!” por ai refuzoi duke thënë: “Si mund të jetë kjo?” Pastaj një njeri inteligjent që ishte me të i pëshpëriti atij diçka që ne nuk mund ta kuptonim dhe ai tha: “I bëj sexhde Zotit që më krijoi!” pastaj ra në sexhde dhe shkoi te sulltani. Sulltanit u ngrit (jo tërësisht) për ta përshëndetur dhe e uli pranë tij. Ata biseduan së bashku për një kohë të gjatë. Sulltani i dërgoi disa kostume të plota nderi për veten e tij, për oborrtarët e tij dhe për të gjithë ata që kishin ardhur me të, dhe dhuroi kuajt më të mirë, iu vuri shalën dhe frenat për të dhe për oborrtarët e tij kryesorë...” Mansa Musa dërgoi shumë ngarkesa me ari dhe shufra ari të papunuara në thesarin e sulltanit dhe gjithashtu i nderoi të gjithë zyrtarët e lartë të oborrit të tij me dhurata të shtrenjta ari dhe bizhuteri. Kur haxhiu mbërriti në Kajro, çmimi i arit ishte 25 derhemë për mithkal dhe jo për t'u habitur, tregtarët dhe pronarët e tezgave në Kajro nuk mund t'i rezistonin të ulnën çmimet e të gjitha mallrave të tyre përballë fluksit prej 60,000 haxhive që blinin dhurata dhe kuriozitete. Ekspedita gjithashtu plotësoi

dispozitat duke paguar me ar, deri në atë masë sa që në kohën kur vazhdoi haxhi, çmimi i një mithkali kishte ra shumë, ishte më i ulët se 22 dërhëmë, duke rezultuar në një treg të paqëndrueshëm ari.

Arritja në tokat e shenjta

Më pas, Mansa Musa vazhdoi rrugën për në Qabe. Karvani i madh i haxhive bëri edhe të ketë edhe 10 ndalesa të tjera përgjatë Detit të Kuq për të hyrë më në fund në Mekë, pastaj në Medinë. Atje ofroi 40 ngarkesa mushkash me ari për varrin e Profetit. Në Mekë, të gjithë njerëzit janë të barabartë përpara Zotit, ndaj ata u detyruan që të zhveshin stolitë e tyre dhe i hodhën për shkak të veshjes së ihrameva (veshjeve të bardha), pa qepje për të respektuar rregullat e haxhit. Sipas kronikëve, thuhet se ai i kërkoi shejhut të qytetit fisnik dhe të shenjtë të Mekës, Allahu i Madhëruar e ruajttë, që t'i jepte dy, tre ose katër pjesëtarë nga të afërmit e familjes së profetit të Zotit, Allahu e bekoftë dhe e shpëtoftë, për t'i marrë në vendin e tij, (Mali) që njerëzit e atyre anëve të bekoohen nga shikimet e tyre dhe nga bekimi i hapave të tyre në ato troje. Shejhu nuk ishte i përgatitur për një kërkesë të tillë, por ai i dha leje Mansa Musait që ta bënte vetë zgjedhjen. Mansa Musa e udhëzoi këshilltarin e qytetit t'i ofronte 1000 mithkalë ari çdo individ që do të ishte gati të shkonte me të në Mali. Katër qytetarë të fisit Kurejsh u përgjigjën pozitivisht, kështu që ata me familjet e tyre iu bashkuan haxhive dhe u kthyen me të në Kajro për të vazhduar udhëtimin në Mali.

Siç shënojnë historianët, gjate kohës së haxhit, Mansa Musa rekrutoi shumë njerëz të talentuar dhe profesionistë për t'u kthyer me ta në Mali, duke përfshirë artistë, shkrimtarë, studiues dhe arkitektë. Midis tyre ishte poeti, juristi dhe arkitekti andaluzian, Ebu Ishak el-Sahili. Mansa Musa gjithashtu mblodhi shumë nga librat më të fundit me një gamë të gjerë temash, veçanërisht të filozofisë, matematikës, jurisprudencës dhe mjekësisë. Në fakt, Mansa Musa e kishte zbatuar “zekatin”, që kërkon dhënien për një kauzë të denjë. Shkrimtarët arabë të asaj kohe thanë se ai udhëtoi me një turmë prej dhjetëra mijëra njerëzve dhe dhjetëra deveve, secila me 136 kilogramë (300 paund) ar. Karvani i tij shpenzoi dhe dhuroi aq shumë ari, sa vlera e përgjithshme e arit u ul në Egjipt për 12 vitet e ardhshme. Historitë e pasurisë së tij përrallore madje arritën në Evropë.

Haxhi pati edhe telashe të tjera. Shumë prej haxhive ishin të lodhur nga udhëtimi, dhe disa nga devetë dhe kuajt ishin gjithashtu të rraskapitur. Në portin e Kabarës në Timbuku, shumica e grave hipën në anije për të lundruar deri në shtëpi në Niani të Nigerit, dhe pjesa tjetër e partisë vazhdoi udhëtimin në tokë. Megjithatë, një nga anijet u sulmua nga sunduesi i Dienneve, një shtet vasal pranë qytetit të Kami, dhe udhëtarët, duke përfshirë familjet kurejsh, u rrëmbyen. Për fat të mirë, drejtuesit zbuluan statusin social të të burgosurve dhe i liruan në një vend të quajtur Shinshin. Pasardhësit e tyre mund të gjenden ende në këtë zonë në Malin modern.

Jehona e haxhit ne botë

Haxhi i Mansa Musas në vitin 1324 të e.s., me udhëtimi i tij nëpër Egjipt dhe vende të tjera bëri mjaft bujë. Mbretëria e Malit ishte relativisht e panjohur jashtë Afrikës Perëndimore deri në këtë ngjarje. Ky rast bëri që Mali të jetë objekt interesimi ndërkombëtar.

Atlasi Katalanas, i krijuar në vitin 1375 të e.s. nga hartografët spanjollë, tregon Afrikën Perëndimore të dominuar nga një përshkrim i Mansa Musas të ulur në një fron, duke mbajtur një copë ari në njërin dorë dhe një staf të artë në tjetrën. Pas publikimit të këtij atlasi, Mansa Musa u betonua në imagjinatën botërore si një figurë e pasurisë së jashtëzakonshme.

Hera e parë që Mali u shfaq në një hartë evropiane ishte në 1339, dhe në 1367 një hartë tregonte rrugën nga Afrika e Veriut përmes maleve të atlasit në Sahara. Në vitin 1375, hartografi i madh hebre, Abraham Cresques, prodhoi një atlas të Afrikës, i cili u porositi nga Charles V i Francës dhe u dëshën disa vite për t'u ekzekutuar, i përbërë nga gjashtë panele druri të mbuluara me pergamenë. Mbretëria e Malit shfaqet me një mbret të mrekullueshëm të zi, të ulur në një fron të ngritur, duke mbajtur një skeptër me majë ari dhe duke vështruar një disk të madh ari. Timbuktu (Tenbuch) është shënuar në hartë.

Siç vuri në dukje një burim, atlasi Katalanas qëndron në kontrast me hartat e mëparshme mesjetare të Afrikës, të cilat janë të mbushura me përbindësja, bisha dhe groteskë - sa më larg nga Evropa, aq më të çuditshme janë përfaqësimet e natyrës dhe njerëzimit. Ashtu si librat e çudirave mesjetare, ato

harta ofronin një Afrikë të mbushur me njerëz pa hundë dhe milingona të mëdha sa qentë. Në të kundërt, atlas i Katalan ka palma delikate, tenda nomadësh dhe elefantë dhe deve çuditërisht realiste. Ky atlas i bukur mund të shihet ende në Bibliothèque Nationale de France në Paris.

Zhvillimi i vendit

Pas kthimit të tij nga Meka, Mansa Musa filloi të rigjallëronte qytetet në mbretërinë e tij. Ai ndërtoi xhami dhe ndërtesa të mëdha publike në qytete si Gao dhe më e famshmeja, ajo në Timbuktu. Timbuktu u bë një qendër kryesore universitare islame gjatë shekullit XIV për shkak të zhvillimeve të Mansa Musas.

Timbuktu në Mali, në Afrikën Perëndimore të Malit, një qytet me shtëpi me tulla balte që rrethojnë oborre të vogla private, rrugë të mbuluara me pluhur të thellë në kycin e këmbës që vazhdon të fryjë nga Sahara, dhe disa dyqane dhe tregje të shpërndara. Kjo është gjithçka që ka mbetur nga qyteti që gjashtë shekuj më parë quhej “Perla e Afrikës”. Në ditët kur Perandoria e Ganës sapo kishte filluar, qyteti i Timbuktu ishte pak më shumë se një treg në udhëkryq, ku lumi Niger takohej me Saharën. Disa e quajnë këtë vend ku takohen tregtarët dhe devetë. Më saktë, këtu taureg (banorë të rajoneve të Saharës të Afrikës së Veriut), karvanët që udhëtonin në jug përmes Saharës do të transportonin mallrat e tyre për t'u takuar me tregtarët afrikanë të Djenne (një qytet në Mali). Duke mos qenë në gjendje të kuptojnë njëra-tjetrën, të dyja palët do të merrnin pjesë në një treg të heshtur. Një vëzhgues i kësaj marrëveshjeje unike kishte për të thënë këtë: “Tregta-

rët arabë dhe afrikanë sillnin kripë nga veriu dhe me të mbërritur në vendin e tregtimit shpërndanin mallrat e tyre dhe shpallnin praninë e tyre duke rrahur një daulle të quajtur deba. Ata tërhiqeshin dhe tregtarët që mbanin ar, vinin duke shtruar sasi pluhuri ari pranë kripës ose mallrave të tjera si pagesë dhe më pas niseshin. Kur grupi i parë u kthye, nëse sasia e arit ishte e mjaftueshme, ata e pranonin atë dhe largoheshin. Nëse jo, ata do të linin gjithçka të paprekur dhe do të prisnin që të dilte më shumë ar.”

S'kaloi shumë dhe Timbuktu dhe tregtarët kuptuan se vendndodhja e tij në kthesën e lumit Niger ishte një vend ideal për të krijuar një vend të përhershëm për tregti. Timbuktu filloi ngadalë të evoluonte në një qytet të duhur dhe në ditët e Mansa Musas ishte bërë një qytet plot gjallëri. Në vitet 1200 qyteti krenohej me tri universitete dhe 130 shkolla kuranore .

Mansa Musa solli në mbretërinë e tij arkitektë dhe studiues nga e gjithë bota islame dhe reputacioni i mbretërisë Mali u rrit. Mbretëria e Malit arriti shtrirjen e saj më të madhe dhe në të njëjtën kohë, një mbretëri plot lëvizje, e pasur falë zgjerimit dhe administrimit të Mansa Musas.

Haxhi i Mansa Musas kishte pasur sukses përtej ëndrrave të tij më të mëdha dhe ai u kthye në një perandori të qëndrueshme dhe të zgjeruar, kështu që ai vazhdoi të ekzekutonte një program ndërtimi aventuresk në vend me disa nga arkitektët më të mirë në botë. Ai themeloi universitete dhe medrese në Djenne dhe Segou. Mansa Musa ndërtoi universitete, biblioteka, pallate dhe xhami. Mansa Musa porosi xhaminë e famshme Djinguereber me tulla balte. Xhamia mund të mos dukej më shumë se një ndërtesë balte me shkopinj që dilnin

prej saj, por në kohën e saj ishte një mrekulli inxhinierie. Xhamia ka qëndruar për më shumë se 700 vjet, gjë që e bëri Timbuktun një nga qytetet më të rëndësishme në Afrikë gjatë viteve 1300-1400. Mansa Musa ishte një mysliman shumë i devotshëm që e merrte seriozisht fenë e tij. Historitë e devotshmërisë dhe pasurisë së tij të madhe u përhapën në mbarë botën dhe Timbaktu u njoh si një destinacion tregtar nga Venecia, Genova dhe Granada. Ambasadorë zyrtarë nga Mali u dërguan në Egjipt, Arabi dhe Marok etj.

Gjatë mbretërimit të tij, Mali ishte një nga mbretëritë më të pasura të Afrikës dhe Mansa Musa ishte ndër mbretërit më të njohur.

Mansa Musa zhvilloi qytete si Timbaktu dhe Gao në qendër të rëndësishme kulturore. Mansa Musa e ktheu mbretërinë e Malit në një qendër të sofistikuar të të mësuarit në botën islame. Ai trashëgoi një mbretëri që ishte tashmë e pasur, por puna e tij në zgjerimin e tregtisë e bëri Malin mbretërinë më të pasur në Afrikë. Pasuritë e tij erdhën nga nxjerrja e depozitave të konsiderueshme të kripës dhe arit në mbretërinë e Malit. Fildishi i elefantit ishte një tjetër burim i madh i pasurisë.

Mansa Musa vdiq në vitin 1337 dhe u pasua nga djemtë e tij. Administrata e tij e aftë e la perandorinë e tij të pasur në kohën e vdekjes së tij, por përfundimisht, perandoria u shpërbë. Pas vdekjes së tij, Mansa Musa mbeti i rrënjosur në imagjinatën e botës si një simbol i pasurisë përrallore. Megjithatë, pasuritë e tij janë vetëm një pjesë e trashëgimisë së tij, dhe ai mbahet në mend gjithashtu për besimin e tij islam, promovimin e bursave dhe patronazhin e kulturës në Mali.

Prim.dr.med.sc. Ali F. ILJAZI

DIMENSIONET E MEDITIMIT NË KURAN

Allahu i Madhërishëm në Kuranin fisnik urdhëron e thotë:

“Dhe nga argumentet e Tij është edhe ky, se Ai ju krijoi prej dheu, e pastaj ju (u zhvilluat) qenie njerëzo-re të shpërndarë gjithandej”. (Er-Rum, 20)

Gjithashtu thotë:

“Dhe Ai është (Allahu), i Cili ka krijuar njeriun nga uji, dhe e bëri atë të ketë fis dhe të ketë miqësi. Zoti yt ka mundësi të jashtëzakonshme.” (El-Furkan, 54)

Në ajetin e parë thuhet që njeriu është krijuar prej dheut, ndërsa në të dytin se është krijuar prej ujit.

Në një ajet tjetër, ndërkaq, thuhet:

“Ne vërtetë se krijuam njeriun (hazreti Ademin) prej një lëngu (dhe me ujë)”. (El-Mu'minin, 12)

Dihet mirëfilli se balta është një përzierje e dheut dhe e ujit. Në të tria ajetet kuranore ka argumente, që origjina e njeriut dhe përbërja e tij kryesore është nga balta e kësaj Toke apo më saktë, esenca e tij është nga kjo Tokë.

Nëse analizojmë njeriun në elementet e tij parësore, do ta gjenim atë të ngjashëm me ujë “minierë të vogël” që perm-

ban të gjitha elementet e zbuluara deri tani: oksigjeni dhe hidrogjeni dhe këta përbëjnë ujin, i cili përbën 55-70% të trupit të njeriut, që nuk mund të jetojë më shumë se katër ditë pa ujë.

Karboni, hidrogjeni dhe oksigjeni që përbëjnë bazën e përbërjeve organike të sheqernave, yndyrave, proteinave, vitaminave, harmonive dhe enzimave. Shtatë lëndë të thata: klor, fosfor, squfur, magnezium, kalcium, kalium, natrium që përbëjnë 60-80% të lëndëve të thata. Shtatë lëndë të tjera të thata, me përqindje më të vogël që janë: hekuri, bakri, seleni, jodi, magneziumi, kobalti, zinku dhe molibdeni. Specialistët dëshmojnë njëzëri që trupi i njeriut është si një masë prej dheu që i përmban të gjitha elementet që ekzistojnë në tokë.

Ashtu siç ekziston një ekuilibër i përsosur në tërë gjithësinë, një i tillë ekziston edhe në trupin e njeriut. Disa nga elementet kimike të shpërndara në tokë në mënyrë proporcionale, gjenden edhe në trupin e njeriut. Trupi i një njeriu në moshë të re përmban rreth 80% ujë, ndërsa te të moshuarit kjo përmbajtje zbret deri në 60%.

Brenda trupit të njeriut gjenden mesatarisht 3.5 kg lëndë minerale. Kështu trupi ynë i ngjan një “supe minerale” me shije e ngjyra të ndryshme. Prania e këtyre elementeve është e domosdoshme për të siguruar funksionimin normal të milionave proceseve biokimike të organizmit tonë. Të tilla janë afërsisht 2 kg kalcium me ngjyrë të bardhë, 1 kg fosfor me ngjyrë kafe të errët, 115-131 gram kalium me ngjyrë plumbi, 120 gram magnezium me ngjyrë gri, si dhe sasi hekuri, bakri, kromi, argjendi, seleniumi, zinku, morgani dhe jodi.

Kalciumi së bashku me fosforin siguron fortësinë e dhëmbëve dhe eshtrave, luan rol në rregullimin e impulseve nervore në funksionimin e koagulimit të gjakut.

Nëse do të mungonte kalciumi, dhëmbët tanë nuk do të ishin në gjendje të kafshonin një mollë sepse do të thërrmoheshin.

Nëse do të mungonte kalciumi dhe natriumi do të çrregullohej ekuilibri i qelizave si dhe baraspesha acido-bazike në organizëm. Për rrjedhojë do të kishim një plakje shumë të shpejtë.

Hekuri i lidhur me proteine (hemoglobinë, mioglobinë) merr pjesë në transportin e oksigjenit dhe karbon-dyoksidit. Mungesa e hekurit në organizëm do të shkaktonte anemi dhe pengesë në transportin e oksigjenit në qelizat e organizmit.

Mangani i lidhur me enzime merr pjesë në metabolizmin e karbohidrateve, proteinave, yndyrave si dhe në krijimin e molekulave gjenetike ADN dhe ARN.

Magneziumi luan rol në zhvillimin e eshtrave në funksionimin e sistemit nervor, muskujve, zemrës, si dhe në metabolizmin e proteinave, karbohidrateve dhe yndyrave.

Bakri i lidhur me enzime merr pjesë në proceset metabolike dhe është i nevojshëm për krijimin e gjakut dhe funksionimin e sistemit nervor qendror.

Zinku është përbërës i shumë enzimave dhe merr pjesë në metabolizmin e karbohidrateve, yndyrave dhe proteinave. Ndihmon në regjenerimin plagëve.

Seleni është mineral antioksidativ dhe luan rol të veçantë në rregullimin e tajitjes së hormonit mashkullor (testosteronit) dhe në krijimin e spermatozoideve.

Një njeri me peshë 65 kg ka nevojë për 25 mikrogramë selen në ditë. Mungesa e selenit nën 19 mikrogramë në ditë shkakton dobësim të muskullit të zemrës (kardiomiopati).

Seleni është mikrovalent esencial i domosdoshëm për proceset oksidoreduktive në organizëm, në ngritjen e sistemit imunologjik dhe në funksionimin normal të sistemit endokrin.

Prania e këtyre mineraleve siguron në trupin e njeriut një ekuilibër aq ideal, sa që shtimi ose pakësimi sado i vogël i sasisë së tyre rregullohet në çast.

Një shembull tipik i këtij ekuilibri është përmbajtja e natriumit. Në rast se natriumi që gjendet në gjak, rrit në mënyrë të panevojshëm sasinë e kripërave, atëherë veshkat nëpërmjet urinimit nxjerrin jashtë sasinë e tepërt të tij.

Rikujtojmë me respekt dhe duke medituar ajetin e Kuranit fisnik:

“...dhe (Ai) krijoi çdo gjë me saktësinë më të madhe sipas përmasave (të matura) me përpikëri të duhur.”
(*El-Furkan, 2*)

Një nga argumentet e shumta shkencore që vërtetojnë se Allahu është Krijuesi i çdo gjëje që ekziston në këtë gjithësi është edhe sistemi periodik i elementeve.

Në vitin 1871, kimisti rus, Dimitrij Ivanoviq Mendelejev, paraqiti tabelën e re të sistemit periodik duke paraqitur më hollësisht ligjin periodik. Me zbulimin e elementeve të reja, sistemi periodik i Mendelejevit është plotësuar dhe zhvilluar më tej. Sot njihet me emrin sistemi periodik i periodave të shkurtra.

Postulati i Mendelejevit, se vetitë e elementeve kimike varen nga masat atomike relative dhe se janë në funksion periodik të tyre, nuk është pajtuar me katër çifte elementesh, të cilët nuk janë radhitur sipas masave atomike relative po anasjelltas e këto janë: argon (39.948) dhe kaliumi (39.0983); kobalti (58.9332) dhe nikeli (58.89); teluri (127.60) dhe jodi (126.9045); toriumi (232.0381) dhe protoktriumi (231.0359). Dy vjet më vonë, Masleu, duke përcaktuar numrat atomik të shumë elementeve, ka parë se renditja e çifteve të përmendura të elementeve në sistemin periodik i përgjigjet saktësisht renditjes së tyre sipas madhësisë së numrave atomik. Prandaj edhe këto grupe janë në funksion të numrave atomik, e jo masave atomike, duke sjellë katër mospërputhje të kësaj rregulle. Nëse ndërtojmë një diagram, ku abshisë radhisim elementet bazë të numrit atomik dhe në ordinatë grupet atomike, me bashkimin e të gjitha pikave do të na paraqitet një mrekulli emri Allah. A thua vallë, pse pikërisht emri Allah, e jo ndonjë emër tjetër dhe mu në atë gjuhë që ka zbritur Kurani? Sepse Krijuesi është vetëm Allahu, e jo dikush tjetër. Mendja e kujt mund të thotë se e gjithë kjo është një rastësi? A mund të quhet rastësi kur nga të gjitha elementet (112 që janë zbuluar gjer më sot) asnjëri prej tyre nuk devijon nga kjo vazhdimësi?

Mendja e atij që logjikon vetëm pak, vjen në përfundim se është e pamundur që e gjithë kjo të jetë rastësi.

Në aspektin shkencor, dihet se me bashkëdyzime të ndryshme të elementeve krijohet çdo gjë që gjendet në këtë gjithësi. Çfarë tregon kjo? Tregon se Krijuesi i çdo gjëje është

Allahu, pasi po prej atyre elementeve me anë të një diagrami paraqitet emri i Allahut.

Rikujtojmë duke medituar me respekt ajetin e Kuranit fîsnik:

“...dhe (Ai) krijoi çdo gjë me saktësinë më të madhe sipas përmasave (të matura) me përpikëri të duhur.”
(*El-Furkan, 2*)

Bërthama e tokës përmban elemente të rënda, si hekuri dhe nikeli që kanë veti magnetike. Thelbi i kësaj bërthame është i ngurtë dhe pjesa tjetër është e lëngët. Të dyja këto shtresa të bërthamës lëvizin vazhdimisht rreth njëra-tjetrës. Kjo lëvizje ndikon si një lloj magnetizimi mbi këto metale të rënda duke krijuar një fushë magnetike. Toka me anë të kësaj fushe e cila shtrihet përtej atmosferës, është e mbrojtur nga çdo lloj rreziku që mund t'i vijë nga kozmosi.

Rrezet kozmike vdekjeprurëse që vijnë nga yjet përtej Diellit, nuk mund ta përshkojnë dot këtë mburojë mbrojtëse rreth Tokës. Sidomos rrezet e Voni Allenit, rrathët magnetikë të cilëve përshkojnë largësi dhjetëra mijëra kilometra prej Tokës, e mbrojnë atë nga energjitë vrasëse.

Rikujtojmë duke medituar ajetin e Kuranit famëmadh:

“Allahu është Ai që ua bëri tokën vendbanim e qiellin kulm, dhe ju formësoi, e formën tuaj e bëri më të mirë dhe ju pajisi me të mira. Ky është Allahu, Zoti juaj, i lartë, pra është Allahu, Zot i botëve!” (*Gafir, 64*)

Është llogaritur se retë plazmike janë të barabarta me 100 milionë bomba atomike si ajo që qe hedhur në Hiroshimë. Në të njëjtën mënyrë edhe rrezet kozmike mund të jenë po aq të fuqishme, por fusha magnetike e Tokës lejon kalimin vetëm

0.1% të këtyre rrezeve vdekjeprurëse dhe kjo përqindje, e cila përbën vetëm një të mijtën e këtyre rrezeve, thithet prej atmosferës. Për të prodhuar një fushë të tillë magnetike është e nevojshme një rrymë me intensitet elektrik prej një milion amperësh. Kjo do të ishte përafërsisht e njëjtë me energjinë elektrike të përgjithshme të prodhuar gjatë gjithë historisë së njerëzimit.

Pra, Allahu i Madhërishëm e bëri një mburojë posaçërisht për ne si çati mbrojtëse, siç bën aluzion ajeti i Kuranit fisnik:

“Qiellin ua kemi bërë kulm të sigurt, por ata zmbrap-sen prej atyre argumenteve.” (Enbija, 32)

Një kusht tjetër me rëndësi jetike është edhe struktura e atmosferës.

Atmosfera e Tokës përbëhet nga përzierja 77% azot, 21% oksigjen, 1% dyoksid karbon dhe nga disa gazra të tjera. Oksigjeni është shumë i rëndësishëm, sepse shumica e reaksioneve kimike të njerëzimit dhe gjallesat e tjera të cilat kanë organizëm të ndërlikuar që zhvillohen për të fituar energji, realizohen në sajë të oksigjenit.

Komponimet karbonike hyjnë në reaksionin me oksigjenin dhe si rezultat kemi dyoksid karbonin dhe energji. Në këtë reaksion shfaqen paketëzat energjike (ATP- adenzin trifostat) që përdoren nga qelizat tona.

Ana interesante e këtij procesi është se përqindja e oksigjenit në ajrin që thithim është me një saktësi të mahnitshme. Lidhur me këtë aspekt Majkl Denton shkruan:

“A do të mundte atmosfera jonë të mbronte më tepër oksigjen dhe kjo a do të arrinte të mbështeste jetën? Jo! Oksigjeni është një element tepër reaktiv. Përqindja e oksigjenit

që gjendet në atmosferë, pra 21% është pikërisht në pikën ideale për ta siguruar jetën e cila pikë nuk duhet të kapërcehet. Nëse sasia e oksigjenit në atmosferë rritet 1%, mundësia për shkaktimin e zjarreve në pyje nga goditjet e rrufesë do të rritej 70%.

Ekulibrimi i përqindjes së oksigjenit në atmosferë realizohet në saje të sistemit të “ri qarkullimit”. Kafshët konsumojnë vazhdimisht oksigjen dhe prodhojnë dyoksid-karbonin, helmues për to. Përkundrazi bimët sigurojnë vazhdimësinë e jetës organike duke e kthyer dyoksidin e karbonit në oksigjen jetëdhënës. Në këtë mënyrë nga lulet çdo ditë sigurohen me miliarda tonë oksigjen për atmosferën.”

Lexojmë me vëmendje ajetin e Kuranit famëmadh në vijim:

“A nuk e dini se Allahu nënshtroi për të mirën tuaj ç’ka në qiej e ç’ka në tokë dhe plotësoi ndaj jush të mirat e Tij të dukshme e të fshehta, e megjithatë prej njerëzve ka që polemizojnë çështjen e Allahut duke mos pasur as dituri, duke mos qenë i udhëzuar dhe duke mos pasur libër të ndritshëm.” (Llukman, 20)

Në të marrim frymë në çdo çast të jetës sonë, mushkëritë thithin vazhdimisht ajër dhe njëkohësisht e hedhim jashtë po atë ajër që kemi thithur pak çaste më parë. Këtë e bëjmë kaq shpesh, 16 herë në minutë, saqë mendojmë se është një gjë e thjeshtë. Në të vërtetë ky është një proces shumë i ndërlikuar. Sistemi ynë trupor është i programuar në atë mënyrë që kur marrim frymë nuk është e nevojshme të mendojmë për të. Pra kur ecim, vrapojmë, lexojmë një libër, bile edhe kur flemë, llogaritet vazhdimisht sa frymë duhet të marrim, prandaj

edhe mushkëritë funksionojnë sipas nevojës që ka organizmi ynë.

Arsyeja për të cilën kemi kaq shumë nevojë për frymëmarrje është sigurimi i energjisë të cilën e përfitojmë përherë në saje të reaksioneve që mundëson oksigjeni. Kështu bëhet e mundur që në çdo sekondë në trupin tonë kryhen miliarda funksione të veçanta.

Për të lexuar librin që e keni në duart tuaja, miliona qeliza të shtresës së retinës së syrit duhet të ushqehen vazhdimisht me oksigjen. Nëse do të ulej përqindja e oksigjenit në gjak, do të kemi për pasojë errësimin e shikimit apo “terrën e syve”.

Në të njëjtën mënyrë, të gjithë muskujt e trupit, tërësia e qelizave që përbëjnë këta muskuj, përfitojnë energji duke djegur “komponentët” karbonike, d.m.th. duke futur oksigjen në reaksion.

Ja pra, kjo është arsyeja që ne marrim frymë. Në çastin kur e thithim ajrin, mbushen me oksigjen afërsisht 300 milionë hojëza (alveola) të mushkërive tona.

Kapilarët të ngjitura në muret e hojëzave, e thithin menjëherë këtë oksigjen me anë të procesit të perfuzionit dhe difuzionit dhe pas zemrës ajrin e thithur e dërgojnë nëpër tërë trupin. Me anë të këtij procesi, i cili nuk zgjat më shumë se gjysmë sekonde, thithim ajrin e pastër (oksigjenin) dhe nxjerrim jashtë ajrin e papastër (me dyoksid karbon).

A mund ta dini pse në mushkëritë tona ndodhen 300 milionë hojëza? Arsyeja qëndron në nevojën për të rritur në maksimum sipërfaqen me të cilën mushkëritë kontaktojnë me

ajrin. Në saje të hojzave, kjo sipërfaqe e dendur është kaq e madhe sa që zë vend sa një fushë tenisi.

Ky është një projektim i mrekullueshëm.

Kreatorit të Gjithëdijshtëm, i cili në një vend kaq të ngushtë, brenda në mushkëri, ka bërë këto hojza dhe kanalet li-dhëse ndërmjet tyre të arrijnë të thithin sasi maksimale të oksigjenit.

Rikujtojmë duke menduar me përkushtim ajetin e Kuranit fisnik:

“...dhe (Ai) krijoi çdo gjë me saktësinë më të madhe sipas përmasave (të matura) me përpikëri të duhur”.

(El-Furkan, 2)

Ky projektim është i lidhur ngushtë me plotësimin e një kushti. Duhet të arrihen vlera të përshtatshme të dendësisë, qarkullimit dhe shtypjes së ajrit që të qarkullojnë lehtësisht nëpër këto kanale. Shtypja e ajrit është 760 mm Hg, ndërsa dendësia e tij në nivelin e detit është përafërsisht 192 cm/3 litër .

Qarkullimi i ajrit, ndërkaq, në sipërfaqe të detit është 50 herë më i madh se i ujit, këto vlera, që mund të konsiderohen shifra të parëndësishme, janë shumë jetike për jetën tonë.

Kur marrim frymë, mushkëritë tona përdorin një energji, përballë forcës që quhet “rezistenca e ajrit”. Kjo rezistencë është gjendje statike e ajrit ndaj lëvizshmërisë, por është e dobët për shkak të viteve të tjera të atmosferës. Prandaj, mushkëritë tona frymën e marrin dhe e nxjerrin jashtë me lehtësi (ekspirium dhe inspirium). Në rast se kjo rezistencë rritet, atëherë do të shkaktojë vështirësi të mëdha në frymëmarrje.

Këto fakte të cilat na i parashtron shkenca bashkëkohore tregojnë se Gjithësia nuk është një grumbull materiesh të rastësishme dhe të pakontrolluara. Me siguri ekziston një Krijues i Plotfuqishëm, i Cili e zotëron gjithë Gjithësinë, i Cili i jep formë materies sipas vullnetit të Tij, dhe i Cili galaktikat, yjet dhe planetët i ka nën pushtetin e Tij.

Ky Krijues Suprem, ashtu siç mësojmë nga Kurani fisnik, është Allahu i Madhërishëm, Zoti i të gjitha botëve.

“I madhëruar është Ai, që në Dorën e fuqisë së Tij është i tërë sundimi dhe Ai ka fuqi për të bërë çdo gjë.”

(Mulk, 1)

Reaksionet më themelore që u sigurojnë energji qenieve të gjalla janë oksidimet të cilat rrjedhin nga komponimet e karbonit me hidrogjen.

Edhe trupi ynë në bazë ka komponimet e karbonit me hidrogjen.

Por, shtrohet pyetja: përse nuk oksidohet edhe trupi ynë? Apo shprehur më qartë: përse trupi ynë nuk merr flakë dhe nuk digjet si një fije shkrepe?

Dhe vërtet është për t'u habitur, se pse trupi ynë, duke qenë në kontakt me oksigjenin nuk digjet.

Ky paradoks ndodh për shkak se shumica e molekulave të oksigjenit, të cilat zotërojnë frymën O/2, në temperatura normale, janë molekula “të paafta” dhe nuk hyjnë dot në reaksione me substanca të tjera. (“Të paafta” është një shprehje që përdoret nga kimistët për ato gaze orbitat e të cilat janë të plotësuara me elektrone).

Por, këtu shtrohet përsëri një pyetje tjetër.

Meqë $O/2$ është një molekulë që nuk merr pjesë lehtësisht nëpër reaksione, atëherë trupi ynë në çfarë mënyrë arrin ta kthejë këtë molekulë në një formë e cila ia bën të mundur të hyjë në reaksion?

Vëzhgimet biokimike zbuluan se trupi ynë ka disa enzime të veçanta, të cilat e kanë për detyrë të fusin në reaksion oksigjenin e lirë të atmosferës në formën e $O/2$.

Këto enzime të veçanta, me anë të proceseve tepër të ndërlikuara që zhvillohen në qelizat tona, e kthejnë oksigjenin në gjendje reaktive. Me këtë rast, ata i përdorin si katalizator (përsheptues) atomet e bakrit dhe të hekurit që gjenden në trupin tonë. Proteina e quajtur hemoglobinë, pasi i lokalizon këto molekula të tretura të oksigjenit, i shpërndan nëpër qeliza.

Është interesant të theksojmë se përqindja e tretshmërisë midis gazeve ndryshon një milion herë. Pra, midis gazit më të tretshëm dhe atij më pak të tretshëm ekziston një diferencë tretshmërie prej një milion herë. Pothuajse asnjë gaz nuk zotëron vlera të njëjta tretshmërie me tjetrin.

P.sh. dyoksidi i karbonit ka një tretshmëri 20 herë më të madhe se oksigjeni.

Çfarë do të ndodhë nëse tretshmëria e oksigjenit do të ishte pak më e vogël apo më e madhe?

Nëse oksigjeni në gjak do të tretej më pak, qelizat nuk do të merrnin sasinë e duhur të oksigjenit.

Në një situatë të tillë, do të ishte shumë e vështirë jetesë e qenieve të gjalla me një metabolizëm të ndërlikuar, siç e ka njeriu. Nëse oksigjeni që thithim nuk arrin në sasi të mjaftue-

shëm nëpër qeliza do të ballafaqohemi me rrezikun e zënies së frymës.

Nëse tretshmëria e oksigjenit do të ishte më e madhe, do të shfaqej “oksidomi helmues”. Në të vërtetë oksigjeni është një gaz shumë i rrezikshëm, sepse në kushtet kur është në sasi të mbi kufijtë normalë shkakton efekte vdekjeprurëse për gjallesat.

Me rritjen e përqindjes së oksigjenit në gjak, kur oksigjeni hyn në reaksion me ujin, shfaqen produkte anësore tepër reaktive dhe shkatërruese.

Ja pra, ajo që na mbron prej rrezikut të ngufatjes nga helmimi me oksigjenin është krijimi dhe përcaktimi i saktë i përqindjes së tretshmërisë së oksigjenit dhe sistemi i ndërlikuar i enzimave në organizëm.

E thënë ndryshe, Allahu i Madhërishëm ka krijuar më një përshtatje të përsosur si ajrin që na e thithim duke marrë frymë, ashtu edhe ato sisteme që sigurojnë përdorimin e tij.

Lexojmë duke medituar ajetet e Kuranit fisnik:

“Ai që përsosi krijimin e çdo sendi, e krijimin e njeriut e filloi nga balta.” (Sexhde, 7)

O Zoti ynë, kjo është ajo e vërtetë të cilën e vëren natyra, syri, zemra dhe mendja e vërtetë e paraqitur në role të ndryshme reale. Në natyrën e saj, kjo e vërtetë është unike, e harmonishme, gjithëpërfshirëse në format, aktivitet dhe dinamikën e saj, si dhe në çdo gjë që flet për bukurinë dhe mirësinë, nga afër dhe nga larg.

Qoftë i lartësuar Allahu! E tërë kjo është vepër e Tij, gjurmët e të cilit vërehen në çdo krijesë. Çdo gjë është dhënë në mënyrë të përkryer dhe proporcionale dhe asgjë nuk e ka-

lon kufirin e bukurisë dhe të harmonisë së detajuar. Në çdo gjë, duke filluar nga atomi më i vogël deri te trupat më gjigantë, nga qeliza më e thjeshtë deri te organizmi më i komplikuar, shprehet mirësia dhe përsosmëria.

E tëra është krijimi i Allahut të Madhërishëm, e përkryer dhe precize, e krijuar në kohë të caktuar, në hapësirën e saj, si dhe në rikthimin e saj në përputhje me planin e përgjithshëm, të nevojshëm për lëvizje të kësaj ekzistence që nga lashtësia dhe përherë me përcaktimin e Allahut të Madhërishëm, siç bën aluzion ajeti i Kuranit fisnik:

“Madhëroje larg të metave Zotin tënd, më të lartësuarin! I cili krijoi dhe përsosi, dhe i cili përcaktoi e orientoi.” (El-A’la, 1-3)

Allahu i Madhërishëm në Kuranin famëlartë urdhëron e thotë:

“Dhe Ai është që krijoi llojet - mashkullin dhe femrën. Nga pika e farës që hidhet.” (En-Nexhm, 45-46)

“Gratë tuaja janë vend mbjellje e juaj, afrohuni vend mbjelljes suaj si të dëshironi, por përgatitni për vetën tuaj, dhe keni frikë Allahun, e ta dini se fundi juaj është tek Ai, e besimtarëve jepu myzhde.” (El-Bekare, 223)

E nëse në dasmat tona shoqërore nuk mungojnë rrëmuja dhe polemikat, e nëse festat tona zbehen nga parregullsitë dhe gabimet në zgjedhjen e kohës së përshtatshme, asnjëra prej këtyre problemeve nuk ndeshet në dasmën e jetës, e cila e ruan racën njerëzore. Në fillimin e çdo muaji, vezët fillestare nisin të përgatiten për të frymuar “nusen” e muajit. Ato zmadhohen në një masë të dukshme, qelizat që i rrethojnë

shtohen dhe sekretojnë një hormon të caktuar, të quajtur estrogen, një pjesë e të cilit qëndron brenda vezës. Pjesa tjetër, thithet dhe bartet nga gjaku te pjesët e tjera të aparatit të riprodhimit, në të cilin ndodhin ndryshime si parapërgatitje për festën e premtuar. Rritën gjëndrat e membranës mukoze që mbulon këto pjesë dhe shtohen përbërësit qelizorë të saj, kongjestohen (mbushen) enët e saj të gjakut dhe trashësia e membranës rritet 4-5 herë. Pasi të dalë veza, në ditën e 14 të muajit, ky aparat i riprodhimit do të jetë në formën dhe përgatitjen e duhur, për t'i pritur “krushqit”.

Pas kësaj, qafa e mitrës sekreton një lëng transparent ngjitës, bazik, sekretimi i të cilit ndodh vetëm dy ditë, e që ka për funksion tërheqjen e spermatozoideve dhe furnizimin e tyre me energjinë e mjaftueshme për kalimin në brendi të mitrës, me qëllim që ta përmbyllim me sukses “garën e tyre”, për fitimin e “nuses së premtuar”, vezës. Pas kësaj, shfaqet veza që del nga vezorja, në pamje më të ndritshme. Është zmadhuar 5-6 herë, dhe rrethohet nga një kurorë rrezatuese, e ngjashme me një kurorë nuseje. Ndërkaq, është ndarë me dy lloj ndarjesh: fibroze e të përgjysmuara.

Në ndarjen e përgjysmuar reduktohet numri i kromozomeve të vezës në gjysmë, d.m.th. nga $24x$ në $12x+x$, që është kromozomi seksual. Pasi del nga vezorja, “veza nuse: që është më se e përgatitur për të pritë spermatozoidet, estrogenit, i cili thithet nga gjaku me shpejtësi, që ndryshon gjendjen shpirtërore të gruas dhe humorin e saj, rrit tensionin seksual dhe priren e femrës për marrëdhënie seksuale. Kjo periudhë është më pjellorja e muajit. I Lartëmadhëruar qoftë

Allahu, për këtë urtësi dhe programim të mahnitshëm, siç bën aluzion ajeti i Kuranit famëmadh:

“Më pas, atë pikë uji e bëmë copë gjaku, e atë gjak të ngurtë e bëmë copë mishi, e atë copë mishi e shndërruam në eshtra, edhe eshtrave ua veshëm mishin, pastaj atë e bëmë krijesë tjetër (me shpirt). I lartë është Allahu, më i miri Krijues!” (El-Muminun, 14)

Allahu i Madhërishëm në Kuranin famëmadh urdhëron e thotë:

“Ne e krijuam prej një uji të bashkëdyzuar për të sprovuar atë, andaj e bëmë të dëgjojë e të shohë.” (El-Insan, 2)

Pejgamberi, pagja e Zotit qoftë mbi të, i thotë çifutit, që e pyeti se nga krijohet njeriu.

“O çifut, nga të dy krijohet, nga sperma e burrit dhe e gruas” Transmeton Ahmedî.

Ashtu siç e përshkruan Kurani fisnik fazën e shndërrimit të kësaj veze të pllenuar në gjak të mpiksur, si fazën e parë të krijimit të njeriut, ndërsa tregon fazat nëpër të cilat kalon krijimi i tij, sapo pllenohet veza, krijohen rreth vezës së pllenuar mure të trasha e të ngjeshura, që ndalojnë depërtimin e çdo spermatozoidi tjetër dhe që nga ai moment, fillon punën veza e pllenuar, duke u ndarë në 2,4,8, e kështu me radhë, derisa merr formën e manaferrës dhe lidhet pas mureve të mitrës, duke filluar kështu etapa e gjakut të mpiksur, të përshkruar me precizitet të rrallë në Kuranin famëmadh:

“Lexo me emrin e Zotit tënd, i cili krijoi (çdo gjë). Krijoi njeriun prej një gjaku të ngjizur (në mitrën e nënës)” (El-Alek, 1-2)

Në gjuhën arabe, fjala alaka që është përdorur për këtë etapë përdoret për çdo gjë që ngjitet.

Sipas vrojtimeve, alaka është e rrethuar me gjak të mpiksur nga të gjitha anët, dhe masa e saj nuk e kalon $\frac{1}{4}$ e milimetrit, kështu, ajo s'mund të shihet me sy, dhe është e rrethuar me gjak. Kjo i bëri komentuesit e Kuranit ta shpjegonin fjalën alaka me gjak të mpiksur, në bazë të vështirimit me sy.

Nga shikimet laparoskopike, dallohet që alaka e cila ngjitet në muret e mitrës në ditën e shtatë pas pllenimit, fillon të ndahet në dy shtresa:

Shtresa e jashtme që kryen funksionin e ushqimit të embrionit nga mitra dhe shtresa e brendshme që kryen funksionin e formimit të embrionit dhe mbulesës mbajtëse të tij.

Në etapën e alaka-s, ndodh lidhja e drejtpërdrejtë mes gjakut të nënës dhe qelizave ushqyese të embrionit. Alaka, nga e cila do të krijohet embrioni, ushqehet nga gjaku i nënës dhe derdhjet e gjëndrave të mitrës, numri i të cilave arrin në 15000 dhe që sekretojnë të gjithë atë që quhet qumështi i mitrës (uterine milk).

Dhe është me të vërtetë e çuditshme që këto qeliza të cilat ushqehen e lidhen pas mureve të mitrës nuk i shkaktojnë asnjë dëmtim mbulesës së saj. Allahu i Madhërishëm e përgatitë mitrën që ta mirëpresë këtë toptë të vogël të quajtur alaka dhe t'i ofrojë çdo shërbim për të cilin ka nevojë:

“Më pas, atë pikë uji e bëmë copë gjaku, e atë gjak të ngurtë e bëmë copë mishi, e atë copë mishi e shndërruam në eshtra, edhe eshtrave ua veshëm mishin, pastaj atë e bëmë krijesë tjetër (me shpirt). I lartë është Allahu, më i miri Krijues!” (El-Muminun, 14)

Në këtë periudhë, d.m.th. rreth 12 ditë pas pllenimit, mbyllet e çara nëpër të cilën hyri alaka në mbulesën e mureve të mitrës nga një presion gjaku i përbërë nga fibrina dhe qeliza të gjakut, pastaj qelizat mbulohen me endotel.

Etapa tjetër, përshkruhet në Kuran me fjalën mudga – copë mishi. Komentuesit e Kuranit e përshkruajnë mudgën si një masë, në të cilën janë ngulur dhëmbët, është përtypur pak e pastaj është flakur, dhe kjo përputhet plotësisht me formën dhe pamjen e embrionit në këtë etapë të zhvillimit të tij. Kjo masë trupore ndahet në dy pjesë në javën e katërt pas pllenimit:

Pjesa e përparme ventro - mediale, nga e cila formohen masa që njihen me emrin sclerotome. Më pas qelizat e kësaj mase (indi mezenkimal) rriten nga të gjitha anët, për t'u takuar përballë kanalit nervor, e kështu formohen vertebrat dhe duke u shtrirë këto masa nga ana e pasme e kokës, formohen kafka e pjesë të tjera të shtyllës kurrizore. Këto shndërime shfaqen në javën e pestë e të gjashtë.

Kështu e vërejmë javën e katërt të caktuar për shfaqjen e masës trupore mudgës, javën e pestë e të gjashtë për shndërrimin e kësaj mase në një kockore e muskulore dhe javën e gjashtë e të shtatë për të veshur kockat me muskuj.

Rikujtojmë mrekullinë e ajetit kuranor:

“Më pas, atë pikë uji e bëmë copë gjaku, e atë gjak të ngurtë e bëmë copë mishi, e atë copë mishi e shndërruam në eshtra, edhe eshtrave ua veshëm mishin, pastaj atë e bëmë krijesë tjetër (me shpirt). I lartë është Allahu, më i miri Krijues!” (El-Muminun, 14)

Është magjepsëse se si e shndërroi Allahu i Madhërishëm vezën e pllenuar me ngjyrë të bardhë, të shndritshme, në alaka të kuqe, e pastaj e bëri atë mudga, masë trupore, të cilin e ndan në kocka, nerva, enë gjaku, muskuj e mish, në brendësitë e mitrës. Me mjetet e sofistikuara të shkencës bashkëkohore do të shihet madhështia e të gjithave fazave të zhvillimit embrional, pa e parë piktorin dhe as mjetet e tij të punës.

Vërtet është i Madhërishëm Ai që projektoi dhe krijoi mitrën. Pa dyshim është vend i sigurt dhe fortesa mbrojtëse e embrionit. Vend i sigurt dhe i përgatitur për gjithçka që i nevojitet embrionit, në etapat e ndryshme të zhvillimit të tij.

Rikujtojmë ajetet e Kuranit fisnik:

“Për Allahun, Ne krijuam njeriun prej një ajke (lëngu), e një balte. Pastaj atë (ajkë - baltë) e bëmë (e shndërruam) pikë uji (farë) në një vend të sigurt.” (El-Muminunë, 12-13)

“A nuk u kemi krijuar juve nga një lëng i dobët? Dhe atë e vendosëm në një vend të sigurt. Për deri në një kohë të caktuar. Dhe Ne bëmë përcaktimin e krijimit. Sa përcaktues të mirë jemi! Atë ditë është shkatërrim për ata që nuk e njohën fuqinë tonë.” (El-Murselat, 20-24)

Allahu i Madhërishëm e quan mitrën vend të sigurt, në të cilin veza e pllenuar rritet derisa të bëhet embrioni më pas të dalë fëmijë, krijesë e plotë dhe e përsosur.

Gjëja e parë që e vëmë re është se mitra është e vendosur në legenin e vërtetë të skeletit të gruas, i cili e mbron atë nga çdo agresion i jashtëm.

Pas kësaj vërejmë indin qelizor lidhës, i cili rrethon qafën e mitrës dhe pjesën e sipërme të vaginës dhe lidh pjesët e saj me fshikëzën urinare nga përpara dhe me rectumin nga prapa, të luajë një rol aktiv në shndërrimin e mitrës në një vend të sigurt për rritjen e vezës njerëzore në etapa të ndryshme të saj. Gjithashtu vërehet një ekuilibër mahnitës mes presionit në brendësi të barkut dhe në brendësi të legenit për mbajtjen e organeve në vendet e tyre.

Mitra përbëhet nga tri shtresa: e jashtme dhe e brendshme, që përmbajnë mbulesën e mitrës, ndërsa mes tyre ndodhet shtresa muskulore e trashë, e cila përbëhet nga tre shtresa muskujsh.

Këta muskuj luajnë një rol të veçantë në ndalimin e hemorragjisë nga mitra veçanërisht pas lindjes. Po kështu mitra fiksohet si rezultat i sekretimit të hormonit progesterin, për ndryshim nga hormoni estrogen, që bën tkurrjen e shpejtë dhe eksistuese.

Allahu i Madhërishëm në Kuranin famëmadh rikujton:

“Ç’është me ju që Allahut nuk i shprehni madhërinë që e meriton? Kur Ai ju krijoi në disa etapa.” (Nuh, 13-14)

Në ditën e 15, shfaqet nyja primitive (notochord). Shfaqja e saj është shumë e rëndësishme, sepse ajo nxit frytin për t’u zhvilluar. Pas shfaqjes së saj fillon ndarja e pandërprerë për formimin e sistemit nervor. Kjo nyje primitive fillon të zhduket gjatë javës së katërt, por lë një gjurmë në eshtrenë e bishtit apo në fundin e bishtit.

Muhamedi s.a.v.s. në një hadith tregon një mrekulli të vërtetë hyjnore në kohën kur askush as që ka ëndërruar se

tërë sistemet e organizmit të frytit formohen si rezultat i aktivitetit të nyjës primitive.

Nga Ebu Hurejre r.a. përcillet se nga Pejgamberi s.a.v.s. është dëgjuar të ketë thënë: *“Tërë trupin e njeriut e ha toka, përveç fundit të bishtit nga i cili është krijuar dhe nga ai do të ringjallet.”*

Në versionin tjetër qëndron: *“Tërë organizmi i njeriut shkatërrohet përveç një eshtre, e ajo është fundi i bishtit. Nga ai do të ringjallen krijesat në ditën e Gjykimit.”* (Buha-riu, Muslimi, Ebu Davudi, En-Nesaiu, Maliki, Ahmedi dhe Ibën Hibbani).

Ibën Hibbani transmeton hadithin nga Ebu Seid el-Hud-riu r.a., i cili e ka dëgjuar Pejgamberin s.a.v.s. duke thënë: *“Toka e ha tërë trupin e njeriut përveç fundit të bishtit.”* Ç’është ajo, o i Dërguar i Allahut?”- e pyetën sahabët.

“Është pjesë e eshtres sikur kokrra e melit se nga ajo u krijua njeriu.”

Këto hadithe të sakta të transmetuara nga Muhamedi s.a.v.s. janë mrekulli dhe argument i fuqishëm i delegimit të tij nga Allahu i Plotfuqishëm, ndërsa embriologjia, në gjysmën e dytë të shekullit njëzet e zbuloi rolin e veçantë të nyjës primitive në formimin e embrionit. Ky është fakt të cilin e njohin vetëm shkencëtarët e këtij lëmi të mjekësisë.

Dituria e Allahut të Madhërishëm është gjithëpërfshirëse dhe complete. Ajo përfshinë në detaje çka ka në mitër dhe jashtë saj siç bën aluzion ajeti i Kuranit fisnik:

“Allahu e di se ç ‘bart çdo grua, dhe (e di) çka pakë-sojnë e çka shtojnë mitrat. Tek Ai çdo send është me masë të caktuar.” (Er-Rra’d, 8)

Dituria e Allahut të Madhërishëm, përveç gjinisë së frytit, përfshin çdo fazë të zhvillimit embrional, përshtetshmërinë e vija-ve të fytyrës, vetitë e trashëguara, furnizimin, jetën, lumturi-në, vdekjen. Aty fshihen edhe shënimet më të hollësishme dhe më precize si: a do të vazhdojë shtatzënia apo fryti do të hidhet jashtë duke e abortuar, a do të jetë komplet apo me malformime deri te kromozomet, fshehtësitë të cilat i për-mban çdo qelizë, fshehtësitë trashëguese, fshehtësitë e zhvi-llimit, fshehtësinë e frymëzimit të shpirtit fisnik me të cilin u nderua njeriu.

Pra, kush përveç Allahut i di të gjitha këto?

Allahu i Madhërishëm e ka thënë të vërtetën në Kuranin famëmadh:

“S’ka dyshim se vetëm Allahu e di kur do të ndodhë kiameti, Ai e di kur e lëshon shiun. Ai e di se çka në mitra (të nënave), nuk e di kush pos Tij se çka do t’i ndodhë (çka do të punojë) nesër, dhe askush nuk e di, pos Tij, se në ç’vend (ose kohë) do të vdesë. Allahu është më i dijsmi, më i njohuri.” (Llukman, 34)

Një prej karakteristikave të lëkurës është se çdo lloj gja-llse lëshon një erë karakteristike që e dallon atë nga të tjerat. Brezat njerëzorë ndryshojnë nga aromat që dalin prej lëkurës së tyre. Ndërsa kjo erë është e fortë te zezakët dhe indianët, aq sa ndihet aq larg, pakësohet te popujt e tjerë. Burim i kë-tyre erërave te njeriu janë acidet organike që sekretohen nga gjëndrat yndyrale, të vendosura në lëkurë.

Kështu Jakubi a.s. ndjen erën e djalit të tij Jusufit a.s. në këmishën dërguar atij, siç konfirmon ajeti i Kuranit fisnik:

*“(u nisën) **Dhe posa u ndanë devetë (prej qytetit), i ati i tyre tha: “Unë po e ndiej erën e Jusufit, mos më konsideroni të matufosur.” (këtë ia tha familjes së vet në Palestinë).” (Jusuf, 94)***

Pra, ky ajet kuranor tregon dallimin e erës së djersës së Jusufit nga era e djersës së vëllezërve të tij.

Shkenca ka vërtetuar, se aroma e njeriu ndryshon nga moshja në moshë. Fëmija që ushqehet me qumështin e nënës së tij, ka dallim në mes fëmijës që ushqehet me qumësht lopë.

Era e djersës ndryshon në sëmundje të ndryshme të brendshme aq sa mund të bëhet tipike për çdonjërin prej tyre. Kështu, tuberkulozi ka erë djerse të veçantë, diabeti nxjerrë erë acetoni si dhe të sëmurit me uremi kanë erë djerse karakteristike. Andaj Kurani fisnik na fton të meditojmë për krijesën njerëzore, të cilën Allahu i Madhërishëm e përsosi në formën më të bukur:

“Vërtet, Ne e krijuam njeriun në formën më të bukur.”
(Et-Tin, 4)

Allahu i Madhërishëm në Kuranin fisnik urdhëron e thotë:

***“A mendon njeriu se nuk do t’i tubojmë eshtrat e tij?
Po, do t’ia tubojmë! Duke qenë se Ne jemi të zotët t’ia rikrijojmë si kanë qenë edhe majat e gishtave të tij!”***
(El Kijame, 3-4)

Përse Allahu i Gjithëdijshtëm veçoi mollëzat e gishtave prej pjesëve të shumta të trupit? Mos vallë mollëzat e gishtave janë më të ndërlikuara se kockat?

Shkenca e zbuloi sekretin e mollëzave të gishtërinjve në shekullin XIX dhe bëri të qartë që, mollëzat përbëhen nga vija të spikatura në lëkurë të cilat ngritën mbi poret e djersës. Këto viza zgjaten te çdo person, në formë të veçantë. Është vërtetuar se gjurmët e gishtave nuk mund të përputhen dhe të ngjasojnë te dy persona në botë, madje edhe deri te binjakët një vezorë.

Formimi i mollëzave tek embrioni ndodh në muajin e katërt. Ato mbetën të pandryshueshme dhe të veçanta gjatë gjithë jetës, dhe, për këtë arsye mollëzat konsiderohen një argument i pagabueshëm për identifikimin e personit, që përdoret në të gjitha vendet e botës dhe tek i cili mbështetën në hetimin e çështjeve penale dhe në kriminalistikë.

E mbase ky është sekreti për të cilin Allahu i Madhëri-shëm zgjodhi mollëzat e gishtave për t'i përmendur.

Në vitin 1877, doktor Henri Foldzi, shpiku mënyrën e vendosjes së mollëzave mbi letër duke përdorur ngjyrën. Në vitin 1892, Fransis Galtoni, vërtetoi se pamja e mollëzës për çdo gisht jeton me të zotën e saj gjithë jetën e tij dhe nuk ndryshon. Ai vërtetoi gjithashtu se nuk ka dy veta në gjithë botën që të kenë të njëjtat vizatime të sakta në mollëzat e gishtave. Është mahnitëse se këto viza mbeten nga djepi në varr. Edhe nëse u ndodh diçka që i shkatërron, si djegie bie fjala, pas shërimit dhe regjenerimit ato kthehen në formën e parë.

Dhe jo vetëm mollëzat e gishtave të dorës, por edhe mollëzat e gishtave të këmbës kanë të njëjtën veçori. Sot dakti-loskopia studiohet si shkencë e veçantë në kriminalistikë për identifikimin e këtyre vizave.

Kështu, mollëza e gishtit mbetet e pandryshueshme, e dallueshme dhe e veçantë për çdo person në botë. Kjo na bën të përulemi në shenjë falënderimi ndaj Allahut të Plotfuqishëm, për mirësinë e shpalljes së librit, dija e të cilit i paraprinë shkencës, siç bën aluzion ajeti i Kuranit famëmadh:

“Por Allahu dëshmon për atë që t’u zbrit ty, atë ta zbriti sipas dijes së Vet...” (En-Nisa, 166)

Andaj, me plot të drejtë mund të konkludojmë se Kurani fisnik është prijatar i shkencës dhe civilizimit.

Në përmbyllje apelojmë se porosia e përhershme e Allahut të Madhërishëm për njerëzimin është që ta lexojmë, meditojmë dhe ta studiojmë Librin e Tij, duke marrë mësim dhe përvojë jetësore, siç bën aluzion ajeti kuranor:

“Ne Kuranin e bëmë të lehtë për ta studiuar, a ka ndokush që merr përvojë nga ai?” (El-Kamer, 40)

Literatura e konsultuar:

1. H. Sherif Ahmeti: “Kur’ani” – Përkthim me komentim, Prishtinë, 1988.
2. Jusuf b. Abdullah Ali: “The Meaning of the Holy Qur’an” Maryland, USA 1991.
3. Ramo Atajiq: “Prijevod Kur’ana sa tefsirrom i komentarom na bosanskom jeziku”, Sarajevë 2001.
4. Muhammed Sha’ravi : “Mrekullia e Kur’anit” Prishtinë, 1996.
5. Mustafa Mlivo: “Kur’an ispred nauke i civilizacije”, Bugojna, 2001.
6. Keith Moore: “Developing Human” , SHBA, 1998.
7. Abdul Mexhid Zendan: “Njëshmëria e Krijuesit”, Furkan, Shkup 2000.
8. Gary Miller: “Qudesni Kur’an”, 2003.
9. Husein Muhammed Dhehebi: “Komentimi shkencor i Kur’anit”. Dituria Islame nr. 42 Prishtinë, 1992.
10. Harun Jahja: “Mrekullitë e Kur’anit” Tiranë, 2002.
11. Feti Mehdiu: “Kur’ani kryevepër”, Prishtinë, 1992.
12. Sejjid Kutub: “ U okrilju Kur’ana” Sarajevë, 1996.
13. Hamilton Brid Musman: “Human Embryology”, Baltimore, USA, 1967.
14. Jusuf Raloviq: “Dituritë gjeografike në Kur’an”, Shkup, 1999.
15. Mehmed Karahoxhiq: “Knjiga o stvaranju”, Sarajevë, 2003.
16. Orijeta Deda, Samir Bulku: “Thesare në Kur’an” Tiranë, 2002.
17. Ali Iljazi: “Kur’ani dhe shkenca bashkëkohore” Gjakovë, 2000.
18. Ali Iljazi: “Kur’ani famëmadh nga këndvështrimi shkencor”, 2002.
19. Ali Iljazi: “Kur’ani prijatar i shkencës” Gjakovë, 2003.
20. Bashkim Thaqi: “Një sekret i sistemit periodik”, Zgjimi islam, nr 5, Prishtinë, 2004.
21. Rasim Bejtullahu: “Astronomia” tekst universitar, Prishtinë, 2003.
22. David Levy: “Skywatching”, Usa, 1994.

PHD (c) Besir NEZIRI

MUVAKKIT-HANJA **(Vendi ku përcaktoheshin kohët** **e namazit në Perandorinë Osmane)**

Hyrje

Koha është një kusht i rëndësishëm për disa ibadete në Islam, si për namazin, agjërimin, haxhin, etj.. Por, në Islam, mund të thuhet se koha është më e rëndësishmja për namazin. Sepse një mysliman duhet të falet pesë herë në ditë dhe një nga kushtet themelore të këtij adhurimi është të kryhet në kohë. Allahu xh.sh. në Kuranin fisnik thotë: *“Vërtet namazi është obligim për besimtarët në kohën e caktuar.”*¹

Në vitet e para të Islamit, kohët e namazeve përcaktoheshin përafërsisht me metoda praktike, tradicionale, në një nivel që çdo person mund të zbatojë me lehtësi.² Në tekstet e hershme islame përmendet se për përcaktimin e drejtë të koh-

¹ Kuran, Nisa, 103.

² Mustafa Helvacı, Yavuz Unat, “İlm-i Mîkât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, fq. 413.

ëve të namazit dhe drejtimit të kibles kryesisht janë përdorur metodat tradicionale astronomike. Për përllogaritjen e kohës kanë përdorur skema të thjeshta, duke iu referuar hijeve dhe yllësit e zodiakut gjatë ditës, ndërsa për gjetur drejtimin e kiblës kanë përdorur disa metoda, duke iu referuar diellit, yjeve dhe erës. Për shembull, për përcaktimin e kohëve të namazeve ditore është përdorur metoda e matjes së gjatësisë së hijes së një personi. Prandaj, shumica e skemave të hershme islame u përdorën kryesisht për kohët e namazeve në mesditë dhe pasdite, të përcaktuar nga gjatësitë e hijes. Pra, në periudhën e parë të Islamit në përgjithësi janë përdorur skemat e hijes për përcaktimin e kohës së namazit të drekës dhe të iqindisë.³

Kohët e namazeve janë të ndryshme për secilin rajon dhe ndryshojnë sipas periudhave të caktuara të vitit. Prandaj, problemi i përcaktimit të kohëve të namazit është problem që përsëritet vazhdimisht dhe mund të zgjidhet me llogaritjet që bazohen në rezultate të ndryshme në rajone të ndryshme. Sidomos namazet që kryhen me xhemat, bënë që kohët e namazeve të përcaktohen me përpikëri. Gjatë historisë, në çdo vend në të cilin është përhapur Islami, është kërkuar një vëzhgim dhe llogaritje e veçantë për përcaktimin e kohëve të namazeve dhe drejtimit të kiblës. Myslimanët, duke u mbështetur në njohuritë dhe përvojat e tyre kanë zhvilluar mjete më të sakta dhe më të detajuara për të përcaktuar kohët e nama-

³ Mimar Zeliha Kumbasar, *Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, fq. 10.

zit. Në shekujt vijues, lindi shkenca që merrej me përcaktimin e kohëve të namazit, e cila quhet shkenca e mikatit (ilm-i mikat).⁴

Shkenca e mikatit (Ilm-i Mikat)

Shkenca e mikatit është shkencë që përcakton kohën, veçanërisht kohët e namazit, me anë të diellit, hënës dhe yjeve. Fjala **mikāt** (shumësi **mevākīt**) rrjedh nga rrënja e fjalës “**vakt**”, që në aspektin gjuhësor do të thotë “përcaktimi i një kohe të caktuar”. Ndërsa në aspektin terminologjik do të thotë “koha dhe vendi i caktuar për një punë”. Në bazë të këtij kuptimi, mikat quhet edhe vendi ku hyhet në ihram gjatë kryerjes së haxhit.⁵

Një ndër qëllimet e astronomisë islame është që besimtarëve myslimanë t’u ofrohen informacionet e nevojshme për faljen e namazeve në kohën e duhur dhe në drejtim të kiblës. Në filltet e para të Islamit, kohët e namazit përcaktoheshin përafërsisht dhe me metoda praktike që mund të zbatoheshin lehtësisht nga çdo mysliman. Nga shek. VIII (h. II) janë vendosur bazamentet shkencore të kësaj fushe dhe këto bazamente kanë arritur deri në ditët e sotme, duke pasuar disa ndryshme të vogla. Për herë të parë në shek. IX janë përgatitur tabelat në të cilat përcaktoheshin kohët e namazeve, të cilat quheshin “*el-evkātü’l-hamse* ose *el-evkātü’s-şer’iyye*”, dhe drejtimi i kibles për çdo ditë të vitit ose për çdo shkallë

⁴ Po aty, fq. 5.

⁵ Mustafa Helvacı, Yavuz Unat, “İlm-i Mikāt”, fq. 413.

të gjatësisë gjeografike. Në këtë mënyrë u hap rruga e formimit të shkencës së mikatit. Në shek. XIV shkenca e mikatit pati një përhapje të madhe në Damask. Personat e angazhuar me këtë shkencë që punonin në institucione fetare quheshin *muvakkit*, ndërsa astronomët që bënë punime shkencore quheshin *mîkâîî*.⁶

Prijatarë të kësaj fushës ishin Hasan bin Ali el-Merrakushi, Ibnu'sh-Shatiri dhe Shemseddin el-Halili. Këta dijetarë përgatitën tabela që tregonin kohët e namazeve për qytetin e Kajros dhe Damaskut dhe për shumë qytete, veçanërisht për Stambollin.⁷

Muvakkit-hanja

Muvakkit-hane janë quajtur vendet ku kanë punuar muvakkitët, të cilët kanë qenë përgjegjës për përcaktimin e kohëve të namazit me mjete të ndryshme, si dhe për rregullimin dhe mirëmbajtjen e atyre instrumenteve. Muvakkit-hanet zakonisht kanë qenë në oborrin e xhamive dhe mesxhideve, por ka pasur edhe në tyrbe dhe teqe. Në çdo qytet ku jetonin myslimanët, varësisht prej nevojës ka pasur një e më shumë muvakkit-hane. Muvakkit-hanja e parë është ndërtuar në Sham, në xhaminë Emevije. Ndërsa formën e një institucionit e ka marrë në fund të shekullit XIII në Kajro. Institucioni

⁶ Po aty.

⁷ Salim Ayduz, "Muvakkithane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000, fq. 133.

Muvakkit-hane pati një shtrirje më të madhe në Siri në shek. XIV.

Në shtetin osman, që nga themelimi i tij, është parë ndikimi i ekoleve të Kajros dhe Damaskut në çështjen e shkencës së mikatit.⁸ Osmanët, para çlirimit të Stambollit kanë ndërtuar muvakkit-hane në disa qendra të banimit, por që tani nuk ka ndonjë informacion për vendndodhjen dhe muvakkitët e tyre. Në Stamboll, muvakkit-hanja e parë është ndërtuar në vitin 1470 në oborrin e xhamisë Fatih. Më pas është ndërtuar një muavkkit-hane në xhaminë Bajazit dhe një në xhaminë Sulltan Selim.⁹ Pra ndërtimi i muvakkit-haneve afër çdo xhamie të madhe ishte bërë adet në shtetin osman. Prandaj në kompleksët e xhamive të mëdha janë ndërtuar edhe muvakkit-hanet. Vetëm në Stamboll vlerësohet se kanë qenë afër 100 muvakkit-hane. Disa ndër muvakkit-hanet e Stambollit janë: muvakkit-hanja e xhamisë Sulltan Ahmet, muvakkit-hanja e xhamisë Atik Valide, muvakkit-hanja e xhamisë Ajasofja, muvakkit-hanja e xhamisë Bejazit, muvakkit-hanja e xhamisë Ejup Sulltan, etj.¹⁰

Ndër muvakkit-hanet më të njohura në Stamboll ishte ajo e xhamisë Bajezit. Këtë muvakkit-hane, Evlija Çelebiu, e përshkruan kështu: “Në bazë të kushtit të vakëflënsit, muvak-

⁸ Po aty.

⁹ Salim Aydüz, *Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar*, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, fq. 126

¹⁰ Salim Aydüz, “Osmanlı Astronomi Müesseseleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 2, S. 4, 2004, fq. 421.

kiti i kësaj muvakkît-haneje kishte pagë më të lartë se të gjithë muvakkîtët e tjerë, sepse të gjithë marinarët në shtetet islame kishin nevojë për muvakkîtin e xhamisë së Sulltan Bajazitit. Kjo ngase muvakkîtët e kësaj xhamie rregullonin busullat dhe orët e të gjithë kapitenëve. Gjithashtu edhe të gjithë astronomët e Evropës i rregullonin busullat dhe instrumentin matës në xhaminë Bajazit Han.”¹¹

Institucioni i muvakkît-hanes ka qenë prezent edhe në Ballkan, posaçërisht në tokat shqiptare gjatë periudhës osmane. Në bazë të disa dokumenteve osmane që i kemi siguruar, muvakkît-hane dhe muvakkît ka pasur në Manastir,¹² Gjakovë, Pejë, Tiranë,¹³ Delvinë,¹⁴ Elbasan,¹⁵ Selanik,¹⁶ Nish,¹⁷ Korçë,¹⁸ Novi Pazar,¹⁹ etj. Këto dokumente osmane zakonisht japin informacione për emërime të muvakkîtëve, renovim të muvakkît-haneve, etj. Në një dokument të vitit 1862 kërkohet që të paguhen shpenzimet e rindërtimit të muvakkît-hanes dhe kutuphanes së vakëfit të xhamisë së Bizaban Sylejman Agës në Gjakovë, si dhe për shpenzimet e tjera të nevojshme

¹¹ Cahit Baltacı, *İslam Medeniyet Tarihi*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, fq. 140.

¹² BOA, YB.021, 118/557, 28.02.1922.

¹³ BOA, A.}MKT.NZD., 133/80, H. 29.05.1271 (17.02.1855).

¹⁴ BOA, A.}MKT.NZD., 62/99, H. 19.01.1269 (02.11.1852).

¹⁵ BOA, C.ADL., 66/3971, H. 25.04.1250 (31.08.1834)

¹⁶ BOA, AE.SAMD.III, 154/15114, H. 17.05.1142 (08.12.1729).

¹⁷ BOA, AE.SSLM.III, 54/3196, H.29.12.1212 (14.06.1798).

¹⁸ Po aty.

¹⁹ BOA, C..BLD., 73/3615, H. 23.08.1262 (16.08.1846).

për vakëfin.²⁰ Ndërsa, një dokument tjetër të vitit 1830, përmban fermanin për emërimin e muvakkinit të kazasë së Pejës, Mevlana es-Sejjid Ibrahim Sururit në Koniç.²¹

Nga çereku i fundit i shek. XIX, kur ndërtimi i sahat kullave u përhap shumë, muvakkrit-hanet filluan ta humbin ndikimin e tyre. Me zhvillimin e teknologjisë, rregullimi i orëve nga radio dhe televizioni bëri që muvakkrit-hanet të mbyllën. Si rezultat i kësaj, më 20 shtator 1952 ato u mbyllën plotësisht.²²

Muvakkiti

Fjala muvakkrit në aspektin gjuhësor do të thotë “përcaktues i kohës”, ndërsa në aspektin terminologjik do të thotë “personi që rregullon, kujdeset dhe mirëmban orët që përdoren për përcaktimin e kohëve të namazit”. Për arsye se detyra parësore e tyre ishte përcaktimi i kohëve të namazit, muvakkritët janë quajtur edhe *saatxhi* ose *muvakkrit-i salat*.²³

Pozita e muvakkinit, ashtu sikurse edhe imamet, hatipit, myezinit etj., bënte pjesë në grupin e personelit të kompleksit të xhamisë. Për këtë arsye merrte pagë nga të ardhurat e vakëfit, ashtu siç merrni pagë edhe personeli tjetër i komplek-

²⁰ BOA, A.} MKT.MVL., 139-92, H. 19.07.1278 (20.01.1862).

²¹ İBB, Atatürk Kitaplığı, PVS_Evr_03819.

²² Ummahan Özalp, *Tarihi Vesikalara Göre Anadolu Muvakkithaneleri*, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman 2021, fq. 3.

²³ Aydüz, *Osmanlı Devleti'nde Müneccimbaşılik*, fq. 125.

sit. Paga e muvakkinitit përcaktohej në bazë të rëndësisë së tij në vakëf dhe të ardhurave të vakëfit. Sipas një regjistri të kontabilitetit të vitit 1489, muvakkiti që punonte në kompleksin e xhamisë Fatih morri 15 akçe, ndërsa muvakkiti që punonte në xhaminë Aja Sofja morri 13 akçe.²⁴

Pozita e muvakkinitit zakonisht kalonte nga babai te djali. Por, në rast se muvakkiti paraprak nuk kishte fëmijë dhe ka vdekur pa e caktuar një muvakkit të ri në vend të tij, atëherë muvakkiti i ri emërohej në bazë të provimit që bëhej në prani të mynëxhimbashit.²⁵ Muvakkiti i ri gjithashtu duhej t'i plotësonte kushtet që caktoheshin në vakëfnamen e kompleksit në të cilën gjendej muvakkithanja.²⁶ Muvakkiti i cili e kalonte provimin dhe plotësonte kushtet e caktuara, regjistrohej në Reisulkittap²⁷ dhe emërohej në vendin ku do të punonte. Emërimi i muvakkiteve bëhej nga institucioni i Kazasqerit dhe Reisulkittabit.²⁸

Edhe pse i përkisnin klasës së ulemave (ilmije), muvakkitet që punonin çdo ditë në muvakkithane punonin si punëtorë. Gjatë punës ata mbanin takime në kokë. Ata hiqnin

²⁴ Şefaattin Deniz, "Sultan Abdülmecid'in İnşa Ettirdiği Muvakkithaneler", *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, XLIX (2017), fq. 270.

²⁵ Zyrtari përgjegjës për çështjet që lidhen me astronominë dhe astrologjinë në shtetin osman

²⁶ Ayduz, "Osmanlı Astronomi Müesseseleri", fq. 420.

²⁷ Shefi i zyrës së Divanit, që kryente punët e shkresave në burokracinë osmane deri në shek. XVII. Ndërsa prej shek. XVII deri në Tanzimat ka qenë ministër i Punëve të Jashtme.

²⁸ Ayduz, "Osmanlı Astronomi Müesseseleri", fq. 420.

xhyben dhe vishnin shallvaret dhe një jelek me supe të mbuluar dhe me jakë. Në këtë mënyrë ata përcaktonin kohët e namazeve duke ndjekur rrjedhën e diellit me instrumentet që përdornin për të përcaktuar kohën.²⁹

Kushtet që kërkoreshin për të qenë muvakkit

Muvakkitët para se të fillonin punën duhet t'i plotësonin kushtet e kërkuara nga institucioni i vakëfit për të cilin do të punonin. Nga muavkkitët kërkohej që të jenë njerëz të drejtë, të ditur, të përsosur dhe dijetarë, si dhe të dinin mirë gjuhën arabe dhe perse. Përveç kësaj është shikuar nëse muvekkitët kishin kryer medresenë dhe nëse kishin njohuri shkencore. Ata që e kishin të kryer medresenë dhe kishin njohuri nga shkenca mund të fillonin detyrën e tyre si muvakkit.³⁰

Sipas vakëfnames së xhamisë Sulejmanije të vitit 1555, personi që do të punonte si muvakkit duhet të ketë dije për shkencën e astronomisë, për shkencën e mikatit (shkencën e përcaktimit të kohës), të di kohët e namazit, kohë kur fillon nata dhe dita, orën e lindjes dhe perëndimit të shtatë planetëve, vargjet e shenjave të zodiakut, shkallët dhe minutat në kohën e lindjes së diellit, mesditës dhe perëndimit të diellit si dhe proceset e rritjes dhe zvogëlimit të dritës së hënës.³¹

²⁹ Kumbasar, *Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri*, fq. 26.

³⁰ Özalp, *Tarihi Vesikalara Göre Anadolu Muvakkithaneleri*, fq. 15.

³¹ Kumbasar, *Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri*, fq. 27.

Detyrat e muvakkitit

Detyra e muvakkitit është që t'i informojë myezinët që janë të ngarkuar me këndimin e ezanit se po afron koha e ezanit ose se është koha e duhur për të thirrur ezanin. Në këtë mënyrë është mundësuar që myezinët ta kryenin punën e tyre me kohë.³²

Në vendet ku punonin, muvakkitët, jepnin mësim për astronominë dhe llogaritjen e kohës. Në këtë mënyrë bënëin përgatitjen e njerëzve që do të vazhdonin më vonë këtë profesion.

Ndër detyrat kryesore të muvakkitit është përcaktimi i kohëve të adhurimit, duke përdorur instrumentet që ndihmojnë në përcaktimin e saktë të pozicionit të diellit dhe kohëve të adhurimeve. Ngase siç dihet, në Islam adhurimet duhet të kryhen në kohë të vet. Për përcaktimin e saktë të kohëve të adhurimeve, muvakkitët duhet të kenë njohuri edhe në fushën e gjeometrisë dhe matematikës, për arsye se instrumentet astronomike bazohen në llogaritje. Një ndër arsyet që e bëjnë të rëndësishme këtë detyrë të muvakkitëve është se, ata nuk duhet ta bëjnë vetëm përcaktimin e kohëve të namazit për një rajon, por për çdo rajon, ngase kohët e namazeve dallojnë nga rajoni në rajon. Një nga detyrat e tjera që kërkohet nga muvakkitët është të jenë të pranishëm në xhami me hafëzët dhe myezinët, veçanërisht gjatë namazit të xhumasë dhe bajramit.³³

³² Efkan Uzun, "Yeni Arşiv Belgeleri Işığında Niğde Saat Kulesi", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 9, 2019, fq. 122.

³³ Özalp, Tarihi Vesikalara Göre Anadolu Muvakkithaneleri, fq. 15-16.

Për të informuar publikun, Muvakkitët përgatitnin kalendarët në formë tabelore që tregonin të gjithë muajt dhe stinët e vitit.³⁴ Ata gjithashtu përgatitnin vaktiat para Ramazanit dhe ato vaktia i varnin në murin e muvakkithaneve për t'i parë njerëzit.³⁵

Një vakti (imsakije) nga periudha osmane

³⁴ Cumhure Üçer, “İstanbul’da Zaman ve Takvimler”, *Zaman İçinde İstanbul*, S. 51, İstanbul 2004, fq. 80.

³⁵ Özalp, *Tarihi Vesikalara Göre Anadolu Muvakkithaneleri*, fq. 16.

Pastrimi, mirëmbajtja, riparimi dhe rregullimi i orëve në muvvakit-hane ka qenë gjithashtu në përgjegjësinë e muvakkittit.³⁶

Njëra ndër detyrat kryesor të muvakkittit ishte edhe përcaktimi i drejtimit të kibles. Astronomët islamë janë angazhuar në këtë drejtim dhe janë përpjekur të eliminojnë problemin e përcaktimit të drejtimit të kibles, duke shtuar vizore të kibles në tabelat rubu dhe astrolabe.³⁷ Derisa kanë filluar të përdorin orët mekanike për përcaktimin e kohëve, muvakkittët i kanë përdorur instrumentet astronomike si orën diellore, orën me rërë, orën e ujit etj.³⁸ Muvakkittët drejtimin e kibles përveç instrumenteve astronomike e përcaktonin edhe me ndihmën e ziçeve.³⁹

Një pjesë e muvakkittëve kanë shërbyer edhe në pallatin mbretëror. Detyra e këtyre muvakkittëve ka qenë riparimi dhe mirëmbajtja e orës në pallat, por edhe informimi i sulltanit dhe njerëzve të tjerë të pallatit për kohët e namazeve.⁴⁰

Detyra e muvekkittëve për t'i informuar myezinët për kohën e ezanit përfundoi me ndërtimin e sahat kullave, të cilat tek osmanët kanë filluar të ndërtohen në fund të shek. XVI sipas disa burimeve. Ekzistimi i muvakkitt-haneve dhe dëshii-

³⁶ Po aty.

³⁷ Yavuz Unat, "Kible Tayini", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2002, fq. 369.

³⁸ Özalp, *Tarihi Vesikalara Göre Anadolu Muvakkithaneleri*, fq. 17.

³⁹ Katalogët, në të cilët rezultatet e vëzhgimeve të bëra në observatorë u shfaqeshin në formë tabelore quheshin zic. Shih: Yavuz Unat, "Zic", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul 2013, fq. 397.

⁴⁰ Özalp, *Tarihi Vesikalara Göre Anadolu Muvakkithaneleri*, fq. 17.

ra që lajmërimi i kohëve të namazeve të bëhet me zë të njeriut e jo me zë mekanik ndikoi që sahat kullat të vinin më vonë tek osmanët dhe që të mos përvetësohen sa duhet nga njerëzit.⁴¹ Rritja e numrit të orëve mekanike në shek. XVIII dhe XIX lehtësoi punën e muvakkitëve. Me sjelljen e orëve mekanike në muvakkit-hane, e vetmja gjë që do të bënin muvakkitët ishte të kontrollonin nëse këto orë tregonin kohën e drejtë, t'i riparonin, mirëmbanin dhe pastronin ato.⁴²

Instrumentet (mjetet) që i kanë përdorur muvakkitët

Gjatë historisë, për përcaktimin e kohës, myezinët dhe muvakkitët kanë përdorur instrumente të ndryshme astronomike, disa prej të cilave i kanë zbuluar vetë. Muvakkitët në Perandorinë Osmane, funksionin e tyre e kanë kryer duke përdorur instrumentet si orën diellore, tabelën rubu, usturlabin, orën e rërës, orën e ujit, etj. Kjo ka vazhduar derisa është përhapur përdorimi i orëve mekanike.⁴³

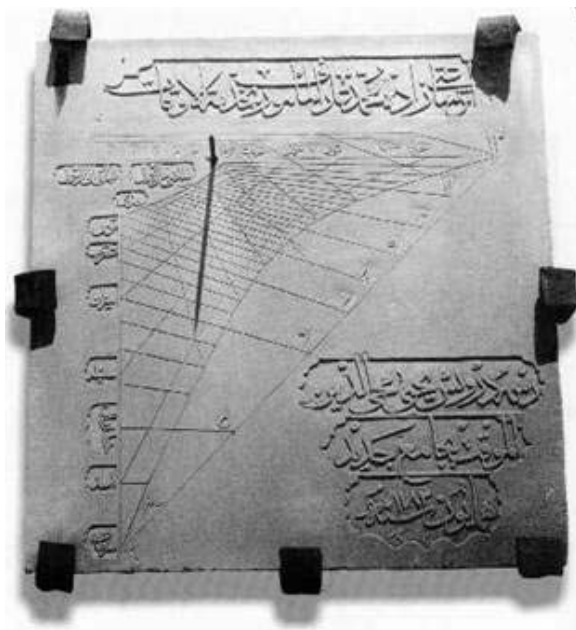
⁴¹ Uzun, “*Yeni Arşiv Belgeleri Işığında Niğde Saat Kulesi*”, fq.122.

⁴² Aydüz, “*Osmanlı Astronomi Müesseseleri*”, fq. 420.

⁴³ Kumbasar, *Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri*, fq. 29.

Ora diellore

Ora diellore është një instrument që shërben për përcaktimin e kohës sipas lëvizjeve të hijes së një boshti të quajtur gronom dhe të përgatitur në mënyrë të veçantë në një bazë, të përgatitur në mënyrë të veçantë prej mermeri, guri ose metali në përputhje me lëvizjet e dukshme të Diellit.⁴⁴

Ora diellore e xhamisë Mihrimah Sulltan në Stamboll

Ora diellore, e cila punon sipas dritës së diellit, më së shumti është zhvilluar në pellgun e Mesdheut, Egjipt dhe

⁴⁴ Po aty, fq. 29-30.

Mesopotami. Ky instrument është sjellë në Perëndim nga grekët, të cilët janë njohur me orën diellore pasi Aleksandri i Madh e pushtoi Babiloninë. Romakët e kanë avancuar këtë instrument dhe kanë zhvilluar shumëllojshmërinë e tij. Në botën islame, përdorimi i orëve diellore të zhvilluar paralelisht me aktivitetet astronomike mendohet se ka filluar në periudhën emevite. Në botën islame, ora diellore ka pasur një përdorim të madh, ngase kohët e namazit ndryshojnë sipas lëvizjeve të diellit. Pas shek. XIII, në një numër të madh të xhamive ka pasur ora diellore, por që vetëm një numër i vogël ka mbijetuar deri në ditët e sotme.

Orët diellore, sipas pozicionit të tyre ndahen në orë diellore horizontale, vertikale dhe cilindrike. Fakti që orët diellore në përgjithësi janë vendosur në murin në drejtim të kibles ose murin perëndimor, ku dielli bie më shumë në oborr të kompleksit të xhamisë, ka forcuar idenë se drejtimet e muvakkit-haneve duhet të bëhen në mënyrë që dielli të shihet vazhdimisht.⁴⁵

Tabela rubu

Tabela rubu, e cila është përdorur shumë nga muvakkitët, është një instrument në formën e një çerek rrethi dhe përdoret kryesisht për përcaktimin e koordinatave të yjeve në aspektin e hapjes horizontale dhe lartësisë. Në botën islame për herë të parë për një instrument të ngjashëm me tabelën rubu

⁴⁵ Erdal Zeki Tomar, *Anadolu Muvakkithaneleri*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011, fq. 33.

është folur nga Harezmi në kapitullin “Fî âlâtî’l-müneccimât” të veprës së tij “Mefatihu’l-ulum”, të cilin e përshkruan si një instrument në formë çerek rrethi që përdoret për të matur lartësinë dhe për të përcaktuar kohën. Ndonëse në këtë vepër nuk janë dhënë detajet, mund të thuhet se ky instrument ka një shkallë 90 gradë për matjen e lartësisë dhe gjashtë kthesa të orës që përdoren për përcaktimin e orëve sezonale.⁴⁶

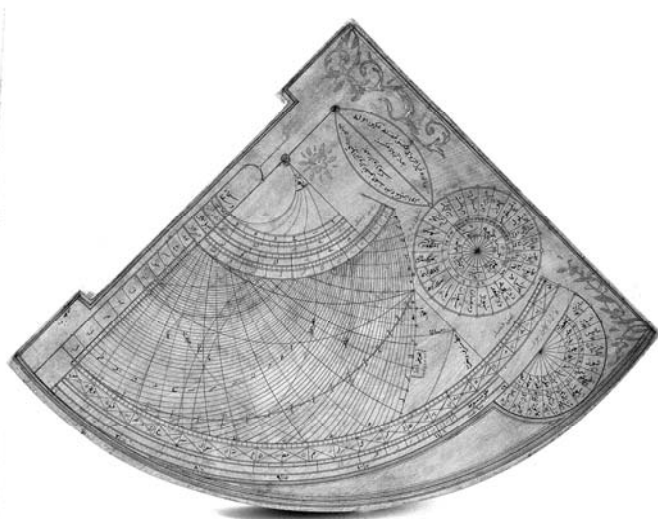

Tabela rubu

Mënyra e thjeshtë e prodhimit dhe vizatimit, sigurimi i lehtë, caktimi i kohës dhe kohëve të namazit në mënyrë të

⁴⁶ Taha Yasin Arslan, “Vakti Fethetmek: Mikât İlmi Geleneğinde Rub‘u’l-mukantarât Yapım Kılavuzu Örneği Olarak Muhammed Konevî’nin Hediye-ü’l-mülûk’u”, *Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 4, Nisan 2016, fq. 104-105.

detajuar dhe përdorimi i lehtë, ka bërë që tabela rubu të përdoret nga nja masë e madhe. Sidomos në periudhën osmane, tabela rubu është përhapur në të gjitha qytetet dhe qytezat e Anadollit dhe Rumelisë, madje edhe në fshatra. Në fillim të viteve 1900, myderrizët, imamët, myezinët, imamët e fshatrave dhe shumë kureshtarë dhe orëndreqës përdorën tabelën rubu për të përcaktuar kohët e namazit në rajonin ku ishin dhe për të rregulluar orët e tyre. Përcaktimi i kohëve të namazit, që kryhej në muvakkît-hane në qendrat e qyteteve dhe të rretheve, në fshatrat e Anadollit bëhej ashtu siç u përmend më lartë. Pra, në vendet ku nuk kishte muvakkît-hane, kohët e namazit përcaktoheshin nga myderrizët, hoxhallarët, myezinët dhe imamët e fshatit që dinin të përdornin tabelën rubu në një vend të xhamisë ose në duar.⁴⁷

Astrolabi

Fjala astrolab rrjedh nga fjala greke “*astrolabium*” që do të thotë “kapës, gjetës i yjeve”. Prandaj mund të thuhet se ka këtë kuptim: “gjetës i yjeve dhe objekteve të tjera në qiell ose përcaktues i kohës duke mbështetur në pozicionin e diellit ose të një yllit.” Astrolabi është një instrument astronomik që përdoret për zgjidhjen e problemeve që lidhen me kohën, si dhe me pozicionin e diellit dhe yjeve.⁴⁸

⁴⁷ Kumbasar, *Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri*, fq. 35-36.

⁴⁸ S. Ertan Tağman, *Mustafa ibn Ali El-Muvakkît'in Usturlab Risalesi*, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe (Bilim Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, fq. 22.

Në mes të astrolabit ka një disk me linja treguese të llogaritura matematikisht dhe ky disk rrotullohet në një kornizë mbajtëse. Brenda kësaj kornize është një rreth i bërë nga copa të holla tunxhi, me pikat në skaje që përfaqësojnë yjet. Kështu që duke sjell rrotulluesin e brendshëm mund të përcaktohet koha e lindjes dhe perëndimit të trupave qiellorë, si dhe koha se kur do të ndodhin ngjarje të tjera astronomike. Astrolabët kanë forma të ndryshme, kryesisht sferike, sipërfaqësore dhe lineare. Forma më e përdorur është ajo sipërfaqësore, e cila ka një vend për t'u varur dhe një pllakë rrethore me pjesë rrethore në skaje dhe një dioptri për vëzhgimin e yjeve.⁴⁹

Astrolabi

Edhe pse pranohet se shpikësi i parë i astrolabit ishte astronomi grek Hipparchos (190-125 p.e.s.), i cili ka jetuar në Iznik, disa studiues thonë se ky instrument është zbuluar nga

⁴⁹ Kumbasar, *Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri*, fq. 34.

astronomët myslimanë, dhe shpikësi ishte matematikani i madh Ibrahim el-Fezari.

Ky instrument, i cili është përdorur për punë të tilla, si matjen e lartësisë së diellit dhe yjeve dhe përcaktimin e kohës në përputhje me këtë lartësi, vëzhgimin e kalimit të meridianit të diellit, gjetjen e drejtimit, matjen e distancës dhe lartësisë midis dy vendeve, është avancuar dhe përdorur shumë nga shkencëtarët islamë. Kjo shihet në mënyrë të qartë në veprën e Ferganit me emrin “*Fî San'at al-Asturlâb*”, në të cilën trajtohet ndërtimi i astrolabëve që kanë të bëjnë me astronominë.⁵⁰

Ora me rërë

Ora me rërë është një instrument që përbëhet nga dy gota të lidhura me një grykë të ngushtë dhe përdoret për të llogaritur kohën duke përdorur rrjedhën e rërës nga gota e sipërme.⁵¹ Thuhet së është zbuluar nga Jusufi a.s. gjatë qëndrimit në burg, kur ishte arrestuar nga Firauni.⁵²

Orë me rërë

⁵⁰ Tomar, *Anadolu Muvakkithaneleri*, fq. 39. Shih: El Fergani, *The Elements of Astronomy*, Harvard University, 1998.

⁵¹ *Türkçe Sözlük*, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, fq. 1405.

⁵² Tomar, *Anadolu Muvakkithaneleri*, fq. 40.

Tek osmanët nuk dihet saktësisht se kur janë përdorur orët me rërë, por dihet se ato janë përdorur për çështje astronomike dhe për të përcaktuar kohën në muvakkit-hane.⁵³

Kiblenyma (busulla)

Fjala kiblenyma do të thotë tregues i kibles. Rrjedh prej fjalës arabe “kible” dhe prapashtesa perse “nyma (-nūma)” që ka kuptim tregues. Në aspektin terminologjik do të thotë instrument që tregon kiblen, jugun. Ky instrument, në formën e një kutie të rrumbullakët që zakonisht është prej druri, bronzi dhe argjendi përbëhet nga një busull dhe orë diellore.

Busulla (kiblenuma)

Në botën islame është përdorur nga shek. XI për përcaktimin e kohës dhe drejtimit. Ky instrument ka madhësi të vogël që mund të bartet edhe në xhep, por ka edhe madhësi të

⁵³ Po aty.

madhe që përdoret në anije dhe mavakkít-hane. Ka pasur një përdorim të madhe në shtetin osman derisa janë përhapur orët mekanike.⁵⁴

Përfundim

Përcaktimi i saktë i kohëve të namazit sipas diellit dhe përcaktimi i saktë i drejtimit të kibles në fenë islamë është kusht thelbësor për vlefshmërinë e namazit. Kjo hapi rrugën për themelimin e shkencës së mikatit dhe institucionit të muvakkít-hanes. Muvakkít-hanja e parë është themeluar në xhaminë Emevije në Damask gjatë periudhës emevite, ndërsa formën e një institucionit e arriti në fund të shek. XIII në Kajro. Në shek. XIV pati një shtrirje të madhe në Siri, dhe më pas në tërë botën islame, veçanërisht në shtetin osman. Muvakkít-hanja e parë në shtetin osman është ndërtuar pas çlirimit të Stambollit, në kohën e Fatih Sulltan Mehmetit. Pothuajse në çdo xhami të madhe në shtetin osman ka pasur muvakkít-hane. Muvakkít-hane ka pasur edhe në tokat shqiptare, si në Gjakovë, Pejë, Selanik, Manastir, Tiranë, etj.

Personi i cili punonte në muvakkít-hane quhej muvvakít. Detyra kryesore e tij ka qenë të përcaktoj kohët e namazit me instrumente astronomike si ora diellore, tabela rubu, usturlabi, ora me rërë, etj., si dhe të lajmëroj myezinët për hytjen e kohës së namazit. Ai gjithashtu është kujdesur për pastrimin, mirëmbajtjen, riparimin dhe rregullimin e orëve në muvvakít-hane.

⁵⁴ Po aty, fq. 41.

Literatura:
Dokumente arkivore

- BOA, YB.021, 118/557, 28.02.1922.
- BOA, A.}MKT.NZD., 133/80, H. 29.05.1271 (17.02.1855).
- BOA, A.}MKT.NZD., 62/99, H. 19.01.1269 (02.11.1852).
- BOA, C.ADL., 66/3971, H. 25.04.1250 (31.08.1834)
- BOA, AE.SAMD.III, 154/15114, H. 17.05.1142 (08.12.1729).
- BOA, AE.SSLM.III, 54/3196, H.29.12.1212 (14.06.1798).
- BOA, C..BLD., 73/3615, H. 23.08.1262 (16.08.1846).
- BOA, A.}MKT.MVL., 139-92, H. 19.07.1278 (20.01.1862).
- İBB, Atatürk Kitaplığı, PVS_Evr_03819.

Libra

- ARSLAN, Taha Yasin, “Vakti Fethetmek: Mikât İlmi Geleneğinde Rub‘u’l-mukantarât Yapım Kılavuzu Örneği Olarak Muhammed Konevî’nin Hediyeetü’l-mülûk’u”, *Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 4, Nisan 2016, fq. 103-148.
- AYDÜZ, Salim, “Osmanlı Astronomi Müesseseleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 2, No. 4, Ankara 2004, fq. 411-453.
- AYDÜZ, Salim “Muvakkithane”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul 2006, fq. 413-415.
- AYDÜZ, Salim, *Osmanlı Devleti’nde Müneccimbaşılık ve Müneccimbaşılar*, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.
- BALTACI, Cahit, *İslam Medeniyet Tarihi*, M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

- DENİZ, Şefaattin, “Sultan Abdülmecid’in İnşa Ettirdiği Muvakkithaneler”, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, C. 49, No. 49, İstanbul 2017, fq. 267-291.
- El Fergani, *The Elements of Astronomy*, Harvard University, 1998.
- HELVACI, Mustafa, Unat, YAVUZ, “İlm-i Mîkât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul 2006, fq. 133-134.
- KUMBASAR, Mimar Zeliha, *Osmanlı Dönemi İstanbul Muvakkithaneleri*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- ÖZALP, Ummahan, *Tarihi Vesikalara Göre Anadolu Muvakkithaneleri*, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman 2021.
- TAĞMAN, S. Ertan, *Mustafa ibn Ali El-Muvakkit’in Usturlab Risalesi*, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe (Bilim Tarihi) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- TOMAR, Erdal Zeki, *Anadolu Muvakkithaneleri*, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011.
- Türkçe Sözlük*, C. 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, fq. 1405.
- ÜÇER, Cumhure, “İstanbul’da Zaman ve Takvimler”, *Zaman İçinde İstanbul*, S. 51, İstanbul 2004, fq. 76-80.
- UNAT, Yavuz, “Kıble Tayini”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara 2002, fq. 369-370.
- UNAT, Yavuz, “Zic”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul 2013, fq.397-398.
- UZUN, Efkan, “Yeni Arşiv Belgeleri Işığında Niğde Saat Kulesi”, *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 9, 2019, fq. 119-130.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

TAKVIM
1443-1444
KALENDAR
2022

JANAR I / 2022			
Data sipas kal. botëror	Ditët e javës	Data sipas Takvimit	Festat fetare dhe shënime të tjera astronomike
1	e shtunë	28	Viti i Ri 2022, Xhumadel-Ula 1443 V.H.
2	e diel	29	
3	e hënë	30	
VI - Xhumadel-Uhra 1443 V.H.			
4	e martë	1	Hëna e re
5	e mërkurë	2	
6	e enjte	3	
7	e premte	4	e Xhuma
8	e shtunë	5	
9	e diel	6	
10	e hënë	7	
11	e martë	8	
12	e mërkurë	9	
13	e enjte	10	
14	e premte	11	e Xhuma
15	e shtunë	12	
16	e diel	13	
17	e hënë	14	Hëna e plotë
18	e martë	15	
19	e mërkurë	16	
20	e enjte	17	
21	e premte	18	e Xhuma
22	e shtunë	19	
23	e diel	20	
24	e hënë	21	
25	e martë	22	
26	e mërkurë	23	
27	e enjte	24	
28	e premte	25	e Xhuma
29	e shtunë	26	
30	e diel	27	
31	e hënë	28	Hamsini

JANAR I / 2022

Data	Ditët e javës	Imsaku dhe kohët e namazit						
		Imsaku	Lindja e diellit	Dreka	lkindia	Akshami	Jacia	Gjatësia e ditës
		o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.
1	e shtunë	5:21	7:03	11:44	14:05	16:21	18:00	9:18
2	e diel	5:21	7:03	11:45	14:06	16:21	18:00	9:18
3	e hënë	5:20	7:02	11:45	14:06	16:22	18:00	9:20
VI - Xhumadel-Uhra 1443 V.H.								
4	e martë	5:20	7:02	11:45	14:06	16:23	18:01	9:21
5	e mërkurë	5:20	7:02	11:45	14:07	16:24	18:02	9:22
6	e enjte	5:20	7:02	11:46	14:08	16:25	18:03	9:23
7	e premte	5:20	7:01	11:46	14:08	16:26	18:04	9:25
8	e shtunë	5:20	7:01	11:46	14:09	16:27	18:05	9:26
9	e diel	5:20	7:01	11:47	14:10	16:28	18:06	9:27
10	e hënë	5:19	7:00	11:47	14:11	16:29	18:07	9:29
11	e martë	5:19	7:00	11:47	14:12	16:30	18:08	9:30
12	e mërkurë	5:19	7:00	11:48	14:13	16:31	18:09	9:31
13	e enjte	5:19	7:00	11:48	14:14	16:33	18:10	9:33
14	e premte	5:19	7:00	11:49	14:15	16:34	18:11	9:34
15	e shtunë	5:19	7:00	11:50	14:16	16:35	18:12	9:35
16	e diel	5:19	6:59	11:50	14:17	16:36	18:13	9:37
17	e hënë	5:18	6:59	11:50	14:18	16:37	18:14	9:38
18	e martë	5:18	6:59	11:51	14:19	16:39	18:15	9:40
19	e mërkurë	5:18	6:58	11:51	14:20	16:40	18:16	9:42
20	e enjte	5:18	6:58	11:52	14:21	16:41	18:17	9:43
21	e premte	5:17	6:57	11:52	14:22	16:42	18:18	9:45
22	e shtunë	5:17	6:56	11:52	14:23	16:44	18:19	9:48
23	e diel	5:17	6:55	11:52	14:24	16:45	18:20	9:50
24	e hënë	5:16	6:54	11:53	14:25	16:46	18:21	9:52
25	e martë	5:15	6:53	11:53	14:26	16:47	18:22	9:54
26	e mërkurë	5:14	6:52	11:53	14:27	16:49	18:23	9:57
27	e enjte	5:14	6:51	11:54	14:29	16:50	18:24	9:59
28	e premte	5:13	6:50	11:54	14:30	16:51	18:25	10:01
29	e shtunë	5:12	6:49	11:54	14:31	16:53	18:27	10:04
30	e diel	5:12	6:48	11:54	14:32	16:54	18:28	10:06
31	e hënë	5:11	6:47	11:54	14:33	16:55	18:29	10:08

SHKURT II / 2022

Data sipas kal. botëror	Ditët e javës	Data sipas Takvimit	Festat fetare dhe shënime të tjera astronomike
1	e martë	29	Xhumadel-Uhra 1443 V.H.
VII - Rexheb 1443 V.H.			
2	e mërkurë	1	Hëna e re
3	e enjte	2	Nata e Regaibit
4	e premte	3	e Xhuma
5	e shtunë	4	
6	e diel	5	
7	e hënë	6	
8	e martë	7	
9	e mërkurë	8	
10	e enjte	9	
11	e premte	10	e Xhuma
12	e shtunë	11	
13	e diel	12	
14	e hënë	13	
15	e martë	14	Hëna e plotë
16	e mërkurë	15	
17	e enjte	16	Dita e Pavarësisë së Kosovës
18	e premte	17	e Xhuma
19	e shtunë	18	Xhemra I në ajër
20	e diel	19	
21	e hënë	20	
22	e martë	21	
23	e mërkurë	22	
24	e enjte	23	
25	e premte	24	e Xhuma, Xhemra II në ujë
26	e shtunë	25	
27	e diel	26	Nata e Miraxhit
28	e hënë	27	

SHKURT II / 2022

Data	Ditët e javës	Imsaku dhe kohët e namazit						
		Imsaku	Lindja e diellit	Dreka	Ikindia	Akshami	Jacia	Gjatësia e ditës
1	e martë	5:10	6:46	11:54	14:34	16:57	18:30	10:11
VII - Rexheb 1443 V.H.								
2	e mërkurë	5:09	6:45	11:54	14:35	16:58	18:31	10:13
3	e enjte	5:08	6:44	11:54	14:36	16:59	18:32	10:15
4	e premte	5:07	6:43	11:54	14:37	17:00	18:33	10:17
5	e shtunë	5:06	6:42	11:54	14:38	17:02	18:34	10:20
6	e diel	5:05	6:41	11:54	14:39	17:03	18:35	10:22
7	e hënë	5:03	6:39	11:54	14:40	17:04	18:36	10:25
8	e martë	5:02	6:38	11:54	14:41	17:05	18:37	10:27
9	e mërkurë	5:01	6:37	11:54	14:42	17:07	18:39	10:30
10	e enjte	4:59	6:36	11:54	14:43	17:08	18:40	10:32
11	e premte	4:58	6:35	11:54	14:44	17:10	18:42	10:35
12	e shtunë	4:57	6:33	11:54	14:45	17:11	18:43	10:38
13	e diel	4:56	6:32	11:54	14:46	17:13	18:45	10:41
14	e hënë	4:55	6:31	11:55	14:48	17:14	18:46	10:43
15	e martë	4:54	6:29	11:55	14:49	17:16	18:48	10:47
16	e mërkurë	4:53	6:28	11:55	14:50	17:17	18:49	10:49
17	e enjte	4:51	6:27	11:55	14:51	17:18	18:50	10:51
18	e premte	4:50	6:25	11:54	14:51	17:19	18:51	10:54
19	e shtunë	4:49	6:23	11:54	14:52	17:21	18:52	10:58
20	e diel	4:48	6:22	11:54	14:53	17:22	18:53	11:00
21	e hënë	4:46	6:20	11:54	14:54	17:23	18:54	11:03
22	e martë	4:44	6:18	11:54	14:55	17:25	18:56	11:07
23	e mërkurë	4:43	6:17	11:54	14:56	17:26	18:57	11:09
24	e enjte	4:41	6:15	11:53	14:57	17:27	18:58	11:12
25	e premte	4:40	6:13	11:53	14:57	17:28	18:58	11:15
26	e shtunë	4:39	6:11	11:52	14:58	17:29	18:59	11:18
27	e diel	4:37	6:08	11:51	14:58	17:30	19:00	11:22
28	e hënë	4:36	6:06	11:51	14:59	17:31	19:01	11:25

MARS III / 2022			
Data sipas kal. botëror	Ditët e javës	Data sipas Takvimit	Festat fetare dhe shënime të tjera astronomike
1	e martë	28	Rexheb 1443 V.H.
2	e mërkurë	29	
3	e enjte	30	
VIII - Sha'ban 1443 V.H.			
4	e premte	1	e Xhuma, Hëna e re
5	e shtunë	2	Xhemra III në tokë
6	e diel	3	
7	e hënë	4	Dita e mësuesit
8	e martë	5	
9	e mërkurë	6	
10	e enjte	7	
11	e premte	8	e Xhuma
12	e shtunë	9	
13	e diel	10	
14	e hënë	11	
15	e martë	12	
16	e mërkurë	13	
17	e enjte	14	Nata e Beratit, Hëna e plotë
18	e premte	15	e Xhuma
19	e shtunë	16	
20	e diel	17	
21	e hënë	18	Pranvera
22	e martë	19	
23	e mërkurë	20	
24	e enjte	21	
25	e premte	22	e Xhuma
26	e shtunë	23	
27	e diel	24	Llogaritja e kohës verore +1 orë
28	e hënë	25	
29	e martë	26	
30	e mërkurë	27	
31	e enjte	28	

MARS III / 2022

Data	Ditët e javës	Imsaku dhe kohët e namazit						
		Imsaku	Lindja e diellit	Dreka	Ikindia	Akshami	Jacia	Gjatësia e ditës
		o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.
1	e martë	4:34	6:04	11:51	14:59	17:33	19:03	11:29
2	e mërkurë	4:33	6:03	11:50	15:00	17:34	19:05	11:31
3	e enjte	4:31	6:02	11:50	15:01	17:36	19:07	11:34
VIII - Sha'ban 1443 V.H.								
4	e premte	4:29	6:01	11:50	15:02	17:37	19:08	11:36
5	e shtunë	4:27	6:00	11:50	15:02	17:38	19:09	11:38
6	e diel	4:25	5:58	11:50	15:03	17:39	19:10	11:41
7	e hënë	4:23	5:56	11:50	15:03	17:40	19:11	11:44
8	e martë	4:21	5:55	11:50	15:04	17:42	19:13	11:47
9	e mërkurë	4:20	5:53	11:50	15:05	17:43	19:14	11:50
10	e enjte	4:18	5:51	11:50	15:06	17:44	19:15	11:53
11	e premte	4:16	5:49	11:50	15:06	17:45	19:16	11:56
12	e shtunë	4:15	5:47	11:49	15:07	17:47	19:18	12:00
13	e diel	4:14	5:46	11:49	15:08	17:48	19:19	12:02
14	e hënë	4:13	5:44	11:49	15:08	17:49	19:20	12:05
15	e martë	4:11	5:42	11:49	15:08	17:50	19:21	12:08
16	e mërkurë	4:09	5:40	11:49	15:08	17:51	19:22	12:11
17	e enjte	4:08	5:38	11:48	15:09	17:52	19:23	12:14
18	e premte	4:06	5:36	11:48	15:09	17:53	19:25	12:17
19	e shtunë	4:04	5:35	11:48	15:10	17:55	19:26	12:20
20	e diel	4:02	5:33	11:48	15:11	17:56	19:27	12:23
21	e hënë	4:00	5:31	11:48	15:12	17:57	19:28	12:26
22	e martë	3:57	5:29	11:47	15:12	17:58	19:30	12:29
23	e mërkurë	3:55	5:27	11:47	15:13	17:59	19:31	12:32
24	e enjte	3:53	5:25	11:46	15:13	18:00	19:32	12:35
25	e premte	3:51	5:24	11:45	15:14	18:02	19:34	12:38
26	e shtunë	3:49	5:22	11:45	15:15	18:03	19:35	12:41
27	e diel	4:46	6:20	12:45	16:15	19:04	20:36	12:44
28	e hënë	4:44	6:18	12:45	16:16	19:05	20:37	12:47
29	e martë	4:41	6:16	12:44	16:16	19:06	20:38	12:50
30	e mërkurë	4:39	6:14	12:44	16:17	19:07	20:40	12:53
31	e enjte	4:37	6:13	12:43	16:17	19:08	20:41	12:55

PRILL IV / 2022			
Data sipas kal. botëror	Ditët e javës	Data sipas Takvimit	Festat fetare dhe shënime të tjera astronomike
1	e premte	29	Sha'ban 1443 V.H., Nata e Ramazanit-teravia e parë
IX - Ramazan 1443 V.H.			
2	e shtunë	1	Dita e parë e Ramazanit, Hëna e re
3	e diel	2	
4	e hënë	3	
5	e martë	4	
6	e mërkurë	5	
7	e enjte	6	
8	e premte	7	e Xhuma
9	e shtunë	8	
10	e diel	9	
11	e hënë	10	
12	e martë	11	
13	e mërkurë	12	
14	e enjte	13	
15	e premte	14	e Xhuma, Hëna e plotë
16	e shtunë	15	
17	e diel	16	
18	e hënë	17	Dita e fitorës në Bedër
19	e martë	18	
20	e mërkurë	19	
21	e enjte	20	I'tikjafi - Dita e çlirimit të Mekës viti 630
22	e premte	21	e Xhuma
23	e shtunë	22	
24	e diel	23	
25	e hënë	24	
26	e martë	25	
27	e mërkurë	26	Nata e Kadrit*
28	e enjte	27	
29	e premte	28	e Xhuma
30	e shtunë	29	

* Dhënia e Sadekatul-fitrit, është më e pëlqyeshme të bëhet prej Natës së madhe të Kadrit e deri në mbrëmje të Natës së Bajramit.

PRILL IV / 2022

Data	Ditët e javës	Imsaku dhe kohët e namazit						
		Imsaku	Lindja e diellit	Dreka	Ikindia	Akshami	Jacia	Gjatësia e ditës
		o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.
1	e premte	4:35	6:11	12:43	16:17	19:09	20:42	12:58
IX - Ramazan 1443 V.H.								
2	e shtunë	4:34	6:09	12:43	16:18	19:10	20:44	13:01
3	e diel	4:32	6:07	12:42	16:18	19:12	20:46	13:05
4	e hënë	4:31	6:06	12:42	16:19	19:13	20:47	13:07
5	e martë	4:29	6:04	12:42	16:19	19:14	20:48	13:10
6	e mërkurë	4:27	6:02	12:42	16:20	19:15	20:50	13:13
7	e enjte	4:25	6:01	12:41	16:20	19:16	20:51	13:15
8	e premte	4:22	5:59	12:41	16:20	19:17	20:52	13:18
9	e shtunë	4:20	5:57	12:40	16:21	19:18	20:54	13:21
10	e diel	4:18	5:56	12:40	16:21	19:20	20:56	13:24
11	e hënë	4:16	5:54	12:40	16:22	19:21	20:57	13:27
12	e martë	4:14	5:52	12:40	16:22	19:22	20:58	13:30
13	e mërkurë	4:12	5:51	12:39	16:22	19:23	21:00	13:32
14	e enjte	4:10	5:49	12:39	16:22	19:24	21:01	13:35
15	e premte	4:08	5:48	12:39	16:22	19:25	21:02	13:37
16	e shtunë	4:06	5:46	12:38	16:22	19:26	21:03	13:40
17	e diel	4:05	5:44	12:38	16:22	19:27	21:05	13:43
18	e hënë	4:03	5:42	12:38	16:22	19:28	21:06	13:46
19	e martë	4:01	5:40	12:37	16:22	19:29	21:08	13:49
20	e mërkurë	3:59	5:39	12:37	16:23	19:31	21:10	13:52
21	e enjte	3:57	5:38	12:37	16:24	19:32	21:12	13:54
22	e premte	3:55	5:36	12:37	16:24	19:33	21:13	13:57
23	e shtunë	3:52	5:35	12:37	16:25	19:34	21:15	13:59
24	e diel	3:50	5:33	12:36	16:25	19:35	21:17	14:02
25	e hënë	3:47	5:31	12:36	16:25	19:36	21:18	14:05
26	e martë	3:45	5:30	12:36	16:26	19:37	21:20	14:07
27	e mërkurë	3:43	5:29	12:36	16:26	19:38	21:22	14:09
28	e enjte	3:41	5:28	12:36	16:27	19:40	21:24	14:12
29	e premte	3:39	5:27	12:36	16:28	19:41	21:25	14:14
30	e shtunë	3:37	5:26	12:36	16:29	19:42	21:27	14:16

MAJ V / 2022			
Data sipas kal. botëror	Ditët e javës	Data sipas Takvimit	Festat fetare dhe shënime të tjera astronomike
1	e diel	30	Ramazan 1443 V.H., Festa e punës
X - Shevval 1443 V.H.			
2	e hënë	1	Dita e I e Fitër Bajramit, Hëna e re
3	e martë	2	Dita e II e Fitër Bajramit
4	e mërkurë	3	Dita e III e Fitër Bajramit
5	e enjte	4	
6	e premte	5	e Xhuma
7	e shtunë	6	
8	e diel	7	
9	e hënë	8	
10	e martë	9	
11	e mërkurë	10	
12	e enjte	11	
13	e premte	12	e Xhuma
14	e shtunë	13	
15	e diel	14	Hëna e plotë
16	e hënë	15	
17	e martë	16	
18	e mërkurë	17	
19	e enjte	18	
20	e premte	19	e Xhuma
21	e shtunë	20	
22	e diel	21	
23	e hënë	22	
24	e martë	23	
25	e mërkurë	24	
26	e enjte	25	
27	e premte	26	e Xhuma
28	e shtunë	27	
29	e diel	28	
30	e hënë	29	
XI - Dhul-Ka'de 1443 V.H.			
31	e martë	1	Hëna e re

MAJ V / 2022								
Data	Ditët e javës	Imsaku dhe kohët e namazit						
		Imsaku	Lindja e diellit	Dreka	Ikindia	Akshami	Jacia	Gjatësia e ditës
1	e diel	o.m.	3:35	5:25	12:36	16:29	19:43	21:28
X - Shevval 1443 V.H.								
2	e hënë	3:33	5:24	12:36	16:30	19:44	21:30	14:20
3	e martë	3:31	5:22	12:36	16:30	19:45	21:31	14:23
4	e mërkurë	3:29	5:20	12:35	16:30	19:46	21:32	14:26
5	e enjte	3:27	5:18	12:35	16:30	19:47	21:33	14:29
6	e premte	3:25	5:17	12:35	16:31	19:48	21:35	14:31
7	e shtunë	3:23	5:15	12:35	16:31	19:49	21:36	14:34
8	e diel	3:21	5:14	12:35	16:31	19:50	21:37	14:36
9	e hënë	3:19	5:13	12:35	16:31	19:51	21:38	14:38
10	e martë	3:17	5:12	12:35	16:31	19:52	21:40	14:40
11	e mërkurë	3:15	5:10	12:34	16:31	19:53	21:41	14:43
12	e enjte	3:13	5:09	12:34	16:32	19:54	21:43	14:45
13	e premte	3:11	5:08	12:34	16:32	19:55	21:45	14:47
14	e shtunë	3:09	5:07	12:34	16:32	19:56	21:46	14:49
15	e diel	3:07	5:06	12:34	16:32	19:57	21:48	14:51
16	e hënë	3:06	5:05	12:34	16:33	19:58	21:50	14:53
17	e martë	3:04	5:04	12:34	16:33	19:59	21:51	14:55
18	e mërkurë	3:02	5:03	12:34	16:34	20:00	21:53	14:57
19	e enjte	3:01	5:02	12:34	16:34	20:02	21:55	15:00
20	e premte	3:00	5:01	12:35	16:35	20:03	21:57	15:02
21	e shtunë	2:59	5:00	12:35	16:36	20:04	21:58	15:04
22	e diel	2:57	4:59	12:35	16:36	20:05	22:00	15:06
23	e hënë	2:56	4:58	12:35	16:36	20:06	22:02	15:08
24	e martë	2:55	4:57	12:35	16:37	20:07	22:03	15:10
25	e mërkurë	2:54	4:57	12:35	16:38	20:08	22:05	15:11
26	e enjte	2:52	4:56	12:35	16:38	20:08	22:06	15:12
27	e premte	2:50	4:55	12:35	16:38	20:09	22:07	15:14
28	e shtunë	2:48	4:55	12:35	16:38	20:10	22:09	15:15
29	e diel	2:47	4:54	12:35	16:39	20:11	22:10	15:17
30	e hënë	2:45	4:54	12:36	16:39	20:12	22:12	15:18
XI - Dhul-Ka'de 1443 V.H.								
31	e martë	2:44	4:53	12:36	16:40	20:13	22:13	15:20

Namazi i sabahut ditën e Fitër Bajramit falet në orën: 4:54 min.

Namazi i Fitër Bajramit falet në orën: 6:09 min.

QERSHOR VI / 2022

Data sipas kal. botëror	Ditët e javës	Data sipas Takvimit	Festat fetare dhe shënime të tjera astronomike
1	e mërkurë	2	Dhul-Ka'de 1443 V.H.
2	e enjte	3	
3	e premte	4	e Xhuma
4	e shtunë	5	
5	e diel	6	
6	e hënë	7	
7	e martë	8	
8	e mërkurë	9	
9	e enjte	10	
10	e premte	11	e Xhuma
11	e shtunë	12	
12	e diel	13	
13	e hënë	14	Hëna e plotë
14	e martë	15	
15	e mërkurë	16	
16	e enjte	17	
17	e premte	18	e Xhuma
18	e shtunë	19	
19	e diel	20	
20	e hënë	21	Dita më e gjatë e vitit: 15:35 min.
21	e martë	22	
22	e mërkurë	23	Vera
23	e enjte	24	
24	e premte	25	e Xhuma
25	e shtunë	26	
26	e diel	27	
27	e hënë	28	
28	e martë	29	
29	e mërkurë	30	
XII - Dhul-Hixhxe 1443 V.H.			
30	e enjte	1	Hëna e re

QERSHOR VI / 2022

Data	Ditët e javës	Imsaku dhe kohët e namazit						
		Imsaku	Lindja e diellit	Dreka	Ikindia	Akshami	Jacia	Gjatësia e ditës
		o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.
1	e mërkurë	2:43	4:53	12:36	16:40	20:13	22:14	15:20
2	e enjte	2:42	4:52	12:36	16:40	20:14	22:15	15:22
3	e premte	2:41	4:52	12:36	16:40	20:15	22:16	15:23
4	e shtunë	2:40	4:51	12:36	16:40	20:15	22:17	15:24
5	e diel	2:38	4:51	12:36	16:40	20:16	22:18	15:25
6	e hënë	2:37	4:50	12:36	16:40	20:16	22:19	15:26
7	e martë	2:36	4:50	12:36	16:40	20:17	22:20	15:27
8	e mërkurë	2:35	4:49	12:37	16:40	20:17	22:21	15:28
9	e enjte	2:34	4:49	12:37	16:40	20:18	22:22	15:29
10	e premte	2:34	4:48	12:37	16:41	20:18	22:23	15:30
11	e shtunë	2:33	4:48	12:37	16:41	20:19	22:24	15:31
12	e diel	2:33	4:48	12:37	16:41	20:19	22:24	15:31
13	e hënë	2:32	4:48	12:37	16:41	20:20	22:25	15:32
14	e martë	2:32	4:48	12:38	16:42	20:21	22:25	15:33
15	e mërkurë	2:32	4:49	12:38	16:43	20:22	22:26	15:33
16	e enjte	2:32	4:49	12:39	16:44	20:23	22:27	15:34
17	e premte	2:32	4:49	12:39	16:44	20:23	22:28	15:34
18	e shtunë	2:32	4:50	12:40	16:44	20:24	22:29	15:34
19	e diel	2:33	4:50	12:40	16:45	20:24	22:30	15:34
20	e hënë	2:33	4:50	12:40	16:45	20:25	22:31	15:35
21	e martë	2:33	4:51	12:40	16:46	20:25	22:32	15:34
22	e mërkurë	2:33	4:51	12:41	16:46	20:25	22:32	15:34
23	e enjte	2:33	4:51	12:41	16:46	20:25	22:32	15:34
24	e premte	2:34	4:51	12:41	16:46	20:25	22:32	15:34
25	e shtunë	2:34	4:52	12:42	16:46	20:26	22:33	15:34
26	e diel	2:35	4:52	12:43	16:47	20:26	22:32	15:34
27	e hënë	2:36	4:52	12:43	16:47	20:26	22:32	15:34
28	e martë	2:36	4:53	12:43	16:47	20:25	22:31	15:32
29	e mërkurë	2:36	4:53	12:43	16:47	20:25	22:31	15:32
XII - Dhul-Hixhxe 1443 V.H.								
30	e enjte	2:37	4:53	12:43	16:47	20:25	22:31	15:32

KORRIK VII / 2022			
Data sipas kal. botëror	Ditët e javës	Data sipas Takvimit	Festat fetare dhe shënime të tjera astronomike
1	e premte	2	Dhul-Hixhxe 1443 V.H., e xhuma
2	e shtunë	3	
3	e diel	4	
4	e hënë	5	
5	e martë	6	
6	e mërkurë	7	
7	e enjte	8	
8	e premte	9	Nata e Kurban Bajramit*, e xhuma
9	e shtunë	10	Dita e I e K. Bajramit
10	e diel	11	Dita e II e K. Bajramit
11	e hënë	12	Dita e III e K. Bajramit
12	e martë	13	Dita e IV e K. Bajramit
13	e mërkurë	14	Hëna e plotë
14	e enjte	15	
15	e premte	16	e Xhuma
16	e shtunë	17	
17	e diel	18	
18	e hënë	19	
19	e martë	20	
20	e mërkurë	21	
21	e enjte	22	
22	e premte	23	e Xhuma
23	e shtunë	24	
24	e diel	25	
25	e hënë	26	
26	e martë	27	
27	e mërkurë	28	
28	e enjte	29	
29	e premte	30	e Xhuma
I - Muharrem 1444 V.H.			
30	e shtunë	1	Viti i Ri sipas Hixhretit 1444, Hëna e re
31	e diel	2	

* Duke filluar nga sabahu i natës së Bajramit, e deri në namazin e ikindisë së ditës së katërt të tij, pas çdo namazi farz këndohen tekbirot

KORRIK VII / 2022								
Data	Ditët e javës	Imsaku dhe kohët e namazit						
		Imsaku	Lindja e diellit	Dreka	Ikindia	Akshami	Jacia	Gjatësia e ditës
		o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.
1	e premte	2:38	4:54	12:43	16:47	20:25	22:30	15:31
2	e shtunë	2:39	4:54	12:43	16:47	20:24	22:29	15:30
3	e diel	2:39	4:54	12:43	16:47	20:24	22:29	15:30
4	e hënë	2:40	4:55	12:43	16:47	20:24	22:28	15:29
5	e martë	2:41	4:55	12:43	16:47	20:23	22:27	15:28
6	e mërkurë	2:42	4:56	12:43	16:47	20:23	22:27	15:27
7	e enjte	2:43	4:57	12:43	16:47	20:23	22:26	15:26
8	e premte	2:44	4:57	12:43	16:47	20:22	22:25	15:25
9	e shtunë	2:45	4:58	12:43	16:47	20:22	22:25	15:24
10	e diel	2:47	4:59	12:44	16:47	20:22	22:24	15:23
11	e hënë	2:49	5:00	12:44	16:48	20:21	22:23	15:21
12	e martë	2:50	5:00	12:44	16:48	20:21	22:22	15:21
13	e mërkurë	2:51	5:01	12:44	16:48	20:20	22:21	15:19
14	e enjte	2:52	5:01	12:44	16:48	20:19	22:19	15:18
15	e premte	2:53	5:01	12:44	16:47	20:18	22:18	15:17
16	e shtunë	2:55	5:02	12:44	16:47	20:18	22:17	15:16
17	e diel	2:57	5:03	12:44	16:47	20:17	22:16	15:14
18	e hënë	2:59	5:04	12:44	16:47	20:16	22:14	15:12
19	e martë	3:00	5:05	12:44	16:46	20:16	22:13	15:11
20	e mërkurë	3:02	5:06	12:44	16:46	20:15	22:12	15:09
21	e enjte	3:04	5:06	12:44	16:46	20:14	22:10	15:08
22	e premte	3:05	5:07	12:44	16:45	20:13	22:09	15:06
23	e shtunë	3:06	5:08	12:44	16:45	20:12	22:07	15:04
24	e diel	3:08	5:09	12:44	16:45	20:11	22:05	15:02
25	e hënë	3:09	5:10	12:44	16:44	20:10	22:04	15:00
26	e martë	3:11	5:12	12:44	16:44	20:09	22:02	14:57
27	e mërkurë	3:12	5:13	12:44	16:44	20:09	22:01	14:56
28	e enjte	3:14	5:15	12:45	16:44	20:08	22:00	14:53
29	e premte	3:16	5:16	12:45	16:44	20:07	21:58	14:51
I - Muharrem 1444 V.H.								
30	e shtunë	3:18	5:17	12:45	16:44	20:06	21:57	14:49
31	e diel	3:20	5:18	12:45	16:43	20:05	21:55	14:47

Namazi i sabahut ditën e Kurban Bajramit falet në orën: 4:28 min.

Namazi i Kurban Bajramit falet në orën: 5:43 min.

GUSHT VIII / 2022

Data sipas kal. botëror	Ditët e javës	Data sipas Takvimit	Festat fetare dhe shënimet të tjera astronomike
1	e hënë	3	Muharrem 1444 V.H.
2	e martë	4	Aligjyni
3	e mërkurë	5	
4	e enjte	6	
5	e premte	7	e Xhuma
6	e shtunë	8	Gjysma e verës
7	e diel	9	
8	e hënë	10	Dita e Ashures
9	e martë	11	
10	e mërkurë	12	
11	e enjte	13	
12	e premte	14	e Xhuma, Hëna e plotë
13	e shtunë	15	
14	e diel	16	
15	e hënë	17	
16	e martë	18	
17	e mërkurë	19	
18	e enjte	20	
19	e premte	21	e Xhuma
20	e shtunë	22	
21	e diel	23	
22	e hënë	24	
23	e martë	25	
24	e mërkurë	26	
25	e enjte	27	
26	e premte	28	e Xhuma
27	e shtunë	29	
II - Safer 1444 V.H.			
28	e diel	1	Hëna e re
29	e hënë	2	
30	e martë	3	
31	e mërkurë	4	

GUSHT VIII / 2022

Data	Ditët e javës	Imsaku dhe kohët e namazit						
		Imsaku	Lindja e diellit	Dreka	Ikindia	Akshami	Jacia	Gjatësia e ditës
		o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.
1	e hënë	3:22	5:19	12:45	16:43	20:04	21:54	14:45
2	e martë	3:24	5:20	12:45	16:43	20:03	21:52	14:43
3	e mërkurë	3:26	5:21	12:45	16:42	20:02	21:50	14:41
4	e enjte	3:28	5:23	12:45	16:42	20:01	21:49	14:38
5	e premte	3:30	5:24	12:45	16:42	20:00	21:47	14:36
6	e shtunë	3:32	5:25	12:45	16:42	19:58	21:45	14:33
7	e diel	3:33	5:26	12:45	16:41	19:57	21:44	14:31
8	e hënë	3:35	5:27	12:45	16:41	19:56	21:43	14:29
9	e martë	3:37	5:28	12:45	16:40	19:55	21:41	14:27
10	e mërkurë	3:39	5:29	12:45	16:40	19:53	21:39	14:24
11	e enjte	3:40	5:30	12:45	16:39	19:52	21:38	14:22
12	e premte	3:42	5:31	12:45	16:39	19:50	21:36	14:19
13	e shtunë	3:43	5:32	12:45	16:38	19:49	21:34	14:17
14	e diel	3:45	5:33	12:45	16:37	19:47	21:32	14:14
15	e hënë	3:47	5:34	12:44	16:36	19:46	21:30	14:12
16	e martë	3:49	5:35	12:44	16:35	19:44	21:28	14:09
17	e mërkurë	3:50	5:36	12:43	16:34	19:43	21:26	14:07
18	e enjte	3:52	5:37	12:43	16:33	19:41	21:24	14:04
19	e premte	3:53	5:38	12:42	16:32	19:40	21:22	14:02
20	e shtunë	3:55	5:39	12:42	16:31	19:38	21:20	13:59
21	e diel	3:57	5:40	12:42	16:30	19:36	21:17	13:56
22	e hënë	3:59	5:41	12:41	16:29	19:35	21:15	13:54
23	e martë	4:01	5:42	12:41	16:28	19:33	21:13	13:51
24	e mërkurë	4:03	5:43	12:41	16:27	19:32	21:11	13:49
25	e enjte	4:05	5:44	12:41	16:27	19:30	21:09	13:46
26	e premte	4:06	5:45	12:41	16:26	19:28	21:07	13:43
27	e shtunë	4:07	5:46	12:41	16:25	19:27	21:05	13:41
II - Safer 1444 V.H.								
28	e diel	4:09	5:48	12:41	16:25	19:25	21:03	13:37
29	e hënë	4:10	5:49	12:40	16:24	19:24	21:01	13:35
30	e martë	4:11	5:50	12:40	16:24	19:22	20:59	13:32
31	e mërkurë	4:12	5:51	12:40	16:23	19:21	20:58	13:30

SHTATOR IX / 2022

Data sipas kal. botëror	Ditët e javës	Data sipas Takvimit	Festat fetare dhe shënime të tjera astronomike
1	e enjte	5	Safer 1444 V.H.
2	e premte	6	e Xhuma
3	e shtunë	7	
4	e diel	8	
5	e hënë	9	
6	e martë	10	
7	e mërkurë	11	
8	e enjte	12	
9	e premte	13	e Xhuma
10	e shtunë	14	Hëna e plotë
11	e diel	15	
12	e hënë	16	
13	e martë	17	
14	e mërkurë	18	
15	e enjte	19	
16	e premte	20	e Xhuma
17	e shtunë	21	
18	e diel	22	
19	e hënë	23	
20	e martë	24	
21	e mërkurë	25	
22	e enjte	26	
23	e premte	27	e Xhuma, Vjeshta
24	e shtunë	28	
25	e diel	29	
26	e hënë	30	
III - Rebiul-Evvel 1444 V.H.			
27	e martë	1	Hëna e re
28	e mërkurë	2	
29	e enjte	3	
30	e premte	4	e Xhuma

SHTATOR IX / 2022

Data	Ditët e javës	Imsaku dhe kohët e namazit						
		Imsaku	Lindja e diellit	Dreka	Ikindia	Akshami	Jacia	Gjatësia e ditës
		o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.
1	e enjte	4:14	5:52	12:40	16:23	19:19	20:56	13:27
2	e premte	4:16	5:53	12:40	16:22	19:18	20:54	13:25
3	e shtunë	4:18	5:55	12:40	16:21	19:16	20:52	13:21
4	e diel	4:19	5:56	12:40	16:20	19:14	20:50	13:18
5	e hënë	4:20	5:57	12:39	16:19	19:12	20:47	13:15
6	e martë	4:21	5:58	12:38	16:18	19:10	20:45	13:12
7	e mërkurë	4:23	5:59	12:38	16:17	19:08	20:43	13:09
8	e enjte	4:24	6:00	12:37	16:16	19:07	20:41	13:07
9	e premte	4:26	6:01	12:37	16:15	19:05	20:39	13:04
10	e shtunë	4:27	6:02	12:37	16:14	19:03	20:37	13:01
11	e diel	4:28	6:03	12:37	16:12	19:01	20:35	12:58
12	e hënë	4:29	6:04	12:36	16:11	19:00	20:33	12:56
13	e martë	4:30	6:05	12:36	16:10	18:58	20:31	12:53
14	e mërkurë	4:31	6:06	12:36	16:09	18:56	20:29	12:50
15	e enjte	4:32	6:07	12:35	16:08	18:54	20:27	12:47
16	e premte	4:34	6:08	12:35	16:07	18:53	20:25	12:45
17	e shtunë	4:36	6:09	12:35	16:06	18:51	20:23	12:42
18	e diel	4:38	6:10	12:34	16:05	18:49	20:21	12:39
19	e hënë	4:40	6:11	12:34	16:03	18:47	20:19	12:36
20	e martë	4:41	6:12	12:33	16:02	18:45	20:17	12:33
21	e mërkurë	4:42	6:13	12:33	16:00	18:44	20:16	12:31
22	e enjte	4:44	6:14	12:33	15:59	18:42	20:14	12:28
23	e premte	4:45	6:15	12:32	15:58	18:40	20:12	12:25
24	e shtunë	4:46	6:16	12:31	15:56	18:38	20:10	12:22
25	e diel	4:47	6:17	12:31	15:55	18:36	20:08	12:19
26	e hënë	4:48	6:18	12:30	15:53	18:35	20:06	12:17
III - Rebiul-Evvël 1444 V.H.								
27	e martë	4:49	6:20	12:30	15:52	18:33	20:04	12:13
28	e mërkurë	4:50	6:21	12:30	15:51	18:31	20:02	12:10
29	e enjte	4:51	6:22	12:29	15:50	18:29	20:00	12:07
30	e premte	4:52	6:23	12:28	15:48	18:27	19:58	12:04

TETOR X / 2022

Data sipas kal. botëror	Ditët e javës	Data sipas Takvimit	Festat fetare dhe shënime të tjera astronomike
1	e shtunë	5	Rebiul-Evvel 1444 V.H.
2	e diel	6	
3	e hënë	7	
4	e martë	8	
5	e mërkurë	9	
6	e enjte	10	
7	e premte	11	e Xhuma, Nata e Mevludit
8	e shtunë	12	Ditëlindja e Muhamedit a.s. viti 571 e.r.
9	e diel	13	
10	e hënë	14	Hëna e plotë
11	e martë	15	
12	e mërkurë	16	
13	e enjte	17	
14	e premte	18	e Xhuma
15	e shtunë	19	
16	e diel	20	
17	e hënë	21	
18	e martë	22	
19	e mërkurë	23	
20	e enjte	24	
21	e premte	25	e Xhuma
22	e shtunë	26	
23	e diel	27	
24	e hënë	28	Dita e OKB-së
25	e martë	29	
26	e mërkurë	30	
IV - Rebiul-Ahir 1444 V.H.			
27	e enjte	1	Hëna e re
28	e premte	2	e Xhuma
29	e shtunë	3	
30	e diel	4	Llogaritja e kohës dimërore -1 orë
31	e hënë	5	

TETOR X / 2022

Data	Ditët e javës	Imsaku dhe kohët e namazit						
		Imsaku	Lindja e diellit	Dreka	lkindia	Akshami	Jacia	Gjatësia e ditës
		o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.
1	e shtunë	4:52	6:24	12:28	15:47	18:25	19:56	12:01
2	e diel	4:53	6:25	12:28	15:46	18:23	19:54	11:58
3	e hënë	4:53	6:26	12:28	15:45	18:22	19:52	11:56
4	e martë	4:54	6:28	12:28	15:44	18:20	19:50	11:52
5	e mërkurë	4:55	6:29	12:27	15:43	18:18	19:48	11:49
6	e enjte	4:56	6:30	12:27	15:42	18:17	19:47	11:47
7	e premte	4:58	6:32	12:27	15:41	18:16	19:46	11:44
8	e shtunë	5:00	6:33	12:27	15:41	18:14	19:44	11:41
9	e diel	5:01	6:34	12:26	15:40	18:12	19:42	11:38
10	e hënë	5:03	6:35	12:26	15:39	18:11	19:41	11:36
11	e martë	5:05	6:36	12:26	15:38	18:09	19:40	11:33
12	e mërkurë	5:06	6:37	12:26	15:37	18:08	19:38	11:31
13	e enjte	5:08	6:38	12:26	15:36	18:06	19:36	11:28
14	e premte	5:09	6:39	12:26	15:35	18:05	19:35	11:26
15	e shtunë	5:10	6:41	12:26	15:34	18:03	19:33	11:22
16	e diel	5:11	6:42	12:25	15:32	18:01	19:31	11:19
17	e hënë	5:12	6:43	12:25	15:31	17:59	19:29	11:16
18	e martë	5:13	6:45	12:25	15:29	17:58	19:28	11:13
19	e mërkurë	5:14	6:47	12:25	15:28	17:56	19:26	11:09
20	e enjte	5:15	6:48	12:25	15:27	17:55	19:25	11:07
21	e premte	5:16	6:50	12:25	15:26	17:53	19:23	11:03
22	e shtunë	5:17	6:51	12:25	15:25	17:51	19:22	11:00
23	e diel	5:18	6:52	12:25	15:24	17:49	19:20	10:57
24	e hënë	5:19	6:53	12:24	15:22	17:48	19:19	10:55
25	e martë	5:20	6:55	12:24	15:21	17:46	19:17	10:51
26	e mërkurë	5:21	6:56	12:24	15:20	17:45	19:16	10:49
IV - Rebiul-Ahir 1444 V.H.								
27	e enjte	5:23	6:57	12:24	15:19	17:43	19:15	10:46
28	e premte	5:24	6:58	12:24	15:18	17:42	19:14	10:44
29	e shtunë	5:25	7:00	12:24	15:17	17:41	19:13	10:41
30	e diel	4:26	6:01	11:24	14:16	16:39	18:11	10:38
31	e hënë	4:27	6:02	11:24	14:15	16:38	18:10	10:36

NËNTOR XI / 2022

Data sipas kal. botëror	Ditët e javës	Data sipas Takvimit	Festat fetare dhe shënime të tjera astronomike
1	e martë	6	Rebiul-Ahir 1444 V.H.
2	e mërkurë	7	
3	e enjte	8	
4	e premte	9	e Xhuma
5	e shtunë	10	
6	e diel	11	
7	e hënë	12	
8	e martë	13	
9	e mërkurë	14	Hëna e plotë
10	e enjte	15	
11	e premte	16	e Xhuma
12	e shtunë	17	
13	e diel	18	
14	e hënë	19	
15	e martë	20	
16	e mërkurë	21	
17	e enjte	22	
18	e premte	23	e Xhuma
19	e shtunë	24	
20	e diel	25	
21	e hënë	26	
22	e martë	27	
23	e mërkurë	28	
24	e enjte	29	
V - Xhumadel-Ula 1444 V.H.			
25	e premte	1	e Xhuma, Hëna e re
26	e shtunë	2	
27	e diel	3	
28	e hënë	4	Dita e Flamurit kombëtar
29	e martë	5	
30	e mërkurë	6	

NËNTOR XI / 2022

Data	Ditët e javës	Imsaku dhe kohët e namazit						
		Imsaku	Lindja e diellit	Dreka	Ikindia	Akshami	Jacia	Gjatësia e ditës
		o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.
1	e martë	4:28	6:04	11:24	14:14	16:36	18:08	10:32
2	e mërkurë	4:29	6:05	11:24	14:13	16:35	18:07	10:30
3	e enjte	4:30	6:07	11:24	14:12	16:34	18:06	10:27
4	e premte	4:31	6:08	11:24	14:11	16:33	18:05	10:25
5	e shtunë	4:33	6:09	11:24	14:10	16:31	18:04	10:22
6	e diel	4:34	6:10	11:24	14:09	16:30	18:03	10:20
7	e hënë	4:36	6:11	11:24	14:08	16:29	18:02	10:18
8	e martë	4:37	6:13	11:24	14:07	16:28	18:01	10:15
9	e mërkurë	4:38	6:14	11:24	14:06	16:26	17:59	10:12
10	e enjte	4:39	6:15	11:24	14:05	16:25	17:58	10:10
11	e premte	4:40	6:16	11:24	14:04	16:24	17:57	10:08
12	e shtunë	4:41	6:17	11:24	14:03	16:23	17:57	10:06
13	e diel	4:42	6:18	11:25	14:02	16:22	17:56	10:04
14	e hënë	4:43	6:20	11:25	14:02	16:21	17:55	10:01
15	e martë	4:44	6:22	11:25	14:01	16:20	17:54	9:58
16	e mërkurë	4:45	6:24	11:25	14:00	16:20	17:54	9:56
17	e enjte	4:47	6:26	11:26	14:00	16:19	17:53	9:53
18	e premte	4:48	6:27	11:26	13:59	16:18	17:53	9:51
19	e shtunë	4:49	6:28	11:26	13:58	16:17	17:52	9:49
20	e diel	4:50	6:29	11:26	13:58	16:16	17:51	9:47
21	e hënë	4:51	6:30	11:26	13:57	16:16	17:51	9:46
22	e martë	4:52	6:32	11:27	13:57	16:15	17:51	9:43
23	e mërkurë	4:53	6:33	11:27	13:56	16:15	17:51	9:42
24	e enjte	4:54	6:34	11:27	13:56	16:14	17:50	9:40
V - Xhumadel-Ula 1444 V.H.								
25	e premte	4:55	6:35	11:27	13:55	16:14	17:50	9:39
26	e shtunë	4:56	6:37	11:28	13:55	16:13	17:49	9:36
27	e diel	4:57	6:38	11:28	13:55	16:13	17:49	9:35
28	e hënë	4:58	6:39	11:29	13:55	16:13	17:49	9:34
29	e martë	4:59	6:40	11:29	13:55	16:12	17:49	9:32
30	e mërkurë	5:00	6:41	11:29	13:54	16:12	17:49	9:31

DHJETOR XII / 2022

Data sipas kal. botëror	Ditët e javës	Data sipas Takvimit	Festat fetare dhe shënime të tjera astronomike
1	e enjte	7	Xhumadel-Ula 1444 V.H.
2	e premte	8	e Xhuma
3	e shtunë	9	
4	e diel	10	
5	e hënë	11	
6	e martë	12	
7	e mërkurë	13	
8	e enjte	14	Hëna e plotë
9	e premte	15	e Xhuma
10	e shtunë	16	
11	e diel	17	
12	e hënë	18	
13	e martë	19	
14	e mërkurë	20	
15	e enjte	21	
16	e premte	22	e Xhuma
17	e shtunë	23	
18	e diel	24	
19	e hënë	25	
20	e martë	26	
21	e mërkurë	27	Dita më e shkurtër e vitit, 9:14 min.
22	e enjte	28	Arbaini, Dimri
23	e premte	29	e Xhuma
VI - Xhumadel-Uhra 1444 V.H.			
24	e shtunë	1	Hëna e re
25	e diel	2	
26	e hënë	3	
27	e martë	4	
28	e mërkurë	5	
29	e enjte	6	
30	e premte	7	e Xhuma
31	e shtunë	8	

DHJETOR XII / 2022

Data	Ditët e javës	Imsaku dhe kohët e namazit						
		Imsaku	Lindja e diellit	Dreka	lkindia	Akshami	Jacia	Gjatësia e ditës
		o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.	o.m.
1	e enjte	5:01	6:42	11:30	13:54	16:12	17:49	9:30
2	e premte	5:02	6:43	11:30	13:54	16:12	17:49	9:29
3	e shtunë	5:03	6:44	11:31	13:54	16:11	17:49	9:27
4	e diel	5:04	6:45	11:31	13:54	16:11	17:49	9:26
5	e hënë	5:05	6:46	11:31	13:54	16:11	17:49	9:25
6	e martë	5:06	6:47	11:32	13:54	16:10	17:48	9:23
7	e mërkurë	5:06	6:48	11:32	13:54	16:10	17:48	9:22
8	e enjte	5:07	6:49	11:32	13:54	16:10	17:48	9:21
9	e premte	5:08	6:50	11:33	13:54	16:10	17:48	9:20
10	e shtunë	5:09	6:51	11:33	13:54	16:10	17:48	9:19
11	e diel	5:10	6:52	11:34	13:55	16:11	17:49	9:19
12	e hënë	5:11	6:53	11:35	13:56	16:11	17:49	9:18
13	e martë	5:12	6:54	11:35	13:56	16:11	17:50	9:17
14	e mërkurë	5:12	6:54	11:36	13:56	16:11	17:50	9:17
15	e enjte	5:13	6:55	11:36	13:56	16:12	17:51	9:17
16	e premte	5:14	6:56	11:37	13:57	16:12	17:51	9:16
17	e shtunë	5:15	6:56	11:37	13:57	16:12	17:51	9:16
18	e diel	5:15	6:57	11:38	13:58	16:13	17:52	9:16
19	e hënë	5:16	6:58	11:39	13:59	16:13	17:52	9:15
20	e martë	5:17	6:59	11:39	13:59	16:14	17:52	9:15
21	e mërkurë	5:18	7:00	11:40	14:00	16:14	17:53	9:14
22	e enjte	5:18	7:00	11:40	14:00	16:14	17:53	9:14
23	e premte	5:18	7:00	11:40	14:00	16:15	17:54	9:15
VI - Xhumadel-Uhra 1444 V.H.								
24	e shtunë	5:19	7:01	11:41	14:01	16:16	17:55	9:15
25	e diel	5:19	7:01	11:42	14:02	16:16	17:55	9:15
26	e hënë	5:19	7:01	11:42	14:02	16:17	17:56	9:16
27	e martë	5:19	7:01	11:42	14:02	16:17	17:56	9:16
28	e mërkurë	5:19	7:01	11:42	14:02	16:18	17:57	9:17
29	e enjte	5:20	7:02	11:43	14:03	16:19	17:58	9:17
30	e premte	5:20	7:02	11:44	14:04	16:19	17:58	9:17
31	e shtunë	5:20	7:02	11:44	14:04	16:20	17:59	9:18

PËRMBAJTJA

NË VEND TË PARATHËNIES	5
Naim ef. TËRNAVA - Myfti i Kosovës DOKTRINA E IMAM TAHAVIUT	9
H. Sherif AHMETI DYNJAJA (PO - JO) E MALLKUAR!	59
Sabri BAJGORA KOMENTIMI I KAPTINËS “EL-INSHIKAK”	79
Sadik MEHMETI BESIMI I MYSLIMANIT	113
Dr. Orhan BISLIMAJ TRI KËSHILLAT E MËDHA TË PEJGAMBERIT A.S.	129
Resul ef. REXHEPI OBLIGIMET TONA NDAJ TË VDEKURVE	145
Dr. Sedat ISLAMI DUAJA E JUNUSIT a.s. (Sekretet e pendimit të sinqertë dhe të pranuar)	175
Mr. Ekrem SIMNICA FEJA, ÇËSHTJE VENDIMTARE PËR FORMIMIN SHPIRTËROR TË NJERIUT	183
Dr. Islam HASANI KONCEPTE EKONOMIKE SIPAS DIJETARËVE TË HERSHËM MYSLIMANË	201

Elez OSMANI

HAXHI MË I SHITRENJTË NË HISTORI223

Prim.dr.med.sc. Ali F. ILJAZI

DIMENSIONET E MEDITIMIT NË KURAN235

PHD (c) Besir NEZIRI

MUVAKKIT-HANJA (Vendi ku përcaktohetin
kohët e namazit në Perandorinë Osmane).....261

TAKVIM 1443-1444 / KALENDAR 2022 - (SHTOJCË)....285

PËRMBAJTJA.....311